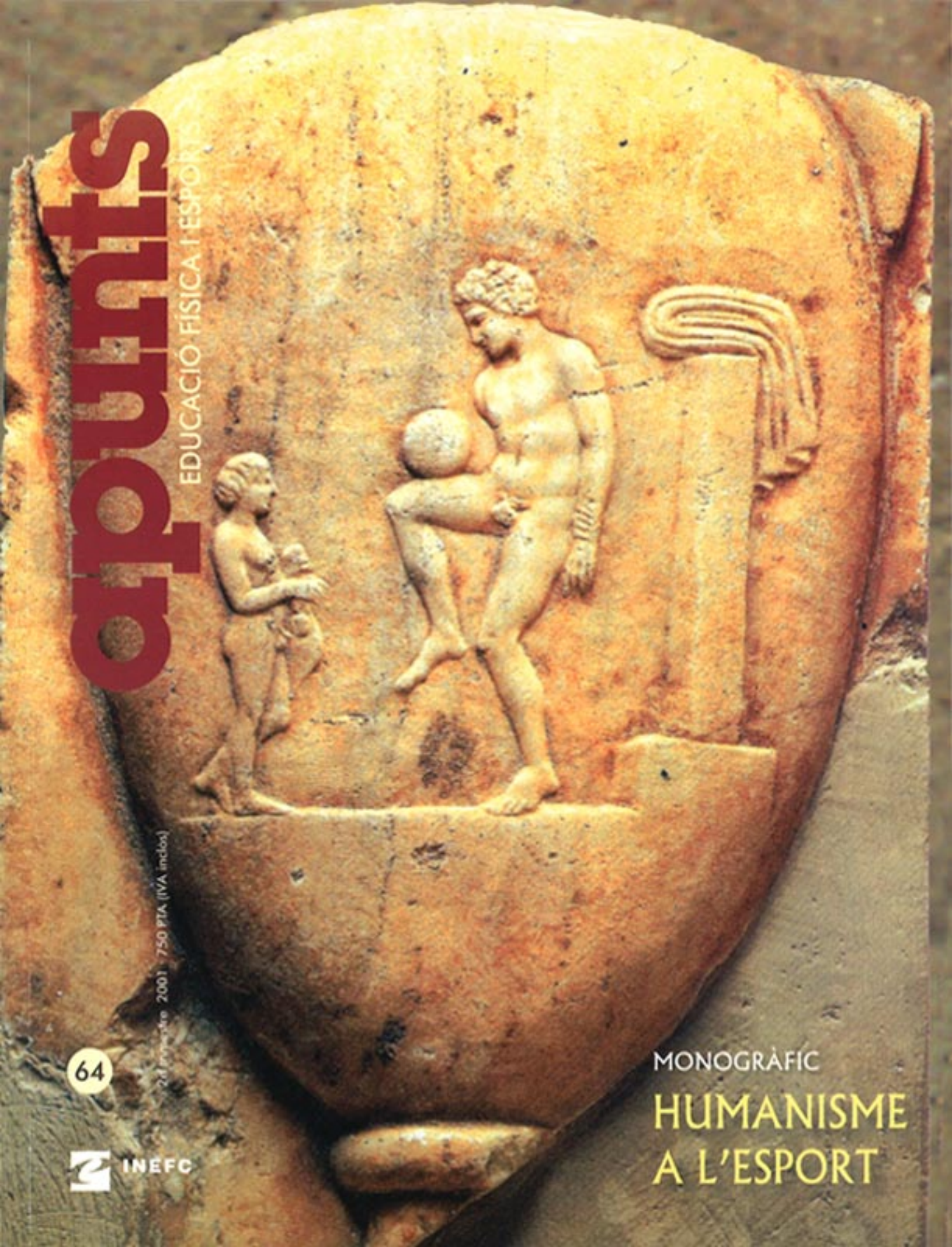

apunts

EDUCACIÓ FÍSICA I ESPORT

64

2n trimestre 2001 750 PTA (IVA inclòs)

INEFC

MONOGRÀFIC

HUMANISME A L'ESPORT

Apunts per al segle XXI

No hi ha cap vent favorable per aquell que no sap a quin port es dirigeix.

ARTHUR SCHOPENHAUER
(Filòsof alemany, 1788-1860)

Una vegada acabat el joc, el rei i el peó tornen a la mateixa capsa.

(Proverbi italià)

Dels jocs col·lectius als esports d'equip

Equip, col·lectiu, conjunt, agregat, unió, addició, cúmul, sintonia, simfonia, conglomerat, aplec, agrupació, associació, concurrència, corporació, assemblea, col·lecció, fornada, quadrilla, pinya, grup, colla, ardat, estol, plèiade, partida... són sinònims d'un concepte marc que dóna peu a un seguit d'activitats basades en la cooperació i la solidaritat compartida dels membres d'un col·lectiu humà per tal d'assolir un objectiu comú.

L'home ha necessitat associar-se per poder dur a terme les seves tasques bàsiques, la subsistència i la construcció de realitats socioculturals que permetin millorar les seves condicions de vida. D'aquesta necessitat sorgiran els diferents grups socials: la parella, la família, la banda, la tribu, el poble, la nació, l'estat... de l'eficàcia dels quals han donat mostra les diferents civilitzacions que han existit en el nostre pelegrinatge històric. Els pobles que millor s'han associat i compenetrat, tot establint una dinàmica xarxa de relacions i comunicacions fonamentades en un eficient sistema educatiu, són les que han protagonitzat grans fites i aportacions al patrimoni cultural humà.

En el seu procés vital, l'home ha contraposat la part seriosa de la vida, *l'homo faber*, a la part lúdica, i així ha sorgit *l'homo ludens* i, en la contemporaneïtat, *l'homo sportivus*, a causa de l'omnipresència actual en el nostre planeta del fenomen esportiu. Des de les albors de la civilització humana, els nostres avantpassats s'associaven per jugar igual que ho feien també per subsistir, en una rèplica exacta de la importància que tenia per a ells l'agregació de forces i la complicitat per a ser eficaços en la part lúdica i imaginativa de les seves vides, davant d'una confrontació fictícia. Així sorgeixen els jocs col·lectius, amb una acceptació i un interès desiguals entre els diferents pobles, segons el nivell de civilització i en funció dels valors culturals més genuïns de cada grup. En aquests jocs d'associació l'home s'educava practicant la cooperació i l'oposició, s'agrupava, interaccionava aprenent a treballar en equip per arribar a una meta comuna.

Observem que la majoria de les diverses civilitzacions que han coexistit al llarg de la història han desenvolupat diferents jocs col·lectius, que en ocasions són de creació pròpia i, en altres, adaptacions de jocs de procedència forana. La major part de les civilitzacions que han existit des de la conquesta de la intel·ligència per *l'homo sapiens sapiens*, es caracteritzen per la gran afició, complexitat i desenvolupament dels seus jocs col·lectius. Mitjançant l'Antropologia sabem que els pobles menys evolucionats, presenten activitats lúdiques molt simplistes que no es troben diferenciades de la resta d'activitats del seu col·lectiu social. Tanmateix, els pobles que han donat lloc a les grans civilitzacions posseeixen unes estructures que donen aixopluc i importància social, i institucional als seus jocs, els quals gaudeixen d'un gran predicament popular. Els jocs col·lectius són una notable mostra del nivell de desenvolupament i complexitat lúdica d'un grup social determinat, així com de la seva original interpretació (d'allò que és fictici, de l'imaginari i del simbòlic) en les xarxes de comunicació que s'estableixen entre els seus protagonistes: en la forma de cooperar, en els rols específics, en les normes, en els objectius, en la competència o en el reconeixement social aconseguit.

Els jocs col·lectius representen pràctiques recreatives evolucionades de gran acceptació social, el significat ritual i simbòlic de les quals, denota el nivell sociocultural d'una civilització. Els pobles d'un nivell més elevat presentaven una bona estructuració en els seus jocs col·lectius, amb marcades connotacions rituals i socials, cosa que és una mostra palpable de la seva pròpia evolució. Aquestes pràctiques lúdiques de cooperació i oposició generalment giraven al voltant d'un motiu ple de significacions lúdicoreligioses: la pilota.

La pilota ha estat el mòbil lúdic més versàtil, dinàmic, ambivalent i popular que l'home ha conegut al llarg de la seva trajectòria recreativa a través dels temps. Aquest element no va ser desenvolupat per totes les cultures i ni tan sols va ser conegut per un significatiu nombre de pobles antics de què

tenim notícies. Tanmateix, a les civilitzacions en què es va conèixer la pilota com a objecte lúdic polivalent, aquesta va seduir els seus manipuladors i es va constituir en un instrument de comunicació, de duel (de cooperació/oposició amb els altres), de consens en l'acceptació de les normes, d'interacció amb el medi, de conflicte simbòlic, de poder, de diversió i, en definitiva, d'afectivitat.

Molts jocs col·lectius de pilota han estat autèntics precedents dels esports d'equip actuals. En aquestes pràctiques la pilota provenia de l'entorn, per això les seves característiques i comportament variaven en funció del material utilitzat, i es desenvolupaven actituds corporals diverses en relació amb la naturalesa de l'objecte. De manera espontània sorgeix la tècnica amb el propòsit de cercar l'eficàcia lúdicomotriu, en relació estreta amb les normes configurades pels mateixos jugadors a través del contracte de joc. D'aquesta manera, veiem com a vegades la pilota era una bufeta d'animal plena d'aire, o en altres ocasions un grapat de fulles de l'entorn, de forma més o menys esfèrica. A Mesopotàmia la pilota provenia de la manipulació esfèrica del làtex (cautxú), i actualment es fabriquen pilotes i balons amb material sintètic que prové del cautxú o el substitueix.

A partir dels jocs de pilota ancestrals: el joc de pilota precolombí, l'*episkeo* grec, l'*harpastum* romà, el *kemari* japonès, el *shinny* de les tribus indígenes nord-americanes, la *soule* medieval europea, el *calcio* florentí, el *buzkashi* afganès i altres pràctiques lúdiques d'origen xinès, persa, esquimal, egipci, musulmà, europeu o americà, sorgeixen els esports d'equip. La seva lògica interna es troba determinada per la relació amb l'espai, la comunicació amb altres jugadors, els imperatius temporals, la reducció de la incertesa mediambiental, la codificació de la competència, la relació amb la pilota (la tècnica) i les consignes estratègiques que cada esport d'equip estableix per atacar i defensar la meta (la tàctica).

Els jocs col·lectius han estat pràctiques lúdiques i festives desenvolupades pels membres de societats molt evolucionades, ja que per a la seva escenificació cal conèixer i dominar un seguit de facetes que van des de l'actuació i responsabilitat individual fins al treball d'equip i la responsabilitat col·lectiva. A través del procés d'esportivització que es dóna en els països anglosaxons a partir de la segona meitat del segle XVIII, aquests jocs col·lectius, el suport bàsic dels quals era el mòbil lúdic que els animava (la confrontació simulada de dos equips de jugadors al voltant d'una pilota i unes metes) aquests antics jocs tradicionals, diem, es transformen en els nous esports.

El joc ha existit sempre, l'esport no. Aquest és fill del joc, pertany a la categoria lúdica d'"Agon" –competició– amb importants components d'"Alea" –sort– i alguna cosa de "Minicry" –representació– (R. Caillois, 1958) i, a més a més, es nodreix de les formes de joc primigènies denominades populars o tradicionals, precisament perquè eren practicades massivament per les classes populars des de molt antic. Les practiques esportives actuals vénen predeterminades per unes pràctiques lúdiques ancestrals que cal agrupar per abordar-les des d'una perspectiva pedagògica, cultural, tècnica i funcional comuna.

A la batalla que mantenien els diferents esports per captar adeptes esportius/ves es conjuguen missatges i estratègies molt perniciosos per als interessos dels nostres nens/es. No és vàlid l'argument que un esport en concret representa tota la gamma de possibilitats motrius de l'ésser humà, ja que és el més complert, tampoc no és ètic aprofitar l'embranzida dels mites d'un esport, explotar les modes esportives o l'èxit momentani per la vigència d'una competició per poder incrementar el nombre de llicències en detriment de les altres opcions esportives. No obstant això, el que és més preocupant d'aquesta boja carrera a la caça i captura de la llicència esportiva que mantenen un notable nombre de Federacions Esportives és el descens de l'edat d'iniciació al seu esport. Aquest procés suposa la substitució d'una formació motriu oberta polivalent i d'acord amb la naturalesa psicofísica del nen/a, fonamentada en el desenvolupament de l'esquema corporal i les capacitats coordinatives, per una altra de caire restrictiu i exclusiva que promou l'aprenentatge de tècniques fins a la seva automatització.

Els objectius dels educadors haurien d'anar en la línia d'oferir al nen, en plena maduresa psicomotora, una amplia oferta esportiva de tots els grups esportius, classificats per la seva afinitat estructural i funcional comuna, i que cal reunir per tractar-les des d'una perspectiva pedagògica i cultural unificada. Mitjançant aquest procés, el nen/a ha d'assolir una disponibilitat motriu suficient per aconseguir gaudir-ne lúdicament, un desenvolupament motriu més racional i equilibrat i, en resum, la seva relació personal a totes les àrees de la pràctica esportiva.

Definitivament, els esports d'equip són un símbol present del passat lúdic i cultural de la raça humana i una representació viva d'aquest magnífic cabal de sinònims que la Llengua ens ofereix i que corresponen a les claus culturals del nostre desenvolupament. Des de l'òptica educativa, advoquem per una introducció dels nostres nens/es en el període just en aquest ric procés de cooperació, oposició, fraternitat i compromís que suposa la iniciació global als esports d'equip.

Javier Olivera Betrán

Paraules clau
psicologia de l'esport, esportivitat, valors, actituds, conductes de *fairplay*, futbol

Es perd el "fairplay" i l'esportivitat a l'esport en edat escolar?*

Jaume Cruz Feliu
Mercè Boixadós Anglès
Lourdes Valiente Barros
Miquel Torregrosa Álvarez
Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport (GEPE)
Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)

Abstract

This work outlines the importance of fairplay and sportspersonship concepts in youth socialization process through sport. Moreover some instruments for their evaluation are shown. In this article, some general considerations about youngsters socialisation process through sports are exposed in first place. Secondly, fairplay and sportspersonship concepts are defined. Then a series of research on values, attitudes and behaviours related to fairplay and sportspersonship in young and professional athletes, done by the Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport de la Universitat Autònoma de Barcelona (GEPE), are presented. In fourth place, causes that can lead to a deterioration of fairplay as well as psychological strategies to prevent it are presented. Finally, the objectives of a campaign of sportspersonship promotion for athletes' families, promoted in collaboration between the "Taula de l'educació física i l'esport en edat escolar de la ciutat de Barcelona" and the GEPE are presented.

Key words

sport psychology, sportpersonship, fairplay, values, attitudes, football

Resum

Aquest treball destaca la importància dels conceptes de *fairplay* i esportivitat en el procés d'aprenentatge esportiu dels joves i mostra alguns instruments per a la seva avaluació. A l'article s'exposen, en primer lloc, unes consideracions generals sobre el procés de socialització dels joves a través de l'esport. En segon lloc, es defineixen els conceptes d'esportivitat i *fairplay*. En tercer lloc, es resumeixen una sèrie d'investigacions portades a terme pel *Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport (GEPE) de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)* sobre valors, actituds i comportaments relacionats amb el *fairplay* i l'esportivitat en esportistes joves i professionals. En quart lloc, es descriuen les causes que poden portar la deteriorament del *fairplay* i les possibles estratègies psicològiques d'intervenció per a la promoció del *fairplay* i l'esportivitat. Finalment, es destaquen els objectius d'una campanya de promoció de l'esportivitat per a famílies d'esportistes en edat escolar promoguda per la "Taula de l'educació física i l'esport en edat escolar de la ciutat de Barcelona" en col·laboració amb el *GEPE*.

Introducció

Els joves han dedicat sempre una part important del seu temps de lleure al joc i a l'activitat física, i han gaudit amb la pràctica d'una gran varietat d'esports. De fet, molts nens i nenes prefereixen la pràctica esportiva a qualsevol altra activitat en el seu temps lliure. Tanmateix, fins a final dels setanta, els psicòlegs de l'esport havien prestat escassa atenció a l'estudi dels efectes de la participació en competicions esportives en el desenvolupament psicosocial de nens i nenes en edat escolar (Cruz, 1997b).

En estudis com els de García Ferrando (1996) es constata que el 70 % de la població espanyola de menys de 16 anys "diu" que fa esport una o dues vegades per setmana. A més a més, s'assenyala que tant la pràctica esportiva com la participació en competicions esportives s'ha vist afavorida en els últims anys al nostre país per un augment notable i una millora de les instal·lacions esportives. Així, en un estudi recent portat a terme amb una mostra representativa de joves de 14 a 16 anys de l'illa de Mallorca, Ponseti i cols. (1998) van trobar que el 68 % practica-

* Alguns dels estudis resumits en aquest article s'han realitzat gràcies a subvencions del CSD i de la LFP.

ven algun dels 18 esports més habituals a l'illa esmentada. Del 68 % de practicants, un 28,5 % tenia un nivell de pràctica baixa (pràctica esporàdica o setmanal), un 32,1 % un nivell mitjà (practicava l'esport 2 o 3 cops per setmana) i un 39,4 % un nivell alt (practicava l'esport més de 3 cops per setmana).

L'esport ajuda a fer que els participants s'impliquin intensament, tant en les competicions com en els entrenaments, per aconseguir objectius cada vegada més difícils. La pròpia percepció d'haver aconseguit objectius proposats millora la motivació per intentar nous reptes sense por al fracàs. Per tant, la consecució progressiva d'objectius personals dóna una gran confiança a l'esportista en les seves habilitats físiques i, conseqüentment, millora la seva autoestima i el seu autoconcepte. Cal ressaltar, igualment, que les activitats esportives són molt valorades pels nens i nenes. Per aquest motiu, els joves que destaquen en esports aconsegueixen més acceptació social, tal com han assenyalat Roberts i Treasure (1993).

Així doncs, l'esport, no solament ajuda a millorar la condició física i facilita l'aprenentatge de destreses tècniques sinó que també constitueix un entorn rellevant per al desenvolupament psicosocial del nen, tal com han observat, entre d'altres, Boixadós i cols. (1998), i Linaza i Maldonado (1987). La pràctica esportiva possibilita interaccions socials amb altres joves i amb adults. Els joves esportistes aprenen competències personals i habilitats interpersonals, com ara el lideratge per treballar en equip i aconseguir un millor rendiment, que en poden afavorir el desenvolupament i l'autonomia en altres àrees de la seva vida personal, tal i com destaquen Dias, Cruz i Danish (2000). De la mateixa manera, l'entorn esportiu ajuda al desenvolupament moral dels participants quan l'esport es juga en correspondència amb unes regles i, a més a més, se segueix l'esperit del reglament amb una actitud de *fairplay* (Cruz i cols., 1996a).

Tanmateix, cal subratllar que la pràctica esportiva dels joves també pot comportar desavantatges, tal com assenyalen Lee (1993), Martens (1993) i Weiss (1993). Així, quan es formen equips esportius i s'organitzen campionats al marge de l'escola, copiant mimèticament el model de l'esport professional, l'esport de joves en edat escolar respon més als interessos dels adults que a les necessitats dels nens (García Ferrando, 1986 i Gilroy, 1993). En alguns casos, el gran nombre d'hores dedicades a l'entrenament impedeix el desenvolupament personal de l'esportista en altres àmbits, com ara l'acadèmic, el social o l'artístic. L'esportista està quasi exclusivament centrat en si mateix i en el seu rendiment esportiu, i això li suposa tenir unes relacions interpersonals pobres i difícils.

D'altra banda, el desenvolupament moral dels esportistes joves s'afebleix quan observen comportaments antiesportius de companys o d'esportistes professionals que, mitjançant trampes, enganys, dopatge o comportaments violents, intenten d'aconseguir l'èxit a qualsevol preu. De fet, existeix un estat d'opinió prou generalitzat en què s'assumeix que l'esportivitat es va deteriorant cada vegada més a les competicions infantils i juvenils. Malgrat tot, la majoria de psicòlegs de l'esport pensem que l'impacte –positiu o negatiu– de la pràctica esportiva en el procés de socialització dels joves està multideterminat i que depèn de l'orientació que li donin els organitzadors de les competicions esportives, els àrbitres i jutges, els entrenadors, així com de la quantitat i la qualitat de la implicació dels pares, els amics i, en general, del públic que assisteix a les competicions esmentades, sense oblidar els models que ofereix l'esport professional o d'elit.

Malgrat la controvèrsia existent sobre els efectes de les competicions esportives en el desenvolupament infantil, fins a principi dels noranta existien pocs estudis empírics sobre l'esportivitat i el *fairplay* a l'esport. Tractant d'aportar dades empíriques a l'estudi d'aquest tema, el Grup d'Estudis de Psicologia de l'Esport (*GEPE*) de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) va iniciar un seguit d'investigacions, que se sintetitzen en aquest treball, sobre valors, actituds i comportaments relacionats amb el *fairplay* i l'esportivitat en futbolistes joves, per tal de comprovar els efectes de la pràctica competitiva d'aquest esport en el procés de socialització dels esportistes esmentats.

Així doncs, en aquest article, en primer lloc es defineixen els conceptes de partida de les nostres investigacions –*fairplay* i esportivitat– i les variables psicològiques que s'han utilitzat per avaluar aquests conceptes, valors, actituds i conductes. En segon lloc, es resumeixen algunes de les investigacions més recents del *GEPE* sobre els conceptes i variables esmentats. En tercer lloc, es descriuen les causes de la deteriorament del *fairplay* i les possibles estratègies psicològiques d'intervenció per a la seva promoció. Finalment, es destaquen els objectius i directrius de campanyes de promoció de l'esportivitat per a famílies d'esportistes en edat escolar.

Esportivitat i "fairplay"

Fairplay i esportivitat són els nostres conceptes de partida. Segons resumeix el Diccionari de les Ciències de l'Esport (1992), el concepte de *fairplay* o joc net implica essencialment: *a*) un reconeixement i un respecte per les regles del joc; *b*) unes relacions correctes amb l'adversari; *c*) el manteniment de la igualtat d'oportunitats i de condicions per a tothom; *d*) el rebuig de la victòria a qualsevol preu; *e*) una actitud digna tant en la victòria com en la derrota i *f*) el compromís real de donar tot el que es pugui d'un mateix.

Les definicions operacionals de *fairplay* i esportivitat, que ara com ara s'utilitzen en les nostres investigacions, són una adaptació de les propostes per Lee (1996):

- **"Fairplay"**: es refereix a les conductes particulars caracteritzades pel principi de justícia per a tothom, en els quals no existeix la temptativa de guanyar un avantatge injust sobre l'adversari ni intencionalment ni fortuïtament.
- **Esportivitat**: és la mostra sistemàtica i consistent de *fairplay* en diverses circumstàncies.

Tots dos conceptes han estat estudiats pel *GEPE* en diferents entorns esportius (escolarització obligatòria, esport d'iniciació, esport professional, etc.) i des de l'avaluació de diferents variables psicològiques: valors, actituds i conductes.

A nivell teòric, les definicions de cada una de les variables psicològiques que es fan servir en les investigacions es poden resumir de la manera següent:

- **Valors**: "objectius desitjables i transituacionals, que varien en importància i serveixen com a principis de guia a la vida de les persones" (Schwartz, 1996).
- **Actituds**: predisposicions per al comportament. Poden ser positives i negatives, relacionades amb situacions específiques i igualment fortes tant a favor com en contra dels diferents objectes.
- **Conductes**: tant el comportament observable dels esportistes a l'entorn esportiu com la conducta verbal als mitjans de comunicació.

Per evitar ambigüitats és important establir una distinció clara entre valors i actituds. Tal com assenyalen Torregrosa i Lee (2000, pp. 73-74), aquestes últimes poden ser tant positives com negatives, són específiques de les situacions i poden ser igualment favorables o desfavorables respecte dels objectes. Per contra, els valors són tots positius per a la persona que els sosté, es consideren principis generals pels quals se seleccionen i avaluen conductes en diferents situacions i poden ordenar-se en importància. Dins dels valors, paral·lelament, cal tenir en compte el sistema de valors que fa referència a l'organització jeràrquica de diferents valors per part d'un individu i l'estructura de valors que es refereix a l'ordenació jeràrquica de valors que s'observa en un grup donat de subjectes.

A més a més dels valors i les actituds, les conductes relacionades amb el *fairplay* suposen una avaluació complementària del nivell d'esportivitat, observable als camps de joc i ha portat la construcció per part del *GEPE* d'un Instrument d'Observació del *Fairplay* a Futbol (IOFF) (Boixadós i cols., 1995).

Estudis del GEPE sobre el "fairplay" i l'esportivitat en esports d'equip

Per il·lustrar tot el procés d'investigació, a la Taula 1 s'enumeren les referències dels principals treballs realitzats pel *GEPE* de la *UAB* al llarg dels noranta, així com els instruments d'avaluació i els subjectes d'estudi.

Les primeres investigacions sobre valors expressats pels esportistes joves, a partir d'una metodologia qualitativa amb la realització d'entrevistes i l'anàlisi de contingut d'aquestes, es van desenvolupar en coordinació amb altres grups d'investigació europeus i han servit per a l'elaboració d'altres instruments de mesura, com ara el qüestionari de valors, *The Sports Values Questionnaire*, (Lee, 1996; Lee, Whitehead i Balchin, 2000), que s'han utilitzat per avaluar valors en l'entorn esportiu de l'Ensenyament Secundari Obligatori (Cruz i cols., 1999a, 2001). Posteriorment, d'una banda es va utilitzar una combinació de material propi i adaptat per analitzar actituds i valors en jugadors i jugadores de futbol, bàsquet i handbol de categories infantils i cadets. D'altra banda, l'IOFF s'ha continuat utilitzant per avaluar comportaments relacionats amb el *fairplay* en partits de futbol de diferents competicions i categories. Un resum dels estudis portats a terme fins al 1996 amb aquests instruments, pot trobar-se a Cruz i cols. (1996a). Des d'aleshores fins ara s'ha ampliat els treballs per aprofundir en l'estudi del *fairplay* i l'esportivitat en l'esport d'iniciació (vegeu taula 1).

A continuació es presenten gràficament o numèricament alguns resultats dels estudis portats a terme més recentment pel *GEPE* sobre valors, actituds i comportaments relacionats amb el *fairplay*.

Avaluació de valors i actituds de "fairplay" en esportistes joves mitjançant qüestionaris

En la dècada dels vuitanta, la major part de les investigacions sobre *fairplay* es van centrar en l'avaluació d'actituds (Blair, 1985; Case, Greer i Lacourse, 1987; Goodger i Jakson, 1985). Encara que el sistema de valors dels esportistes és fonamental per a una millor comprensió del *fairplay*, hi havia pocs estudis sobre els valors a l'esport. Tanmateix, quan la qüestió de la violència a l'esport es va començar a percebre com un problema social important es van començar a crear comissions i grups de treball a diferents països i es van iniciar estudis sobre la violència en l'esport i sobre els valors i actituds relacionats amb el *fairplay* i el desenvolupament moral dels esportistes joves (Bredemeier i Shields, 1993 i Shields i Bredemeier, 1994).

Un d'aquests grups de treball va ser el del Comitè d'Experts –creat pel Consell d'Europa, mitjançant el Comitè per al Desenvolupament de l'Esport, el 1989– per portar a terme un projecte internacional d'investigació sobre els aspectes ètics de l'esport en joves, sota la direcció de Martin Lee (vegeu Lee i Cook, 1990; Lee, O'Donoghue i Hodgson, 1990; Lee, 1993). Un membre del *GEPE* de la UAB va participar en el Comitè esmentat i es va iniciar una línia d'investigació transcultural en l'estudi dels valors predominants en futbolistes joves (Cruz i cols., 1991; Cruz i cols. 1995; Lee i Cokman, 1995).

Posteriorment, l'interès pel paper que els valors exerceixen en l'esport, junt amb la intenció de produir resultats comparables transculturalment va portar el *GEPE* a traduir i adaptar al castellà i al català el Sports Values Questionnaire (SVQ) de Lee i cols. (1996) per avaluar els sistemes i estructures de valors de diferents poblacions relacionades amb l'esport a l'estat espanyol (Cruz i cols. 2000; Torregrosa i Lee, 2000).

Com a exemple dels resultats obtinguts amb l'última versió del Qüestionari de Valors de *Fairplay* (SVQ - E), que avalua 19 valors rellevants en l'esport, es presenta a continuació la Taula 2, amb l'estructura de valors general i les subestructures per gènere, obtingudes a partir d'un total de 609 esportistes, nois i noies, que practiquen algun dels tres esports d'equip més populars al nostre país: futbol, bàsquet i handbol (Cruz i cols., 2000b).

Taula 1.
Resum d'estudis sobre valors, actituds i conductes relacionades amb el fairplay *dutes a terme pel GEPE.*

TÍTOL I REFERÈNCIA	INSTRUMENT	SUBJECTES
Identificación de valores relevantes en jugadores jóvenes de fútbol Cruz, J.; Boixadós, M.; Valiente, L.; Ruiz, A.; Arbona, P.; Molons, Z.; Call, J.; Berbel, G. i Capdevila, Ll. (1991). "Identificación de valores relevantes en jugadores jóvenes de fútbol y en sus entrenadores". A *Revista de Investigación y Documentación sobre las ciencias de la Educación Física y del Deporte. 19*, 81-99.	Entrevista semiestructurada.	40 futbolistes masculins de 12 a 16 anys.
Evaluación de actitudes y comportamientos relacionados con el fairplay en futbolistas de iniciación y profesionales Cruz, J.; Capdevila, Ll.; Boixadós, M.; Pintanel, M.; Alonso, C.; Mimbrero, J. i Torregrosa, M. (1996). "Identificación de conductas, actitudes y valores relacionadas con el fairplay en deportistas jóvenes".A VV.AA.. *Valores sociales y deporte. Fairplay versus violencia. Investigaciones en ciencias del deporte* (pàg. 38-67). Consejo Superior de Deportes: Madrid.	Qüestionari d'actituds. Plantilla d'observació conductes de "fairplay".	316 futbolistes masculins de 13 a 19 anys. 20 partits (1000') de futbol aleví 12 Partits (1090') de la LFP.
Evaluación del "fairplay" en el deporte profesional y de iniciación Cruz, J.; Boixadós, M.; Capdevila, L.; Mimbrero, J; Torregrosa, M. i Valiente, L.; (1999). "Evaluación del fairplay en el deporte profesional y de iniciación". A VV.AA., *Participación deportiva: perspectiva ambiental y organizacional Investigaciones en ciencias del deporte, 24* (pàg. 7-52). Consejo Superior de Deportes: Madrid.	Plantilla d'observació conductes de "fairplay". Qüestionaris de valors, actituds i altres significatius.	45 partits (15 de cada una de les lligues: LFP; PL, Calcio). 220 alumnes d'ESO de 12 a 18 anys.
Evaluación del "fairplay" en partidos de fútbol internacionales influencia en futbolistas cadetes y juveniles Cruz, J.; Barangé, J.; Boixadós, M.; Mimbrero, J.; Niñerola, J ; Torregrosa, M. i Valiente, L. (1999). *Evaluación del fairplay en partidos de fútbol internacional e influencia en futbolistas juveniles y cadetes.* Informe Tècnic del projecte. Consejo Superior de Deportes: Madrid.	Plantilla d'observació conductes de "fairplay". Qüestionaris de valors, actituds i altres significatius.	138 partits (33 Mundial França 98; 24 lligues europees; 66 LFP i 13 juvenils i cadets. 293 futbolistes masculins i femenines majors de 15 anys.
"Fairplay" y deportividad dentro y fuera del terreno de juego en la liga de fútbol profesional (LFP) Cruz, J., Torregrosa, M., Boixadós, M. i Valiente, L. (2000a). Fairplay y deportividad. A P. Tomás (Ed.) *Un gol al futuro: claves del fútbol profesional para el siglo XXI.* (pàg. 195-215). Madrid: Liga de Fútbol Profesional.	Plantilla d'observació conductes de "fairplay".	66 partits LFP.
Efectos de los valores y los objetivos de logro en las actitudes de deportistas jóvenes Cruz, J.; Boixadós, M.;Rodríguez, M. A.; Torregrosa, M.; Valiente, L. y Villamarín, F. (2000b). *Evaluación del fairplay en partidos de fútbol internacional e influencia en futbolistas juveniles y cadetes.* Informe Tècnic del projecte. Consejo Superior de Deportes: Madrid.	Qüestionaris de valors, actituds i orientació motivacional.	609 esportistes masculins i femenins de Bàsquet, Hàndbol i Futbol.

La taula 2 mostra de quina manera els valors que ocupen les tres primeres posicions, a l'estructura general de valors dels joves esportistes, són la *diversió*, el *assoliment* personal i *l'autorealització*. En el pol oposat, els de menys importància són la *imitació d'ídols* i el fet de *guanyar*. Resultats molt similars van ser trobats en estudis anteriors (Cruz i cols., 1999b). En aquests treballs s'han realitzat comparacions entre les diferents subestructures que es deriven de dividir la mostra d'acord amb el gènere i amb l'esport, la jerarquització de valors indica que l'ordenació de criteris és molt similar. La diferència més remarcable és que els esportistes tenen més en compte el criteri de *Guanyar*, mentre que les esportistes tenen més en compte valors com *Ajudar* o *Animar*, com es pot veure a la subestructura de valors per gènere.

Tal com resumeixen Torregrosa i Lee (2000), treballar amb els valors com a variables i amb les ordenacions com a estructures de criteris de decisió ha permès de matisar i aprofundir sobre alguns dels resultats ja presentats a partir de l'observació de conductes i l'avaluació d'actituds (Boixadós i la Cruz, 1995b; Cruz i cols., 1996; Torregrosa i cols., 1996). Això converteix els valors en una variable molt informativa per a l'anàlisi de la qualitat educativa del context esportiu, com assenyalen, entre d'altres, Boixadós i cols. (1998), Gutiérrez, (1995). Per aprofundir en aquesta línia, tal com suggereix Gutiérrez (1998), cal generar estratègies per al desenvolupament dels valors en l'àmbit de l'educació física i l'esport.

En referència a les actituds, tal com queda concretat a la taula 1, el *GEPE* va

Taula 2.
Estructura general dels valors
(Cruz i cols. –2000b–).

	MITJES		
		GÈNERE	
VALORS	GENERAL	MASCULÍ	FEMENÍ
Diversió	4,39	4,37	4,41
Assoliment personal	4,35	4,33	4,38
Autorrealització	4,34	4,36	4,31
Obediència	3,98	3,90	4,10
Cohesió d'equip	3,86	3,74	4,00
Millorar habilitats	3,81	3,83	3,78
Esportivitat	3,80	3,66	3,98
Manteniment del contracte	3,79	3,72	3,88
Ajut	3,78	3,53	4,11
Animar	3,71	3,48	4,02
Companyerisme	3,55	3,37	3,77
Aceptació	3,44	3,24	3,69
Justícia	3,35	3,16	3,59
Forma física	3,16	3,21	3,10
Conformitat	3,15	3,01	3,33
Cercar sensacions	3,11	3,09	3,14
Imatge pública	2,94	3,06	2,78
Imitar ídols	1,43	1,54	1,29
Guanyar	1,42	1,80	,91

adaptar i va elaborar una Escala d'Actituds de *Fairplay* (EAF), que va proporcionar dades empíriques sobre les actituds relacionades amb el *Fairplay* en jugadors de futbol, (Boixadós i la Cruz, 1995a i b; Boixadós, 1997). En els últims estudis es va revisar el qüestionari (CAFF) i es va ampliar la mostra a altres esports i a esportistes del gènere femení, i això va permetre de comparar les diferents actituds d'acord amb el gènere, a més a més de l'edat (Cruz i cols., 1999; Cruz i cols., 2000b, 2001).

A tall d'exemple, la figura 1 mostra els resultats a partir del CAFF que mesura tres actituds relacionades amb el *fairplay*, etiquetades com a: *Diversió i Joc net; Joc brut, Trampa i Picaresca, i la Victòria* (Cruz i cols. , 1999b).

Com recull la figura 1, els resultats mostren que la variable categoria dels/de les futbolistes (cadets, juvenils i fèmines), influeix en les actituds que aquests i aquestes mostren cap al *fairplay* i l'esportivitat. Els cadets mostren una actitud significativament més favorable a les *Trampes*, la *Picaresca* i el *Joc brut* que no pas els juvenils i les fèmines, i no es produeixen diferències significatives entre aquests grups. Les fèmines mostren una actitud significativament més favorable a la *Diversió* i al *Joc net* que els cadets i els juvenils, sense que s'observin diferències significatives entre aquests dos últims grups. Finalment, els cadets mostren una actitud significativament més favorable a la *Victòria a qualsevol preu* que les fèmines. En aquest factor, els juvenils es troben en un punt mitjà, sense que les diferències siguin estadísticament significatives amb cap dels altres dos grups. En un estudi previ, els futbolistes cadets també van mostrar una actitud lleugerament més permissiva cap al joc dur que no pas els juvenils i infantils (Boixadós i la Cruz, 1995b). Així doncs, en aquesta investigació es van confirmar, parcialment, els resultats d'estudis anteriors que suggereixen que les actituds instrumentals s'associen en general amb esportistes de més nivell competitiu, amb homes més que no pas amb dones i amb esports de contacte físic (Pilz, 1995; Silva, 1983). En general, a diferents estudis on es van analitzar les actituds de *fairplay* d'acord amb el gènere (Cruz i cols., 1999b Cruz i cols., 2000; Lee, 1996, i Mimbrero i cols., 1998) els resultats són molt similars, i destaca que les noies tenen una actitud menys favorable a la *Trampa* i *Picaresca*, i al *Guanyar* que els nois.

Avaluació de conductes relacionades amb el "fairplay" en futbolistes, mitjançant un registre d'observació

A més a més dels valors i les actituds, les conductes relacionades amb el *fairplay* suposen una avaluació complementària del nivell d'esportivitat, observable als camps de joc. Per portar a terme l'avaluació esmentada, va ser construït pel *GEPE* un *Instrument d'Observació del Fairplay en Futbol* (IOFF) (Boixadós i cols., 1995). L'IOFF s'ha utilitzat en diverses investigacions per avaluar el *fairplay* en el futbol d'iniciació (Boixadós, 1997), en el professional (Cruz i cols., 2000a, Torregrosa, 1997, 1998) i les possibles influències d'aquest últim sobre els joves futbolistes d'iniciació (Torregrosa i cols. 1997). Dins el futbol professional s'han dut a terme estudis comparatius entre diferents lligues europees (Cruz i cols., 1999b). D'altra banda, s'ha modificat i ampliat l'IOFF per recollir, no solament les conductes dels jugadors, sinó també les de l'àrbitre (Torregrosa, 1998, Torregrosa i la Cruz, 1999).

Per comprovar si els comportaments relacionats amb el *fairplay* varien d'acord amb el futbol professional (LFP) i juvenil (incloent-hi les categories de juvenils i cadets), es van observar en dues de les últimes investigacions del *GEPE* un total de 132 aparicions de partits de la LFP (Cruz i cols., 2000a), i un total de 30 aparicions d'equips juvenils i cadets que participen en lligues que organitza la Federació Catalana de Futbol (Cruz i cols., 2000b). Es van registrar un total de 4.056 conductes relacionades amb el *fairplay* realitzats pels jugadors de la LFP als 66 partits ob-

servats, cosa que representa una mitjana de 30'7 comportaments per equip i partit. El total de comportaments es distribueixen de la manera següent: 895 (22 %) han estat considerades Conductes Favorables al *Fairplay* (CFF), 569 (14 %) Comportaments Desfavorables al *Fairplay* (CDF) i 2.592 (64 %) han estat Faltes de Contacte (FC), tal com mostra la figura 2.

Als 7 partits analitzats, els jugadors **juvenils** han realitzat un total de 423 comportaments relacionats amb el *fairplay*, cosa que representa una mitjana de 30'2 comportaments per equip i partit. Es distribueixen així: 43 (10 %) Comportaments Favorables al *Fairplay* (CFF), 136 (32 %) Desfavorables al *Fairplay* (CDF) i 244 (58 %) Faltes de Contacte (FC).

En els 8 partits dels jugadors **cadets** es produeixen un total de 358 comportaments relacionats amb el *fairplay*, cosa que representa una mitjana de 22'37 comportaments per equip i partit. D'aquestes, s'observen 28 (8 %) Comportaments Favorables al *Fairplay* (CFF), 103 (29 %) Desfavorables al *Fairplay* (CDF) i 227 (63 %) Faltes de Contacte (FC).

En comparar els percentatges dels blocs de categories de la conducta relacionats amb el *fairplay* d'aquestes tres distribucions es va observar que els percentatges de faltes eren molt semblants entre els tres grups (LFP, juvenils i cadets). Tanmateix, els percentatges de comportaments favorables i desfavorables al *fairplay* que presenten els jugadors joves (juvenils i cadets) es troben invertits respecte als presentats pels professionals ($\chi^2_4 = 167{,}1$; $p < 0{,}001$).

Els resultats trobats posen de manifest que mentre que les faltes de contacte segueixen un perfil similar per a les tres categories de competició, cadets, juvenils i professionals, no es pot dir el mateix de les altres dues conductes analitzades: els comportaments favorables i desfavorables al *fairplay*. La tendència trobada és que als partits de futbol professional –tant a nivell de l'estat espanyol com en altres lligues i competicions europees (vegeu Cruz i cols., 1999a)– es realitzen un nombre superior o igual de conductes favorables al *fairplay* que desfavorables; aquesta tendència s'inverteix, en canvi, als partits de cadets i juvenils. Aquests resultats poden semblar paradoxals, atès que la major importància dels resultats de la LFP podria legitimar un nombre superior de conductes desfavorables al *fairplay* (Cruz, 1998; Pilz 1995; Silva, 1981, 1983). Tanmateix, d'altres factors com ara la manca d'experiència i d'autocontrol dels jugadors joves, junt amb la importància creixent que donen a aquestes competicions els pares i entrenadors (Woolger i Power, 1993) podrien explicar, parcialment, aquests resultats.

Amb la intenció de comprendre millor aquests resultats es van analitzar els sub-blocs de la conducta que fan referència a les Conductes Desfavorables al *Fairplay*; hom va observar un percentatge superior de comportaments desfavorables al *fairplay*, lleus i incorreccions, que no pas de comportaments desfavorables al *fairplay* greus. Concretament, els futbolistes

Figura 1.
Actituds cap al "fairplay" en funció de la categoria (Cruz i cols., 1999b).

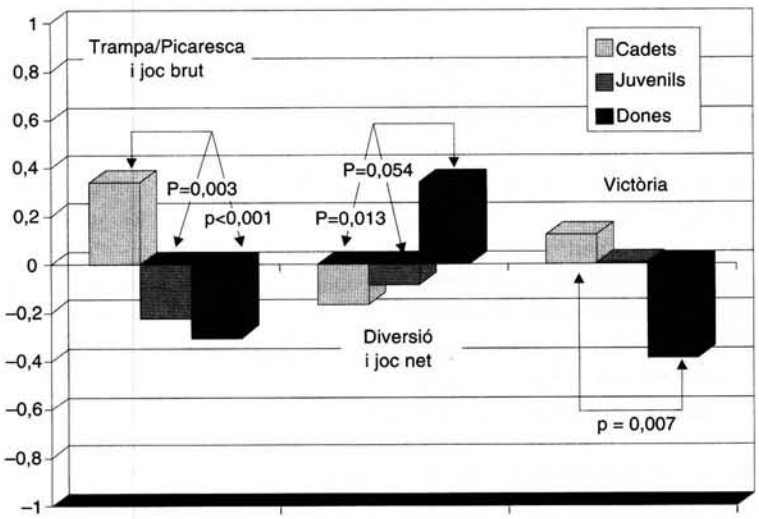
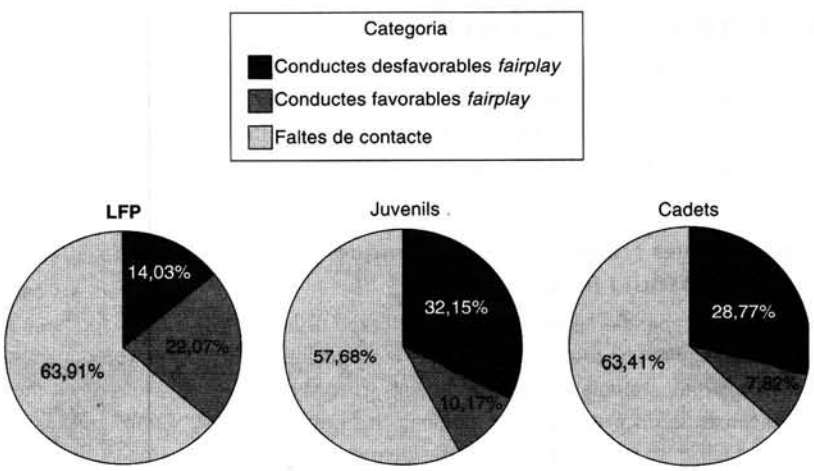

Figura 2.
Percentatges dels blocs de categories conductuals relacionades amb el "fairplay" en funció de la categoria.

juvenils realitzen durant els partits de futbol que disputen un nombre superior de *Protestes als àrbitres*, *Pèrdues de temps*, accions com *No tornar la pilota*, *No acceptar disculpes* dels contraris i cometen un elevat nombre *d'Interaccions negatives* amb els seus contrincants, especialment cal destacar que aquesta última conducta es dóna amb molta més freqüència. En estudis anteriors amb jugadors alevins (Boixadós, 1997, Torregrosa i cols., 1997) es va comprovar que es produïen pocs comportaments tant a favor com en contra del *fairplay*.

Així doncs, els resultats d'aquest últim estudi suggereixen que l'augment de comportaments desfavorables al *fairplay* comença a produir-se a partir de la categoria de cadets i que aquests comportaments es donen en un percentatge superior en els jugadors cadets i juvenils que no pas en els professionals. Cal recordar, igualment, que els futbolistes cadets eren els que mostraven una actitud significativament més favorable a les Trampes, la Picaresca i el Joc brut. Per tant, en el futur caldrà observar més partits de cadets i juvenils per veure si aquests resultats es confirmen i, en cas afirmatiu, iniciar intervencions amb entrenadors i pares, com les que es descriuen a Alonso, Boixadós i la Cruz (1995), Boixadós i la Cruz (1998, 1999) i Valiente i cols., 2001), per promocionar el joc net i l'esportivitat en aquestes categories de futbolistes en formació.

D'aquesta manera, a partir dels estudis realitzats pel *GEPE* sobre el *fairplay* no es pot afirmar que la simple participació en competicions esportives constitueixi una activitat educativa. Tanmateix, tampoc no es pot treure la conclusió que la trampa i l'engany siguin un problema generalitzat a l'esport, com conclouen Jones i Pooley (1982). En qualsevol cas, es necessiten més estudis empírics per veure en quins esports i a quins nivells de competició es deteriora el *fairplay*, veure quin paper hi juguen els diferents agents de socialització i analitzar les causes d'aquesta deterioració de l'esportivitat. Aquests estudis haurien d'anar acompanyats d'intervencions que presentin estratègies d'intervenció psicològica per a la millora del *fairplay*.

Causes de la deterioració del "fairplay" i estratègies psicològiques per a la promoció del "fairplay" i l'esportivitat

Tal com ha estat assenyalat en treballs previs (Cruz, 1992; Cruz i cols., 1996a), de l'ampli conjunt de possibles causes de la deterioració del *fairplay* a l'esport infantil i juvenil, les quatre següents estarien entre les més rellevants:

Augment de les recompenses econòmiques per l'èxit a l'esport infantil i juvenil

La progressiva aparició de patrocinadors en l'esport ha suposat un notable augment de premis per als joves vencedors esportius, i això comporta, paral·lelament, més pressions, perquè els esportistes aconsegueixin èxits. Aquest augment dels premis econòmics produeix que, per exemple, tennistes de menys de 14 anys mostrin actituds cada vegada més professionals i prefereixin guanyar a jugar bé o a jugar net, com constaten Knoppers, Schuiteman i Love (1986). D'altres estudis han trobat que aquestes actituds de professionalització es donen més en els nens que no pas en les nenes, a causa de les recompenses més importants que els primers reben en les seves competicions (McElroy i Kirkendall, 1980).

Valors, actituds i comportaments d'entrenadors orientats a l'èxit a les competicions

Quan es pregunta a entrenadors infantils, mitjançant qüestionaris o entrevistes, quin és el principal motiu per entrenar nens, la victòria acostuma a quedar en un lloc secundari. Tanmateix, cal tenir present que les respostes verbals donades pels entrenadors no es corresponen necessàriament amb els comportaments que aquests mateixos entrenadors fan realitat en situacions esportives concretes. En aquest sentit, Whitehead (1987) va trobar que encara que els entrenadors deien que no donaven gaire importància a la victòria, els seus jugadors percebien que, per als entrenadors, guanyar tenia la màxima importància. Així mateix, autors com Lombardo (1982) han subratllat l'existència d'una tendència clara en els entrenadors de nens a imitar els sistemes d'entrenament i a copiar els objectius de l'esport professional. Aquesta realitat propicia que els jugadors vagin adquirint progressivament una actitud cada vegada més professional, caracteritzada per concedir més importància a la Victoria, un interès menor per la Diversió i una més gran permissivitat davant el Joc dur, tal com es constata als estudis de Knoppers (1985) i Webb (1969). Per tant, cal destacar que no és la participació esportiva *per se* la que crea actituds professionals als jugadors, sinó fonamentalment el sistema de valors dels entrenadors així com les actituds i els comportaments que aquests exhibeixen a les competicions i entrenaments (vegeu Albinson, 1973; Cruz i cols., 1991 i Lee, 1993).

Actituds i comportaments de pares i espectadors durant els partits

Existeixen pocs estudis empírics sobre les actituds de pares i espectadors respecte al *fairplay*. Lee i Cook (1990) resumeixen un treball interessant realitzat per l'Ontario Hoquei Council que analitza l'opinió dels pares sobre una lliga infantil d'hoquei sobre gel. Les principals conclusions de l'estudi són que la majoria dels pares consideren que: *a*) pressionen massa als nens; *b*) insulten els àrbitres, entrenadors i jugadors; i *c*) els entrenadors es preocupen més per la victòria que per la diversió dels nens. Comportaments similars als descrits no són, dissortadament, infreqüents en altres esports i a d'altres països; i serveixen per transmetre els valors predominants en l'esport professional –per exemple, guanyar a qualsevol preu– a l'esport infantil i juvenil. Una anàlisi més àmplia de les actituds i comportaments dels espectadors, es pot trobar als treballs de Case, Greer i Lacourse (1987) i Smith (1988).

Sistema de sancions d'alguns reglaments que beneficien l'infractor

Silva (1981) distingeix entre regles constitutives (escrites en els reglaments) i regles normatives (acceptades per consens entre els practicants d'un esport determinat). Tal com explica aquest autor, algunes regles normatives violen les regles constitutives i s'han implantat per obtenir un clar avantatge per al propi equip. Així, per exemple, en futbol es considera una "falta útil" agafar, al centre del camp, un jugador que inicia un contraatac perillós. Aquestes faltes beneficioses per a l'equip propi es legitimen més als esports de contacte i a mesura que es porten més anys de pràctica esportiva (Bredemeier, 1985; Call i cols., 1992; Cruz, 1998, i Silva, 1983).

Davant les diferents causes de deteriorament del *fairplay* a les competicions esportives infantils, el psicòleg de l'esport pot tenir un paper important, juntament amb les altres persones implicades en l'esport amb joves en edat escolar, en el disseny, elaboració i avaluació d'estratègies d'intervenció per salvaguardar el *fairplay* i tractar d'afavorir els elements educatius de l'esport infantil.

Les línies d'actuació haurien de posar l'èmfasi els aspectes següents:

Desenvolupar la cooperació i fomentar entre els nens i nenes estratègies de raonament moral a les classes d'educació física

Les classes d'educació física constitueixen l'únic lloc on tots els alumnes, independentment del seu nivell de destreses físiques, del seu gènere o de la seva condició social, tenen possibilitats d'iniciar-se en diferents tipus d'esports. Enfocaments com els dels jocs modificats, que proposen Devís i Peiró (1992), intenten de maximitzar els aconseguiments i recompenses per a tots els alumnes, mitjançant la cooperació dels membres del grup i es presten a desenvolupar estratègies de raonament moral sobre situacions esportives, com ara les proposades per Romance, Weiss i Bockoven (1986). Els jocs cooperatius que proposa Orlick (1990) anirien en la mateixa direcció. Aquestes aproximacions a l'esport junt amb els jocs informals (Coakley, 1990; Devereux, 1976) permetrien que els nens no estiguessin exposats a un sol model d'esport: l'esport competitiu, que copia les característiques de l'esport professional, tal com resumeix García Ferrando (1986).

Millorar la formació i l'assessorament d'entrenadors de nens i nenes en edat escolar

La importància social de l'esport i la seva gran difusió en els principals mitjans de comunicació social determina que un nombre important d'escolars participin en competicions esportives. Així, per exemple, Fallaràs (1996) informava que als *Jocs Esportius Escolars de Catalunya*, del curs 1995-96, havien pres part 102.442 nens i 54.475 nenes. En els jocs escolars esmentats van participar 2.844 entrenadors i 836 entrenadores. Quina era la formació d'aquests entrenadors escolars? Saura (1996), en una enquesta passada fa uns anys a entrenadors de les comarques de Lleida, constata que el 25 % dels entrenadors escolars tenen menys de 20 anys, el seu nivell d'estudis és baix en el 50 % dels casos i més del 40 % no té cap titulació esportiva ni realitza cap curs d'actualització. Així doncs, aquest autor conclou que la formació d'aquests entrenadors en diferents ciències aplicades a l'esport ha de ser un objectiu prioritari. A partir de la Psicologia de l'Esport s'han d'ensenyar els principis d'un enfocament positiu de l'entrenament (Cruz, 1994; Smoll i Smith, 1987, 1997; Thompson 1993) per millorar l'estil de comunicació dels entrenadors amb els jugadors i, d'aquesta manera, millorar, a més a més del rendiment esportiu, l'autoconfiança, el clima motivacional (Alonso, Boixadós i Cruz, 1995) i l'esportivitat d'aquests últims, seguint estratègies com les proposades per Weinberg i Gould (1996, pàg. 563-567).

Formar i assessorar àrbitres i organitzadors de competicions infantils

Els àrbitres i els organitzadors de competicions per a nens han de preocupar-se d'adaptar el reglament al nivell de desenvolupament intel·lectual dels nens per tal que la seva experiència esportiva resulti més agradable. Igualment, aquestes persones han de procurar que els reglaments propiciïn la igualtat d'oportunitats dels adversaris i que els infractors mai no surtin beneficiats pel fet de realitzar determinat tipus de faltes o de jugades no contemplades en el reglament. D'aquesta manera els esportistes i els entrenadors se sentiran menys temptats a realitzar jugades contràries al *fairplay*, com per exemple, les faltes tàctiques o les pèrdues deliberades de temps que es produeixen en molts esports en els quals no es juga a temps real.

La promoció de l'educació esportiva de la població, mitjançant campanyes nacionals i internacionals sobre el "fairplay"

Aquestes campanyes –com les promogudes a nivell internacional pel Comitè per al Desenvolupament de l'Esport del Consell d'Europa o a nivell nacional pel Consell Superior d'Esports– poden dirigir-se a totes les persones implicades en l'esport infantil –esportistes, entrenadors, àrbitres, organitzadors, pares, espectadors i periodistes– o específicament a un d'aquests col·lectius, com és la campanya d'assessorament a famílies promoguda per la *"Taula de l'educació física i l'esport en edat escolar de la ciutat de Barcelona"* (Cruz i cols., 2000c). En el llibre editat per Unisport (1993), *"Juega limpio en Deporte: campañas de promoción del* fairplay" es poden trobar les recomanacions específiques d'algunes d'aquestes campanyes.

Figura 3.
Eslógan de la campanya.

Exemple de campanya de promoció del "fairplay" i l'esportivitat

La Campanya de Promoció de l'Esportivitat dirigida a famílies, es va originar a propòsit del debat sorgit en el marc del **Congrés de l'Educació Física i l'Esport en Edat Escolar** a la ciutat de Barcelona, celebrat el maig de 1998, sota el lema: Una ciutat més esportiva i un esport més educatiu. Totes les institucions i entitats que van col·laborar en el congrés esmentat es van interessar per portar a terme una **campanya de difusió dels valors implícits en les activitats esportives en edat escolar**. Paral·lelament a la **III Audiència Pública als nois i les noies de la ciutat**, els joves de Barcelona expressaven obertament les seves inquietuds sobre la conducta del públic en l'esport en edat escolar amb frases com les següents:

- *"Volem que hi hagi menys agressivitat a l'esport i per això demanem que tots junts aprenguem a controlar els impulsos i a respectar al màxim als companys".*
- *"La família i els entrenadors han d'ajudar a* ***crear un bon ambient d'amistat i respecte,*** *i tant ells com nosaltres hem de respectar les opinions dels àrbitres ja que ells es limiten a fer la seva feina".*
- *"Hem de crear més* ***normes de conducta*** *per al públic".*

Tot plegat ha donat peu a iniciar una Campanya d'Assessorament a les Famílies amb la qual es pretén d'oferir-los orientacions i recursos per actuar adequadament davant l'activitat esportiva dels seus fills i filles i, d'aquesta manera, aconseguir un esport més educatiu. La campanya esmentada consta de diferents productes de promoció del *fairplay* i l'esportivitat. D'un costat la difusió de tríptics i cartells a totes les escoles, clubs esportius, associacions esportives, i el màxim nombre de famílies de la ciutat de Barcelona, mitjançant un diari i una pàgina WEB. D'altra banda, s'han impartit un conjunt de conferències d'assessorament psicològic adreçades a pares i a entrenadors per potenciar l'esportivitat durant la pràctica esportiva dels nens i nenes. Finalment, una tercera actuació s'ha centrat en un estudi d'Avaluació dels Comportaments i Actituds d'una mostra d'espectadors de competicions escolars.
El *GEPE* ha estat el responsable dels continguts de la campanya: ***"quan els teus fills i filles juguen compta fins a tres"***, elaborant un dossier d'assessorament a les famílies (Cruz i cols., 2000c), que consta de tres apartats:

a) objectius i filosofia de l'esport en edat escolar,
b) funcions dels pares i mares en els diferents moments de la pràctica esportiva dels seus fills ,
c) recomanacions concretes a les famílies per tal de transmetre els valors positius de la competició esportiva als nois i noies.

De l'esmentat dossier es deriven les deu recomanacions següents, que apareixen als tríptics i cartells de la Campanya, per a pares i mares:

- Informar i aconsellar els fills en l'elecció de l'esport, promovent que ells i elles hi tinguin la darrera paraula.
- Practicar alguna mena d'esport o d'activitat física, oferint-los un estil de vida actiu.
- Valorar el desenvolupament físic i la salut derivats dels programes esportius abans que el rendiment.
- Animar i aplaudir tant les bones jugades com l'esforç durant les competicions.
- Aplaudir les bones jugades de l'equip contrari independentment del resultat.
- Donar suport a la tasca de l'entrenador/a i no donar instruccions tècniques que puguin contradir-lo.
- Respectar les regles de l'esport i les decisions arbitrals encara que siguin errònies.
- Promoure el respecte i les bones relacions amb els seguidors de l'equip contrari.
- Ensenyar els joves a tenir cura de les instal·lacions i del material esportiu.
- Col·laborar en les tasques d'ajut i organització de l'equip i de l'entitat.

Com s'aprecia a la Figura 3, l'eslògan de la campanya *"Compta fins a tres i..."* Enumera tres recomanacions bàsiques:

- Aplaudeix l'esforç, tant com els encerts.
- Respecta les decisions tècniques i dels arbitratges.
- Actua amb esportivitat.

Així, tots els implicats en l'esport en edat escolar, entrenadors, monitors, pares, professors d'educació física, han de preocupar-se més per l'aprenentatge i la millora de les destreses tècniques i el benestar de l'esportista que no pas pels resultats o la victòria a qualsevol preu, tal com emfatitzen, entre d'altres, Brustad (1993), Cruz (1997b), De Knopp i cols. (1994), Gimeno (2000), Gordillo (1992), i Smoll i Smith (1999). Aquesta "filosofia" de l'esport pot evitar la gran pressió a la que es veuen sotmesos molts esportistes joves i millorar el *fairplay* i l'esportivitat, tant dins com fora del terreny de joc.
Com a conclusió general dels estudis revisats cal subratllar que la simple participació en competicions esportives no constitueix una garantia per a l'aprenentatge de destreses físiques, la formació del caràcter o l'adquisició de l'esportivitat, com as-

senyalen Shields i Bredemeier (1994) i Weinberg i Gould (1996). Per tant, perquè les competicions esportives arribin a ser un element educatiu per als joves, cal replantejar-se la iniciació esportiva a les classes d'Educació Física, de quina manera organitzen els entrenadors els seus entrenaments i dirigeixen els partits, de quina forma hi participen els pares i tots els altres espectadors, i els models que ofereix l'esport professional. Solament quan aquests agents proporcionen models adequats, les competicions esportives infantils esdevenen un instrument eficaç per a l'aprenentatge de destreses físiques i d'uns valors socialment desitjables.

Referències bibliogràfiques

Albinson, J.: "Professionalized attitudes of volunteer coaches". *International Review of Sport Sociology, 8,* 1973, pàg. 77-88.

Alonso, C.; Boixadós, M.; Cruz, J.: "Asesoramiento a entrenadores de baloncesto. Efectos en la motivación deportiva de los jugadores". *Revista de Psicología del Deporte, 7-8,* 1995, pàg. 135-146.

Blair, S.: "Professionalisation of attitude towards play in children and adults". *Research Quarterly, 56 (1),* pàg. 82-83.

Boixadós, M.: *Avaluació del clima motivacional i de les actituds de fairplay en futbolistes alevins i infantils i efectes de l'entrenament psicològic en llurs entrenadors.* Bellaterra: Tesis doctoral no publicada, 1997.

Boixadós, M.; Cruz, J.: "Construction of a fairplay attitude scale in soccer". A R. Vanfraechem-Raway i Vanden Auweele (Eds.) *Proceedings IXth European Congress on Sport Psychology, vol. I.* Bruselas: FEPSAC, 1995a, pàg. 4-11.

–: "Evaluación del fairplay en futbolistas jóvenes". *Revista Española de Educación Física y Deportes, 2, (3),* 1995b, pàg. 13-22.

–: "Coaches' communication style with young football players". *Proceedings Youth Science Olympism International Forum.* Moscú: Sovietsky Sport, 1998, pàg. 307-311.

–: Intervención conductual en entrenadores de futbolistas alevines. A F. Guillén (Ed.) *La Psicología del Deporte al final del milenio.* Las Palmas de Gran Canaria: Servicio de publicaciones de la Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, 1999, pàg. 423-431.

Boixadós, M.; Torregrosa, M.; Mimbrero, J.; Cruz, J.: "Elaboració d'un instrument per a l'observació del fairplay en futbol". A *Actes de les XIII Jornades de l'Associació Catalana de Psicologia de l'Esport.* Barcelona: ACPE, 1995.

Boixadós, M.; Valiente, L.; Mimbrero, J.; Torregrosa, M., i Cruz, J.: "Papel de los agentes de socialización en deportistas en edad escolar". *Revista de Psicología del Deporte, 14,* 1998, pàg. 295-310.

Bredemeier, B. J.: "Moral reasoning and the perceived legitimacy of intentionally injurious sport acts". *Journal of Sport Psychology, 7,* 1985, pàg. 110-124.

Bredemeier, B. J.; Shields, D. L.: "Moral psychology in the context of sport". A R. N. Singer, M. Murphy i L. K. Tennant (Eds.). *Handbook of research on sport psychology.* Nueva York: MacMillan, 1993, pàg. 587-599.

Brustad, R. J.: "Youth in sport: psychological considerations". A R. N. Singer, M. Murphey i L. K. Tennant (Eds.), *Handbook of research on sport psychology.* Nueva York: McMillan, 1993, pàg. 695-717.

Call, J.; Berbel, G.; Boixadós, M.; Cruz, J.: "Factors associats a la percepció de les infraccions al reglament de futbol en nois i noies en edat escolar". A *Actes de les VII Jornades de l'Associació Catalana de Psicologia de l'Esport.* Barcelona: ACPE, 1991, pàg. 152-158.

Case, B. W.; Greer, H. S.; Lacourse, M. G.: "Moral judgment development and perceived legitimacy of spectator behavior in sport". *Journal of Sport Behavior, 10,* 1987, pàg. 147-156.

Coakley, J. J.: *Sport in society: Issues and controversies (4th ed.).* St. Louis: Times Mirror/Mosby, 1990.

Cruz, J.: "Causes de la violència en l'esport infantil i intervencions psicològiques per a promoure el fairplay". A *Actes de les VII Jornades de l'Associació Catalana de Psicologia de l'Esport.* Barcelona: ACPE, 1992., pàg. 159-166.

–: "Assesorament psicològic a entrenadors: experiència en bàsquet d'iniciació". *Apunts Educació Física i Esports, 35,* 1994, pàg. 5-14.

–: *Psicología del deporte.* Madrid: Síntesis, 1997a.

–: "Factores motivacionales en el deporte infantil y asesoramiento psicológico a entrenadores y padres". A J. Cruz (Ed.). *Psicología del deporte,* Madrid: Síntesis, 1997b, pàg. 147-176.

–: "Do the rules protect fairplay in professional sport". A *Proceedings III European Seminar on Fairplay.* Lisboa: Horizonte, 1998, pàg. 235-249.

Cruz, J.; Boixadós, M.; Valiente, L.; Ruíz, A.; Arbona, P; Molons, Z.; Call, J.; Berbel, G.; Capdevila, L.: "Identificación de valores relevantes en jugadores jóvenes de fútbol". *Revista de Investigación y Documentación sobre las Ciencias de la Educación Física y del Deporte, 19,* 1991, pàg. 81-99.

Cruz, J; Boixadós, M.; Valiente, L.; Capdevila, L.: "Prevalent values in young spanish soccer players". *International Review for Sociology of Sport, 30,* 1995, pàg. 353-373.

Cruz, J.; Boixadós, M.; Torregrosa, M.; Mimbrero, J.: ¿Existe un deporte educativo?: papel de las competiciones deportivas en el proceso de socialización del niño. *Revista de Psicología del Deporte, 9-10,* 1996a, 111-132.

Cruz, J.; Capdevila, LL.; Boixadós, M.; Pintanel, M.; Alonso, C.; Mimbrero, J.; Torregrosa, M.: (1996b). "Identificación de conductas, actitudes y valores relacionadas con el fairplay en deportistas jóvenes". A *Valores sociales y deporte. Fairplay versus violencia. Investigaciones en ciencias del deporte.* Madrid: Consejo Superior de Deportes, 1996b, pàg. 38-67.

Cruz, J; Boixadós, M.; Capdevila, L.; Mimbrero, J.; Torregrosa, M.; Valiente, L.: "Evaluación del fairplay en el deporte profesional y de iniciación". A *Participación deportiva: perspectiva ambiental y organizacional,* Madrid: Consejo Superior de Deportes, 1999a, pàg. 7-52.

Cruz, J.; Barangé, J.; Boixadós, M.; Mimbrero, J.; Niñerola, J.; Torregrosa, M. i Valiente, L.: *Evaluación del fairplay en partidos de fútbol internacional e influencia en futbolistas juveniles y cadetes.* Informe Tècnic del projecte. Consejo Superior de Deportes: Madrid, 1999b.

Cruz, J.; Torregrosa, M.; Boixadós, M.; Valiente, L.: "Fairplay y deportividad". A P. Tomás (Ed.) *Un gol al futuro: claves del fútbol profesional para el siglo XXI,* Madrid: Liga de Fútbol Profesional, 2000a, pàg. 195-215.

–: *Participa amb ells!: Assessorament a famílies que participen en competicions escolars.* Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona, 2000c.

Cruz, J.; Boixadós, M.; Rodríguez, M. A.; Torregrosa, M.; Valiente, L. y Villamarín, F.: *Evaluación del fairplay en partidos de fútbol internacional e influencia en futbolistas juveniles y cadetes.* Informe Tècnic del projecte. Consejo Superior de Deportes: Madrid, 2000b.

Cruz, J; Boixadós, M.; Torregrosa, M.; Valiente, L.; Villamarín, F.: "Values, socio-moral attitudes and achievement goals among youth team sports participants in Spain". Comunicació presentada al *Xth World Congress of Sport Psychology,* Skiathos (Grecia), 2001.

De Knop, P; Wylleman, P.; Theeboom, M.; De Martelaer, C.; Van Puymbroeek, L. y Wittock, H.: *Youth-friendly sport clubs.* Bruselas: VubPress, 1994.

Devís, J. y Peiró, C.: *Nuevas perspectivas curriculares en educación física: la salud y los juegos modificados.* Barcelona: INDE, 1992.

Devereux, E. C.: "Backyard versus little league baseball: The impoverishment of children's games". A R. Martens (Ed.), *Joy and sadness in children's sports.* Champaign: Illinois: Human Kinetics, 1978, pàg. 115-131.

Dias, C.; Cruz, J. F. y Danish, S.: "El deporte como contexto para el apredizaje y la enseñanza de competencias personales. Programas de intervención para niños y adolescentes". *Revista de Psicologia del Deporte, 9,* 1-2, 2000, pàg. 107-122.

Dirección General de Deportes de Andalucía: "Año de la ética deportiva". *Papeles del Deporte, 1,*" Málaga: Unisport, 1991, pàg. 1-9.

Fallarás, C.: "Una formación en continuo movimiento". *La Vanguardia,* 11 de Setembre, 1996, pàg. 21

García Ferrando, M.: "Un únic model: l'esport de competició". *Apunts. Educació Física, 3,* pàg. 9-14, 1986.

–: "Las prácticas deportivas de la población española 1976-1996". A R. Sánchez (Comp.). *La actividad física y el deporte en un contexto de-*

mocrático (1976-1996). Pamplona: AIESAD, 1996.

Gilroy, S.: "Whose sport is it anyway? Adults and children's sport". A M. Lee (Ed.). *Coaching children in sport*. Londres: Spon, 1993, pàg. 17-26.

Gimeno, F.: *Entrenando a padres y madres...: Claves para una gestión eficaz de la relación con os padres y madres de jóvenes deportistas*. Zaragoza: Departamento de Cultura y Turismo: Gobierno de Aragón, 2000

Goodner, M. J. y Jackson, J. J.: "Fair Play: Coaches' attitudes towards the laws of soccer". *Journal of Sport Behavior. 8 (1)*, 1985, pàg. 34-41.

Gordillo, A.: "Orientaciones psicológicas en la iniciación deportiva". *Revista de Psicología del Deporte, 1*,1992, pàg. 27-36.

Gutiérrez, M.: *Valores Sociales y deporte. La actividad física y el deporte como transmisores de valores sociales y personales*. Madrid: Gymnos, 1995.

–: "Desenvolupament de valors en l'educació física i l'esport". *Apunts Educació Física i Esports, 51*, 1998, pàg. 100-108.

Jones, J. G.; Pooley, J. C.: "Cheating in sport: an international problem". *International Journal of Physical Education, 19 (3)*, 1982, pàg. 19-23.

Knoppers, A.: "Professionalization of attitudes: A review and critique". *Quest, 37*, 1985, pàg. 92-102.

Knoppers, A.; Schuiteman, J.; Love, B.: "Wining is not the only thing". *Sociology of Sport Journal, 3*, 1986, pàg. 43-56.

Lee, M.: *Coaching children in sport*. Londres: Spon, 1993.

–: *Young People, Sport and Ethics: an examination of fairplay in youth sport*. Technical Report to the Research Unit of the Sports Council, London, 1996.

Lee, M. J. i Cook, C.: *Review of the literature on fairplay with special reference to children's sport*. Strasbourg: Council of Europe, 1990.

Lee, M. J., O'Donohue, R. i Hodson, D.: *Ethical issues in sport. II: The measurement of values in sport: a review of methods for a proposed trans-european project*. Strasbourg: Consell d'Europa, 1990.

Lee, M. J., Whitehead, J. y Balchin, N.: "The measurement of values in youth sport: development of the youth sports values questionnaire". *Journal of Sport and Exercise Psychology, 22*, 2000, pàg. 307-326.

Linaza, J. y Maldonado, A.: *Los juegos y el deporte en el desarrollo psicológico del niño*. Barcelona: Anthropos, 1987.

Lombardo, B.: "The behavior of youth sport coaches: Crisis on the bench". *Arena Review, 6*, 1982, pàg. 48-55.

Martens, R.: "Psychological perspectives". A B. R. Cahill A. J. Pearl (Ed.). *Intensive participation in children's sport*. Champaign, Ill.: Human Kinetics, 1993, pàg. 9-17.

Mimbrero, J.; Valiente, L.; Boixadós, M.; Torregrosa, M.; Cruz, J.: "Actituds i valors respecte a l'esport en alumnes d'ensenyament secundari obligatori (ESO)". Comunicació presentada al *VII Congreso Mundial Deporte para Todos*. Barcelona: Novembre, 1998.

Orlick, T.: *Libres para cooperar, libres para crear*. Barcelona: Paidotribo, 1990.

Pilz, G. A.: "Performance sport: education in fair play? Some empirical and theoretical remarks". *International Review for the Sociology of Sport, 30* (3-4), 1995, pàg. 391-418.

Ponseti, F. X.; Gili M.; Palou, P.; Borrás, P. A.: "Intereses, motivos y actitudes hacia el deporte en adolescentes: diferencias en función del nivel de práctica". *Revista de Psicología del Deporte, 7*, 1998, pàg. 259-274.

Roberts, G.C. y Treasure, D.: "The importance of the study of children in sport: an overview". A M. Lee,(Ed). *Coaching children in sport*. Londres: Spon, 1993, pàg. 3-16.

Romance, T. J.; Weiss, M. R.; Bockoven, J.: "A program to promote moral development through elementary school physical education". *Journal of Teaching in Physical Education, 5*, 1986, pàg. 126-136.

Saura, J.: *El entrenador en el deporte escolar*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996.

Schwartz, S.: "Value priorities and Behaviour: Applying a theory of integrated value systems". A C. Seligman, J.M. Olson i M.P. Zanna (Eds.), *The Psychology of Values: The Ontario Symposium* Vol. 8. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1996, pàg.1-24.

Shields, D. L. i Bredemeier, B. J.: *Character development and physical activity*. Champaign (Illinois): Human Kinetics, 1994.

Silva, J. M. "Normative compliance and rule violating behavior in sport". *International Journal of Sport Psychology, 12*, 1981, pàg. 10-18.

–: "The perceived legitimacy of rule violating behavior in sport". *Journal of Sport Psychology,5*, 1983, pàg. 438-448.

Smith, M. D.: "Interpersonal source of violence in hockey: the influence of parents, coaches and teammates". A F.L. Smoll, R.A. Magill y M. J. Ash (Eds.). *Children in Sport*. Champaing, Illinois: Human Kinetics, 1988, pàg. 301-313.

Smoll, F. L. y Smith, R. E. (1987). *Sport psychology for youth coaches*. Washington: National Federation for Catholic Youth Ministry, 1987.

–: *Coaches who never lose...* Washington: Warde, 1997.

–: *Sports and your child*. Washington: Warde, 1999.

Thompson, J.: *Positive coaching: building character and self-esteem through sports*. Dubuque,la: Brown and Benchmark, 1993.

Torregrosa, M.: *Avaluació de comportaments de fairplay en futbolistes professionals*. "Trabajo de Investigación del Master de Psicología de la Actividad Física y el Deporte". Bellaterra: UAB. No publicat, 1997.

Torregrosa, M.: "*Fairplay i Esportivitat en el Futbol Professional Europeu*" Trabajo de Investigación del doctorado de Psicología del Aprendizaje Humano. Bellaterra: UAB. No Publicat, 1998

Torregrosa, M.; Cruz, J.: "Diferencias de arbitraje entre la Liga de Fútbol Profesional (LFP) y la Premiere Leage (PL): ¿Cuestión de cantidad o de calidad? A F. Guillén (Ed.) *La Psicología del Deporte en España al final del milenio*. Las Palmas de Gran Canaria: Servicio de publicaciones de la Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, 1999, pàg. 575-581.

Torregrosa, M.; Mimbrero, J.; Boixadós, M.; Cruz, J.: "Comportamientos relacionados con el Fairplay en futbolistas de iniciación y profesionales". A R. Sáchez (Comp.) *La Actividad física y el deporte en un contexto democrático (1976-1996). Investigación Social y Deporte, 3*. Pamplona: AIESAD, 1997, pàg. 87-95.

Torregrosa, M.; Lee, M.: "El estudio de los valores en psicología del deporte". *Revista de Psicologia del Deporte, 9*, 1-2, 2000, pàg. 71-83.

Valiente, L.; Boixadós, M.; Torregrosa, M.; Villamarín, F.; Cruz, J.: "Campañas de promoción del fairplay y la deportividad en el deporte en edad escolar". Comunicació presentada al *VIII Congreso Nacional de Psicología de la Actividad Física y el Deporte*. Pontevedra: Abril, 2001.

Unisport: *Juega limpio en el deporte*. Málaga: Unisport, 1993

Webb, H.: Professionalization of attitudes toward play among adolescents. In G. Kenyon (Ed.), *Aspects of Contenporary Sport Sociology*, Chicago: Athletic Institute, 1969, pàg. 161-179.

Weinberg, R. S. y Gould, D.: *Fundamentos de psicología del deporte y el ejercicio físico*. Barcelona: Ariel Psicología, 1996.

Weiss, M. R.: "Psychological effects of intensive sport participation on children and youth: self-esteem and motivation". A Cahill y A. J. Pearl (Ed.). *Intensive participation in children's sport*. Champaign, Ill.: Human Kinetics, 1993, pàg. 39-69.

Whitehead, J.: "Why children take part". *ISCIS Journal, 1 (1)*, 1987, pàg. 23-31.

Woolger, C.; Power, T. G.: "Parent and sport socialization views from the achievement literature". *Journal of Sport Behavior, 16 (3)*, 1993, pàg. 171-189.

Paraules clau
valors, sociologia, esport, ideologia

Els valors de l'esport. Una perspectiva sociològica

Klaus Heinemann
Catedràtic de Sociologia
Universitat d'Hamburg (Alemanya)

Traducció de l'alemany: Magdalena Corra, Klaus Heinemann, Núria Puig

Abstract

The thesis of the article is the following: the sport hat not values. The values of sport are: 1.subjective judgements attributed by people according to their sporting experiences and the effects (positive or negative) they perceive; and 2. the judgements attributed to sport from institutions (clubs, fitness centres, the State, educational institutions...). Therefore, the values of sport are secondary and "causal" attributions given by persons and/or institutions. Each of the parts of the article develops the way in which the above mentioned thesis can be demonstrated in different fields: the person, the market (economic value of sport), institutions –mostly clubs– and the State. Conclusions discuss about the problems to establish the values of sport.

Key words

values, sociology, sport, ideology

Resum

L'article desenvolupa la tesi següent: l'esport no té valors en si mateix, sinó que els valors de l'esport són, o bé judicis subjectius i estimatius que emeten les persones que el practiquen sobre la base dels efectes (positius o negatius) que creuen obtenir o bé els efectes que unes certes institucions (clubs, gimnasos de condicionament físic, l'Estat, les institucions educatives...) li atribueixen. Els valors de l'esport són, per tant, assignacions (de valor) secundàries i "casuals" mitjançant persones o institucions. Cada un dels apartats de l'article desenvolupa la manera com l'esmentada tesi es demostra en àmbits successius: el de la persona, el del mercat (valor econòmic de l'esport), el de les institucions –principalment els clubs– i el de l'Estat. En les conclusions es reflexiona sobre els problemes per determinar els valors de l'esport.

L'esport no té valors

Hom s'adona fàcilment de com és de terriblement difícil de parlar d'alguna cosa que no existeix, com ara d'un fantasma, d'un vampir o, precisament, d'allò de què ara ens toca parlar, d'"els valors de l'esport", ja que l'esport, en si mateix, no en té cap mena, de valor. Tampoc l'esport pot donar una explicació als valors esmentats partint de si mateix i de forma autònoma. L'esport, entès com a una forma específica i reglamentada de tractar el cos, manca "de valor".

Els valors de l'esport no sorgeixen de l'esport, no són qualitats d'ell mateix, sinó que els valors de l'esport són, o bé judicis subjectius i estimatius que emeten les persones que el practiquen, sobre la base dels efectes (positius o negatius) que obtenen a partir del que esperen o d'allò que se'ls promet, o bé els efectes que unes certes institucions, com els clubs i associacions, els gimnasos de condicionament físic, l'Estat, les empreses i institucions educatives així com les Esglésies, esperen o prometen a altres proclamant-los "valuosos". Els valors de l'esport solament són el resultat de valoracions realitzades per individus o per institucions. Els valors de l'esport són sempre beneficis o funcions; és a dir, expectatives de beneficis o de funcions procedents de persones i d'institucions. En

poques paraules: els valors de l'esport no existeixen, hi ha solament la valoració de l'esport per part d'algú. Els valors de l'esport són, per tant, assignacions (de valor) secundàries i "casuals", mitjançant persones o institucions.

Així doncs –des d'una perspectiva sociològica– només podem parlar de valors de l'esport examinant les raons i condicions socials d'on emanen les decisions i assignacions de valor i, tot seguit, analitzant les conseqüències que es deriven de les valoracions emeses. D'acord amb això, sorgeixen quatre qüestions a tractar:

- Quins efectes atribueixen a l'esport uns determinats esportistes i unes determinades institucions sota unes determinades condicions, tant si són reals com si es tracta de meres expectatives?
- Com apareixen valorats els resultats esmentats, ja siguin reals o bé esperats?
- Quins són els motius que fan que les diferents formes d'esport siguin valorades de forma positiva o negativa per les diferents persones i institucions? Per què aquestes propaguen els valors esmentats? I, què n'esperen, d'aquestes assignacions de valor?
- Quina responsabilitat tenen les diferents institucions davant dels esportistes i davant d'altres institucions en proclamar "els valors de l'esport"?

Les respostes a les qüestions plantejades i les reflexions al voltant d'aquestes, no són únicament rellevants amb vista a una ètica de l'esport, sinó també per a la política esportiva, ja que el programa "esport per a tothom", propagat des de fa dècades, sobretot pels països europeus,[1] únicament resulta raonable en els casos en què l'esport tingui un valor positiu que redundi en profit de tots. Solament sobre la base dels seus valors, es fa l'esport objecte de la política esportiva i d'aquesta manera, parcialment, de la política de l'Estat de Benestar. Solament a partir d'aquestes atribucions de valor es converteix l'"esport per a tothom" en el fonament del foment estatal de l'esport i no merament en la finalitat programàtica de les associacions i clubs esportius. Així, l'esport, mitjançant els seus valors, connecta amb alguns objectius de l'Estat de Benestar com ara la política sanitària, la política de joventut i la política d'integració social. El que ens queda per determinar són els valors que serveixen de base a la política esmentada, com s'originen, qui els estableix i qui controla, si realment es compleixen. D'aquestes qüestions ens ocuparem a continuació.

La tesi de la valoració subjectiva de l'esport

Disposem de resultats d'investigacions empíriques procedents de totes les societats modernes entorn de per què la gent fa esport, què és el que valora d'aquest i dels efectes en desitja obtenir. Els resultats esmentats poden donar per empíricament comprovat el que s'espera de l'esport, és a dir:

- Salut, condicionament físic i modelar el cos.
- Benestar, sentir i conèixer el cos.
- Diversió, satisfacció i distracció.
- Vida social, comunicació i integració.
- Bellesa, una forma atractiva d'expressió individual i, doncs, segons les circumstàncies, també confiança en un mateix.
- Prestigi, reconeixement i acceptació social.
- Distracció, sensacions i un gaudi de ràpida satisfacció.

Tanmateix, aquesta recopilació no conté informacions vàlides. Sembla que procedeixi d'un fullet publicitari d'una associació de temps lliure i no que sigui el resultat de grans esforços investigadors. Aquestes dades no són més que l'agregació de moltes opinions individuals. A més a més, no se sap què s'amaga exactament darrera d'aquestes opinions individuals: es tracta dels efectes reals obtinguts o únicament dels efectes que es desitgen obtenir? Són justificacions racionals per legitimar conductes que responen a motivacions diferents? Es tracta de la reproducció dels judicis i "valors" socialment atribuïts a l'esport i que són propagats intensament en tots els mitjans de comunicació social? De tota manera, malgrat aquestes observacions, d'aquests resultats es poden extreure algunes notes generals.

Els valors de l'esport són subjectivament variables

Existeixen milions de persones que fan esport; existeix una gran xifra de diferents tipus d'esport en continu creixement –pel que sembla la xifra dels esports practicats es troba entre els 150 i els 200– i els tipus d'esport esmentats es practiquen de diferents formes: com a esport de lleure o de competició, com a part de programes d'entreteniment, per a rehabilitació, com a components essencials de les ofertes de turisme, entre d'altres. Aquest ampli espectre del que es pot entendre per esport, és ofert i, doncs, valorat, per les més variades institucions –clubs i associacions, ofertes comercials d'esport, empreses, entitats estatals, etc.

Els efectes que la gent espera obtenir de l'esport depenen, paral·lelament, de qui el practiqui en cada cas i de les condicions sota les quals ho faci. Les persones més grans semblen valorar l'esport de forma diferent que no pas les joves; qui fa esport en un gimnàs de condicionament físic busca alguna cosa distinta que si ho fa en un club; per al que practica l'esport de competició professionalment, aquest té un altre valor que per al simple esportista de temps lliure; el jugador de golf (sembla) aprecia en el seu esport una altra cosa que el boxejador, etc. A més a més, aquestes valoracions són paral·lelament diferents en els diversos països i, al capdavall, mutables a mesura que transcorre el temps. Els valors de l'esport tenen simultàniament una rellevància històricament i culturalment variable.

[1] Ja el 1975 la Conferència Europea de ministres de l'esport va cridar, als països membres en una Carta Europea d'Esports per a Tothom, a establir condicions que possibilitessin a la totalitat de la població la pràctica de l'esport, sense diferències per raó de sexe, ocupació laboral i ingressos. L'"esport per a tothom" forma part de les polítiques de l'Estat de Benestar a tots els països europeus.

El valor de l'esport resulta ser un judici subjectiu d'aquelles persones que el practiquen o que no ho fan per considerar el seu valor negatiu. El que uns assaboreixen de forma especial, a altres pot ser que els arribi fins i tot a repugnar: per a uns, una marató constitueix una forma sense parió de conèixer els límits i la resistència personal i per a altres és una tortura física; anar en un gimnàs de *fitness* a alguns els resulta imprescindible per a la salut i d'altres ho veuen com a pura vanitat; córrer és per a uns una forma especial de gaudir de la natura i per a altres un trot avorrit per camins plens de sots; a uns els embriaga la velocitat de l'esquí i d'altres el veuen com una amenaça per als seus ossos i per al medi natural. Cada persona es fa una composició distinta dels avantatges i desavantatges de l'esport.

La subjectivitat dels valors es percep també en participar en esdeveniments esportius com a espectador. Cadascú copsa en aquests quelcom diferent: l'alegria pel resultat del joc; la dificultat per trobar aparcament i, a part d'això, el seu alt preu i l'atapeïment; els jugadors en plantilla; la trobada amb els amics; el nombre de gols marcats; el major o menor atractiu dels descansos; els disturbis provocats pels fanàtics, etc.

Els valors apareixen barrejats de forma diferent

Hom pot esperar un efecte únic i clarament delimitat de l'esport o molts al mateix temps. En l'esport, especialment en les seves formes tradicionals, sovint es materialitzen molts dels considerats anteriorment com a possibles valors de l'esport, encara que aquests no hagin estat la causa que directament n'hagi motivat la pràctica. Per a cadascú el valor del "seu" esport és el resultat d'una barreja, diferent en cada cas, i d'una valoració personal de resultats i efectes molt variats. Tanmateix, cada vegada és més freqüent topar-se amb una actitud d'espera conscient d'uns efectes específics en detriment de tots els altres. En un gimnàs de *fitness* s'espera modelar el cos, en una piscina recreativa un desitja divertir-se, fent ioga es busca relaxació, en el *jogging* es treballa per a la salut. De la mateixa manera que, d'una banda, es dóna un procés d'independització del complex de motius -salut, condicionament físic, diversió, benestar, potencial- existeixen, de l'altra, noves formes d'ofertes selectives que contenen els motius de què parlem.

L'abast dels valors esmentats és una qüestió de treball personal

Els esmentats valors de l'esport no es poden comprar. Mitjançant l'adquisició d'un aparell esportiu o de la qualitat de membre d'un club s'obté únicament un potencial d'aprofitament global que requereix, per tenir profit, un rendiment addicional de l'esportista. Els valors de l'esport no es poden extreure d'un consum passiu d'acord amb les ganes o desgana enfront d'una situació externa. Més aviat, es requereix, addicionalment, temps i esforç, perquè es vagin produint els efectes desitjats en moltes situacions concretes. Els coneixements, capacitats i tècniques d'actuació individual tenen un paper decisiu en la configuració d'aquest seguit de situacions concretes. El coneixement s'ha d'adquirir. En el cas de les capacitats i tècniques d'actuació es tracta de mitjans d'existència limitada, de la disponibilitat dels quals es pot obtenir un càlcul estable. A ningú li resulta estrany, el fet de fracassar en una competició seriosa o en un examen, tot i estar ben preparat. Es tracta de situacions de component variable que es poden traslladar a l'esport, afirmant que el valor d'aquest és, de bell antuvi, difícilment calculable.

Els efectes de l'esport es comencen a manifestar en el futur

Els valors de l'esport es materialitzen en una cadena de situacions particulars que es van succeint amb el pas del temps; així, els valors que s'espera obtenir de l'esport es troben projectats en el futur. Tanmateix, les expectatives de valors que es tenen en relació amb l'esport són incertes en el moment en què comencem per associar una pràctica esportiva, un equipament per a realitzar-la... a un determinat valor. Igualment, les emocions, sensacions, resultats... que van associats al valor poden ser desitjats, però no se sap si realment es faran realitat. A més a més, segons les nostres experiències quotidianes, el present del futur és diferent al futur que imaginem (com és sabut, són els preparatius els que acaben proporcionant la més gran alegria). En resum, aquest conjunt de situacions particulars projectades en el futur són altament variables i, poques vegades, completament controlables.

A manera d'exemple respecte al que acabem d'exposar, es pot prendre el cas de l'afeccionat a l'esport de vela que, davant una força del vent d'intensitat 8, xàfecs, mala visibilitat i temperatures prop dels 10º, s'ha vist davant la imperiosa necessitat de buscar el port més pròxim i fins i tot ha pogut penedir-se d'haver comprat el vaixell i haver-hi dipositat tantes expectatives. Malgrat tot, la mateixa persona també ha sentit una alegria sense parió en poder sortir finalment a la vela, amb un vent d'intensitat 4 i sol radiant. Cada situació concreta ha de configurar-se i ha de ser superada separadament. El fet que l'esport doni cabuda al valor desitjat varia completament de situació en situació. Pel que fa als valors i als beneficis de l'esport no es pot decidir, anticipadament, de forma racional.

Els efectes negatius i positius apareixen repartits de manera desigual

Un altre problema rau en el fet que l'esport no solament té efectes i funcions susceptibles de valoració positiva. L'esport pot tenir també un valor negatiu. Pensem en el menyscapte del medi ambient, en les destrosses que ocasionen els *hooligans* violents, en els danys per a la salut que pot ocasionar un afany de rendiment desmesurat, i també en els impostos que tothom, incloent-hi els qui no es troben gens interessats en l'esport, han de pagar per finançar els grans esdeveniments esportius. Al capdavall, el problema és que les persones que obtenen algun avantatge mitjançant l'esport no

tenen per què coincidir amb les que carreguen amb les seves despeses. Els guanys i les pèrdues estan repartits desigualment. Aquest fet s'aprecia millor mitjançant un bonic exemple sobre els avantatges i inconvenients en la distribució espacial d'una instal·lació esportiva, que prenc de Bale (1993, 104) i que exposo a continuació. Va calcular, d'una banda, la distribució dels ingressos addicionals obtinguts gràcies a les despeses dels visitants en botigues, restaurants i quioscos propers, aparcaments, empreses de transport i venedors d'entrades segons la distància a un estadi; d'altra banda, va avaluar els danys i perjudicis produïts pels fanàtics, el soroll del trànsit i els embussos, els problemes d'aparcament, el vandalisme, els controls policíacs, etc., que havien de suportar els residents, també segons la distància que els separava de l'estadi. Com a resultat: les molèsties no són superiors als avantatges; es distribueixen a més a més de forma distinta segons la seva localització: les molèsties es concentren més en la zona circumdant a l'estadi mentre que els avantatges s'estenen a una àrea més àmplia. Però, lamentablement, aquells que sufraguen les despeses no són indemnitzats pels que guanyen amb l'esport. Com aquest, es podrien posar d'altres molts exemples.

Els valors de l'esport són, segons la interpretació exposada, quelcom molt incert, contínuament exposat a canvis, condicionat pels coneixements i capacitats d'un determinat moment, dependent d'un seguit d'esdeveniments concrets, altament subjectiu i històricament variable. Els valors de l'esport no són una magnitud aritmètica constant amb la qual i a través de la qual es puguin fer càlculs estables -ni per als particulars, ni per als que fan propaganda de l'esport, ni per als polítics.

L'anàlisi que he efectuat fins ara pot ser criticada –i amb raó– per ser excessivament limitada; se centra únicament en la percepció subjectiva dels valors de l'esport. Per això, en les pàgines que segueixen analitzaré el tema dels valors de l'esport des d'altres tres punts diferents: el valor econòmic de l'esport, el valor de l'esport per a les diferents institucions i, finalment, el valor de l'esport per a l'Estat.

El valor econòmic de l'esport

Qui fa esport o desitja participar-hi, ha de pagar un preu a canvi. Fer esport costa diners i requereix temps. La seva mateixa pràctica porta aparellades unes certes despeses: el pagament de la quota per adquirir la condició de soci en un club o per realitzar l'esport en un gimnàs de condicionament físic; els aparells i la roba esportiva; l'entrenador, els drets d'utilització d'instal·lacions i aparells esportius així com les entrades per als actes esportius. A més a més, hi ha despeses de desplaçament entre el domicili o el lloc de treball i el de celebració de l'esdeveniment esportiu, de la mateixa manera que es produeixen despeses addicionals per als àpats i l'allotjament.[2] Per a la mateixa pràctica de l'esport es necessita temps, igual que per al viatge, la fabricació i manteniment dels aparells i de les instal·lacions esportives així com per al club com a entitat i el treball voluntari que s'hi fa. Així, la pràctica de l'esport es troba sotmesa a dues limitacions: de despeses i de temps. Les despeses per a l'esport concorren amb altres despeses de consum privat i el temps per a la seva pràctica amb altres possibilitats d'ús d'aquest.

Els preus, bé es paguin en diners o bé en temps, són l'expressió portada a un denominador numèric, de la multitud de valoracions subjectives de l'esport. Mitjançant el sistema de preus sorgeix un nou món en el qual allò que és personal, original, subjectiu de cadascú es redueix a un denominador comú: el preu d'un article. Tanmateix, les valoracions subjectives constitueixen el punt de partida per a la formació del preu; els preus són informacions agregades d'estimacions subjectives. Tan sols mitjançant el preu es fa possible una comparació intersubjectiva de les valoracions individuals. El preu és un indicador fiable del valor de l'esport pel que fa a la valoració subjectiva dels qui s'hi interessen. Els diners que la gent està disposada a pagar i el temps que dedica al "seu" esport constitueixen la prova de la importància que se li dóna. Així, en poder reduir el valor de l'esport a valors numèrics, es trepitja terreny conegut.

Per il·lustrar el que acabem d'exposar disposem d'un seguit de xifres. A Alemanya, l'any 1990, les famílies van despendre uns 3 bilions de pessetes en esport (Weber, 1995). Mirat des d'una altra perspectiva: en una família mitjana de quatre persones les despeses per a l'esport arriben aproximadament al 14 % anual de la totalitat de les despeses destinades a l'oci, unes 84.405 pessetes. El percentatge esmentat no resulta molt alt, si es considera que l'esport està molt valorat socialment. La població gasta molt més en tabac i alcohol. I des d'un punt de vista econòmic, també tenen un valor més alt que l'esport d'altres activitats de temps lliure, com ara viatjar, vacances, així com la participació en esdeveniments culturals.

El valor de l'esport per a les institucions

No solament els particulars, tant si fan esport com si no, li atribueixen valors, sinó també les institucions. Per als clubs i associacions esportives és evident que l'esport és valuós. Amb això, no únicament justifiquen la seva raó de ser, sinó que a més a més proporcionen arguments decisius per obtenir subvencions estatals i acceptació pública. Els valors de l'esport poden interpretar-se com a fórmules de consens entorn dels beneficis i de les expectatives de benefici i, doncs, com a fonament general per a l'actuació (política).

A primera vista, podria semblar que les organitzacions de l'esport atribueixen el valor de l'esport als seus efectes i funcions. Això ho trobem reflectit, per exemple, en

[2] Aquests factors adquireixen especial rellevància a l'hora de decidir-se per unes "vacances esportives", p. ex. d'esquí, vela, golf o semblants, o d'acudir a grans esdeveniments esportius com els Jocs Olímpics o els mundials de futbol.

la Carta de l'esport alemany, que va ser aprovada, ja el 1967, per la Federació Alemanya de l'Esport (DSB), l'organització de l'esport alemany que inclou totes les associacions dels estats federals (Länder) i les federacions esportives.[3] En aquesta s'estableix que "l'esport compleix en les societats modernes importants funcions biològiques, pedagògiques i socials. L'esport (...) beneficia la salut, contribueix a la formació de la personalitat, és un factor de desenvolupament inigualable, constitueix una ajuda efectiva per a la convivència social (...)". El valor de l'esport s'explica mitjançant aquesta pluralitat de resultats i funcions.

Tanmateix, les afirmacions anteriors s'enfronten a una dificultat que és la següent: disposem de pocs resultats empírics científicament asseverats sobre els efectes i les funcions que realment es puguin atribuir a l'esport. En els casos en què existeixin les investigacions empíriques esmentades, queda per comprovar, si l'esport genera tots aquests efectes positius. Els efectes i, en conseqüència, els valors atribuïts a l'esport semblen ser evidents, fins i tot potser es basen en experiències personals. Tanmateix, la majoria de les vegades no es troben assegurats sistemàticament i empíricament. La lectura de la bibliografia dedicada a aquest tema no ens aclareix gaires dubtes. M'agradaria abordar el problema utilitzant dos exemples: el primer, partint de la premissa dels efectes de l'esport per a la salut i el segon, considerant el significat sociointegrador de l'esport.

Respecte del primer exemple, cal dir el següent: possiblement existeixin molt poques idees que siguin assumides de forma tan àmplia i generalitzada i, alhora de manera menys crítica, que l'afirmació que l'esport és bo per a la salut. Des del naixement de l'esport a començament del segle XIX i fins a l'actualitat, aquest apareix vinculat a la salut i no solament en les societats industrials occidentals, sinó també en els antics estats comunistes i als països en vies de desenvolupament (Cachay 1988). L'esport, com es repeteix una vegada i una altra amb tota mena de variants, és un component essencial de l'estil de vida saludable de les societats modernes. Amb arguments d'aquest tipus, les organitzacions esportives legitimen la seva existència, la necessitat de subvencions estatals i l'exigència de reconeixement públic.

Segurament existeixen molts resultats mèdics i epidemiològics que asseguren que el moviment i l'exercici corporal regular despleguen efectes positius per a la salut física i psíquica. La medicina esportiva, sobretot, no ha estalviat cap esforç per demostrar els efectes positius de l'esport en tots els paràmetres imaginables de la condició física. Tanmateix, 1) ens qüestionem si tots aquests efectes, van lligats a qualsevol exercici físic (treball de jardineria, rentar el cotxe, pujar les escales); 2) les investigacions empíriques demostren que l'esport porta unit un perill de sofrir lesions per sobre de la mitjana, perill que s'incrementa en l'alta competició, encara que també es dóna en esports de pràctica individualitzada, com ara l'esquí o l'hípica, els quals representen un risc per a la salut superior al normal; 3) finalment, cal tenir present que, atesa la pluralitat de formes amb què es pot practicar l'esport, sigui com a activitat de lleure, de competició o com a esport per a tothom, en campionats o de manera recreativa, no es pot esperar que existeixi una relació directa entre esport i salut.

Sobretot els esportistes de competició estan exposats a grans tensions físiques. El nombre de competicions augmenta amb rapidesa davant la pressió dels interessos comercials i a més a més els temps de descans són cada vegada més curts. L'atleta, fins i tot amb lesions de caràcter lleu, es veu obligat a participar en competicions per guanyar el màxim de vegades durant el temps, relativament curt, en què es troba en plena forma. Amb això no es fa més que forçar la naturalesa del cos. Especialment les microlesions no acaben de guarir-se del tot durant el breu període de descans i recuperació, ja que permeten continuar amb l'entrenament. Tanmateix, d'aquesta manera augmenta el risc que els danys s'incrementin i que, en segons quins casos, esdevinguin crònics.

Em limito a citar els resultats d'un estudi procedent d'Anglaterra/Gal·les (British Sport Council, 1990). Segons aquest, s'estima que anualment es produeixen 19,3 milions d'accidents esportius que porten aparellades noves lesions i d'altres 10,4 milions que fan ressorgir les antigues. El tractament dels accidents esmentats va ocasionar costos directes d'aproximadament de 110.986 milions de pessetes. Les pèrdues en la producció s'estimen aproximadament en 151.225 milions de pessetes. A Alemanya i als Països Baixos es donen xifres similars (Lüschen, 1993; Galen, 1990).

A més a més, no sempre els qui practiquen l'esport tenen com a valor principal el manteniment de la salut. Fins i tot, però, en el cas que es pretengui aconseguir de millorar la salut o mantenir-la, no és segur en absolut que s'assoleixi la finalitat esmentada. Dit de manera senzilla i clara: les persones que es mouen poc o que fan poc esport han d'anar més sovint a l'internista i els esportistes amb més freqüència al traumatòleg.

El segon exemple que vull tractar al·ludeix a un altre valor de l'esport propagat sovint: el seu efecte sociointegrador; és a dir, la seva capacitat de reunir persones de diferents estrats socials i de diferent procedència ètnica, confessional o regional. En aquest cas també ha de procedir-se amb cautela. Mitjançant les investigacions empíriques sabem que la xifra de clubs petits va en augment i la seva importància, pel que fa al nombre de membres, disminuint. Com més gran sigui el club, amb més dificultats ensopegarà per incorporar-hi nous membres o mantenir-hi els antics. El futur de l'esport sembla, més aviat, pertànyer al club petit, que la majoria de vegades tan sols ofereix una mena d'esport. Al mateix temps, es pot apreciar, entre d'altres coses, el fet altament significatiu que els clubs petits són petites comunitats socialment molt homogènies. El club petit és alhora un club tancat en ell mateix. La gran homogeneïtat en l'estructura dels seus membres es

[3] Sobre l'organització de l'esport alemany i el paper de la Federació Alemanya de l'esport, vegeu Heinemann (1999, pàg. 39-42).

correspon, al capdavall, amb la gran homogeneïtat dels interessos esportius.
D'aquesta manera sorgeix la imatge d'un club petit i, pel que fa a l'estructura i als interessos dels seus membres, homogeni. La identitat de característiques, condicions de vida i interessos no són únicament pressupòsits essencials per a la fundació sinó també per al funcionament d'aquesta mena de clubs.
Probablement el procés és el següent: es funda un nou club; un es fa membre d'un club petit, no solament perquè desitgi practicar un esport junt amb altres, sinó, més aviat, per poder-ho fer entre els seus. I fins i tot si la finalitat no és aquesta, l'homogeneïtat a partir de la qual es funda el club es manté al llarg de la seva història. Com a conseqüència d'això, abans que obertura i integració social, es dóna més aviat segregació i cercles tancats de persones.
Si aquesta suposició resultés ser certa, la ideologia sostinguda per les organitzacions esportives respecte al valor integrador de l'esport i el caràcter obert –no restrictiu– dels seus clubs esdevé dubtosa. Respecte a aquest tema, i d'acord amb el que podem observar a Alemanya, els estrangers, sobretot els turcs, funden els seus propis clubs amb el desig de romandre entre ells i de vetllar per la seva cultura i la seva llengua. Com més estrangers convisquin en una regió, més gran serà aquesta tendència a la segregació i menor la disposició a la integració. Àdhuc en els clubs grans es formen subgrups i departaments de caràcter relativament tancat.
Moltes afirmacions sobre els "valors de l'esport" es basen en la falta de coneixements, però també en el fet que la saviesa comuna no és analitzada amb mirada crítica. La falta de coneixements obre de bat a bat les portes a l'especulació. De manera que, mentrestant, les suposicions sobre el valor que l'esport pugui tenir, van creixent de forma incalculable i sense remei. Temps enrere vam avaluar el contingut de tots els discursos, manifestacions i declaracions de principis de la Federació Alemanya de l'Esport amb vista a determinar quins valors, funcions, significat i efectes es poden atribuir a l'esport. Vam arribar a més de 250 "valors" de l'esport, cosa que resulta ser un exemple -més que d'un acusat sentit de la realitat- d'una esponerosa fantasia. Així, l'esport es presta sovint a manipulacions i abusos polítics, dels quals, lamentablement, el passat ens proporciona abundants exemples.
No solament aquests exemples demostren que les declaracions sobre el valor de l'esport són en bona mesura arbitràries i sense asseveració empírica, sinó que cal afegir-hi un altre argument. En les reflexions introductòries ha quedat confirmada la tesi que els valors de l'esport són culturalment i històricament variables. Doncs bé, a aquesta hipòtesi adrecem ara la mirada per recordar el destí d'un "valor" de l'esport, que en el passat va tenir un significat clau: l'ideal de l'amateurisme o la prohibició, moralment fundada, de qualsevol mena de comercialització d'èxits esportius i popularitat. Es tracta d'un valor de l'esport que temps enrere va ser fonamental.
Per a la defensa d'aquests ideals es va adduir que la comercialització podia portar el fracàs dels fins pedagògics de l'esport, que l'idealisme del treball voluntari es desintegraria i que el bé cultural esport desapareixeria. Donem la paraula a Carl Diem, conegut defensor d'aquest ideal: "En la persona de l'amateur donem la benvinguda a algú que arrodoneix la seva vida. Encara que la resta d'aquesta sigui insípida i senzilla, ell li dóna, mitjançant l'esport, claror i lluminositat, en té cura en cos i ànima, s'eleva per sobre si mateix (...). L'ambició de reconeixement i d'experiències heroiques obeeix paral·lelament l'impuls sant encaminat a mantenir l'espècie. L'esport és una inclinació a la disciplina, un 'excelsior', una aspiració als cims elevats de l'existència. El mateix subconscient es fa ressò de les paraules 'serveix a la pàtria, encara que sembli que juguem'. Els valors humans que l'esportista adquireix serveixen al seu poble i el 'club', per l'honra del qual lluita, només és un símbol d'aquesta gran comunitat. Aquest sentit intern, aquesta dignitat de l'esport s'esvaneix convertint-se en un no-res insípid en el moment en què en lloc de pels valors interiors es miri pels avantatges exteriors" (Diem, 1927, 119). En aquesta cita també es dóna explicació a un valor de l'esport amb els seus beneficis i expectatives de benefici.
Tanmateix, mirat atentament, aquest ideal d'amateur va servir en l'última meitat del segle XIX als seus defensors per excloure grups de persones considerades als seus ulls inoportunes, assegurar la seva pròpia posició i vetllar pels seus interessos. Com subtilment descriu el sociòleg, crític i economista americà, Thorsten Veblen, en el seu llibre "Teoria de la classe ociosa" de final del segle XIX, l'esport es practicava a Amèrica per una alta societat de nous rics com a forma demostrativa de consum; és a dir, com si fos una possibilitat d'exposar davant els ulls de tothom el seu estatus social, la seva opulència i el temps lliure de què disposava. D'aquesta manera, l'esport amateur, sobretot el tennis, la vela i el golf, que costaven molt de temps i molts diners, es va elevar a la qualitat d'ideal amb què es demostrava que s'estava en condicions de disposar del temps lliure de forma "improductiva" i "sense més finalitat", sense haver de suportar el pes d'obligacions serioses i de pressions econòmiques. Per tant, la defensa de l'esport amateur a Amèrica va servir a les classes socials altes per desclassificar tots aquells que feien esport moguts per la retribució o que requerien ajuda econòmica per poder afrontar les competicions esportives. La forma en què Coubertin argumenta la idea olímpica (si més no la seva ambigüitat) destacant "el caràcter noble i cavalleresc de l'esport" s'ha d'entendre en aquest sentit. Aquesta idea perseguia (o si més no provocava) un distanciament social. Amb les regles d'amateur es traçava la separació de l'esport dels *gentlemen* de l'alta societat britànica i del consum d'esport demostratiu per part dels nous rics americans en front del "proletariat".
El cas alemany és molt rellevant respecte a aquest tema. Abans de la I Guerra Mundial, a Alemanya s'havien traduït els reglaments dels esports anglesos eliminant-ne tota referència a l'amateurisme perquè en aquest país la qüestió no es considerava important. Ara bé, davant la resistència del món de l'esport a acceptar Alemanya en els fòrums internacionals –de forma especial, per donar el vist-i-plau a la seva participació en els

Jocs Olímpics de 1928, dels quals fins aleshores havia estat exclosa– els alemanys van incloure novament el valor de l'amateurisme en les seves reglamentacions esportives.

Posteriorment, en donar-se els primers intents de comercialització, aquest ideal caldria que protegís les organitzacions esportives i les seves directives per no perdre el seu poder i influència en la configuració de l'esport. Les associacions esportives van posar traves durant un llarg període de temps a la comercialització per tal de poder mantenir el control sobre l'esport. Les organitzacions esportives, com el Comitè Olímpic Internacional i les associacions especialitzades nacionals i internacionals, eren les úniques responsables de les regles de l'esport i de l'organització de competicions nacionals i internacionals. Van ser elles les que van establir les condicions de l'organització d'esdeveniments esportius i van determinar qui podia participar-hi. L'estatus d'amateur ho permetia, tot assegurant, alhora, una organització eficaç i un finançament sobre la base del treball voluntari. Aquesta autonomia de l'esport va anar experimentant un retrocés progressiu a causa de la creixent comercialització, sobretot a EEUU, davant l'aparició de grups esportius independents de les associacions esportives, així com per la influència creixent dels mitjans de comunicació i per les intervencions estatals.

En resum: l'ideal de l'amateurisme va ser en primer lloc una estratègia per guardar les distàncies, posteriorment un requisit d'accés, més tard un instrument per assegurar la influència, per passar a ser avui, més aviat, nostàlgia.

Copsem clarament que els valors no són, sense més, el fonament d'una pauta d'actuació. No són (sovint) ideals sublims. Més aviat, serveixen als seus proclamadors com a ideologia i, sobretot, per assegurar el seu poder i influència, per justificar i estabilitzar les diferenciacions socials o per mobilitzar recursos en forma de subvencions estatals o valoracions públiques. Els valors de l'esport tenen funcions instrumentals i significat estratègic en un sistema de l'esport que, més aviat, sembla una "arena política" (Porro, 1999, pàg. 33).

Tanmateix, les dificultats no acaben aquí ja que, alhora, una xifra creixent d'institucions acapara per a si l'esport i el recobreix de valors. Les Esglésies aprecien en l'esport una cosa diferent que la que copsen les empreses, els organitzadors de Jocs Olímpics una cosa distinta que les organitzacions mediambientals, les institucions de cultura una altra cosa que no pas els partits polítics i l'Estat una cosa diferent que les organitzacions turístiques. El problema es concreta de la forma següent: abans les associacions esportives tenien una posició en gran mesura indiscutible i universalment reconeguda per determinar el sentit, els valors i els ideals de l'esport (Heinemann / Schubert 1999, pàg. 148). Es tractava d'institucions universalment reconegudes que donaven sentit a l'esport. Dins l'esport i en la societat hi havia un consens generalitzat sobre aquests. Totes dues coses s'han perdut. Cada vegada més àrees existencials fan de l'esport el seu objecte i li atribueixen uns certs valors. Així, es va perdent el consens sobre quins són els valors propis de l'esport. Que no sorprengui aleshores que, en parlar de valors de l'esport, ens emboliqui, gairebé automàticament, un embull babilònic de llengües.

Ara bé, amb això no pretenc dir que els valors de l'esport ens vinguin servits únicament per fanàtics i ideòlegs, ja que si això fos així, com podria explicar-se que l'Estat recolzi l'esport, en ocasions de forma massiva?

El valor de l'esport per a l'Estat

Amb el que la gent està disposada a pagar pel seu esport sovint no se'n poden cobrir els costos. Tanmateix, existeixen institucions, com l'Estat o els mecenes, que opinen que l'esport, de fet, té un valor més alt que aquell que està disposat a pagar qualsevol que el practiqui.

L'Estat subvenciona l'esport amb un abast considerable (Andreff, 1996). Encara que s'existeixen clares diferències entre els diversos països la tònica general és que són molts els diners que l'Estat posa a disposició de l'esport. Atès que ens consta que l'Estat administra sempre amb molt de compte els diners que rep dels seus contribuents, estimarà també de forma molt realista el valor de l'esport. Aquest fet es pot explicar econòmicament de la forma següent: amb allò que la gent està disposada a pagar pel seu esport no es poden cobrir, en la majoria de les ocasions, les despeses que aquest origina. Malgrat tot, l'Estat opina que l'esport té un valor més gran que no pas el que estan disposats a pagar els qui el practiquen. Per això l'Estat dóna subvencions a l'esport, per tal de fer-lo atractiu per a aquells que subjectivament estimen el seu valor per sota del preu de mercat.

Aleshores, quin valor té l'esport per a l'Estat? I, quines expectatives té aquest respecte a les funcions i beneficis de l'esport en la societat? Les respostes a aquestes qüestions revelen d'altres peculiaritats dels "valors de l'esport".

Molts valors de l'esport són "públics"

Molts efectes i resultats de l'esport (suposats o reals) beneficien tothom, independentment d'haver contribuït o no a les despeses que l'esport ocasiona. Els economistes parlen, en aquest cas, de "béns públics" (Heinemann, 1998). L'orgull que genera la victòria de la "nostra" selecció nacional pot ser experimentat per moltes persones. Tanmateix, ningú no estarà disposat a pagar per això, atès que aquest benefici es pot obtenir gratuïtament. En el cas que l'esport fes possible, per exemple, la integració de minories, tots en sortiríem beneficiats, ja que en la societat hi hauria menys conflictes i tensions socials; no solament se'n beneficiaran les persones que hagin treballat activament en el camp de la integració social. L'orgull de pertànyer a una ciutat organitzadora dels Jocs Olímpics i estar en el punt de mira de la comunitat internacional, els efectes d'imatge i publicitat que van units a aquesta mena d'esdeveniment esportiu de gran difusió, així com la possibilitat de fer en aquest marc bons negocis, constitueixen d'altres exemples. Tothom es beneficia d'aquests

avantatges. Tanmateix, cap persona individualment, estarà disposada a invertir en la producció d'aquests béns ja que això suposaria carregar amb despeses que redunden en favor de tothom. Com que l'Estat suposa que tots nosaltres donem valor a aquesta mena de prestacions opta per finançar-les.

Els valors de l'esport es valoren de manera diferent

Encara que les despeses i beneficis poden ser sospesats en molts casos de forma individual, els particulars els atribueixen un valor inferior al que els dóna l'Estat. És a dir, el que un particular estaria disposat a pagar, no serviria per cobrir les despeses generades. Els economistes parlen, en aquest cas, de béns meritoris,[4] dintre dels quals la salut constitueix un exemple típic. Només valorem la salut quan ens posem malalts. La possibilitat de caure malalts és, sortosament, una cosa que vista des del present ens sembla incerta i que pertany a un futur remot. L'Estat, en canvi, va més enllà i tracta de disminuir els riscos de malaltia mitjançant el foment de la pràctica esportiva, perseguint que les persones estiguin sanes durant molts anys. De tota manera, ja hem vist que aquest argument també trontolla.

En l'esport s'originen efectes no intencionats

Finalment, l'esport pot portar associats resultats i significats que les persones no han previst i dels quals, en conseqüència, no són conscients. Els objectius i els mòbils de l'actuació poden no tenir res a veure amb les conseqüències que aquesta actuació comporta en realitat. En canvi, l'Estat pot intentar assolir-los, perquè els considera importants. La socialització mitjançant l'esport, el suport a la joventut així com la canalització de l'agressivitat a través de l'esport en són alguns exemples.

Tot això sona molt raonable. De tota manera, a l'Estat, al costat d'aquests valors de l'esport, se li presenten algunes dificultats, com demostren les reflexions següents:

- Igual que tots nosaltres, l'Estat solament té certesa empírica d'alguns dels efectes de la pràctica esportiva. Per aquest motiu adopta les valoracions que les associacions esportives formulen i propaguen en moltes declaracions de principis i discursos. En les exposicions de motius de les subvencions estatals es troben reproduïdes –a vegades, literalment– les atribucions de valor i de funcions que les associacions atribueixen a l'esport. Ja he esmentat que aquestes atribucions de valor no tenen fonamentació empírica i serveixen, sobretot, per mobilitzar els recursos de tercers i per a reclamar suports de caràcter material o immaterial. Aquest fet prova l'èxit de les ideologies de les associacions esportives i demostra que l'Estat no realitza una ponderació objectiva de costos i beneficis.
- L'Estat disposa únicament d'informació incompleta sobre les necessitats, interessos i possibilitats materials dels seus ciutadans. L'Estat difícilment pot assabentar-se de les necessitats que tenen els seus ciutadans en realitat i del valor que aquests atribueixen a l'esport. No queda clar quins són els béns públics que els ciutadans desitgen de fet i fins a quin punt volen saber en quina proporció els béns meritoris se subvencionen amb els seus impostos. Un exemple impressionant prové de la comparació de diferents cantons o municipis suïssos. En alguns cantons/municipis els ciutadans poden decidir mitjançant referèndum si s'han d'efectuar determinades inversions en infraestructures, incloses per exemple les instal·lacions esportives, piscines etc. En altres no tenen aquest dret. Com a conseqüència, els cantons/municipis que no poden votar, disposen de més instal·lacions que en els llocs on els mateixos ciutadans poden decidir; en aquests últims voten en contra d'algunes inversions que consideren innecessàries. Les persones que adopten decisions estatals semblen sobreestimar l'interès dels ciutadans per aquest tipus d'instal·lacions. Pel que sembla, l'Estat estima el valor de l'esport per sobre del que ho fan els seus ciutadans, de manera que permet que es beneficiïn de certs avantatges que ells ni tan sols desitgen.

Problemes per determinar els valors de l'esport

La pretensió d'aquest article és advertir que davant de declaracions sobre els "valors de l'esport" cal procedir amb molta cautela. No es tracta únicament d'un problema teòric o d'un tema de discussió d'ètica esportiva, sinó que també apunta cap a les responsabilitats de les associacions i d'altres institucions, quan parlen dels "valors de l'esport". En parlar de valors de l'esport es desencadenen esperances i expectatives. La gent fa esport, perquè li prometen alguna cosa –com ara salut, modelat del cos, integració social. Tanmateix, les esperances esmentades poden esvanir-se fàcilment com ho prova la gran quantitat d'aparells d'entrenament que no fan sinó empolsinar-se als soterranis i a les golfes sense ni tan sols haver estat usats, o la quantitat de quotes pagades a clubs o gimnasos de *fitness* comercials que no s'acaben d'aprofitar. Una declaració sobre els "valors de l'esport" pot resultar especialment problemàtica en el cas que en lloc de prendre en consideració els interessos dels esportistes, el que es persegueixi sigui assegurar-se la pròpia situació de poder,

[4] Coneixem un fenomen comparable en el món de l'art. Per anar en una exposició d'art poden existir moltes bones raons. A un l'impressiona la tècnica pictòrica de l'artista, un altre queda meravellat per l'estètica dels colors, paral·lelament, d'altres es delecten contemplant boniques exposicions paisatgistes o natures mortes, alguns volen veure, finalment, la versió original del quadre d'un artista conegut, una reproducció del qual tenen des de fa temps penjat al saló de casa. Cada visitant pot apreciar una obra d'art per diferents raons. Tanmateix, al cap i a la fi, tampoc és que tot plegat signifiqui tant per als visitants, ja que de mitjana paguen com a molt, 1.500 pessetes per l'entrada. En cas de preus més alts, per a molts el cost de l'entrada supera al plaer que proporciona l'art. És sabut que els diners recaptats per la venda d'entrades no arriba per adquirir i assegurar els quadres d'una exposició. Però "l'Estat benefactor" li dóna més importància al nostre plaer per l'art i subvenciona així fins al 95 % de les despeses originades en un museu. Tot i així, malgrat les altes subvencions, solament entre un 1 % i un 2 % de la població visita les galeries d'art. Per a la resta, les exposicions d'art pràcticament no tenen valor.

la justificació dels mitjans estatals o l'augment de l'acceptació pública.

En tot cas, també cal considerar que la qüestió dels valors de l'esport resulta ser francament complicada, quan el que es pretén és donar una resposta precisa. Els problemes que es presenten són:

- de caràcter teòric, lligats a la recopilació sistemàtica i a la comparació intersubjectiva de valoracions subjectives inestables i circumstancials d'una elevada xifra d'individus i institucions;
- de caràcter empíric, que sorgeixen en recopilar amb exactitud les funcions, significat i efectes de l'esport;
- de caràcter metodològic, que es generen en l'obtenció d'informacions segures sobre interessos i necessitats dels ciutadans;
- de caràcter ètic, que neixen de l'intent d'assolir una atribució i distribució justa de costos i beneficis, així com de valors positius i negatius de l'esport.

Aquest resultat decebrà tots els qui esperin una resposta clara d'un sociòleg sobre "el" valor de l'esport. És sabut que als sociòlegs els agrada crear una "desorientació" que pugui contribuir a parlar de forma crítica, diferenciada i distant del valor d'allò de què parlen, cosa que molts qualifiquen –al meu entendre amb raó– com la cosa menys important i més bonica del món.

Bibliografia

Andreff, W.: "Economía. Síntesis de las investigaciones actuales". A *La función del deporte en la sociedad. Salud, socialización, economía*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura, Consejo Superior de Deportes, 1996, pàg. 161-185.

Bale, J.: *Sport, Space and the City*. London/New York: Routledge, 1993.

Cachay, K.: *Sport un Gesellschaft*, Schonrndorf, Hofmann, 1988.

Diem, C.: "Zum Amateurbegriff", *Leibesübung, 5/6*. 1927.

Galen, W. i Diederiks, J.: *Sportblessures breed uigemeten*, Haarlem, 1990

Heinemann, K.: *Introducción a la Economía del deporte*, Barcelona: Paidotribo, 1998.

–: *Sociología de las organizaciones voluntarias. El ejemplo del club deportivo*, València: Tirant lo Blanch, 1999.

Heinemann, K.; Puig, N.; López, C.; Moreno, A.: "Clubs esportius a Espanya i Alemanya: Una comparació teòrica i empírica", *Apunts. Educació Física i Esports, 49/3*, 1997.

Heinemann, K. i Schubert, M.: *Der Sportverein*, Hofmann / Schorndorf, 1994.

–: "Sports Clubs in Germany". A K. Heinemann, *Sports Clubs in Various European Countries*, Schattauer: Hofmann / Stuttgart: Schorndorf, 1999.

Lüschen, G.; Abel, T.; Cockerham, W.; Kunz, G.: "Kausalbeziehungen und sozio-kulturelle Kontexte zwischen Sport und Gesundheit", *Sportwissenschaft, 13*, 2, 1993.

Porro, N; Bizzaglia, G.; Conti, D.: "The sport system and sports organisation in Italy". A K. Heinemann: *Sport Clubs in Various European Countries. Schattauer*. Hofmann/ Stuttgart: Schorndorf, 1999.

Weber, W. i altres: *Die wirtschaftliche Bedeutung des Sports*. Hofmann/Schorndorf, 1995.

Paraules clau
dopatge, calendari esportiu

El calendari esportiu. L'esforç de l'alta competició i la resistència del cos humà: Reflexions al voltant del dopatge*

Guillermo Pérez Recio
Subdirector del CAR (Centre d'Alt Rendiment Esportiu de Sant Cugat del Vallès)

Abstract

Sport is, among many other things, an activity where man seeks his limits. Throughout the history of Sport, man has continued discovering the mechanisms of this adaptation to physical stress and continually increasing his performance. At the conference we described the mechanisms and principles that affect the human body and those on which sports training is based. From this analysis we conclude that the two ways which serve to better performance are based on the continuous improvement of these two aspects:

- *The careful dosage of the intensity and volume of training.*
- *Putting the maximum of legal possible means of recuperation.*

We also analyzed the evolution in the sporting calendar, and how it has increased, both in the number of competitions and the pressure to break records. This phenomenon is much more evident in sports of greater participation and of greater economic power.

The phenomenon of doping is certainly not new, but is as old as sport itself. But with the increase of competitions and the demand for records, together with the large amount of money and social recognition of the results, this has put the sportsman in the face of pressure that could increase the possibility of choosing a third illegal way of increasing his performance: doping. But if Sport itself wants to continue with its own essence and not change into something completely different from itself (a type of competition of chemical substances) we must establish the mechanisms that can help this spiral of necessities not to allow doping to "win the match". The text expresses a series of considerations and proposals in this line of thought.

Finally, a very important idea that has to be repeated again and again is that it is perfectly possible to perform at the highest level without drugs. Maybe not so many times, not so often and not so soon as is required at present in some sports, but many of the present day medals are won without having to turn to doping.

Key words

doping, sporting calendar

Resum

L'esport és, a més de moltes altres coses, una activitat on l'home explora els seus límits. Al llarg de la història de l'esport l'home ha anat descobrint els mecanismes de la seva adaptació a l'esforç físic i augmentant contínuament el seu rendiment.

A l'article es descriuen els mecanismes i principis que afecten el cos humà i en què es basa l'entrenament esportiu. D'aquesta anàlisi es conclou que les dues vies que es fan servir per millorar el rendiment es basen en la millora contínua d'aquests dos aspectes:

- La curosa dosificació de la intensitat i el volum de l'entrenament.
- Posar el màxim de mitjans legals de recuperació possibles.

També s'analitza l'evolució que ha sofert el calendari esportiu i com s'ha incrementat, tant el nombre de competicions, com la pressió per obtenir rècords. Aquest fenomen és molt més evident en els esports que més difusió tenen i que més mitjans econòmics mouen.

El fenomen del dopatge no és nou, ni de bon tros, és tan antic com el mateix esport. Però l'increment de les competicions i l'exigència de rècords unit a les grans quantitats de diners i de reconeixement social dels resultats, situa l'esportista davant d'una pressió que pot incrementar les possibilitats d'optar per

* El contingut d'aquest article va ser exposat en una conferència amb el mateix títol dins de les "Jornades Científiques de l'IEC (Institut d'Estudis Catalans). Els límits de l'esport. El doping del dopatge" celebrades els dies 17 i 18 de juny de 1999.

una tercera via no legal per augmentar el seu rendiment: el dopatge. Però si el mateix esport vol continuar mantenint la seva essència i no canviar per ser quelcom molt diferent a ell mateix (una mena de competició de substàncies químiques), cal establir els mecanismes que puguin ajudar a fer que aquesta espiral de necessitats no faci que el dopatge guanyi la partida. Al text s'exposen un seguit de consideracions i propostes que van en aquesta línia.

Finalment, una idea que és important i que s'ha de repetir fins a la sacietat és que és perfectament possible rendir al màxim nivell sense dopar-se. Potser no tantes vegades, ni tan sovint ni tan aviat com es demana actualment en alguns esports, però moltes de les medalles actuals s'aconsegueixen sense haver de recórrer al dopatge.

Introducció

L'esport és, a més de moltes altres coses, una activitat on l'home explora contínuament els seus límits. Sembla com si la humanitat no en tingués mai prou amb el seu nivell de desenvolupament, sinó que contínuament s'està esforçant per superar les fites aconseguides. I aquesta característica de la humanitat precisament forma una part molt important del que és l'essència de l'esport.

La progressió contínua del rendiment que podem observar quan donem una ullada a la història de l'esport té la seva base en l'evolució del mateix esportista. És cert que també existeixen avenços en els materials que l'acompanyen en la seva execució, però la major part de l'increment del rendiment en la majoria dels esports passa per les persones que el practiquen. La preparació d'aquests homes i dones, l'entrenament, és, per tant, la clau d'aquesta millora. En els primers temps de l'esport, els esportistes practicaven a estones, i la tècnica s'emportava la major part del temps que hi dedicaven. Després, el component físic de l'entrenament va anar augmentant en importància i les hores d'entrenament van anar pujant, fins que va arribar un moment en què el **volum** (quantitat) d'entrenament per si mateix no es podia augmentar. Llavors va començar la cursa per la **qualitat,** i l'entrenament es va tecnologitzar molt més, dosificant amb cura els volums i les **intensitats**. I aquest procés continua imparable en una història que sempre ha estat apassionant.

D'altra banda, si observem l'esport des d'una vessant social podem comprovar que es tracta d'un "invent" elitista de les classes altes angleses (en la seva versió actual) el qual ha esdevingut un fenomen social de primer ordre; i amb un increment en la seva importància que sembla no tenir fi.

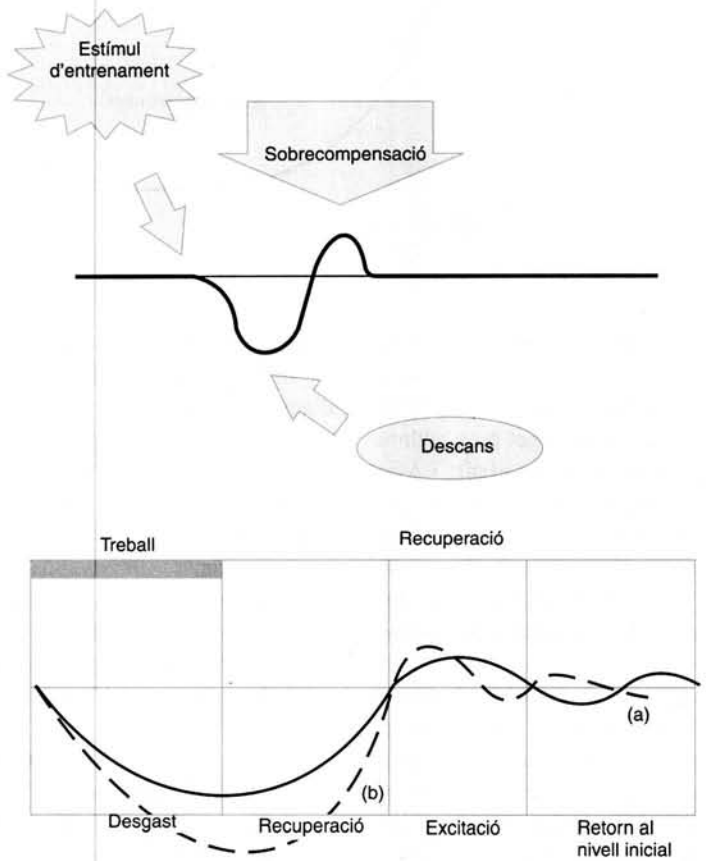
Ens detindrem, dins d'aquesta exposició, en primer lloc una estona en el component humà d'aquesta evolució: en l'esportista i la seva capacitat d'adaptació a l'esforç, per passar després als aspectes socials.

El cos humà i els processos d'entrenament

L'entrenament passa ineludiblement per l'adaptació del cos humà a les càrregues físiques, i aquesta adaptació segueix el *"Principi de sobrecompensació" (Matveeev, 1980; Platonov, 1988; Manno,1991),* basat en els processos d'estrès definits per Selye (1984), i del qual podríem fer una definició amb una finalitat entenedora si diem que es dóna quan un organisme rep un estímul físic que altera la seva homeostasi o equilibri, llavors es genera una reacció en el cos humà que tendeix a recuperar el seu equilibri, i a preparar-lo per un altre estímul amb una capacitat de resposta augmentada.

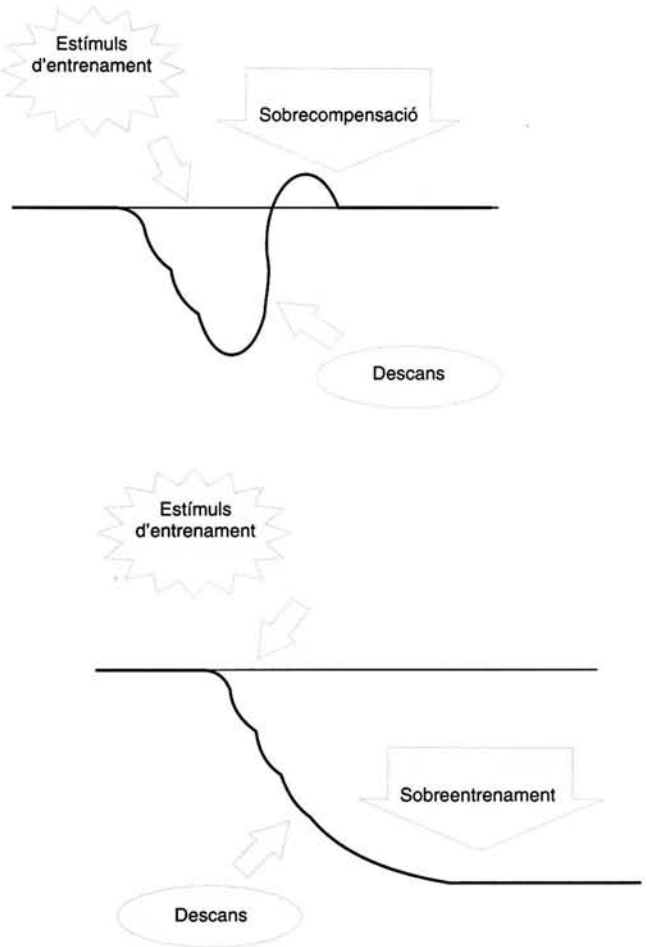
Una acumulació d'estimulacions i de recuperacions adient i ben dosificada és l'essència de l'entrenament, perquè si

Figura 1.

a) Esquema de la supercompensació en l'home adult.
b) Esquema del principi de supercompensació en l'atleta d'alt rendiment.

Figura 2.

no és l'adequada es poden produir els dos fenòmens indesitjables. El primer seria per defecte, i consistiria a no millorar, perquè no hi ha hagut prou estimulació. El segon seria per excés, i és el que s'anomena sobreentrenament i que fa que l'organisme tingui una davallada perquè no pot suportar l'esforç, atès que és superior a la capacitat dels mecanismes de l'organisme per recuperar-se.

Amb el temps i el creixement gairebé continu del rendiment, així com de l'increment de la importància dels resultats esportius, la tecnologització de l'esport ha anat en augment. S'ha produït la incorporació d'equips multidisciplinaris de fisiòlegs, metges, psicòlegs, preparadors físics, fisioterapeutes, etc. Aquesta incorporació de diversos professionals ha estat motivada per la finalitat de millorar els processos d'avaluació d'aquest rendiment i per facilitar el màxim possible la recuperació d'aquestes intensitats d'entrenament. L'entrenament encara té molt d'art, però cada vegada més s'hi va introduint el component científic.

Per tant, i com a conclusió de tot el que hem exposat fins ara, les claus de l'entrenament actual per augmentar el rendiment físic són aquestes dues vies:

- **Curosa dosificació de la intensitat i el volum de l'entrenament.**
- **Posar el màxim de mitjans legals de recuperació possibles.**

I l'amenaça del sobreentrenament (Kuipers, 1996; Fry, Morton i Keast, 1992), o senzillament de l'esgotament de l'esportista, n'és, per tant, el principal perill que s'ha d'evitar.

Demano que em sigui permès un últim apunt més sobre el procés de l'entrenament físic. La programació que fa l'entrenador no és aïllada en el temps, sinó que tot el procés de càrregues i recuperacions descrit, es prepara d'acord amb les dates de les competicions. Així, el que es pretén és arribar a un estat màxim de forma física a les competicions més importants. Si existeixen massa competicions esdevé més difícil, i en ocasions és impossible mantenir un estat de forma elevat en prou grau com per rendir al màxim.

Amb totes aquestes consideracions podem començar a establir quins són els límits del cos humà. I tal com hem vist, **el límit està en la capacitat de recuperació fisiològica de l'esportista.** Aquesta no és il·limitada, malgrat que contínuament s'estan descobrint maneres més desenvolupades per aprofitar-la més.

Els calendaris competitius

Per entendre dretament tota la dinàmica de les competicions, primer hem d'anar a un altre nivell d'anàlisi, de tipus sociològic. Ens trobem que en els darrers anys els calendaris d'alguns esports s'estan omplint de competicions i aquestes són cada cop més exigents. Com i en base a quins criteris s'està produint l'evolució dels calendaris competitius? Una resposta que simplifica molt, però que no és per això gaire llunyana de la realitat, és que aquest augment del nombre i la intensitat de les competicions es dóna exclusivament per raons i criteris econòmics. Vegem-ne alguns exemples.

En els esports d'equip s'està passant d'un partit setmanal o dos en algunes èpoques, si existia copa, a jugar dos i tres partits per setmana i a reduir el temps de vacances dels jugadors. Això si no passa res d'estrany; si no, fixem-nos en la bogeria en què es va convertir el calendari de la NBA la temporada passada als Estats Units després de la vaga de jugadors.

En els esports individuals s'estan augmentant les exigències de participació als jugadors. En tennis, per exemple, s'exigeixen més aparicions en torneigs ATP i WTA; en ciclisme, augmenta el nombre d'etapes, es pugen les velocitats mínimes i es multipliquen els esprints i les metes volants; es canvien les regles i minven els temps de recuperació dels esportistes (voleibol, bàsquet, tennis), etcètera.

I, finalment, d'una manera general, en tots els esports s'augmenten el nombre de competicions i de partits a disputar amb diversos "invents", com ara la disminució de períodes de temps entre competicions (copes i mundials cada dos anys, en lloc de cada quatre); la creació de noves (Champions league, Golden league i Golden four) , de sistemes de competició diferents (*play-offs*), etc.

L'origen d'aquests canvis ja hem apuntat que creiem que són els motius econòmics. Les raons en què ens basem per fer aquesta afirmació són:

- Els canvis es produeixen en profusió en els esports que mouen molts diners; i en canvi en els que no tenen aquest caràcter les modificacions i l'increment de competicions és mínim.
- Els canvis es fan en base a augmentar l'espectacularitat de la competició per atraure o mantenir l'atenció dels consumidors dels mitjans audiovisuals, per augmentar també després les vendes dels productes relacionats amb aquests esdeveniments.
- No es consulta els esportistes ni els científics de l'esport a l'hora de programar els canvis.

L'èmfasi en els rècords

A més d'aquesta evolució de les exigències competitives, hi ha un altre paràmetre que hem de destacar. L'èmfasi que es posa en la consecució de rècords. Una bona part de l'atracció de l'esport rau en la competició en si. La lluita d'acord amb unes normes per guanyar. Però l'esport té un altre component que és molt important també en un sentit simbòlic, i és la consecució de nous rècords. Aquesta característica dóna un plus d'atractiu a les competicions i els organitzadors i els mitjans de comunicació, per tant, s'esforcen a promoure'n l'existència. L'experiència ens diu que l'evolució del rendiment, tant a nivell individual, com dins de l'àmbit d'un esport o especialitat esportiva concreta, té un comportament de tipus asintòtic. És a dir, al començament els rècords s'incrementen amb certa facilitat i rapidesa, i conforme avança el temps, aquests increments i velocitats es redueixen cada cop més.

Veiem, doncs, que cada vegada resulta més difícil aconseguir el rècord, malgrat que constitueixi un atractiu de l'esport. De fet, les competicions sense rècords es valoren com deslluïdes, o com si hi faltés alguna cosa.

El producte esport, el seu impacte econòmic i polític i la seva repercussió en els mitjans de comunicació

Per acabar d'omplir aquest recorregut pel calendari competitiu i el seu desenvolupament ens detindrem un moment en alguns dels motors que impulsen les competicions esportives avui en dia.

Des d'un punt de vista del màrqueting, el producte esport té unes característiques que el diferencien d'altres productes. No és aquí el lloc de desenvolupar aquest tema en profunditat, però en ressaltarem algunes, seguint Mullin, Hardy i Sutton (1995) però adaptant el contingut al tema que ens ocupa.

- L'esport és tant un producte de consum com un producte industrial. L'esport és un producte destinat a un consumidor massiu i s'utilitza per a la indústria o els negocis per mitjà d'emissions esportives i la publicitat que se'n deriva es fa servir per captar consumidors. Si afegim que es tracta d'un producte amb un atractiu universal i que representa molts dels valors i elements de la vida (diversió, exercici, joc, sexe, violència física, negocis, diners, etc.) tenim un mitjà idoni per augmentar les vendes de qualsevol producte que s'hi associï.
- El producte esport és inconsistent i imprevisible i l'encarregat del màrqueting té poc control sobre els components del producte.
- Per als mitjans de comunicació, l'esport és igualment tant un producte *per se* com un mitjà per vendre publicitat. Per fer-nos una idea de la importància de l'esport en els mitjans de

Figura 3.

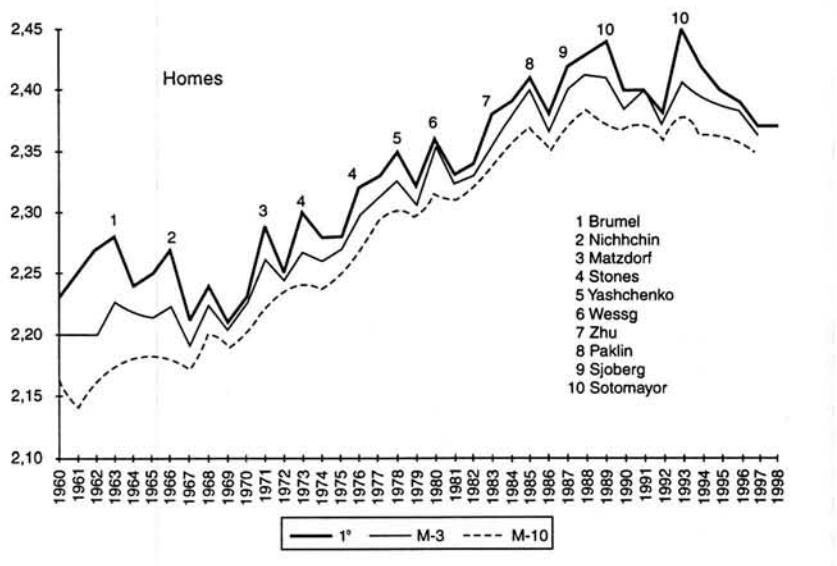
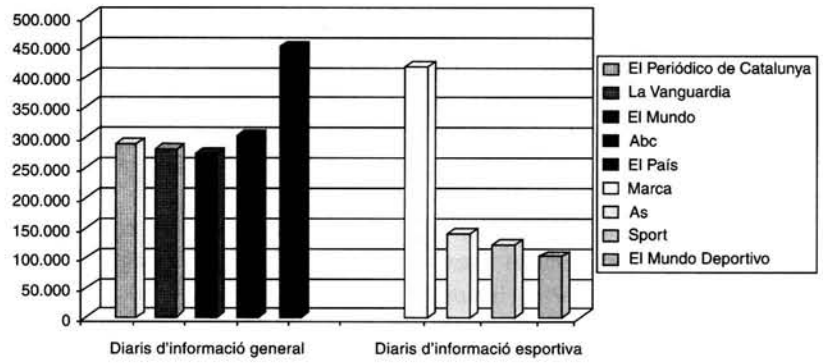

Figura 4.
Difusió mitjana de diaris en 1998 (exemplars diaris).

comunicació fixem-nos només en les dades de difusió de la premsa escrita (vegeu figura 4).

Finalment, la importància política de l'esport creiem que no cal justificar-la aquí (El lector pot consultar el text de Cazorla, 1979). Només farem un petit comentari sobre el fet que també es vehicula a través dels mitjans de comunicació. El missatge que arriba a l'esportista dels estaments polítics és llavors: els resultats manen.
Així, tenim dos fenòmens importants:

- L'aparició de noves competicions o la complexificació i l'augment de les demandes als esportistes de les ja existents
- La gran importància econòmica i política de l'esport; i l'amplificació que fan els mitjans de comunicació d'aquestes novetats.

I tot això comença i acaba en necessitats de rècords, espectacle, competicions i resultats.

La tercera via: El dopatge

Hem repassat fins ara els límits del cos humà i les exigències dels calendaris competitius.
Davant de l'augment continu de les demandes que es fan als esportistes i equips que participen en competicions, les solucions que es posen en marxa són, recordem-ho les dues vies:

- Millorar encara més la dosificació dels esforços fent un entrenament físic millor. Això suposa millorar el nivell dels entrenadors, posar més mitjans per a l'entrenament, augmentar les plantilles dels equips, etc.
- Posar molta més atenció i cura en els mètodes de recuperació: hàbits de descans, hidratació, alimentació, saunes i massatges, relaxació, ajudes ergogèniques permeses, evitar desplaçaments, etc.

Però sempre ha existit una tercera via, malgrat que es tracti d'una via no legal: el dopatge.
Sembla cert que, si tenim per un costat els incentius econòmics tan importants que s'estan donant i per un altre l'augment de les demandes, una sortida fàcil la constitueix el dopatge. Dopant-me puc mantenir-me amb molta més facilitat en un nivell de forma alt i més temps. Bàsicament, el dopatge funciona disminuint dràsticament el temps i l'esforç de l'organisme per fer la recuperació, malgrat que en ocasions també actua millorant directament el rendiment. El dopatge es nodreix de substàncies químiques no permeses, que augmenten el rendiment i/o acceleren la recuperació i l'adaptació de l'organisme a l'esforç.
Per tant, els esportistes que es dopen cauen en la temptació d'aconseguir un resultat amb uns avantatges que d'altres no tenen.

Hem vist que factors de tipus social, com ara la pressió per rendir i els calendaris competitius afavoreixen l'aparició del dopatge. Però no tractarem els esportistes, ni els metges o les persones que estan al seu voltant com a "pobres innocents" moguts per "forces" superiors a ells. Són persones que prenen les seves pròpies decisions ètiques com qualsevol altre mortal. Dins del món de l'esport hi ha una immensa majoria que decideix continuar el seu camí sense dopatge, o que decideixen abandonar. Malgrat això, vull destacar com resulta de difícil retreure's davant de promeses enormes de reconeixement social i diners. I pensem que normalment es tracta de persones molt joves. Què no faríem nosaltres, adults, davant de propostes d'aquest tipus?

Les solucions

Intentarem ara un assaig de propostes de solucions marc per al tema del dopatge des de la vessant que hem pres en aquest escrit:
La nostra opinió és que no ens trobem davant d'un problema especialment complex en si mateix. La qüestió fonamental rau en les DECISIONS que s'han de prendre. Decisions individuals, dels poders públics, dels mitjans de comunicació, etc. De tota la societat en suma. És necessari optar, i optar amb CLAREDAT.

Primer: posar-se d'acord d'una vegada i tothom que el dopatge s'ha d'eliminar. (Eliminar els discursos al seu favor i entendre l'esport en el seu significat original). Això vol dir posar-se a favor de l'esport de debò i en contra de la recerca de rècords a qualsevol preu.
Segon: aconseguir que dopar-se no "surti a compte". Amb:

- Investigació i mitjans
- Sancions exemplars.
- Influir en l'opinió pública per demonitzar el dopatge.

L'objectiu ha de ser que es percebi per part de tothom que ningú està d'acord amb la via del dopatge.
Tercer: tenir en compte l'opinió dels esportistes, dels tècnics i dels científics de

l'esport a l'hora de dissenyar i posar en pràctica totes les mesures contra el dopatge i a favor de l'esport.

Aclariment final en defensa de l'esportista

Abans de concloure aquest text no vull deixar de dir quelcom que és molt important per a mi. Al llarg de la meva experiència en el món de l'esport he pogut conèixer milers d'esportistes i he tingut la sort de treballar de manera estreta amb centenars d'ells. D'acord amb aquestes vivències vull dir que ni l'esport ni ells es mereixen el que està passant respecte el tema del dopatge. La immensa majoria de les persones que fan esport, fins i tot d'alt rendiment, estan nets. No juguen amb el dopatge i fan esport per moltes més raons que les pures econòmiques. L'esport ens ha donat a tots, als esportistes i als que treballem amb ells, unes experiències vitals molt importants. Ens posa en situació d'explorar els nostres límits interiors i exteriors, i de lluitar per millorar-nos, però dins de les regles del joc. Amb el dopatge tot això perd el sentit. Només són la química i qui enganya qui té mèrit. I amb una situació de sospita generalitzada tots perdem, perquè l'esport canviarà de significat i serà una altra cosa diferent. Només un laboratori de proves químiques. Volem aquest esport?

Afegim, com a annex d'aquest escrit, un document que és la "Declaració de la posició del Centre d'Alt Rendiment (CAR) de Sant Cugat del Vallès davant del dopatge a l'esport" pel seu marc ampli de presa de posició davant d'aquest tema.

Bibliografia

Cazorla Prieto, L. M.: *Deporte y Estado*. Barcelona: Labor, 1979.

Fry, R. D; Morton, A. R. i Keast, D.: Periodisation and the prevention of overtrainig. *Can. J. Spt, Sci. 17:3* (1992), pàg. 241-248.

Kuipers, H.: "How much is too much? Performance aspects of overtraining", *Research Qaurterly for Exercise and Sport, 67:s3* (1996), pàg. 65-69.

Manno, R.: *Fundamentos del entrenamiento deportivo*. Barcelona: Paidotribo, 1991.

Matveeev, I.: *Fundamentos del entrenamiento deportivo*. Moscú: Raduga, 1991.

Mullin, B. J.; Hardy, S. H. i Sutton, W. A. *Marketing deportivo*. Barcelona: Paidotribo, 1995.

Platonov, V. N.: *El entrenamiento deportivo: Teoría y metodología*. Barcelona: Paidotribo, 1988.

Selye, H. S.: "A qué llamamos agentes productores de estrés", a S. Bensabat (ed.), *Stress*. Bilbao: Mensajero, 1984.

ANNEX: El dopatge a l'esport

Declaració de la posició del Centre d'Alt Rendiment (CAR) de Sant Cugat del Vallès, Barcelona. Novembre de 1998.

El CAR de Sant Cugat del Vallès sempre ha tingut una postura clara de rebuig del dopatge al món de l'esport. El dopatge és un dels pitjors mals de la pràctica esportiva actual. A mesura que augmenta la importància social de l'esport i del seu consum com a espectacle, sembla que la incidència d'aquest fenomen del dopatge va creixent paral·lelament.
Existeixen dues **exigències**, que entenem com a fonamentals, que s'han de complir en la participació esportiva:

- Que la competició sigui neta i justa
- Que no posi en perill la salut dels esportistes

Els esportistes que utilitzen substàncies prohibides estan estafant per aconseguir un avantatge competitiu il·legítim. A més, existeix evidència suficient dels efectes negatius que el consum de moltes de les substàncies incloses en les llistes de substàncies dopants poden tenir en la salut, tant psicològics com físics.

Entenem igualment que existeixen algunes *característiques que impedeixen o fan molt difícil l'eradicació del fenomen del dopatge en l'esport:*

1. L'augment del nombre de competicions mes enllà del que pot suportar l'organisme humà.
2. L'èmfasi que es posa a tots els nivells en la necessitat de batre rècords contínuament.
3. Les diferències de normes entre federacions, institucions, esports i països.
4. La insuficient investigació per estar al dia en la detecció dels últims productes dopants.
5. Els insuficients controls per sorpresa (en l'entrenament) que es fan en l'actualitat.
6. La inexistència de conseqüències negatives per a aquells que encoratgen o proporcionen les substàncies dopants a l'esportista.
7. La insuficient velocitat d'adaptació als coneixements actuals de les llistes de substàncies dopants oficials, fenomen que permet les crítiques a algunes substàncies o a algunes dosis, i que pot generar l'opinió que totes les llistes són inexactes.
8. La creença general en el món de l'esport i en l'opinió pública que, en realitat, dopar-se no té conseqüències negatives, o que, si més no, són mínimes en comparació amb els beneficis potencials que se'n deriven.
9. L'ocultisme i l'evitació que es fa d'aquest tema en tots els nivells de l'esport. Aquest "maleïtisme" i la manca d'informació, proporcionen un brou de cultiu apropiat per a aquells que volen difondre el missatge a favor del dopatge.
10. La promesa que inclou l'ús de substàncies dopants d'accelerar amb relativa facilitat la millora del rendiment. Això pot ser més clar en esportistes o països amb menys mitjans per entrenar o amb menys coneixements actualitzats sobre l'entrenament.

Davant de totes aquestes circumstàncies, proposem un seguit de mesures adreçades a eliminar aquests obstacles en la lluita contra el dopatge:

1. Compromís de tots els comitès organitzadors de competicions esportives i de les institucions de les quals puguin dependre, d'implicar-se en l'estudi de tots els calendaris competitius, amb l'ajut d'experts, per tal que puguin ser assumits per qualsevol esportista sense necessitat d'haver de recórrer al dopatge. L'objectiu hauria de ser aconseguir que no sigui necessari dopar-se per assolir el rendiment i els diners associats a aquestes competicions.
2. Compromís general de tots els estaments esportius i dels mitjans de comunicació, d'afavorir valors com la competició i la superació individual per davant de la recerca de rècords a qualsevol preu.
3. Unificació de normes i reglaments sobre el dopatge a nivell mundial per part de totes las federacions, institucions, esports i països. Pel que fa a aquest punt, entenem que el Comitè Olímpic Internacional és l'organisme que millor pot aconseguir aquesta unificació de criteris amb el beneplàcit de tots los països i estaments esportius. Això haurà d'anar unit a legislacions en tots els països que no deixin dubtes sobre l'existència de conseqüències negatives esportives i legals, prou dures i exemplaritzants per a qui es dopa i per a aquells que ho fomenten o en són còmplices.
4. Aconseguir dedicar prou fons econòmics per a la investigació en els mètodes de detecció dels últims o més nous productes dopants.
5. Augmentar el nombre de controls per sorpresa (en l'entrenament); i que aquests controls siguin obligatoris per a tots els esportistes.
6. Establir sancions exemplaritzants per a tots aquells que encoratgen o proporcionen les substàncies dopants a l'esportista.
7. Arribar a definicions de dopatge operatives i clares, així com a continguts de les llistes adaptats al coneixement més actualitzat sobre els efectes de dites substàncies.
8. Realitzar campanyes d'informació que posin clarament de manifest les conseqüències negatives del dopatge. Paral·lelament s'hauran de finançar investigacions que permetin recollir aquesta informació, la qual està curosament amagada. I, a més a més, les sancions que segueixin a cada cas detectat hauran de ser prou dures per tal que, unides als controls més nombrosos i exactes de què s'ha parlat més amunt, es pugui eliminar aquesta creença consistent a pensar que "*dopar-se surt a compte*".
9. Informació àmplia a tots els nivells, des del món de l'esport fins a l'opinió pública en general, dels aspectes ètics i de salut relacionats amb el dopatge. Aquesta informació ha de ser especialment curosa en les etapes de formació dels joves esportistes. Ja a la iniciació esportiva, s'ha d'incloure des d'un principi l'educació en conceptes ètics clars sobre el dopatge.
10. Ajudes clares i decidides en la formació i en els mitjans d'entrenament de tots els països per equilibrar els coneixements sobre l'entrenament i pal·liar aquesta necessitat d'aconseguir *"fer salts en el buit"*.

D'acord amb aquesta exposició, tot l'equip tècnic i humà del CAR de Sant Cugat del Vallès reafirma el seu compromís per aconseguir millorar el rendiment dels esportistes de manera legal i salvaguardant la seva salut, i es compromet a fer tot el que estigui al seu abast per eliminar l'ús del dopatge a l'esport. La declaració present n'és una mostra, i recomana a tots aquells que estiguin relacionats amb l'esport que prenguin totes les mesures preventives possibles per aconseguir eliminar el dopatge en l'esport i en l'activitat física arreu del món.

Paraules clau
models corporals, valors sociales,
complexificació-diferenciació del sistema esportiu,
cultures esportives, canvi social, prospectiva esportiva,
procés de personalització de les práctiques fisicoesportives

Cultures esportives i valors socials: una aproximació a la dimensió social de l'esport

Ricardo Sánchez Martín
Antropòleg.
Professor de l'Escuela Superior Johan Cruyff

Jorge Sánchez Martín
Llicenciat en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport.
Professor de l'Escuela Superior Johan Cruyff

Abstract

This article deals with the changes of the sports system ant its progressive complexity and personalisation in relation to the development and change of the society itself, with which it maintains a relationship of systemic isomorphism. The process of decentralisation and autonomisation of the different social subsystems, has made, of the sports system, a social institution as a key factor in the reproduction of sense and has changed into a basic semantic apparatus in the transmission of values. In fact, sport as a social mechanism the centre of expression, interpretation and shape of meanings and values of contemporary society, becomes more complicated through the distinction and individualisation of a profusion of various sports cultures which allow us to incorporate, the framework of personal symbolic universes from a universe divided into ethical and symbolic constellations where the reflexive (post-traditional) individual decides. So we pass from "we collective" to an individual "multiple and plural". From identity to identification. From body as a destiny to "the body responsible". The prospective of the sports system and the corporal models associated with it, do no more than anticipate the social future of which we have feedback.

Key words

corporal models, social values, sport cultures, social change, sports prospects, process of personalisation of physical-sporting practices

Resum

L'article tematitza les transformacions del sistema esportiu i la seva progressiva complexificació-personalització en relació al desenvolupament i canvi de la pròpia societat amb la qual mantenen una relació de isomorfisme sistemàtic. El procés de descentrament i autonomització dels diferents subsistemes socials ha fet del sistema esportiu una institució social clau en la (re)producció de sentit i ho ha convertit en un aparell sistemàtic bàsic en la transmissió de valors. En efecte, l'esport com a mecanisme social central d'expressió, interpretació i configuració de significats i valors en la societat contemporània es torna complex mitjançant la diferenciació-individualització d'una profusió de diverses cultures esportives que permeten incorporar (in)corporar, fer cos, la estructuració d'universos simbòlics personals a partir d'un univers fragmentat de constel·lacions i simbòliques on l'individu reflexiu (post- tradicional) decideix. Així, es passa del nosaltres col·lectiu a l'individu múltiple i plural. De la identitat a la identificació. Del

cos-destí al cos-responsable. La prospectiva del sistema esportiu i dels models corporals associats no fa sinó anticipar el futur social del qual es retroalimenten.

Introducció

Avui ja no és una novetat afirmar que l'esport, com qualsevol altre fet social, comparteix, manifesta, reprodueix i configura els valors predominants en el context sociocultural on es produeix. Sí que es problematitza més, en canvi, quins són aquests valors i, sobretot, quin és el seu horitzó futur. El present article versa sobre aquest tema.

Així, el nostre punt de partida, és que els valors que acompanyen l'anomenada *cultura esportiva* no són a-temporals i a-socials, sinó que han evolucionat històricament acompanyant les transformacions esdevingudes en la societat, entesa de manera holística. Seguint M. Weber amb finalitats purament interpretatives (no oblidem que la seva proposta és un *model d'evolució* sobretot adaptat a les societats occidentals), distingirem diversos models de societat atenent als tipus de *valors que atorguen significat* a la mateixa societat i als seus mecanismes de producció de sentit: societat tradicional, moderna i postmoderna. Tanmateix, no hem d'oblidar que aquest model de transformació social no és lineal ni uniforme. Ni totes les societats evolucionen al mateix temps, ni amb les mateixes configuracions. De fet, la millor imatge per intentar de representar aquests canvis que porten a una creixent complexitat social, és la de superposar estructures socials donades històricament amb els elements (institucions) i formes socials noves per permetre, després, el joc combinatori d'un *calidoscopi social*.

D'aquesta manera, si s'han produït canvis en la societat i en les cultures i valors que la mouen, és lògic pensar que també se n'hagin produït en el tipus de pràctica físicoesportiva i en les funcions que li són assignades; és a dir, en les cultures esportives i en els valors que conformen el complex sistema esportiu actual. En efecte, el procés de transformació de la societat té el seu reflex en l'esport, que anirà modificant la seva naturalesa i les seves formes per adaptar-se a les expectatives generades pel sorgiment de nous valors socials (isomorfisme del sistema esportiu) i donar-hi resposta.

L'esport com a fet cultural

L'esport utilitza com a mitjà d'expressió principal el cos i, per tant, abans de començar a parlar d'esport caldrà fer referència a les *tècniques corporals* que permeten la *construcció social* del cos.

Per a les tècniques socials, el cos representa el primer instrument de l'home i el més natural. Atès que anteriorment a qualsevol tècnica instrumental es produeixen socialment un conjunt de tècniques corporals.

L'estudi de les tècniques corporals ha d'emmarcar-se dins l'estudi dels sistemes simbòlics, ja que aquests proporcionen símbols de naturalesa no verbal.[1] Des del punt de vista simbòlic, l'aprehensió que es realitza de l'instrument (que en el nostre cas és el cos) es troba mediatitzada per un esquema simbòlic determinat per la cultura[2] de la societat concreta.

Marcel Mauss (1979), en parlar sobre les tècniques corporals, diu que no existeix un comportament natural, que tota acció i actitud corporal porta l'empremta de l'aprenentatge i que cada societat posseeix uns costums propis. En aquesta línia, per a Mary Douglas (1973) el cos, com a mitjà d'expressió, està constret per les exigències del sistema social que expressa. Tant se val com sigui, el cert és que en qualsevol de les observacions fetes sobre la forma d'utilitzar el cos humà, dominen els factors educatius, i tota educació, fins i tot la física, consagra una interacció cultural de caràcter normatiu. *"L'educació física reflecteix la totalitat de les normes i dels processos que utilitza una societat per portar a terme la seva interacció."*(J. Sánchez Martín, 1989, pàg. 34).

Però no solament això, el cos humà,[3] gresol on convergeixen naturalesa i cultura, és un "símbol natural" (M. Douglas, 1988) bàsic per a la representació de la societat i el món. Les metàfores corporals "naturalitzen" –i, doncs, legitimen– diversos camps d'allò que és social, igual com les relacions socials que es produeixen en aquests àmbits. Alhora, el mateix cos és "modelat", manipulat i transformat socialment.[4] Aquest cos socialitzat, "marcat", és significatiu dintre d'un context social determinat, i la seva aparença, la seva bellesa o la seva lletgesa convencional, porta sempre, implícitament, un judici ètic. "Tota observació sobre el cos té la seva connotació moral." (G. Vigarello, 1991, pàg. 176).

Tot i així, la percepció del cos en la seva relació amb l'individu i amb la societat no és homogènia. Diferents societats en el temps i en l'espai han configurat de forma diversa, aquestes relacions.[5] L'existència d'una constel·lació de representacions del cos ens indica la polisèmia d'aquest.

Si considerem el trànsit de les societats primitives a les societats contemporànies com un procés continuat de descentrament de les cosmovisions que porta a la "comprensió descentrada del món" (Weber) en relació amb les diferents esferes de la societat[6] i, alhora, com una tendència a una major

---

[1] Tota l'activitat esportiva, com a tècnica corporal, es troba impregnada d'actes simbòlics. L'esport, com a creador de símbols, utilitza com a via de manifestació el cos.

[2] Segons E. B. Tylor (citat per Blanchard i Cheska, 1986, pàg. 21), "en un sentit etnogràfic ampli, la cultura o civilització és un tot complex que inclou coneixement, creences, art, moral, lleis, costums i qualsevol altra aptitud o hàbit adquirit per l'home com a membre de la societat". Sempre que aparegui el terme "cultura" en aquest article serà utilitzant-lo des d'aquesta concepció.

[3] "El cos és una construcció simbòlica, no una realitat en si mateix". (Le Breton; 1995, pàg. 13).

[4] "El cos és el primer instrument de l'home i el més natural". (M. Mauss,1979, pàg. 342).

[5] "Ni tan sols la fisiologia, comuna a tots els homes, pot oferir símbols comuns a tota la humanitat" (M. Douglas, 1988, pàg. 13).

[6] "Amb l'adveniment de la modernitat, la religió, primer discurs «d'allò que social», primer «centre simbòlic estructurador» de la societat experimenta una metamorfosi en què s'escindeixen, i es fan autònomes esferes culturals de valor –art/literatura, ciència/tecnologia, moral/dret– que romanien legitimades sota el discurs religiós, és a dir, l'univers del discurs religiós que actua com a món-visió totalitzant es *descentra*, i origina l'autonomització d'esferes culturals de valor autolegitimades, que cristal·litzen en formes discursives amb les seves pròpies estructures de plausibilitat o pretensions de validesa". (J. Beriain, 1990, pàg. 79).

autonomia de l'individu respecte de la imposició social, és possible argumentar que la construcció simbòlica *dels models* i *a través dels* models corporals es veurà afectada pel mateix procés i, per tant, les interrelacions entre aquests i els diferents àmbits de la vida social es veuran modificades.

En efecte, d'una banda, en la societat contemporània es produeix una creixent proliferació de models del cos generats en els diferents sistemes socials;[7] i d'una altra banda, enfront de societats "holístiques" (Dumont) on no existeix el dualisme cos/persona ni individu/grup (societat primitiva i societat tradicional), trobem d'altres (societats modernes) on el procés continuat d'individualització ens porta a fer del cos un factor bàsic de la nostra individualitat, un límit respecte dels altres i el món, al mateix temps que el converteix en un *alter ego*, en una possessió (cos-màquina), que potser sigui la més valorada en la societat contemporània.[8]

La proliferació de models corporals sembla trencar, o bé desdibuixar, l'estructura social, suavitza rigideses i insinua que ens mena a un "alliberament" del cos.[9] Enfront de la imposició d'un model rígid del "nosaltres" que reforça la identitat col·lectiva mitjançant la codificació de l'estètica corporal convertida en significant (estètica de l'ètica), tenim el narcisisme individualista contemporani (ètica de l'estètica).[10] Ara bé, el narcisisme de les societats actuals no és un individualisme hedonista descontrolat que "allibera" l'individu de qualsevol relació social, sinó que ens trobem amb un "narcisisme dirigit" que implica una "gestió òptima del cos en el mercat dels signes" (J. Baudrillard, 1992, pàg. 130).[11] Així, aquesta estetització del cos en la societat contemporània continua re-construint "models d'excel·lència corporal" (Pagès-Delón, 1989) que inclouen pràctiques, representacions, normes, valors, etc... i que instauren una jerarquització a través de la qual es realitzen els judicis socials (morals de l'aparença); judicis en els quals l'"excel·lència corporal" és "indissociable d'una excel·lència moral i psicològica" (1989, pàg. 13).[12]

D'aquesta manera, l'home mai no actua com un organisme biològic aïllat, sinó d'acord amb la interpretació cultural de si mateix i de la seva societat. Aquest fet condicionarà la pràctica esportiva ja que, com tota realitat social, l'esport s'inscriu en el marc d'una cultura que, a causa de la mediatització existent, determinarà en allò que és fonamental la seva estructura interna i la seva naturalesa profunda, per la qual cosa l'esport no es pot entendre mai del tot si s'analitza separadament de la societat que el practica.

Com que és un producte, *un fet cultural*, l'esport reflecteix els valors bàsics del marc cultural en què es desenvolupa, i transmet un missatge relatiu a la tradició i als valors compartits en una societat específica, a través del joc competitiu. *"Les competicions ajuden a estructurar la cultura, encara que tendeixen a reflectir les normes culturals, també ajuden a determinar-les."* (Ulrich, 1975, pàg. 175). Al capdavall, l'esport és un microcosmos de la societat, on apreciarem els valors que la mouen.

A causa del fet que les pràctiques esportives són un "retrat" de la societat que les practica, els esports introduïts d'una font estrangera han de ser modificats i adaptats ràpidament perquè encaixin amb els valors i les normes tradicionals de la societat que els acull, ja que, si no es feia així, podrien generar conflictes, en enfrontar valors que en alguns casos poden arribar a ser contraposats. *"Les innovacions solament poden construir-se sobre els valors culturals previs"* argumenta N.A. Scotch.[13] (1983, pàg. 486). Solament així pot comprendre's, des de la nostra perspectiva occidental, que una de les persones més importants dels equips de futbol de les tribus zulu de Sud-àfrica, sigui *l'inyanga* o doctor Zulu, *"el qual serveix al doble propòsit d'enfortir el seu propi equip mitjançant màgia i rituals, i contrarestar els sortilegis dirigits contra el seu equip pels* inyangues *rivals."* (Scotch, 1983, pàg. 487). Un altre exemple de com un mateix esport és entès i practicat de forma distinta per cultures diferents, que l'adapten als seus valors, és el cas del bàsquet a l'àrea de Rimrock (Nou Mèxic), descrit per K. Blanchard (1983), on conviuen colons anglo-mormons amb nadius navahos: el bàsquet navaho reflecteix una conducta menys agressiva, menys estructurada i *"moralment menys educativa"* que no pas el bàsquet practicat per la població anglo-mormona, i posa l'èmfasi més en l'individualisme que en la col·lectivitat i més en l'aspecte lúdicorecreatiu que en el fet de guanyar.

Com a conclusió, es pot dir que totes les categories culturals mitjançant les quals es percep el cos, han d'estar d'acord perfectament amb les categories mitjançant les quals es percep la societat. Per tant, analitzant les categories estructuradores, els valors generadors de significat d'una societat, es poden comprendre els tipus de pràctica físicoesportiva que s'hi porten a terme.

Segons el criteri dels *centres generadors de significat*, es realitza la classificació, ja citada, de: societat tradicional, moderna i postmoderna.

---

7 Baudrillard assenyala quatre signes: medicina, religió, economia, política. "Cada sistema revela així, successivament, rera la idealitat dels seus fins (la salut, la resurrecció, la productivitat racional, la sexualitat alliberada), el fantasma reductor en què s'articula..." (1992, pàg. 134).

8 "El propi cos, el millor soci i el més proper, el delegat amb millor exercitació, aquell segons el qual ens jutgen". (Le Breton, 1995, pàg. 155)

9 Vegeu Picard, D. *Del codi al desig. El cos en la relació social*. Buenos Aires. Paidós, 1986.

10 Per a Maffesoli, M.: "la sensibilitat col·lectiva sortida de la forma estètica desemboca en una relació ètica". (1990, pàg. 49).

11 En aquest mateix sentit, Lipovetsky assenyala: "No ha d'ometre's que, simultàniament a una funció de personalització, el narcisisme compleix una missió de *normalització* del cos: l'interès febril que tenim pel cos no és espontani en absolut i 'lliure', obeeix a imperatius socials, (...) la normalització postmoderna es presenta sempre com a l'únic mitjà de ser veritablement un mateix, jove, esvelt, dinàmic". (1990, pàg. 63).

12 "No existeixen signes pròpiament «físics», per això el color o el gruix de la pintura de llavis o la configuració d'una mímica o les expressions del rostre i de la boca són llegits immediatament com a indicadors de fesomia «moral» socialment caracteritzada" (Bourdieu, 1986, pàg. 194).

13 En qualsevol cas, sempre es produeix una aculturització, ja que necessàriament alguns valors tradicionals són transformats o obviats a favor dels valors que comporta la pràctica esportiva acollida. Així, a l'estudi de N. A. Scotch es posa en evidència que tot i que la societat zulu es basa en l'"ancianitat", la introducció del futbol significa l'existència d'un fet social on es permet a un jove (l'entrenador) posar en dubte les opinions dels ancians (la junta directiva). Encara que és cert que l'esport actua com a "transmissor de cultura", també és veritat que, perquè es produeixi aculturització, la societat ha d'estar predisposada a modificar els seus valors.

Societat tradicional. El "nosaltres" sacralitzat

Com hem assenyalat anteriorment, el cos "és la simbòlica general del món" (Merleau-Ponty, 1985), en el seu origen hi ha tots els altres símbols.[14] De tal manera, que es produeix una metaforització corporal de diferents sistemes simbòlics que ordenen i legitimen camps de la vida social i cultural. Així, la metàfora corporal s'utilitza per estructurar límits i espais, per reproduir analògicament les experiències socials i, al capdavall, per organitzar i integrar *orgànicament*.

En les societats tradicionals, el cos còsmic, el cos social i el cos individual mantenen relacions d'interdependència.[15] En el cas dels taoistes, el microcosmos del cos és una rèplica del macrocosmos, tota la naturalesa i tota la societat amb les seves divisions i jerarquies es troben integrades en el cos. El cos, reproducció del cosmos, es concep com a diví però mortal, de manera que l'adepte ha d'exercitar el seu "cos espiritual" fisiològicament ja que "el funcionament orgànic és sagrat" (J. Levi, 1990, pàg. 115).

La utilització política de les metàfores corporals també ha estat una constant, sembla que el *cos polític* necessita legitimar-se mitjançant la corporeïtzació del poder.[16] Legitimació molt més gran quan "el cos es concep segons com es concebi Déu". (C. Bruaire, citat per M. Bernard, 1985, pàg. 12).

Així, la cura del cos, la vigilància de la cosa orgànica, és també el manteniment de l'ordre social i còsmic.[17] Per tant, aquesta forma corporal, epicentre de totes les correspondències simbòliques, està normativitzada socialment i el seu desajust amb allò que és establert pot descompondre l'ordre general del món. D'aquí la marginació o, si més no, la regulació i el control dels deformes, els bojos, els bessons, els mutilats... de la "lletgesa del món". Però també la manipulació del cos físic mitjançant dietes, encotillaments, pràctiques gimnàstiques, adorns, tatuatges, escarificacions... en fi, la "construcció social"[18] d'un cos que únicament adquireix sentit i valor mitjançant aquestes pràctiques.

En efecte, la *societat tradicional* es fonamenta en l'existència d'una consciència col·lectiva comuna, que es construeix en base a la *religió* com a primer discurs creador d'un món instituït de significat. La *religió* (com a referència a un déu, a l'absolut o a l'imaginari) és la primera formació discursiva, i esdevé la representació col·lectiva per excel·lència. Així, la religió, segons J. Beriain (1990a; seguint a Durkheim) és portadora de:

- **Significacions socials**, estructurades al voltant de dues esferes: les coses *sagrades* i les coses *profanes*. El sagrat es manifesta com a centre que representa una totalitat de significat, una interpretació de les qüestions existencials fonamentals: vida, mort, etc. la cosa profana és tot allò que no és sagrat, la perifèria simbòlica del sagrat que es mostra més enllà dels límits normatius, territorials, etc.
- **Categories cognitives per a la classificació i representació socials**, dóna el marc de pensament (espai, temps, causalitat, veritat, totalitat, etc.) que permet d'entendre's sobre alguna cosa en la realitat socialment (simbòlicament) construïda.

La religió, per tant, assumeix la tasca de produir sentit; el seu llenguatge produeix una totalitat de significat, i configura una manera de pensar mítica que fa que l'explicació de tots els fenòmens terrenals sigui buscada fora del mateix món.[19]

El membre d'aquesta societat, mitjançant el ritual, participa d'aquest ideal de societat, d'aquell *nosaltres* del qual és un simple apèndix. Quan hi ha un sol centre creador de significat, la identitat individual està íntimament vinculada amb el *nosaltres* col·lectiu, al mateix temps que aquest apareix *sacralitzat* (legitimat pel sagrat). No existeix el *jo*, l'individu, sinó el *nosaltres*, la col·lectivitat.

En resum, la religió es manifesta com a primera interpretació del món que totalitza el sentit de les produccions culturals que impregnen la consciència col·lectiva com a centre simbòlic estructurador de la vida del grup; és a dir, presenta els marcs cognitius-normatius de la societat i alhora proporciona una constel·lació de significacions socials.

Característiques i funcions de l'esport

En aquesta mena de societat, l'esport es troba profundament lligat a la religió i al sagrat. Segons C. Diem, *"tots els exercicis físics van ser cultuals en els seus orígens."*[20] (citat per García Ferrando, 1990, pàg. 39).

En l'anàlisi que B. Jeu realitza sobre l'esport a la Grècia antiga,[21] destaca que aquest neix en el si d'allò que és sagrat, i se celebren en llocs sagrats i durant festes religioses. *"Els jocs tenen un valor solemne i sacramental"* (1989, pàg. 58) i, a més a més de ser una forma de donar culte als déus, són reveladors, en certa manera, de la veritat dels destins individuals, però sobretot són reveladors dels destins col·lectius i serveixen per atorgar sentit i identitat

---

[14] També l'estructuralisme, com a ciència que estudia els sistemes simbòlics, o com a símbol de l'intel·lectualisme de la ciència, fa del cos el seu origen: "en veritat, l'anàlisi estructural, (...), no pot emergir en l'esperit més que perquè el seu model ja es troba en el cos". (Lévi-Strauss, 1987, pàg. 625).

[15] Vegeu l'anàlisi de F. Loux (1984): *El cos a la societat tradicional*.

[16] Sembla que la utilització política de la metàfora organicista va arribar a la seva definició més clàssica al *Policratus* de Jean de Salisbury (1159): "L'estat és un cos... El príncep ocupa a l'estat el lloc del cap i està sotmès al Déu únic... El senat ocupa el lloc del cor... Les funcions dels ulls, les orelles i la llengua són assegurades pels jutges i pels governadors de províncies... Els peus que s'adhereixen sempre a la terra són els camperols..." (Citat per J. Le Goff, 1992, pàg. 17).

[17] En un altre context, però en la mateixa línia, F. Loux escriu: "L'home integra en el seu cos l'espiral còsmica però, alhora, intenta de domar-la i dominar-la..." (1984, pàg. 54).

[18] En relació al procés social de creació de la realitat i del cos adequat vegeu P. Berger i T. Luckmann, *La construcció social de la realitat*. Madrid, Amorrortu, 1986.

[19] Tot es pot explicar per "designi diví", àdhuc l'exercici del poder. En aquesta mena de societats, la religió i el poder no estan separats com dos sistemes socials operatius, són un de sol: el poder ve donat per "voluntat de Déu".

[20] Encara que és cert que van existir pràctiques que no van ser cultuals, aquestes eren profanes, excloses de l'esfera d'allò que és sagrat, com ara els exercicis físics realitzats per les dones espartanes, l'última finalitat dels quals no era donar culte als déus sinó proporcionar fills vigorosos. Aquestes pràctiques, en una societat que té com a "eix" la religió, tenen un caràcter secundari, no principal.

[21] Alguns autors afirmen que és a Grècia, amb els seus Jocs Olímpics, Nemeus, Pítics, etc., on apareix l'esport com a realitat social regulada.

als individus com a part de la col·lectivitat (*nosaltres*).

Com que són el resultat de normes culturals concretes, els jocs esportius revesteixen un caràcter de ritu social, i com a ritu social ajuden a crear una realitat que no pot subsistir sense ells; és impossible mantenir relacions sense actes simbòlics, i l'esport n'està ple.

Tot fent un salt en el temps fins a l'Edat Mitjana, però restant encara en el model de societat tradicional, podem observar com, en d'acord amb R. Chartier i G. Vigarello (1982, pàg. 290, 291), encara es manté aquest caràcter religiós. Els jocs col·lectius, o bé s'inscriuen en el calendari de festes religioses, o bé els contrincants es decideixen de comú acord per una data sense un significat particular. Però també en aquest cas es manté el llaç d'unió amb el cerimonial religiós, ja que sempre és després de les misses o durant les vigílies quan es comprometen les diferents parts.

Societat moderna. El "projecte de jo" secularitzat

El "procés de modernització", modifica la percepció i la construcció del cos, així com l'estètica i els judicis èticosocials des de dos factors inseparables. D'una banda, el procés de racionalització/secularització que porta a una lògica creixent de diferenciació i autonomització dels diferents subsistemes socials i dels seus criteris de validesa.[22] D'una altra banda, el procés d'individualització que porta a una més gran emancipació/autonomització de l'individu, que veu transformat el seu destí en *decisió*. Així, la "modernitat *pluralitza* institucions i estils de vida, cosmovisions i estructures de plausibilitat". (J. Beriain, 1990, pàg. 103).

Un moment clau en l'establiment de la societat moderna és la sortida de l'Edat Mitjana. En el Renaixement es produeixen grans canvis tècnics, científics i polítics que suposen, alhora, un joc de signes, de costums i de cultura que va sedimentant en una nova estructura social. Així, alguns autors posen com a data oficial del naixement de la modernitat, el segle XV, el "Quattrocento" renaixentista italià (Vattimo, 1990b, pàg. 10) moment en què l'home passa a ser el centre.

Els segles XVII i XVIII posen les bases filosòfiques (Descartes i la Filosofia de les Llums), religioses (Reforma Luterana) i polítiques (Revolució Francesa, que aixeca l'estat burgès modern, centralitzat i democràtic). Al mateix temps, les ciències físiques i naturals, alhora, fan els primers passos en relació a la tecnologia aplicada, i aconsegueixen que els fonaments de la modernitat facin un gran salt endavant. *"La modernitat sorgirà amb la idea de subjecte autònom, amb la força de la raó, i amb la idea del progrés històric cap a un final brillant a la terra."* (Urdanibia, 1990, pàg. 51).

L'època moderna és configurada profundament per la revolució científica i el conseqüent desenvolupament de les ciències experimentals.[23] Aquesta època és testimoni de la modelació matemàtica de l'univers i dels fonaments del pensament mecanicista, la projecció pràctica dels quals és la mecanització de la producció i la tecnologia, que revolucionaran l'economia. Així, el continu i imparable progrés de les ciències i les tècniques fa que es produeixin grans canvis en el camp de la producció: la divisió del treball, amb les conseqüents transformacions en els costums i en la cultura tradicional.

Podria fixar-se el 1850, aproximadament, com a data en la qual la societat comença a autopensar-se en termes de modernitat. (Urdanibia, 1990, pàg. 46). Amb l'advenient de la modernitat, la religió, primer centre simbòlic estructurador de la societat, experimenta una metamorfosi en què s'escindeixen, s'autonomitzen, esferes culturals de valor –ciència, política, dret, economia, etc.– que romanien legitimades sota el discurs religiós. Continuant l'argumentació de J. Beriain (1990b, pàg. 131), el factor que possibilita els canvis que conformen el nostre sistema cultural modern és el *descentrament* de les cosmovisions que es trobaven articulades al voltant d'un centre sagrat.

S'inicia així un *procés de secularització*, que ha consistit en el fet que sectors de la societat i de la cultura, cada vegada més nombrosos, s'han anat sostraient de la dominació de les institucions i símbols religiosos, i han passat de rebre una interpretació directament religiosa a explicar-se ara mitjançant la ciència racionalista. Per això, es pot dir que *"la modernitat és filla de la secularització."* (Fernández del Riesgo, 1990, pàg. 81). També es produeix una individualització dels universos simbòlics que es trobaven vinculats a l'esfera d'allò que és sagrat. La modernitat descentra el fonament tradicional i inaugura un temps postsacral caracteritzat per la pluralitat de representacions col·lectives que segueixen la seva pròpia lògica autònoma. Cada formació discursiva (dret, ciència, etc.) s'autoprocura els seus propis criteris de validesa, s'autolegitima mitjançant una lògica interna pròpia, reemplaçant la legitimació tradicional des de dalt per la legitimació des de dins.

La religió no desapareix; experimenta una metamorfosi en la que perd el centre, passant de ser el discurs de les coses socials a ser un discurs que competeix al mercat de símbols, tot especialitzant les seves funcions i els seus mecanismes de legitimació. En el sistema cultural de la modernitat, la religió és un discurs, una metanarrativa que ofereix sentit així com d'altres fan una oferta de béns de consum, etc.

Aquest procés creixent de diferenciació i complexitat d'organització de les societats fa que l'home es trobi ell mateix confrontat no solament amb múltiples opcions de cursos d'acció, sinó també amb múltiples opcions de possibles maneres de pensar el món.

La identitat col·lectiva continua fonamentada en aquesta relació *nosaltres* que és constitutiva per al procés d'identificació-diferenciació d'un col·lectiu social determinat –polític, econòmic, militar, religiós–,[24] però el seu món circumdant, és a

---

22 "Es produeix una autonomització dels universos simbòlics que es trobaven vinculats a l'esfera d'"allò que és sagrat". La modernitat disloca, descentra el fonament tradicional de tipus cognitiu, normatiu i expressiu, i inaugura un temps «postsacral» caracteritzat per *una pluralitat de representacions col·lectives*: ciència, dret, moral, art, etc., que segueixen la seva pròpia lògica autònoma i, en aquest sentit, profanitzada, pel fet de ser des-sacralitzada". (J. Beriain, 1990, pàg. 91).

23 Per a l'home il·lustrat, les millores materials i morals de l'individu es trobaven subjectes al seu tractament científic.

24 El "nosaltres" ja no engloba tota la comunitat a què pertany l'individu, com en el cas de la societat tradicional, sinó solament una part d'aquesta: la d'aquells que comparteixen un mateix ideal d'emancipació de l'home.

dir, les condicions-límit d'aquesta, vénen determinades per una complexa xarxa de límits econòmics, administratius, polítics, religiosos, etc. L'entorn de formació de la identitat col·lectiva esdevé sobrecomplex.

Ara, bé, com operaran les metàfores corporals en aquest món fragmentat? Primer a l'Occident, aquesta *totalitat*, que integrava el cosmos, la natura i la societat en el sistema simbòlic del cos humà, va iniciar un procés de dislocació que va acabar trencant la unitat *corporal* del món.[25] Amb tot i amb això, acompanyant aquesta diàspora de sistemes socials (economia, ciència, política, religió, art, etc.) que se separen i s'autonomitzen d'aquell centre creador de significats que era la religió (Durkheim), observem una proliferació d'ideacions o metàfores-models corporals d'abast més petit, en correspondència amb les lògiques profundes de legitimació de cada sistema: el cos polític, el cos productiu, el cos-signe, el cos disciplinat, el cos reflexiu, etc. Així, la relació cos/sistema sembla invertir-se i el cos queda reduït a l'estratègia axial del sistema en què s'inscriu (Baudrillard, pàg. 1992). No obstant això, en aquesta multiplicitat de metàfores-model sobre el cos, podem seguir dos eixos bàsics interrelacionats que van marcar la percepció i la cognició del cos humà, igual com les seves manipulacions i pràctiques i, per tant, la seva definició estètica. Un eix és el que separa l'individu del seu propi cos, convertint-lo en un *alter ego*.[26] L'altre, és el que aplica la concepció mecanicista de l'univers al cos humà, cosa que genera el *cos-màquina*.[27] Ambdues idees són indissociables en el procés de construcció del cos modern.[28]

Aquesta alienació de l'individu per una visió instrumental i maquinista del cos es desenvolupa a l'unísson amb el sistema capitalista de producció.[29] El cos humà es converteix en un instrument de la producció. Apareix *in-corporat*[30] *a la màquina, com si fos una prolongació d'aquesta, en una lògica que s'exemplifica en el* taylorisme *i el* fordisme *com a mètodes d'organització del treball i que demanda del cos- màquina cada vegada rendiments més grans i increments a la productivitat* (J. M. Brohm, 1993). *Aquesta concepció del cos- màquina de l'individu porta associades una sèrie de pràctiques legítimes, institucionalitzades socialment,*[31] *que donen dimensió estètica a les virtuts ètiques d'un mecanisme corporal temperat, ben greixat i entrenat per als esforços de la vida quotidiana. En aquesta mateixa línia, el pas d'un capitalisme de producció a un capitalisme de consum, comporta canvis en l'apreciació del* cos.[32] *El cos, a més a més de mitjà, es converteix en finalitat de la producció.* Així, entra en la lògica del consum i esdevé la nostra possessió més valuosa (Le Breton, 1995). La dualitat establerta al voltant del cos tendeix a difuminar-se. Cada vegada ens identifiquem més amb aquesta possessió que ens representa i que es converteix en veritable objecte de culte. Amb tot i amb això, res no ens allunya de la construcció d'un cos productiu. El nou narcisisme hedonista, amb el qual identifiquem el culte al cos contemporani, va "a la recerca de l'excel·lència"[33] corporal, on tot signe físic (forma, aparença, manera de moure's, moda, etc.) ens implica en un joc simbòlic hipercompetitiu on l'ètica de la proesa, del desafiament personal, de la superació de límits, del risc, dibuixa la "perfecció estètica de les conductes" (Lipovetsky, 1994).[34]

Característiques i funcions de l'esport

En la societat moderna, l'esport passa a convertir-se en un sistema, conformat paral·lelament per subsistemes (esport recreatiu, educatiu, espectacle, etc.), que manté interpenetracions amb tots els centres estructuradors de significat. Així, es configura com un tot complex que pot ser legitimat per diferents lògiques discursives, que li assignaran una finalitat i li atorgaran unes característiques determinades (que, en molts casos, seran complementàries) d'acord amb el projecte que representin. Tot seguit, en presentem alguns exemples:

- **Raó**: La reducció de la realitat a alguna cosa quantificable, com a signe típic de la racionalització, es tradueix en el fenomen dels *rècords* i en la importància que s'atribueix al lloc a la classificació. Els esports moderns es distingeixen dels primitius per posar més èmfasi en la competició; la victòria és l'objectiu principal dels participants.
- **Religió**: El puritanisme va enunciar els principis fonamentals que havien de definir el moviment esportiu. El puritanisme pensa, en correspondència amb la seva interpretació de la Bíblia, que el cos està destinat al servei de Déu, i a aquesta finalitat s'ha de sotmetre la

---

25 Assenyala Le Breton (1995, pàg. 57) que "el cos (...) deixa de ser apropiat per representar una col·lectivitat humana, la dimensió holística de la qual comença a distendre's".

26 En algun cas s'arriba a no reconèixer-s'hi: "No sóc, de cap manera, aquest ajustament de membres el qual hom anomena cos humà" (Descartes, citat per Le Bretón, 1995, pàg. 71).

27 Si a les societats holístiques l'univers seguia un model organicista la matriu del qual era el cos humà, amb la modernitat la fórmula *màquina* ordena el món –"L'univers és una màquina on no hi ha altra cosa a considerar que les figures i moviments de les seves parts"– (1995, pàg. 66) i el propi cos –"com si fos un rellotge compost per rodes i contrapesos... considero el cos de l'home"–. (Descartes, citat per Le Bretón, 1995, pàg. 77).

28 Això es pot constatar mitjançant la història de la teoria mèdica: "A la fi del segle XVII i començament del XVIII, la teoria mèdica, en part a través del dualisme racionalista de Descartes entre ment i cos, va arribar a ser influïda de forma notable pels models matemàtics i químics del cos, el qual era concebut com una màquina complexa. Una varietat de teories iatromatemàtiques i iatromecàniques de la malaltia van guanyar popularitat..." (Turner, B.S. 1989, 109).

29 Vegeu D. Deleule i F. Guéry: *El cos productiu. Teoria del cos en la forma de producció capitalista*. Buenos Aires. Temps Contemporani, 1975.

30 Aquí es pot recordar la pel·lícula *Temps moderns* de Chaplin.

31 Així es va desenvolupar l'esport modern caracteritzat pels mateixos valors que regeixen l'esfera de la producció de la societat moderna: competició, rendiment, mesurament i rècord. A més a més, és l'època de les grans pedagogies i gimnàstiques corporals, de la submissió del cos a les lleis de l'esforç i la productivitat.

32 Els canvis en la valoració i la gestió del cos són equivalents als que es produeixen al voltant de l'individu en l'esfera de l'organització del treball. Les teories mecanicistes com el *taylorisme* i el *fordisme* són substituïdes per aquelles que busquen la implicació total de l'individu en l'afany per augmentar la productivitat mitjançant la gestió eficaç de la cultura de l'empresa.

33 De la mateixa manera, en la gestió empresarial T.J. Peters i R.H. Waterman: *A la recerca de l'excel·lència. Lliçons de les empreses millor gestionades dels Estats Units*. Barcelona. Folio, 1984, assenyalen els principis bàsics de la cultura de l'èxit.

34 "El nou hedonisme, (...), és compatible amb l'ascetisme. La fascinació hedonista amb el cos existeix per realçar l'actuació competitiva. Trotem, ens aprimem i dormim, no pel gaudi intrínsec, sinó per millorar les nostres oportunitats en e sexe, el treball i la longevitat" (B. S. Turner, 1989, pàg. 147).

pràctica físicoesportiva. Els exercicis físics, com a mitjans vitals, necessaris i ineludibles,[35] serveixen a la salut, són un mitjà educatiu i estimulen la formació del caràcter de l'home.

- **Progrés**: En una societat cada vegada més tecnificada i en la qual existeix un alt índex de comoditat, *"l'esport suposa per a una personalitat humana deficient en un dels seus aspectes principals (el moviment) un mitjà d'equilibri."* (Cazorla, 1979, pàg. 55). L'esport apareix com a pràctica-salut per pal·liar els desequilibris que comporta el progrés.
- **Economia**: L'esport és interpretat, parcialment, com si fos una reacció de compensació al treball (aspecte lúdicorecreatiu de l'esport) i, parcialment, com un *"fenomen d'adaptació a les condicions vitals pròpies de la societat industrial"*, (Lenk, 1974, pàg. 26) pel fet de presentar (l'esport de competició) *"trets i continguts conformes i semblants al treball."* (Lenk, 1979, pàg. 134).
- **Política**: *"L'esport és una plataforma qualificada de propaganda política"*[36] (Cazorla, 1979, pàg. 225). En un cert grau, *"els èxits dels equips nacionals simbolitzen el lloc que ocupen els respectius estats i nacions dintre del món"* (Krawczyk i cols., 1979, pàg. 144) tot significant la supremacia d'una opció ideològica sobre les altres en la consecució del projecte d'home. Així, *"el plusmarquista esportiu és, directament o indirectament, portaestendard d'un país o també d'un règim polític"* (Cazorla, 1979, pàg. 107).

L'esport pot servir de base per assimilar la coexistència en una mateixa societat, de *centres* amb discursos legitimadors diferents i també contraposats. Així, mentre l'economia es basa en la *desigualtat* (diferenciació, especialització) per aconseguir un increment en la producció, la política es basa en la *igualtat*, tot argumentant que tots els homes som iguals. Les competicions esportives, amb el pressupost de partir d'una igualtat per arribar a una desigualtat,[37] poden ajudar a fer que l'individu cregui possible la coexistència, en una mateixa societat, de centres amb lògiques discursives contraposades.

Al mateix temps, l'esport espectacle també serveix al propòsit de crear una consciència col·lectiva (un *nosaltres*) provocada ja no tan sol pel projecte sinó per l'emoció, per aquest "sentir en comú", per l'"estar junts" (*proxèmica*) que provoca la unitat tribal. (R. Sánchez Martín, 1991). Així, l'home modern pot escollir, per a la seva pràctica, entre diversos esports, el que més s'ajusti al seu projecte (per les seves característiques socioeconòmico-polítiques) tot creant-se una consciència del *nosaltres* basada en l'afinitat de projectes. Alhora, l'esport-espectacle s'encarregarà de crear una consciència del *nosaltres* basada en l'emoció col·lectiva que provoca periòdicament.

Societat postmoderna. Temps de "incertesa"

La data operativa utilitzada per J.F. Lyotard per marcar l'inici de la societat postmoderna, és la II Guerra Mundial: *"amb l'aplicació de la «solució final», la introducció de noves tecnologies en la guerra, i l'ús sistemàtic de la destrucció de poblacions civils, és innegable que s'opera un canvi."* Els ideals de la modernitat són violats obertament; ideals que estipulaven que tot el que fem en matèria de ciència, de tècnica, d'art i de llibertats polítiques, tenen una finalitat comuna i única: l'emancipació de l'home.

La crisi de la modernitat, que es fa evident sobretot a partir dels anys 70,[38] sorgeix amb la pèrdua de credibilitat de les tesis de progrés; amb el declivi de la confiança als *metarelats* de legitimació de les societats modernes; pel *desencant*, al capdavall, davant de nocions com la raó, la història, el progrés o l'emancipació.[39]

Amb el fracàs dels grans relats legitimadors que donaven sentit al present i al futur que havia de seguir, a les actituds que es mantenien en la societat moderna, apareixen a la societat postmoderna tot un conjunt de categories i sensibilitats alternatives a les que van prevaldre anteriorment, no ja en forma de *metarelats* sinó en forma de *petits relats*: moda, hedonisme, culte al cos, etc.

La creença en una història unitària, dirigida vers una fi (la salvació, la racionalitat científica, la recomposició de la unitat humana després de l'alienació, etc.) ha estat substituïda per la multiplicació indefinida dels sistemes de valors i dels criteris de legitimació, per una multiplicitat d'estratègies parcials que manquen de propòsit comú, en un relativisme cultural (o pluralitat de subcultures) on cada cultura ha de ser jutjada exclusivament segons els seus propis principis, tots igualment legítims.

Mentre que a la modernitat es dóna un descentrament de les categories "centrades" i el seu procés de secularització, a la postmodernitat s'arriba a la proliferació de centres descentrats, plurilògics i fragmentats.

En aquest tipus de societat predomina majorment la identitat per referència a petits grups propers, els consensos locals, conjunturals i rescindibles, les visions fragmentades, escèptiques, de la realitat (Mardones, 1990, pàg. 21).

M. Maffesoli, en comparar les formes d'agregats societaris, oposa a la *societat* –o sociabilitat– moderna (que persegueix un fi: l'emancipació de l'home) que segueix la lògica de la identitat (ideològica, professional, etc.), la socialitat postmoderna (amb únicament una preocupació pel present) que segueix la lògica de la *identitat* (ideològica, professional, etc.), la *socialitat* postmoderna (amb únicament una preocupació

---

35 Els exercicis físics són una tasca obligatòria, atès que, segons la lògica puritana, l'home ha de guanyar-se el Cel amb el seu treball a la terra, cal que hi hagi una preparació adequada del cos, perquè aquest pugui rendir més i millor en el treball, cosa que assegurarà la "pujada" al Cel.

36 La primera manifestació en aquest sentit es va produir amb els Jocs Olímpics de Berlín, el 1936, quan A. Hitler va aprofitar per fer veure al món la grandesa d'un Estat nacional-socialista.

37 En les curses atlètiques, per exemple, tots els esportistes surten de la igualtat (a la línia de sortida) per arribar a la desigualtat (a la línia de meta).

38 El terme postmodern és emprat per primera vegada el 1971 a propòsit de la literatura.

39 Segons Lyotard (citat per J. Urdanibia, 1990, pàg. 53), "es poden anomenar modernes les societats que ancoren els discursos de veritat i de justícia en els grans relats històrics, científics, etc.; a les posmodernes, és la legitimació d'allò que és veritable i just el que es troba a faltar". Així, la "veritat" de la història esdevé dubtosa en descobrir-se manipulacions dels fets per part dels cronistes "oficials"; la "justícia" de l'economia perd el seu pes en comprovar-se la creació de bosses de pobresa i marginació, etc.

Figura 1.

SOCIAL		SOCIALITAT
Estructura mecànica (Modernitat)	(VERSUS)	**Estructura complexa o orgànica** (Post-Modernitat)
Organització política i econòmica		Masses
Individuus (funció)		Persones (rol)
Agrupaments contractuals		Tribus afectades
(àmbits cultural, productiu, cultural, sexual, ideològic, etc.)		

(M. Maffesoli, 1990)

pel present) que segueix la lògica de la *identificació*. *"Quan allò que és social s'ha saturat, ens queda la socialitat"* (Maffesoli, 1990, pàg. 15).

Per a aquest autor, la societat és feta *d'individus*, la socialitat de *persones*. L'individu té una identitat, mentre que la persona s'identifica amb un rol. Al concepte tancat d'identitat M. Maffesoli oposa la noció oberta d'identificació. L'individu es tanca en la seva identitat (s'esgota en la seva funció, roman fidel a ella); la persona s'identifica amb els seus simultanis o successius *rols* (que no funcions) sense esgotar-se en cap d'ells (ja que no creu en la narrativa que els legitima).

L'organització de la socialitat postmoderna té forma de xarxa; i una xarxa connecta nusos. Els nusos de la xarxa seran les tribus (microgrups). Les tribus són petits grups no permanents de persones unides per la identificació en un ordre o valor determinat. Així com la modernitat és homogeneïtzant (elimina l'altre, el diferent), la postmodernitat és heterogeneïtzant (assimila l'altre).[40]

Mentre que a l'ordre modern, per salvar la identitat, la pertinença múltiple és impossible, *"l'ordre postmodern és plural i canviant."* (Maffesoli, 1990, pàg. 17). La pertinença de l'individu a diverses classes d'ordre permet una facilitat de connexió generalitzada entre les tribus.

Aquest procés, que es va iniciar amb la societat burgesa, ha arribat a la seva culminació en l'actualitat, on la moda[41] s'ha convertit en el motor d'una societat "capitalista-democràtica-individualista" (Lipovetsky, 1990b) on es tendeix a psicologitzar el "cos-màquina", a tenir-ne cura i agombolar-lo per obtenir-ne un rendiment òptim en el joc social de la seducció[42] i on es consuma l'individualisme narcisista contemporani.[43]

Així, pel que fa a la construcció social dels models corporals, veiem la proliferació de les *ètiques fundades en l'estètica*. Ja hem assenyalat anteriorment que "l'individualisme és el valor cardinal de les societats modernes". (L. Dumont, 1987, pàg. 30) i amb el procés d'autonomització, l'individu es diferencia del gran cos social i desenvolupa una creixent preocupació per la seva singularitat, que es manifesta, per exemple, en una "epifania del rostre" i del retrat. (Le Bretón, 1992). La preocupació social per descobrir en el rostre la veritable naturalesa interior no era nova,[44] però amb l'arribada de la modernitat pretén validesa científica[45] i fa de la pròpia imatge l'ambaixadora de les virtuts ètiques d'un mateix.

Aquesta promoció de la pròpia imatge acompanya la puixant societat burgesa que trenca la societat tradicional i "mundanitza" la societat.[46] Tot el sistema social va entrar en ebullició i això es va reflectir en el camp estètic.[47] No obstant això, la cura de l'aparença corporal, que indica un nou estil de vida, no es va difondre de manera igualitària en la societat vuitcentista, i l'estètica corporal va esdevenir un signe de "distinció" que informava sobre la riquesa, posició, professió, gènere, religió, edat, etc., de cadascú.[48] Amb el procés de democratització es van anar atenuant, a causa de la seva multiplicació, els signes de la "distinció social" a través de la imatge corporal, fins arribar a l'actual "societat narcisista".[49] En aquesta societat contemporània, postindustrial, es produeix una "apoteosi de les relacions de seducció" (Lipovetsky, 1990) que acaba amb les relacions de poder coactives i disciplinàries que són substituïdes per un narcisisme *auto-regulador*[50] que exemplifica la "microfísica del poder" portada al seu extrem més "seductor". Així, més que un poder repressiu, es tracta d'un poder "productiu", capil·lar i descentralitzat, que opera al nivell de micropràctiques i que s'assenta en el cos. En el fons, no podem separar la construcció del cos narcisista dels mecanismes

40 Apareix aquí la noció de "policulturalisme" com a forma social, que es fa palesa en el "mestissatge" generalitzat de les modes de vestir, del menjar, dels espectacles, etcètera.

41 "Solament hi ha moda en el marc de la modernitat. És a dir, en un esquema de ruptura, de progrés i d'innovació". (Baudrillard, 1992, pàg. 103).

42 "Cal mantenir el "capital" salut, fer prosperar el "capital" corporal sota la forma simbòlica de la seducció". (Le Bretón, 1995, pàg. 160).

43 Cal recordar aquí que aquest narcisisme està lluny de ser la "alliberament total" de l'individu, ja que "procedeix d'una hiperinversió dels codis i funciona com un tipus inèdit de control social sobre ànimes i cossos". (Lipovetsky, 1990a, pàg. 64).

44 Vegeu Caro Baroja, J., *La cara, mirall de l'ànima. Història de la fisiognomonia*. Barcelona. Cercle de Lectors, 1987.

45 Durant el segle XIX es desenvolupa una nova disciplina vinculada a la fisiognomonia, la frenologia, que busca, mitjançant l'anàlisi de les formes del crani, les qualitats i defectes de les persones.

46 "Serà la fotografia la que aconseguirà la democratització del retrat". "L'accés a la representació i la possessió de la pròpia imatge aviva el sentiment d'importància d'un mateix, democratitza el desig de reconeixement social". (A. Corbin i M. Perrot, 1991, pàg. 127).

47 "La revolució indumentària que es troba en l'origen del vestit modern, es basa en aquesta rehabilitació artística del món". (G. Lipovetsky, 1990b, pàg. 74)

48 A la França de 1840, l'aparença corporal indicava, entre d'altres, les preferències polítiques: "els legitimistes adopten la barba sencera, els imperialistes la barbeta punxeguda amb els bigotis també en punta, mentre que els partidaris de la monarquia constitucional adopten patilles". (P. Yonnet, 1988, pàg. 240).

49 Per a P. Yonnet (1988), la moda, en la nostra societat individualista-narcisista ha anul·lat tots els diformismes –classe, edat, religió, etc.– i es manté únicament l'imperatiu de la joventut.

50 "L'ensinistrament social ja no es realitza per imposició disciplinària ni tan sols per sublimació, s'efectua per autoseducció. El narcisisme, nova tecnologia de control flexible i autogestionat, socialitza tot desocialitzant, posa els individus en correspondència amb un sistema social polvoritzat..." (G. Lipovetsky, 1990, pàg. 55).

del poder. Aquests no s'instal·len únicament en les institucions polítiques de l'Estat, sinó que mitjançant una "tecnologia política del cos" (M. Foucault, 1990) que funciona a través dels coneixements i d'un conjunt de tècniques, s'introdueix, mitjançant la pràctica quotidiana, en el mateix cos tot disciplinant-lo,[51] o bé en l'actualitat, "seduint-lo". La focalització del poder en el cos gràcies als mecanismes disciplinaris construeix "cossos dòcils" adequats a les condicions socials.[52] O sigui, que sembla pertinent la pregunta que es feia el mateix Foucault (1992, pàg. 106): "de quin cos té necessitat la societat actual".

A. Giddens (1995) ha respost aquesta pregunta desenvolupant la correspondència entre la reflexibilitat de la societat contemporània[53] i el "cos reflexiu". Aquest "cos reflexiu" rep informació generada als sistemes abstractes (medicina holística, dietòlegs, etc.) i, aquesta, li proporciona un "sentit del cos" que implica una atenció corporal i una "cura del cos" que, paral·lelament, portarà l'individu vers més "poder corporal" del qual serà més responsable com més "posttradicionals" siguin els àmbits socials en què es mogui. Tanmateix, en aquestes societats "posttradicionals" els diferents sabers multipliquen les representacions del cos i el "sentit del cos" rarament és coherent. L'individu contemporani reconstrueix "reflexivament" el seu cos, i articula aspectes parcials de diversos models buscant sempre una "excel·lència corporal" amb què es pugui identificar.[54] Així, aquest cos, del qual l'individu narcisista és *responsable*, opera en l'espai simbòlic de l'"estètica corporal" sota un criteri de "gestió òptima" que li atorga "distinció social" (P. Bourdieu, 1988) i reconeixement "ètic" (E. Goffman, 1987), o bé l'"estigmatitza".[55] Ens trobem en els límits de l'"ètica de l'estètica".

Característiques i funcions de l'esport

Com es desprèn de la concepció de l'esport com a fet cultural, les característiques de l'esport que es practica en l'actualitat estaran d'acord amb les característiques pròpies de la societat que les produeix, la societat postmoderna, i podrem observar com certs trets d'aquesta[56] tenen la seva correspondència en el conjunt del sistema esportiu.

En referir-nos a la societat postmoderna parlàvem d'un ordre plural i canviant, determinat per la multiplicació indefinida de valors. L'esport, entès com un sistema, es converteix en aquesta societat en un fenomen sobrecomplex en el qual es produeix una contínua multiplicació de subsistemes. Així, avui podem parlar d'esport educatiu, recreatiu, competitiu, espectacle, higiènic, terapèutic, per a tothom, d'aventura...

La societat postmoderna és qualificada com *"la societat de la comunicació generalitzada"* (Vattimo, 1990b, pàg. 9) i de la informatització, com una societat cibernètica dominada per l'"imperatiu tècnic" (Mardones, 1990, pàg. 30) on el volum, la velocitat i la fragmentació dels fets, tal com ens són presentats pels *"mass media"*, la informàtica, etc., ens treuen definitivament de l'òrbita referencial de les coses.

El resultat final és la impossibilitat de la reflexió (davant la rapidesa de successió de les dades), la manca de sentit de la història (per les contínues rectificacions i noves aportacions sobre l'esdeveniment) que ens condueix a una incertesa radical sobre la veritat, sobre la realitat mateixa de l'esdeveniment.

Aquestes característiques tenen la seva traducció en el sistema esportiu:

Com que es tracta d'una societat de comunicació, es concedeix molta importància als *"mass media"* com a formes per al coneixement i difusió de l'esport.

La velocitat en la informació, que necessàriament comporta risc,[57] es manifesta en l'aparició i apogeu de tot un conjunt de pràctiques esportives caracteritzades per la *velocitat* (les denominades "de lliscament": *"surfing"*, *"wind-surfing"*, *"skating"*, etc.) i el *risc* (*"ponting"*, *"ràfting"*, *"hidro-speed"*, etc.).

L'imperatiu tècnic, la tecnologia, irromp amb força en l'àmbit esportiu. La sortida al mercat esportiu de màquines de musculació informatitzades[58] i de programes de condicionament físic informatitzat[59] n'és una bona prova.

La ràpida successió de noves dades en relació a un mateix fet, també té el seu paral·lelisme en el món de l'esport, i es reflecteix en el continu sorgiment de noves pràctiques i de modificacions sobre les anteriors, com ha succeït en el cas de l'*"aeròbic"*, al qual ha succeït el *"low-impact aeròbic"*, el *"workout aeròbic"*, els *"steps"*, l'*"aquaròbic"*, etc.

En la postmodernitat es produeix un canvi de valoració al voltant de la ciutat i del camp; es pot observar que, així com la ciutat va ser "el paradís" de la societat industrial, avui la *consciència ecològica* fa que es comenci a veure amb

---

51 "El domini, la consciència del seu cos, no han pogut ser adquirits més que per l'efecte de l'ocupació del cos pel poder: la gimnàstica, els exercicis, el desenvolupament muscular, la nuesa, l'exaltació del cos bell... tot està en la línia que condueix al desig del propi cos mitjançant un treball insistent, obstinat, meticulós, que el poder ha exercit sobre el cos dels nens, dels soldats, sobre el cos sa". (M. Foucault, 1992, pàg. 104).

52 Foucault centrava aquest poder disciplinari en les condicions de la modernitat. Nosaltres creiem que no és així. Hem assenyalat des de l'inici com es produeix la construcció social del cos de forma pancultural.

53 La reflexibilitat de la modernitat implica la revisió constant de tot coneixement o pràctica social. Enderroca la noció de certesa i impossibilita l'obtenció d'un coneixement dogmàticament cert. (Giddens, 1994).

54 La seva llibertat com a individu, la seva creativitat, es nodreixen d'aquesta falta de certesa, de la recerca permanent d'un *cos perdut* que és, de fet, la d'una *comunitat perduda*". (Le Bretón, 1995, pàg. 90).

55 "El gras d'avui no té opció. Ha renunciat a ser prim? Això solament pot ser debilitat de caràcter o mal gust de classe. Tracta d'aconseguir ser prim? El seu perpetu fracàs el col·loca implacablement entre aquells que no lluiten o que sempre són vençuts". (C. Fischler, 1995, pàg. 340).

56 Convé de recordar que la transició, el "pas" d'una mena de societat a una altra es fa d'una forma sobreposada i que, per tant, conviuen característiques dels dos tipus de societat.

57 Els mitjans de comunicació, en el seu afany per ser els primers a donar la notícia, corren el risc de no contrastar-la prou i difondre, en conseqüència, notícies falses.

58 Com la sèrie "Oxide" de la marca Vitawell.

59 Com els programes "Model-Form" i "Salut-total" desenvolupats al final de la dècada dels vuitanta pel Centre d'Estudis Esportius, a Barcelona, als quals s'hi han afegit posteriorment molts d'altres.

diferents ulls tant la ciutat com la naturalesa.

Segons M. Maffesoli, l'epistemologia moderna es recolza en l'estricta separació naturalesa/cultura. Tanmateix, actualment hi ha nombrosos indicis que desvetllen la confusió entre els dos pols en qüestió: culturització de la natura, naturalització de la cultura. En altres paraules, la referència a l'entorn social es troba lligada inextricablement a la que remet a l'entorn natural. Són molts els camps en els quals una *ecologització* del món es fa evident, i l'esport n'és un; *"la naturalesa ja no és només un objecte a explotar, si no que es converteix en un company imprescindible."* (1990b, pàg. 106).

Així, l'esport actual desborda els equipaments convencionals, les instal·lacions, i s'apropia, per a la seva pràctica, de la natura. S'aprofiten les muntanyes, els rius o qualsevol forma del relleu per realitzar activitats físiques, i apareixen modalitats com el "trekking", el "rivering", el parapent, etc. Es tracta d'utilitzar el medi natural i els seus elements (terra, aigua, aire) per fer esport.

Els arquitectes, que també van ser pioners en l'ús del terme "postmodern", intenten fugir de la visió de la ciutat com a centre per a la producció o per a la circulació, i tornar-la la seva tradicional dimensió convivencial, tot superant els límits imposats pel funcionalisme.

Aquesta "nova" visió de la ciutat, juntament amb l'apropiació d'espais no específicament destinats a l'esport, podria explicar el fenomen dels *esports urbans*, de l'ús de la ciutat per a la realització de pràctiques físicoesportives com el "footing" i les curses populars, el ciclisme i les "diades de la bicicleta" o la invasió del territori urbà per les tribus de "rollers" i "skaters". *"Ja no podem parlar d'espai esportiu, sinó, una vegada més, d'espai en general."* (Puig, 1990, pàg. 185). El *policulturalisme* que es dóna en la societat postmoderna, amb la possibilitat de pertinença a diverses classes d'ordre, permet d'explicar l'apogeu dels esports combinats (com el triatló, que inclou natació, ciclisme i cursa) o la pràctica de diversos esports per una mateixa persona (cosa que li permet de connectar amb diferents ordres del sistema social).

L'esport i, més concretament, *l'espectacle esportiu* de masses, adquireix en la societat postmoderna, unes funcions específiques diferenciades. Facilitarà, a un individu *desencisat* dels conceptes que va produir la modernitat (raó, història, progrés, etc.), la creació d'un tipus d'identitat que ja no estarà relacionada amb un futur o amb una finalitat, sinó amb el *presentisme*, una identitat fundada en la proximitat, el contacte i la solidaritat.

L'espectacle es converteix en una *religió* mentre que re-lliga, és a dir, uneix gràcies a la proxèmica, que permet una xarxa de relacions. Aquestes xarxes facilitaran la constitució de microgrups a partir del sentiment de pertinença. Els colors, els cants, l'"estar junts" provoquen que l'individu sigui part d'un grup. (R. Sánchez Martín, 1991). Però malgrat l'aspecte positiu del fet que l'esport permeti de construir una identitat col·lectiva dintre de la confusió de valors regnant, això també implica uns certs perills. La violència entre diversos grups (tribus) seguidors de clubs esportius és un tema d'actualitat. Potser podria explicar-se per l'afany d'aquestes tribus de defensar allò que els proporciona la seva identitat col·lectiva, *el diví social* que procura la socialitat del grup.

Prospectiva: futurs incerts

Reduint el model proposat, podríem dir que en la societat tradicional existeix un únic centre simbòlic creador de significat: la religió, eix sobre el qual s'articulen totes les produccions socials; posteriorment, en la societat moderna, aquest es descentra (ja no dóna explicació a tot allò que succeeix) i apareixen nous centres relacionats amb el saber humà: el progrés, la raó, etc., les produccions socials passen a articular-se al voltant de nocions com la recerca de l'emancipació de l'home en un futur de llibertat, etc.; finalment, en la societat postmoderna, aquests valors s'erosionen, i provoquen una fragmentació i multiplicació de centres, que condueix a una situació incerta[60] on l'important és el present.

L'esport, com a fet cultural, reflecteix aquests canvis en la seva naturalesa, i adquireix, en cada tipus de societat, unes característiques i funcions diferenciades. No es pot entendre la significació de l'esport sense estudiar les característiques de la societat que el produeix, ja que l'esport comparteix i manifesta els valors predominants en el context sociocultural on es produeix.

L'anàlisi de la seva evolució els últims anys ens en mostra la creixent diversitat i la seva consegüent creixent complexitat. Els trets que caracteritzaven *el model de l'esport modern* pel que fa als tipus d'esports, les característiques sociològiques dels practicants, els valors de referència (competició, rècord, etc.), les xarxes associatives (clubs, federacions), les tipologies organitzatives (públiques i privades), etc., s'han vist descentrats i desplaçats per la creixent proliferació de *nous models* que han ocupat l'espai esportiu. Així, seguint les propostes de N. Puig i K. Heinemann (1994), podem trobar, en el sistema esportiu contemporani, quatre models amb característiques molt diferenciades: el *competitiu, l'expressiu, l'instrumental* i el de *l'espectacle*. Aquesta categorització els permet de recollir la diversitat de noves pràctiques físicoesportives, les transformacions quantitatives i qualitatives en els grups socials de practicants (edat, gènere, etc.), així com les modificacions en les característiques associatives i organitzatives on es desenvolupen les activitats esportives i/o recreatives, de tal manera que pot permetre de distingir subsistemes esportius diferenciats amb necessitats i models de gestió diversos.

Tanmateix, aquest coneixement, tot i ser correcte, no és definitiu (així ho assenyalen els mateixos autors del model en articles posteriors), el procés d'esdevenir cada vegada més complex no s'atura. Continuament i de forma com més va més accelerada, observem canvis, sovint de naturalesa profunda, en el seu interior. El sistema es-

[60] Els diferents autors que estudien la postmodernitat no es posen d'acord pel que fa al "sentit" d'aquesta nova societat. Mentre que alguns són pessimistes i argumenten que el fet que l'individu hagi perdut la confiança en aquells valors que el van moure anteriorment condueix a una situació de "desencís" excepcional, de confusió; d'altres són escèptics, no acaben de definir la seva posició; finalment, alguns són optimistes, i addueixen que per fi l'home s'ha alliberat de tots els "jous" històrics que l'oprimien, que coartaven la seva llibertat. Per a aquests autors, mentre que la modernitat va significar l'alliberament del "pes" de la religió, la postmodernitat ha comportat l'alliberament de l'opressió exercida per nocions com el progrés, la raó, l'economia, etc.
El cert és que es tracta d'un estadi encara incipient que ha de sedimentar-se, acabar de definir-se, per permetre d'observar amb més rigor quin és el seu "sentit", cap on condueix.

portiu es torna incert i contingent. Cal, doncs, realitzar estudis de *prospectiva esportiva aplicada* que ens perfilin les tendències bàsiques en l'evolució del sistema i de les cultures esportives. En aquesta línia, hi ha estudis, com el dut a terme per Ch. Pociello, que dibuixen les línies bàsiques de la dinàmica esportiva i que podríem resumir en:

a) tendència a la individualització i la personalització de les pràctiques
b) deslocalització de les pràctiques clàssiques
c) ecologització de les activitats
d) combinació i *hibridació* de diferents pràctiques esportives
e) tecnologització com a símbol de modernitat i innovació
f) posada en escena de *l'aventura* i *el risc*.
g) feminització creixent, tant pel que fa nombre de dones practicants com als valors "dolços", "tous" o "femenins" que acompanyen les noves modalitats
h) difusió de les pràctiques i incorporació de diversos col·lectius socials com ara persones amb discapacitats, tercera edat, etc.

En efecte, des dels anys 80 s'ha produït una eclosió de múltiples modalitats físicoesportives, que s'han generat al marge del sistema esportiu modern i han estat allunyades, en molts casos, de les institucions i organitzacions que fins avui el venien gestionant.

Són diversos els esforços realitzats per sistematitzar i classificar aquestes noves modalitats. Al final dels 80, E. Laraña (1986, 1987, 1989) vinculava l'aparició d'aquests neo-esports als canvis esdevinguts en les societats capitalistes occidentals. Des d'aleshores el fenomen no ha deixat d'atreure l'atenció cada vegada de més investigadors.[61] La bibliografia francesa mostra una especial atenció pel tema en relació a la distribució sociocultural de la pràctica vinculada a la noció d'"hàbitus" en clara referència a l'obra de P. Bourdieu (vegeu Ch. Pociello, 1995, 1996) i a les noves formes de sociabilitat (vegeu J. Corneloup, 1991, 1995). A Espanya, destaca l'esforç classificador dels estudis realitzats sobre la pràctica d'aquestes modalitats a Catalunya, que és la comunitat autònoma on han adquirit un més gran desenvolupament. (Vegeu J. Olivera, i A. Olivera, 1995, 1996, i De Marimón i cols., 1996). La importància i el desenvolupament d'aquestes noves modalitats esportives, així com les seves cada vegada més evidents repercussions socioculturals ha obligat a establir un marc legal que les reglamenti (vegeu J. L. Carretero i cols., 1996).[62]

Pel que fa als processos de socialització i aculturació d'aquestes noves modalitats esportives també han estat estudiades recentment (vegeu, per al cas francès, J. Corneloup, 1991 pàg. 195). Les ciències socials, especialment a Catalunya, també han reflexionat sobre aquest tema. Per a alguns autors (vegeu, per exemple, E. Laraña, 1987) aquests neo-esports d'aventura, impliquen un depassament dels valors de la modernitat i de la societat industrial. Ens trobaríem amb un tipus de pràctica postmoderna que representa una tornada a la natura –també hi ha qui relaciona aquest fenomen esportiu amb un cert ecofeminisme (I. Canales i cols., 1995)–, i amb l'hedonisme com a forma de percebre el propi cos (J. Olivera, 1995). Per a altres, cal buscar la seva raó de ser en una racionalitat pròpia de la tradició físicoesportiva catalana que havia estat desplaçada per la racionalitat instrumental que va arribar junt amb el procés d'industrialització i els esports moderns anglesos (F. Lagardera i N. Puig, 1996).

Al nostre parer, considerem (R. Sánchez, 1996) que el sistema esportiu, com a un dels diversos subsistemes socials que de forma autoreferent entren en un procés de diferenciació, també es veu afectat per la lògica sistèmica que fa que "solament la complexitat pot reduir complexitat" (N. Luhmann, 1990, pàg. 73). El sistema esportiu, com a sistema obert, augmenta la seva complexitat de forma acordada amb el seu entorn, el sistema social.[63] Ara bé, les relacions que s'estableixen entre tots dos sistemes no són mecàniques, sinó que mantenen relacions isomòrfiques o d'homologia.[64] La proliferació de nous subsistemes esportius, entre els quals podríem situar els neo-esports d'aventura, està relacionada amb les transformacions que s'esdevenen en la societat i en la cultura com a suprasistemes de l'esport:[65] "l'esport està àmpliament obert a l'entorn que li dóna forma i del qual és un reflex; és un microcosmos que remet al seu macrocosmos, que és la sociocultura". (D. Guay, 1993, pàg. 112). En aquesta línia, no ha de sorprendre'ns, que davant d'una societat cada vegada més reflexiva, on la percepció de les contingències (socials, polítiques, ecològiques, econòmiques, etc.) i de les incerteses futures va en augment, el sistema esportiu generi un àmbit nou, els neo-esports d'aventura, on cada vegada més trobem una *cultura esportiva* que genera situacions anàlogues i produeix percepcions comparables a les que es donen

61 El 1992, en un treball en col·laboració, assenyalava les transformacions en el sistema esportiu català vinculant-les als nous valors de la tardomodernitat a Catalunya (R. Sánchez i J. Sánchez, 1992). I, més recentment, he tractat el tema en un altre assaig sobre l'esport d'aventura com un aparell semàntic important per a la configuració d'una ètica de la contingència imprescindible a les modernes societats de risc (R. Sánchez, 1996).

62 A Catalunya, les Activitats Turístiques d'Aventura han estat regulades pel decret 81/1991, del 25 de març d'aquest mateix any, i especificades per l'Ordre del 10 d'abril de 1991. Aquestes activitats que es desenvolupen en la natura i les que comporten una certa dosi de risc són: *ràfting*, *river-ski*, *hidrobob*, *hydrospeed*, piragüisme, parapent, *heliesquí*, *heliexcursió*, marxa a cavall, *trekking*, descens de barrancs, bicicleta de muntanya, *ponting* i salt elàstic. (R. Sánchez i J. Sánchez, 1992).

63 La conceptualització de l'esport com a sistema obert es pot trobar a K. Heinemann (1991) i N. Puig i K. Heinemann (1994).

64 Ja hem assenyalat en un altre lloc com són aquesta mena de relacions. Vegeu R. Sánchez (1996, pàg. 8): "És important assenyalar que els processos de transformació que afecten el sistema social i el sistema esportiu no tenen una relació mecànica. Crec que aquesta idea de sistemes amb relacions no mecàniques es troba ben recollida a tota l'obra de P. Bourdieu (per exemple, 1988, 1991) quan parla d'homologies entre els diferents camps del sistema social. També trobem aquest plantejament a J. Corneloup (1991, pàg. 385) quan assenyala la relació d'isomorfisme entre tots dos sistemes, el sistema social i el sistema esportiu, i l'aplicava a l'estudi de la pràctica de l'escalada: "reprenem aquí el pensament sistèmic, on el que nosaltres vam observar en un nivell del sistema (la societat), s'observa també en un nivell inferior (l'escalada), però on cada nivell ha de ser pensat com a auto-eco-re-organitzador".

65 Vegeu aquesta mateixa idea recollida en un article realitzat en col·laboració amb Sánchez, J. (1992, pàg. 46): "La multiplicació indefinida dels sistemes de valors i dels seus criteris de legitimació, la multiplicitat d'estratègies parcials sense un propòsit comú, el relativisme cultural (o pluralitat de subcultures) que és dóna en la societat contemporània (entesa aquesta com un tot) té el seu reflex en l'esport".

en el sistema sociocultural.[66] No ha estat debades que hem comentat ja la importància de l'esport com a transmissor de cultura. En efecte, conjuntament amb la societat del risc, l'esport de risc.

Si la societat contemporània es troba marcada per l'hiperindividualisme competitiu, el "narcisisme dirigit", la crisi de sentit, la pluralitat de codis i signes, la complexitat, la contingència i la incertesa i, al capdavall, el *risc*, què podem esperar del subsistema esportiu? Així doncs, l'esport d'aventura és l'espai privilegiat on els individus experimenten de forma voluntària amb el risc per després poder fer front, en millors condicions, al risc social d'un futur incert. No hem d'oblidar que, el desenvolupament d'aquests neo-esports es produeix al voltant dels anys 80,[67] tot just quan la crisi de l'Estat de Benestar es fa evident. Si l'Estat de Benestar es caracteritza per la *col·lectivització dels riscos*, els retalls en aquest ens porten a una creixent *privatització* dels riscos.[68]

Tanmateix, també aquesta interpretació és limitada. I ho és, perquè el fenomen d'individualització i d'augment de la complexitat del sistema no ha acabat. A cadascuna d'aquestes pràctiques esportives noves podem en trobar una contínua i creixent diversificació. És a dir que són practicades sota premisses diferenciades, de vegades fins i tot enfrontades, que responen a valors socioesportius diferents i que reprodueixen un món de significat polièdric i canviant. J. Corneloup (1988) distingeix en el camp de l'escalada a França els grups següents: els neo-aventurers, els alpins, els hedo-esportistes i els turistes.[69] Tant és així, que aquestes noves cultures esportives doten els individus (diferenciats) i els col·lectius (complexos) d'unes estructures cognitives, així com de mecanismes de percepció i interpretació, adients a les pautes plurals i complexes de desenvolupament(s) de la modernitat radicalitzada.

En fi, el debat sobre el sistema de valors i significats associats a l'esport continua tan obert com el mateix esport.

Bibliografia

Acuña, A.: "Los deportes de aventura en la naturaleza: ¿Una aproximación a la práctica ecológica?". A M. García Ferrando i J. R. Martínez (1996), *Ocio y deporte en España. Ensayos sociológicos sobre el cambio*. Valencia: Tirant lo Blanch, 1996b.

Baudrillard, J.: *Crítica a la economía política del signo*. México: Ed. Siglo XXI, 1987.

–: *La transparencia del mal. Ensayo sobre los fenómenos extremos*. Barcelona: Anagrama, 1991.

–: *El intercambio simbólico y la muerte*. Venezuela: Monte Ávila, 1992.

–: *La ilusión del fin. La huelga de los acontecimientos*. Barcelona: Anagrama.

Bell, D.: *Las contradicciones culturales del capitalismo*. Madrid: Ed. Alianza, 1987.

–: *El advenimiento de la sociedad post-industrial*. Madrid: Ed. Alianza, 1989.

Beriain, J.: *Representaciones colectivas y proyecto de modernidad*, Barcelona: Ed. Anthropos, 1990a.

–: "Modernidad y sistema de creencias", A G. Vattimo i altres, *En torno a la posmodernidad*. Barcelona: Ed. Anthropos, 1990b.

– *Las consecuencias perversas de la modernidad*. Barcelona: Anthropos, 1996.

– *La integración en las sociedades modernas*. Anthropos. Barcelona, 1996b.

Bernard, M.: *El cuerpo*. Barcelona: Paidós, 1985.

Blanchard, K. i Chescka, A.: *Antropología del deporte*. Ed. Bellaterra. Barcelona, 1986.

Blanchard, K.: "Basketball and the culture-change process: the Rimrock Navajo case". A J.C. Harris i R.J. Park, *Play, games and sport in cultural context*, Champaign: Ed. Human Kinetics, 1983.

Bourdieu, P.: *La distinción. Criterios y bases sociales del gusto*. Madrid: Ed. Taurus. Madrid, 1988.

– *Cosas dichas*. Barcelona: Gedisa, 1988b.

– *El sentido práctico*. Madrid: Ed. Taurus, 1991

Brohm J. M.: *Sociología política del deporte*. México: F.C.E., 1982.

Bruant, G.: *Anthropologie du geste sportif. La construction sociale de la course à pied*. París: P.U.F., 1992.

Canales, I. i altres: "El femení en las activitats físiques a la natura". A *Apunts d'Educació Física i Esports, 41*. Barcelona, 1995.

Carretero, J. L. i altres: "El marco legal de las actividades físico-deportivas en la naturaleza". A R. Sánchez, (1996), *La actividad física y el deporte en un contexto democrático (1976-1996)*. Pamplona: AEISAD, 1996.

Cazorla, L. M.: *Deporte y Estado*, Barcelona: Labor, 1979.

Chartier, R.; Vigarello, G.: "Las trayectorias del deporte: práctica y espectáculo". A *Apunts d'Educació Física i Medicina Esportiva*, vol. XIX, Barcelona, 1982.

Corneloup. J.: "Escalades et post-modernité", en *Sociétés. Revue des Sciences Humaines et Sociales, 34*. Aventure, 1991.

Corneloup. J.: "Les nouvelles formes de sociabilité en escalade". A J. P. Augustin, ..., 1995.

De Marimon, J. i altres: "Una proposta taxonómica de les activitats esportives en el medi natural" A R. Sánchez, *La actividad física y el deporte en un contexto democrático (1976-1996)*. Pamplona: AEISAD, 1996.

Douglas, M.: *Símbolos naturales*. Madrid: Alianza ed., 1988.

–: *Pureza y peligro*, Madrid: Ed. Siglo XXI, 1973.

Dunning, E.: *The sociology of sport. A selection of readings*, London: Ed. Frank Cass, 1976.

–: "Figurational dynamics of modern sport". A *Sportwissenschaft, 9*, 1979.

–: "Dunning, E.: "Sociological reflections on sport, violence and civilization". A *I.R.S.S., 25*, Hamburg, 1990.

Dupont, F.: "El otro cuerpo del emperador-dios". A M. Feher, ed. *Fragmentos para una historia del cuerpo humano*. Vol. 3. Madrid: Taurus, 1992.

Durkheim, E.: *Las formas elementales de la vida religiosa*. Madrid:, Ed. Akal., 1982.

Durkheim, E.: *La división del trabajo social*, 2 vols., Barcelona: Ed. Planeta-Agostini, 1985.

Elias, N. i altres: "Review article: sport and society". A *Leisure Studies, 7*. London, maig 1988.

Elvin, M.: "Cuentos de *shen* y *xin*: el cuerpo-persona y el corazón mente en China durante los últimos 150 años". A M. Feher, ed. *Fragmentos para una historia del cuerpo humano*. Vol. 2. Madrid: Taurus, 1991.

Feixa, C.: "L'Aventura imaginària. Una visió antropològica de les activitats físiques d'aventura a la natura". A *Apunts. Educació física i esports 41*.

Fernández del Riesgo, M., "La posmodernidad y la crisis de los valores religiosos": A G. Vattimo y altres, *En torno a la posmodernidad*, Barcelona: Ed. Anthropos, 1990.

Firth, R., "Juego de jabalinas en Tikopía. Contribución a la sociología del deporte primitivo". A G. Lüschen, G. i K. Weis, *Sociología del Deporte*. Valladolid: Editorial Miñón. Valladolid, 1979.

Foucault, M.: *Microfísica del poder*. Madrid: La Piqueta, 1992.

–: *Vigilar y castigar*. Madrid: S. XXI, 1990.

Fox, J. R. "El beisbol pueblo: vieja magia con ropaje nuevo". A G. Lüschen, y K. Weis, (1979), *Sociología del Deporte*. Editorial Miñón. Valladolid. 1979.

García Ferrando, M.: *Aspectos sociales del deporte. Una reflexión sociológica*. Madrid: Alianza, 1990.

García Ferrando, M. i Martínez, J. R.: *Ocio y deporte en España. Ensayos sociológicos sobre el cambio*. València: Tirant lo Blanch. 1996.

Geertz, C.: *Conocimiento local. Ensayos sobre la interpretación de las culturas*. Barcelona: Paidós, 1994.

Giddens, A.: *Consecuencias de la modernidad*. Madrid: Alianza, 1994.

–: *Modernidad e identidad del yo. El yo y la sociedad en la época contemporánea*. Barcelona: Península, 1995.

–: Goffman, E.: *La presentación de la persona en la vida cotidiana*. Madrid: Amorrortu-Murguia, 1987.

Guay, D.: *La culture sportive*. Presse Universitaires de France. París, 1993.

Gunder Frank, A.: *El desarrollo del subdesarrollo*. Barcelona: Anagrama, 1971.

Guttmann, A.: *From ritual to record. The nature of modern sports*. Columbia University Press. New York, 1978.

Habermas, J.: *Problemas de legitimación en el capitalismo tardío*. Buenos Aires: Ed. Amorrortu.

Heienmann, K.: "The future of sports: challenge for the science of sport". A *I.R.S.S., 21*, Munich, 1986.

– "Tendencias de la investigación social aplicada al deporte". A *Políticas deportivas e investigación social*. Pamplona: Gobierno de Navarra. Departamento de Educación, Cultura y Deporte, 1991.

Inés Farías, E.: "El caso del Parque Nacional Aigüestortes y Estany Sant Maurici-España. Su utilización deportivo turística. Estudio fenomenológico de sus visitantes". A R. Sánchez, (1996) *La actividad física y*

[66] Una de les primeres interpretacions que, dins les ciències socials a Espanya, vinculava característiques essencials de la postmodernitat amb els nous esports d'aventura va ser realitzada per E. Laraña, (1986, 1989).

[67] Vegeu J. Olivera (1995) i Ch. Pociello (1995, 1996).

[68] "La societat s'individualitza, perquè determinats individus re-socialitzen, tornen a la societat riscos que estaven conjurant, segons ells, sense prou contraprestacions. Ens trobem davant un tancament social que ocasiona l'obertura individual al risc". (J. Noya, 1993, pàg. 115).

[69] Esforços classificadors similars s'han portat a terme en la pràctica del vol lliure (D. Jordan, 1995), on es distingeixen: els turistes, els competidors, els intermitents i els tribals.

el deporte en un contexto democrático (1976-1996). Pamplona: AEISAD. 1996.

Izuzquiza, I.: *La sociedad sin hombres. Niklas Luhmann o la teoría como escándalo*. Barcelona: Anthropos,1990.

Jeu, B.: *Análisis del deporte*, Barcelona: Ed. Bellaterra, 1989.

Knauft, B. M.: "Imágenes del cuerpo en Melanesia: sustancias culturales y metáforas naturales". A: M. Feher, ed. *Fragmentos para una historia del cuerpo humano*. Vol. 3. Madrid: Taurus, 1992.

Krawczyk, Z.; Jaworski, Z. i Ulatowski, T.: "La dialéctica del cambio en el deporte moderno". A G. Lüschen, i K. Weis, *Sociología del deporte*, Valladolid: Ed. Miñón,1979.

Lagardera, F.: (1992), "De la aristocracia gimnástica al deporte de masas: un siglo de deporte en España". A *Sistema 110-111*. Novembre, 1992.

Lagardera, F. i Martínez, R.: "Deporte y ecología: la emergencia de un conflicto". A M. García Ferrando, M.; N. Puig, i F. Lagardera, (1998), *Sociología del deporte*. Madrid: Ed. Alianza, 1998.

Lagardera, F. i N. Puig: "Procesos de racionalización, diversificación y retroprogresión en los orígenes y evolución actual del deporte en Cataluña. Reflexiones preliminares". A R. Sánchez, (1996b), *La actividad física y el deporte en un contexto democrático (1976-1996)*. Pamplona: AEISAD, 1996.

Lapetra, S. i altres: *Las actividades físico-deportivas en el marco de la sierra de Guara: aproximación sociológica*. Trabajo de postgrado no publicado, 1997.

Laraña, E.: "Los nuevos deportes en las sociedades avanzadas". A *Revista de Occidente 62-63*. Madrid, 1986.

–: "La Sociología del Deporte y el estudio de la cultura contemporánea: Observaciones en torno a la difusión de nuevos deportes". A J. L. González, *Sociología del deporte*. Bilbao: Servicio Editorial Universidad del País Vasco, 1987.

–: "Esport i cultura en la societat contemporània. Els nous esports". A *Apunts. Educació Física i Esports 15*. Barcelona, 1989.

Le Breton, D.: *Antropología del cuerpo y modernidad*. Buenos Aires: Nueva Visión, 1995.

–: *Des visages. Essai d'anthropologie*. París: Ëditions A. M. Métailié, 1992.

Le Goff, J.: "¿La cabeza o el corazón? El uso político de las metáforas corporales durante la Edad Media". A: M. Feher, ed. *Fragmentos para una historia del cuerpo humano*. Vol. 3. Madrid: Taurus, 1992.

Leach, E.: *Cultura y comunicación. La lógica de la conexión de los símbolos*. Madrid: Siglo XXI, 1989.

Lenk, H.: "Deporte y filosofía". A VV.AA. *El deporte a la luz de la ciencia. Perspectivas, aspectos, resultados*. Madrid: Ed. D.N.E.F.D.- I.N.E.F., 1974.

–: "Sobre la crítica al principio del rendimiento en el deporte". A Lüschen, G. i K. Weis, *Sociología del deporte*, Valladolid: Ed. Miñón, 1979.

Lévi, J.: "El cuerpo-blasón de los taoístas". A M. Feher, ed. *Fragmentos para una historia del cuerpo humano*. Vol. 1. Madrid: Taurus, 1990.

Lévi-Strauss, C: *El hombre desnudo*. México: Siglo XXI, 1987.

–: *Tristes trópicos*. Barcelona: Paidós, 1988.

Lipovetsky, G.: *La era del vacío. Ensayos sobre el individualismo contemporáneo*. Barcelona: Anagrama, 1990.

–: *El imperio de lo efímero. La moda y su destino en las sociedades modernas*. Barcelona: Anagrama, 1990b.

–: *El crepúsculo del deber. La ética indolora de los nuevos tiempos democráticos*. Anagrama, 1994.

Lisón, C. *La imagen del Rey. Monarquía, realeza y poder ritual en la Casa de los Austrias*. Madrid: Espasa-Calpe, 1991.

López Austin, A: *Cuerpo humano e ideología. Las concepciones de los antiguos nahuas*. Vol 1. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1989.

Loux, F.: *El cuerpo en la sociedad tradicional*. Palma de Mallorca: José J. De Olañeta, Ed., 1984.

Luhmann, N.: *Sociedad y sistema: la ambición de la teoría*. Barcelona: Paidós, 1990.

–: *Introducción a la Teoría de Sistemas*. México: Universidad Iberoamericana, 1996.

–: "El concepto de riesgo", "El futuro como riesgo" i "La contingencia como atributo de la sociedad moderna". A J. Beriain (Ed.)., *Las consecuencias perversas de la modernidad*. Barcelona: Anthropos, 1996b.

–: *Confianza*. Barcelona: Anthropos, 1996c.

–: *La ciencia de la sociedad*. México: Universidad Iberoamericana, 1996d.

–: *Sistemas sociales. Lineamientos para una teoría general*. Barcelona: Anthropos, 1998.

–: *Complejidad y modernidad. De la unidad a la diferencia*. Valladolid: Ed. Trotta, 1998b.

–: Lyotard, J. F.: *La posmodernidad (explicada a los niños)*, Barcelona: Ed. Gedisa, 1987.

Maffesoli, M.: *El tiempo de las tribus*. Barcelona: Icaria, 1990.

–: "La socialidad en la posmodernidad". A G. Vattimo, i altres, *En torno a la posmodernidad*, Barcelona: Ed. Anthropos, 1990b.

Maisonneuve, J. i Bruchon-Shweitzer, M.: (1984), *Modelos del cuerpo y psicología estética*. Buenos Aires: Paidós, 1984.

Mandell, R.: *Historia cultural del deporte*, Barcelona: Ed. Bellaterra, 1986.

Mardones, J. M.: "El neo-conservadurismo de los posmodernos". A G. Vattimo i altres, *En torno a la posmodernidad*, Barcelona: Ed. Anthropos, 1990.

Martínez del Castillo, J. (Comp.): *Deporte y calidad de vida*. Madrid: Esteban Sanz Editores, 1998.

Mauss, M.: "Técnicas y movimientos corporales". A *Sociología y antropología*, Madrid: Ed. Tecnos, Madrid.

Medina, F. X.: "Nuevos rituales deportivos urbanos y construcción de la etnicidad: la *Korricursa* de Barcelona". A R. Sánchez, (1996b), *La actividad física y el deporte en un contexto democrático (1976-1996)*. Pamplona: AEISAD, 1996.

Merleau-Ponty, M.: *Fenomenología de la percepción*. Barcelona: Planeta-Agostini, 1985.

Olivera, J.: "Les activitats físiques d'aventura a la natura: anàlisi sòcio-cultural". *Apunts. Educació Física i Esports 41*. 1995.

Olivera, J. i Olivera, A.: "La crisi de la modernitat i l'adveniment de la posmodernitat: l'esport i les pràctiques físiques alternatives en el temps d'oci actiu": A *Apunts. Educació Física i Esports 41*. 1995.

Pagès-Delon, M.: *Le corps et ses apparences. L'envers du look*. París: L'Harmattan, 1989.

Partisans: *Deporte, cultura y represión*. Barcelona: Ed. Gustavo Gili, 1978.

Pociello, CH.: *Les cultures sportives. Pratiques, représentations et mythes sportifs*. París: Presses Universitaires de France, 1995.

–: "Le sport entre mesure et démesure". A *Communications, 61: Natures extrêmes*. Seuil, 1996.

Puig, N.: "Individualización, diferencia y calidad de vida en el deporte". A J. Martínez del Castillo (Comp.), (1998), *Deporte y calidad de vida*. Madrid: Esteban Sanz Editores, 1998.

Puig, N.; Heinemann, K.: "L'Esport en la perspectiva de l'any 2000". A N. Puig, i A. Zaragoza: *Lectures en sociologia de l'oci i de l'esport*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1994.

Pujadas, X.; Santacana, C.: "Esport i ciutadania. Notes sobre el discurs esportiu a Catalunya en un període de canvi (1930-1931)". A *Revista d'Etnologia de Catalunya, 1*. 1992.

–: "Reflexions per a un estudi sobre els valors de l'*sportman* en els inicis de l'esport a Catalunya (1870-1910)". A *ACÀCIA, 4. Esport i canvis socials a l'Europa Contemporània*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1995b.

–: "Esport, catalanisme i modernitat. La Mancomunitat de Catalunya i la incorporació de la cultura física en l'esfera pública catalana (1914-1923)". A *ACÀCIA,4. Esport i canvis socials a l'Europa Contemporània*, Universitat de Barcelona, 1995c.

Sánchez Martín, J.: "Relaciones entre educación física y educación social". A *Dirección Deportiva*, 40. Barcelona, diciembre 1989.

Sánchez, R.: "El ritual deportivo y su importancia en la formación de la identidad". A *Apunts. Educació Física i Esports, 26*. Barcelona, diciembre 1991.

–: "Los usos sociales del riesgo: el deporte de aventura como configurador de una ética de la contingencia". A R. Sánchez, *La actividad física y el deporte en un contexto democrático (1976-1996)*. Pamplona: AEISAD, 1996b.

–: *Los retos de las ciencias sociales aplicadas al deporte*. Pamplona: AEISAD, 1996.

–: *La actividad física y el deporte en un contexto democrático (1976-1996)*. Pamplona: AEISAD, 1996b.

Sánchez, R.; Sánchez, J.: "El fenomen esportiu a la Catalunya d'avui, en *Revista d'etnologia de Catalunya, 1*. 1992.

–: "La construcción social de la emoción a través del deporte: una aproximación teórica". A Barbero J. I., *Ciencias sociales y deporte*. Pamplona: AEISAD, 1994.

Schmitt, J. C.: "La moral de los gestos". A, M. Feher, ed. *Fragmentos para una historia del cuerpo humano*. Vol. 2. Madrid: Taurus, 1991.

Scotch, N. A.: "Magic, sorcery, and Football Among Urban Zulú: A Case of Reinterpretation Under Acculturation". A J.C. Harris i R.J. Park (1983), *Play, Games and Sports in Cultural Contexts*. Illinois: Human Kinetics Publlishers, Inc., 1983.

Turner, B. S.: *El cuerpo y la sociedad. Exploraciones en teoría social*. México: F.C.E. 1989.

Turner, V.: *El proceso ritual*. Barcelona: Ed. Taurus, 1988.

Ulrich, C.: *Fundamentos sociales de la educación física*. Buenos Aires: Ed. Paidos, 1975.

Urdanibia, I.: "Lo narrativo en la posmodernidad". A G. Vattimo i altres, *En torno a la posmodernidad*, Barcelona: Ed. Anthropos, 1990.

Vattimo, G.: *La sociedad transparente*. Barcelona: Ed. Paidos/ I.C.E.-U.A.B., 1990a.

-: "Posmodernidad: ¿una sociedad transparente?", A G. Vattimo i altres, *En torno a la posmodernidad*, Barcelona: Ed. Anthropos, 1990b.

Vigarello, G. "El adiestramiento del cuerpo desde la edad de la caballería hasta la urbanidad cortesana". A, M. Feher, ed. *Fragmentos para una historia del cuerpo humano*. Vol. 2. Madrid: Taurus 1991.

Weber, M.: *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*, Barcelona: Ed. Orbis, 1985.

–: *Economía y sociedad. Esbozo de sociología comprensiva*, México: Ed. F.C.E., 1987.

Yonnet, P.: *Juegos, modas y masas*. Barcelona: Gedisa, 1988.

Paraules clau
habilitats esportives, habilitats humanes

Habilitats esportives, habilitats humanes

Joan Riera Riera
Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya-Universitat de Barcelona

El coneixement és una representació (necessàriament finita) d'un tros de la realitat (suposadament infinita).

JORGE WAGENSBERG (1998, pàg. 15).

Abstract

We present a conductual model based on the analysis of human skills. The model identifies five classes of skills (basic, technical, tactical, strategic and interpretative) stating from the relationships the sportsperson has with the surrounding elements and the tools for this relationship. This perspective allows us to verify that the skills the sportsperson has to learn are similar to those in other fields. At the same time, this classification helps to emphasise the near and distant aspects that are different between skills in sport and in other human activities.

Key words

sport skills, human skills

Resum

Es presenta un model conductual centrat en l'anàlisi de les habilitats humanes. El model identifica cinc tipus d'habilitats (bàsiques, tècniques, tàctiques, estratègiques i interpretatives) a partir de les relacions que l'esportista estableix amb els elements de l'entorn i dels instruments que utilitza per relacionar-s'hi.

Aquesta perspectiva permet comprovar que les habilitats que els esportistes han d'aprendre són equivalents a les que es realitzen en altres àmbits. Igualment, aquesta classificació ajuda a destacar els aspectes pròxims i diferencials entre les habilitats en l'esport i en altres activitats humanes.

L'esport és una activitat humana. Encara que sovint s'aborda l'esport des d'una perspectiva fisiològica en què es destaca l'esforç que ha de realitzar l'esportista, creiem que també és útil fer-ho des d'un enfocament de la conducta centrat en les habilitats que han d'adquirir els esportistes i els instruments que han d'aprendre a utilitzar.

De la mateixa manera, totes les persones, al llarg de la seva vida, aprenen moltes habilitats i utilitzen diversos instruments. Per tant, creiem que és possible establir una vinculació entre les conductes i habilitats en l'esport i les que es donen en altres activitats humanes, tot respectant, tanmateix, l'especificitat dels objectius i els procediments de cada activitat.

Per tant, pretenem analitzar les similituds i les diferències entre les habilitats esportives i les que es realitzen en altres àmbits humans, amb la intenció de mostrar que l'esport i l'evolució de la humanitat es troben relacionats íntimament.

Per aconseguir-ho ens proposem presentar un model conductual que ens permeti identificar i classificar les habilitats humanes. En concret, aquest model aborda els aprenentatges en funció de quins són:

- Els aspectes de l'entorn als quals les persones han de prestar atenció.
- Les habilitats que han de realitzar d'acord amb les exigències de l'entorn.
- Els instruments que han d'utilitzar per relacionar-se amb l'entorn.

Descriurem aquest model conductual i analitzarem les habilitats que han d'aprendre les persones en l'esport i en altres activitats humanes.

Model conductual: entorn, habilitat i instrument

D'acord amb Ribes (1990) i amb la revisió que Ruiz (1994) va realitzar de la noció d'habilitat en l'esport, aquest concepte comporta aconseguir un objectiu concret amb eficàcia. Segons el nostre parer, els aspectes clau que ens serveixen per delimitar el concepte "habilitat" són:

- Objectiu: l'habilitat s'associa a un objectiu concret.
- Eficàcia: l'habilitat comporta que l'objectiu s'aconsegueixi amb eficàcia.
- Aprenentatge: l'habilitat requereix un procés d'aprenentatge.
- Relació: l'habilitat implica una relació amb l'entorn.

Per tant, atès que hi ha tantes habilitats com objectius puguem plantejar, acostumem a anomenar l'habilitat com l'objectiu a assolir: parlar, caminar, escriure, negociar... Aquesta definició d'habilitat no implica una participació de cap sistema de percepció o resposta de l'organisme, ni una forma predeterminada d'arribar a l'objectiu. Per tant, no hi ha una única forma ni un model "ideal" o "correcte" de la manera com s'ha de parlar, caminar, escriure o lluitar. Així mateix, el grau d'eficàcia que ha d'aconseguir-se és arbitrari i depèn de cada persona en cada moment.

Per això, encara que podem classificar les habilitats a partir de diferents criteris, creiem que és útil fer-ho d'acord amb les relacions específiques que la persona ha de realitzar per actuar de manera eficaç amb el seu entorn. Segons el nostre parer, com hem indicat en altres ocasions (Riera, 1995; 1997a; 1997b; 2000), en l'**àmbit esportiu** podem identificar cinc elements rellevants de l'entorn esportiu: mitjans, objectes, esportistes, normes i conceptes. En conseqüència, classifiquem les **habilitats esportives** en: bàsiques, tècniques, tàctiques, estratègiques i interpretatives.

En altres **activitats humanes**, creiem que és també possible classificar les habilitats a partir de les relacions que les persones estableixen amb l'entorn propi de cada activitat. Per tant, des d'aquesta perspectiva, les habilitats es poden agrupar també en bàsiques, tècniques, tàctiques, estratègiques i interpretatives.

Finalment, des d'una perspectiva funcional, anomenem **instrument esportiu** el dispositiu que utilitza l'esportista per relacionar-se amb cada un dels elements de l'entorn. L'instrument ocupa una posició intermèdia entre l'esportista i l'entorn, tot facilitant o possibilitant la relació. L'instrument amplia les possibilitats de relació de l'esportista amb el medi, els objectes, els esportistes, les normes i els conceptes.

Igualment, en altres activitats humanes podem identificar instruments que utilitzen les persones per relacionar-se amb el medi, els objectes, les persones, les normes i els conceptes. Creiem que aquesta ampliació conceptual de l'"instrument" ens ajudarà a comprendre millor la conducta de les persones en qualsevol activitat.

Per tant, presentarem el **model conductual** a partir dels aspectes rellevants que intervenen en la conducta de l'esportista: **entorn, habilitat** i **instrument**. Per a cada un dels elements de l'entorn esportiu analitzarem la **variabilitat** i **regularitat** de les relacions de l'esportista i indicarem exemples d'habilitats que l'esportista ha d'aprendre i els instruments que ha d'utilitzar.

Paral·lelament, utilitzarem aquest mateix model per identificar, en altres activitats humanes, els elements de l'entorn als quals les persones han de prestar atenció, les habilitats que han d'adquirir i els instruments que han d'utilitzar, amb la finalitat d'establir una vinculació entre l'esport i el desenvolupament de la humanitat.

Relacions amb els medis esportius

Definim el medi com a l'element específic de l'entorn on es realitzen els entrenaments i les competicions esportives. El medi pot ser terrestre, aquàtic o aeri i es troba present en tota activitat esportiva. Les instal·lacions esportives inclouen múltiples elements, però la part essencial del medi esportiu és aquella que permet el sosteniment i el desplaçament de l'esportista. Per tant, quan ens referim a la instal·lació esportiva (piscina, pavelló, camp...) destacarem les relacions específiques de l'esportista amb la pista, terreny, tapís, aigua....

El desplaçament de l'esportista és rellevant en la majoria dels esports i per tant podríem afirmar que l'entrenament i la competició s'estructuren a partir de la interacció de l'esportista amb el medi específic del seu esport. Bona part de l'entrenament intenta millorar aquesta adaptació.

Variabilitat/regularitat de les relacions amb el medi esportiu

En algunes modalitats com ara la vela, l'esquí o el paracaigudisme, la variabilitat dels entorns "naturals" durant el temps en què es realitza la competició pot ser molt alta (vent, alteracions del terra, condicions climàtiques canviants...), mentre que en altres esports com ara el judo, la natació o la gimnàstica es competeix en entorns artificials (tatami, piscina, tapís) on la regularitat és alta, amb la finalitat de garantir l'homogeneïtat i la igualtat d'oportunitats entre tots els competidors (il·luminació, adherència i inclinació de la superfície, dimensions, temperatura...).

Finalment, en alguns esports com ara el motociclisme, el futbol o l'atletisme, s'estandarditzen les característiques de les superfícies en què els esportistes es desplacen, però les condicions atmosfèriques i la pròpia pràctica poden alterar-ne les propietats (zones amb adherència diferenciada, bassals...).

Els avenços en la fabricació de vehicles i dispositius han permès un auge espectacular dels esports en "entorns naturals": esquí, motociclisme, vela, paracaigudisme, escalada... Igualment, el desenvolupament tecnològic ha afavorit la creació d'entorns artificials que intenten reproduir els elements essencials de risc i diversitat propis d'entorns més naturals: trial, vela i esquí "*indoor*", piragüisme d'aigües braves, escalada competitiva...

Les propietats del medi incidiran en la forma en què l'esportista s'hi relacioni i per això els reglaments esportius especifiquen les característiques que ha de reunir: adherència, mida, densitat, esmorteïment, viscositat... Algunes modalitats esportives es practiquen en superfícies diverses, com ara l'hoquei (herba, gel, patins, pista), tennis (terra batuda, gespa, sintètica), futbol (herba, sala), piragüisme (aigües braves, aigües tranquil·les)...

Habilitats per relacionar-se amb el medi esportiu

Mantenir-se en equilibri, caminar, córrer, girar, frenar, caure, llançar-se en planxa, nedar i saltar són algunes de les habilitats que realitzen els esportistes que impliquen una manera de relacionar-se amb la seva base de sustentació. A les habilitats per relacionar-se amb el medi les anomenarem **"bàsiques"**, perquè sobre aquestes es construeixen la resta d'habilitats esportives.

A cada disciplina, l'esportista es relaciona amb el medi d'una forma pròpia; combina desplaçaments (laterals, frontals o cap enrere, ràpids o lents...), formes de sostenir-se (alternança de peus, peus/mans, esquena, pit...), salts (verticals, horitzontals...), caigudes (dempeus, d'esquena, en planxa...). Per això, l'entrenament ha d'incloure l'aprenentatge de les habilitats bàsiques de cada esport.

Instruments per relacionar-se amb el medi esportiu

A gairebé totes les modalitats l'esportista estableix una interacció amb el medi mitjançant un dispositiu (suport, vehicle, protecció o facilitador) per millorar la seva adaptació: sabatilles, botes, esquís, patins, "magnèsia", bicicletes, embarcacions, posts, cotxes, paracaigudes, avions, matalassos, genolleres, roba apropiada...

Aquestes ajudes són específiques per a cada medi, natural o artificial, i per a cada esportista. Per això, l'elecció del calçat o dels pneumàtics adequats a cada situació, constitueix un factor decisiu en el rendiment esportiu. En conseqüència, el material que utilitza l'esportista per sostenir-se, desplaçar-se o defensar-se de les inclemències meteorològiques, és un element essencial, per la qual cosa es dissenyen, fabriquen i comercialitzen sofisticats dispositius esportius.

Habilitats i instruments per relacionar-se amb el medi

Hom sol considerar la bipedestació com a una anella molt important en l'evolució de l'espècie humana. La posició erecta va suposar una millora en la seva adaptació al medi per desplaçar-se, observar, intimidar, córrer, caçar, alimentar-se, alhora que afavoria el desenvolupament de la mà per a la creació d'objectes i instruments. La utilització de diversos materials per protegir-se de les condicions climatològiques adverses i de dispositius per millorar el desplaçament, es troba present en l'origen de la humanitat.

Des del naixement el nen intenta millorar la seva adaptació al medi. Amb l'ajuda dels adults aprendrà habilitats per alimentar-se (escollir menjar i beguda), descansar (utilitzar llits i cadires), vestir-se (seleccionar la roba adequada a l'activitat i a les condicions climatològiques), desplaçar-se (gatejar, caminar, córrer, saltar, pujar i baixar escales, portar sabates). El nen aprendrà a utilitzar els seus sistemes perceptius i motrius per mantenir-se en equilibri (estàtic i dinàmic) amb el seu entorn físic. Més endavant, farà servir una infinitat de vehicles (cotxe, embarcació, ascensor...), per sostenir-se i desplaçar-se en diversos medis.

Per tant, és convenient que el nen i l'adult aprenguin a "sobreviure" en diversos entorns. Les persones capaces d'adaptar-se a menjars, llits i climes diferents tindran millors oportunitats per viatjar o treballar. Igualment, és important que l'adult aprengui a conduir sobre pistes diferents (mullades, terra, gel, neu) i en condicions diverses (nit, boira, pluja).

Relacions amb els objectes esportius

Des d'una concepció àmplia de la noció d'"objecte" o "cosa" com a un element concret i diferenciat de l'entorn, podem afirmar que es troben presents en totes les modalitats esportives. L'esportista procura adequar les seves accions a les característiques dels objectes (situació, mobilitat, mida...) amb què es relaciona: xarxa, cistella, llistó, pilota, blanc de tir, línies, música... En alguns esports, com la gimnàstica o el judo, els límits del tapís o tatami tenen forma i color diferents perquè el gimnasta o el judoka els percebin amb facilitat.

A tots els esports existeixen elements discrets que delimiten el medi esportiu. Lògicament, els reglaments esportius també especifiquen els requisits que han de reunir: pes, forma, mida, material, adherència, color.

Variabilitat/regularitat de les relacions amb els objectes esportius

Les propietats dels objectes amb les quals es relaciona l'esportista poden tenir diferents graus de variabilitat. Així, al tir amb arc o el salt d'alçada la variabilitat és escassa ja que el blanc o el llistó es troben situats a una distància coneguda, mentre que en altres esports on la porteria, la cistella o la tanca estan fixes i tenen característiques molt similars en totes les competicions (mida, situació, forma, color...), la variabilitat és superior a causa del desplaçament de l'esportista. Finalment, la variabilitat del mòbil (situació, efecte, velocitat, trajectòria, acceleració...) o del mar (onades, vent, corrents marines) en una mateixa competició són molt elevades.

Aquesta enorme variabilitat dels "objectes" mòbils ha justificat l'existència d'instruments que augmenten la funcionalitat de l'esportista per poder relacionar-se amb eficàcia: més maniobrabilitat, millor recepció, control i impuls dels mòbils. Novament, la investigació i la producció tecnològica intenten oferir objectes i instruments amb prestacions elevades en precisió, durada, estabilitat i facilitat d'ús.

Habilitats per relacionar-se amb els objectes esportius

A tots els esports, una part de l'entrenament comporta l'adquisició de les habilitats per relacionar-se amb els objectes esportius i ensenya a utilitzar adequadament els instruments corresponents. Aquestes habilitats que denominarem **"tècniques"**, integren les habilitats bàsiques. Adoneu-vos que les habilitats tècniques no impliquen necessàriament un patró prefixat, sinó que són delimitades pels elements de l'entorn involucrats: medi i objectes.

Així, el saltador d'alçada, a més a més de córrer, ha d'aprendre a coordinar les seves accions amb el saltòmetre i el llistó. El saltador ha d'iniciar el viratge de la seva cursa a una distància del saltòmetre adequada per poder efectuar la batuda en les condicions òptimes i ajustar les seves accions per poder superar el llistó. En les curses de tanques, l'atleta adequarà el desplaçament i el ritme a les característiques de les tanques (distància, alçada) per poder superar-les amb eficàcia.

Igualment, si l'esport comporta la interacció amb mòbils, l'entrenament ha de possibilitar que l'esportista aprengui a coordinar totes les seves accions amb les característiques específiques del mòbil en tot moment (trajectòries, distàncies, efectes, velocitats...) per tal de dominar múltiples habilitats per fer la recepció, interceptar i impulsar el mòbil: xutar, controlar, colpejar.

Instruments per relacionar-se amb els objectes esportius

A molts esports existeixen instruments per relacionar-se amb els objectes esportius: raquetes, pales, arcs, carrabines, bats. Alguns instruments tenen una doble funció com les sabatilles de futbol, que estan dissenyades per poder córrer per la gespa i controlar la pilota, o la perxa que serveix per sostenir-se momentàniament i poder superar el llistó.

Així mateix, els vehicles possibiliten el sostenimient en els medis terrestres, aquàtics o aeris i disposen d'instruments concrets per manejar-los amb precisió: pedals, palanques, volants. La funcionalitat de l'instrument ve determinada per la relació específica que contribueix a facilitar.

Les modalitats esportives poden diferenciar-se per les característiques del medi, els objectes i els instruments involucrats. Així, les modalitats de pilota basca s'agrupen d'acord amb la pista (frontó llarg o curt, trinquet...) i de l'instrument utilitzat per colpejar la pilota (mà, paleta de cuiro, paleta de goma, cesta, remunta, xare-xarxa en èuscar...).

Habilitats i instruments per relacionar-se amb objectes

La marxa en posició erecta va permetre incrementar la funcionalitat de les extremitats superiors i, de forma especial, de la mà. La versatilitat funcional va afavorir la creació i utilització d'objectes i instruments i va fer una passa gegantina en l'evolució de l'home. Poder disposar de millors mitjans per caçar, pescar, guardar aliments i construir habitacles, devia suposar un salt qualitatiu enorme en el desenvolupament de la humanitat.

Així mateix, la socialització del nen comporta l'aprenentatge del maneig de nombrosos instruments domèstics: plats, coberts, gots, tisores, llapis, pintes. Posteriorment, en l'entorn laboral probablement utilitzarà diverses màquines i eines específiques: ordinador, martell, serra. Conseqüentment, és convenient que, des d'una perspectiva educativa, les persones disposin de moltes i variades habilitats per utilitzar instruments amb la finalitat d'incrementar la seva capacitat de coordinar-se adequadament amb els objectes futurs.

Relacions amb els esportistes

La pràctica esportiva pot comportar que l'esportista es relacioni amb competidors, companys i/o oponents durant la competició. En algunes modalitats, l'esportista només es relaciona amb el medi i amb els objectes (salts, llançaments, gimnàstica...) i, per tant, la interacció amb els competidors és escassa. En canvi, en els esports d'oposició (tennis, judo, lluita, boxa...), de col·laboració (natació sincronitzada, patinatge per parelles, salt amb cavall...), o d'oposició i col·laboració (futbol, handbol, waterpolo...), és essencial disposar d'habilitats per relacionar-se de manera eficaç amb oponents i/o companys.

Variabilitat/regularitat de les relacions amb els esportistes

Mentre que la interacció entre oponents comporta variabilitat i incertesa, la interacció entre companys (persones i animals) que comparteixen un mateix objectiu pressuposa la regularitat i una major possibilitat de previsió de la seva conducta. Tanmateix, encara que les funcions de competidor, company i oponent acostumen a trobar-se especificades reglamentàriament, en la competició esportiva es poden entremesclar i els límits entre elles es poden modificar transitòriament.

Així, en una escapada d'una competició ciclista per equips, poden col·laborar ciclistes d'equips diferents fins que, prop de la meta, la col·laboració es transforma en lluita per aconseguir la victòria. Igualment, encara que a moltes modalitats atlètiques cada esportista hauria d'estar atent als elements que li permetin assolir una marca superior, sovint intenten diverses estratègies per influir en els competidors.

Habilitats per relacionar-se amb els esportistes

Als esports on predomina la cooperació, es dediquen entrenaments específics per consolidar les habilitats de col·laboració i ajuda entre els esportistes. Així, a les curses de relleus en atletisme, els atletes han de practicar el lliurament i recepció del testimoni, mentre que en patinatge artístic per parelles tots dos patinadors, a més a més de desplaçar-se, girar i saltar al ritme de la música, han d'aprendre a coordinar les seves accions, perquè el conjunt resulti harmònic i elegant.

Als esports d'oposició, l'entrenament tàctic en atac i defensa, individual i/o col·lectiu, serà fonamental per adquirir habilitats concretes (anticipació, simulació, engany...) per superar els adversaris en la competició. L'esportista ha d'adquirir habilitats per intuir les intencions de l'adversari, anticipar-se i contrarestar les seves accions, mentre busca la manera de vèncer-lo. Als esports d'oposició i col·laboració cada esportista haurà d'adquirir habilitats individuals per fintar i driblar l'oponent i l'equip haurà d'adquirir habilitats col·lectives per atacar i defensar mitjançant la realització de bloqueigs, ajudes, desmarcatges, passades, pantalles, assistències.

Aquestes habilitats les anomenarem "tàctiques" i integren les habilitats tècniques i bàsiques.

Instruments per relacionar-se entre esportistes

En l'esport existeixen també instruments per facilitar la interacció entre esportistes. En els esports de col·laboració, acostumen a existir instruments per facilitar la relació i aconseguir l'objectiu comú. Així, el testimoni és l'instrument que permet cooperar als membres de l'equip de relleus en les curses atlètiques. En gimnàstica rítmica per equips, les gimnastes intercanvien pilotes, cèrcols i maces. En la construcció de castells humans, la faixa que utilitzen els castellers serveix per protegir l'esportista i perquè el company pugui posar-hi el peu i escalar

Figura 1.
Elements de l'entorn, habilitats i instruments en l'esport.

Elements de l'entorn esportiu amb els quals es relacionen els esportistes	Variabilitat de l'entorn --- Regularitat de l'entorn	Habilitats dels esportistes	Instruments per relacionar-se
medi	(natural): aigües braves, mar, aire, neu... --- (artificial): piscina, parquet, tapís, tatami...	(bàsiques): desplaçar-se, saltar, equilibrar-se, frenar, girar...	bicicleta, sabatilla, patí, embarcació, paracaigudes...
(medi) objecte	(mòbil): pilota, volant, disc, bola, maça... --- (estable): cistella, xarxa, llistó, diana, tret, melodia...	(tècniques): xutar, llençar, colpejar, superar el llistó, seguir el ritme...	raqueta, pala, bat, estic...
(medi, objecte) esportista	(oponent): judoka, lluitador, futbolista... --- (col·laborador): futbolista, remer, cavall...	(tàctiques): simular, sorprendre, ajudar, passar, entregar...	pilota, testimoni, espai, sella de muntar...
(medi, objecte, esportista) norma	(esportista): acords, sistemes, normes pròpies... --- (esport): faltes, sancions, temps, zones, intents...	(estratègiques): utilitzar el fora de joc, seguir pautes...	àrbitre, jutge, públic, marcador...
(medi, objecte, esportista, norma) concepte	(subjectiu): elegància, jo, harmonia, estil, creativitat... --- (objectiu): força, tàctica, concentració, mòbil...	(interpretatives): llegir el partit, escollir l'angle de batuda...	teories de l'entrenament, models, mapes, tests..

més fàcilment. Al patinatge artístic per parelles, la música facilita també la coordinació entre els patinadors.

Als esports d'oposició, els guants de boxa, l'espasa, la pilota de tennis, són instruments que utilitzen els esportistes per guanyar l'oponent. Als esports d'oposició i col·laboració, el mòbil té una doble funció ja que serveix per col·laborar amb els companys i perjudicar l'equip contrari. (Adoneu-vos que la pilota pot tenir una doble funció: com a element de l'entorn al qual l'esportista ha de prestar atenció i controlar en les habilitats tècniques, i com a instrument utilitzat per relacionar-se amb els companys i oponents en les habilitats tàctiques. Igualment, la pilota podria tenir una tercera funció com a instrument "bàsic" si la utilitzéssim per desplaçar-nos sobre ella).

Habilitats i instruments per relacionar-se amb persones

En la història de la humanitat poden trobar-se combinacions diferents d'individualisme, lluita i cooperació. Probablement, la col·laboració entre els membres del grup va permetre el repartiment de les funcions, l'especialització i un millor desenvolupament social. El domini del foc i la construcció de millors habitacles, segurament va implicar la participació de diversos especialistes.

Per les mateixes raons, en l'evolució del nen podem trobar relacions personals d'afecte i estimació, així com de lluita amb altres per defensar o posseir coses, espais i persones. L'educació ha de fomentar l'equilibri entre la cooperació amb companys i la defensa dels interessos particulars. El desenvolupament personal comporta l'aprenentatge d'habilitats per relacionar-se adequadament amb altres membres (escoltar, felicitar, agrair, discutir, simular, intercanviar, cedir, negociar...) i la utilització de múltiples instruments per relacionar-se (regal, telèfon, arma, sala).

Observeu, com suggereix Pérez (2000), que la paraula "tàctica" té la mateixa arrel que la paraula "tacte", probablement perquè tenen un significat pròxim: comportar-se en funció d'altres persones.

Relacions amb les normes esportives

La realització d'activitats com ara córrer, saltar, impulsar una pilota o barallar-se no requereix una normativa prèvia, però l'esport no pot existir sense normes. L'esport es regeix per unes regles estrictes que intenten garantir la igualtat d'oportunitats dels adversaris. L'esport és un clar exemple d'activitat humana regida per normes socials. La pràctica esportiva comporta l'acceptació del reglament i de les decisions de les persones (àrbitres i jutges) encarregades de vigilar-ne el compliment i sancionar-ne les transgressions.

El reglament esportiu especifica els objectius de la competició i la forma de poder assolir-los, així com les normatives sobre les característiques del medi, els objectes, els instruments, les accions dels esportistes, etc.

Variabilitat/regularitat de les relacions amb les normes esportives

L'esportista es relaciona amb les normes esportives específiques de la seva modalitat que regulen tot el que pot fer, quan ho pot fer, la valoració de la seva activitat, les sancions que pot rebre si les infringeix. L'esportista ha d'estar atent no solament al medi, els objectes i els esportistes sinó també a les normes pròpies del seu esport: temps de possessió de la pilota, nombre d'intents disponibles, actuacions que són sancionables, avaluació de la seva activitat, etc. Àrbitre i jutges intenten que les normes de l'esport afectin per igual tots els adversaris, encara que, lògicament, en alguns casos és molt difícil mantenir una imparcialitat (regularitat normativa) en l'aplicació de les regles.

A més a més de les normes pròpies de l'esport, els esportistes poden crear normes, acords i pautes que regulin la pròpia conducta i les relacions entre els companys, amb la finalitat d'augmentar les possibilitats d'aconseguir els seus objectius. Així, un esportista pot decidir que a un company és preferible no passar-li la pilota en una zona determinada o que li convé que el sancionin per augmentar les possibilitats de participar en una competició posterior.

Els membres d'un equip esportiu poden acordar com han d'actuar conjuntament en una jugada assajada, quin sistema d'atac o defensa han d'utilitzar i qui ha d'efectuar un últim llançament a cistella. Per tant, les regles acordades entre esportistes i entrenadors solament afecten cada esportista o grup (variabilitat normativa).

Habilitats per relacionar-se amb les normes esportives

L'esportista ha d'adquirir habilitats per abordar la totalitat d'aspectes involucrats en la competició esportiva, intentant obtenir el màxim profit del reglament per tal d'assolir l'objectiu desitjat: allargar, en bàsquet, la possessió de la pilota si està guanyant, intentar, en l'handbol, que sancionin el jugador clau de l'equip contrari, atacar o defensar en correspondència amb la regla del fora de joc en futbol, demanar un temps mort per tallar l'efectivitat del contrari, etc.

Aquestes habilitats les anomenarem "**estratègiques**" perquè comporten actuar tenint en compte la totalitat d'aspectes: medis, objectes, esportistes i normes. Segons quin sigui l'objectiu (guanyar, superar una marca o classificar-se per a la ronda següent), les estratègies per afrontar la cursa o el concurs atlètic, poden ser molt diferents. Les habilitats estratègiques es defineixen d'acord amb els múltiples elements de l'entorn de l'esportista que hi poden intervenir. Per això l'estratègia s'associa a la preparació de la competició i afecta l'aprofitament de totes les habilitats per tal d'aconseguir l'objectiu principal.

Conseqüentment, les habilitats estratègiques inclouen les tàctiques i també han d'entrenar-se fins que l'esportista aconsegueixi d'aprofitar la normativa a favor seu.

Instruments per relacionar-se amb les normes esportives

Sembla lògic incloure en aquest apartat els dispositius que s'utilitzen per aplicar les normes esportives (xiulet, banderins, marcadors, cronòmetres...). Tanmateix, creiem que des d'un enfocament psicològic o funcional, s'han de considerar també "instruments" les persones encarregades de fer complir, vigilar i ensenyar el reglament esportiu, és a dir, als àrbitres i jutges.

La comunitat esportiva delega en els àrbitres i jutges les funcions d'interpretar, valorar i sancionar la conducta dels participants en la competició esportiva. Per això, els adversaris poden utilitzar-los com "instruments" específics de l'entorn esportiu per tal d'arribar als seus objectius.

No ens estem referint a enganyar els jutges sinó a facilitar-ne la tasca perquè avaluïn millor la nostra actuació o sancionin amb justícia el contrincant: en lloc de respondre directament una agressió, cosa que segurament el perjudicaria, el jugador pot presentar una reclamació a l'àrbitre o fer més patent l'agressió soferta.

Habilitats i instruments per relacionar-se amb normes

La humanitat ha elaborat pautes, codis, normes, acords, reglaments i lleis per afavorir el desenvolupament i la convivència. L'assignació d'un mateix so per anomenar un objecte o un concepte, i la creació d'un alfabet compartit entre els membres d'una comunitat, són la base del llenguatge i dels acords humans. Seria impossible concebre la societat actual sense la presència de normes comercials, científiques, tecnològiques, polítiques... i esportives.

Per això, l'adquisició de les normes de convivència domèstica, familiar i escolar constitueix una part essencial de l'educació i del desenvolupament personal. Des de la infància, el nen aprèn allò que pot o no pot fer a cada moment i lloc, i progressivament coneixerà les unitats de mesura, el codi de circulació, els horaris comercials, els drets propis i els d'altri, i una infinitat de normatives i principis pels quals es regeixen les societats.

Relacions amb els conceptes esportius

En l'àmbit esportiu, com en qualsevol activitat humana, els esportistes utilitzen conceptes per entendre la situació i trobar la solució més adequada a cada un dels problemes amb què s'enfronten. Tot al llarg de la seva vida esportiva, l'esportista aprendrà a conèixer i utilitzar múltiples conceptes propis de l'esport i específics de la modalitat que practica.

Alguns conceptes són merament descriptius ("flic-flac", "sobrevent", "volea" o "blocatge"), mentre que d'altres intenten ajudar a la comprensió de l'activitat esportiva des d'una perspectiva pràctica o teòrica ("força explosiva", "centre de gravetat", "tensió emocional", "tàctica" o "consum energètic").

Tot i que en l'entrenament en general no es dedica prou atenció a l'aprenentatge conceptual, sabem que l'alt rendiment en qualsevol activitat comporta la conceptualització adequada i ràpida del seu entorn, en tot moment.

Variabilitat/regularitat de les relacions amb els conceptes esportius

Encara que les connexions de l'esport amb l'art, la ciència i la tecnologia són múltiples, simplificarem l'exposició acceptant que el principal objectiu de l'art és la singularitat, mentre que la ciència intenta aconseguir d'ampliar els nostres coneixements i la tecnologia pretén assolir metes pràctiques.

Diverses modalitats esportives tenen una clara component artística. La recerca de noves formes d'expressió és patent en la gimnàstica rítmica, el patinatge, la natació sincronitzada i la doma de cavalls. Igualment, activitats com ara la dansa i la mímica es fonamenten en la comunicació creativa per transmetre emocions i conceptes mitjançant el moviment. En aquests esports s'utilitzen conceptes com ara creativitat, elegància o bellesa, que poden tenir significats variables segons qui els utilitzi (variabilitat conceptual).

En altres esports, com la cursa de 100 metres, el salt de longitud o l'halterofília, predominen els conceptes científics com ara centre de gravetat, moment d'inèrcia o acceleració, per explicar la conducta dels esportistes (regularitat conceptual).

Habilitats per relacionar-se amb els conceptes esportius

La persona que inicia la pràctica d'un esport podria realitzar aquesta activitat sense conèixer la majoria dels conceptes esportius i amb una limitada habilitat per reflexionar amb eficàcia sobre el que s'esdevé en l'entrenament i la competició. En canvi, la investigació esportiva i l'alt rendiment es basen en aquests conceptes. Per això, l'entrenador i els esportistes han de disposar d'habilitats per interpretar tot el que succeeix en l'entrenament i la competició.

En la mesura en què sàpiguen utilitzar i crear conceptes esportius per comprendre la competició, estaran en millors condicions per incrementar o mantenir el seu rendiment. L'esportista ha d'aprendre a "llegir el partit", a "valorar el cansament propi i el dels seus contrincants" i a "intuir les intencions de contraris i companys". L'esportista ha d'adquirir habilitats "**interpretatives**" per entendre tot el que succeeix en l'entorn esportiu (propietats i canvis en el medi, els objectes, els esportistes, les normes i els instruments).

Per tant, les habilitats interpretatives afecten tota l'activitat esportiva, i integren totes les habilitats restants. Per això, aquestes habilitats són les més difícils d'adquirir i requereixen un procés llarg i laboriós. Solament una experiència prolongada d'entrenament i competició permeten interpretar les situacions esportives amb eficàcia (Ruiz i Sánchez, 1998).

Instruments per relacionar-se amb els conceptes esportius

En correspondència amb l'explicació de Maturana i Varela (1990), els humans, gràcies al llenguatge, disposem d'"instruments" conceptuals que utilitzem per comprendre els conceptes que creem nosaltres mateixos. Així, les teories, models, valors, principis, creences i prejudicis són "instruments" des dels quals analitzem qualsevol esdeveniment, independentment que en siguem conscients o no.

Des d'aquesta perspectiva, en l'esport utilitzem múltiples "instruments" per interpretar l'activitat esportiva: principis de l'entrenament esportiu ("en els esports tàctics cal entrenar davant múltiples oponents"), teories de l'aprenentatge ("la pràctica variada facilita l'aprenentatge de tasques"), models biomecànics ("mantenir el centre de gravetat baix augmenta l'estabilitat corporal"), teories de l'entrenament (físic, tècnic, tàctic, psicològic, integrat), tests per avaluar conceptes ("*course navette*" per a la resistència), així com el mateix model conductual que estem presentant ("les habilitats esportives poden classificar-se en funció de la relació de l'esportista amb l'entorn").

Malauradament, en l'àmbit esportiu hi ha més creences que teories científiques per interpretar allò que succeeix. D'aquesta manera és possible que cada persona que participa en aquest àmbit, sigui esportista, entrenador, directiu, àrbitre, espectador, periodista o investigador de l'esport, abordi l'activitat esportiva des d'"instruments conceptuals" diferents. Creure que "l'esport té poques similituds amb altres activitats humanes", que "l'aptitud física de l'esportista és el factor que més influeix en el rendiment esportiu" o que "el futbol és així i que ja tot està inventat" són exemples de concepcions prèvies que influeixen teòricament i pràcticament en el desenvolupament de l'esport.

L'entrenador i l'esportista poden tenir models conceptuals diferents i, doncs, és probable que apareguin diferències d'interpretació en l'entrenament i en la competició. Per tant, en la mesura en què els instruments que utilitzem per interpretar l'activitat esportiva tinguin una base empírica i científica, el desenvolupament de l'esport avançarà més ràpidament.

Habilitats i instruments per relacionar-se amb conceptes

Tota activitat humana acostuma a comportar la utilització de conceptes i d'instruments conceptuals per interpretar-la. Des dels seus orígens, les societats humanes han dedicat enormes esforços per comprendre tot allò que les afecta. Per això, la història de l'evolució de la humanitat pot analitzar-se en funció dels conceptes que ha generat i amb els instruments conceptuals que ha utilitzat. La ciència, l'art i la tecnologia se sostenen en un marc conceptual.

La humanitat disposa de múltiples instruments conceptuals desenvolupats amb diferents objectius: teories científiques que busquen l'explicació, models descriptius basats en l'experiència i principis derivats de concepcions filosòfiques. Per tant, a les societats humanes conviuen els conceptes generals, els aplicats i els particulars de cada individu o grup.

Figura 2.
Elements de l'entorn, habilitats i instruments humans.

Elements de l'entorn amb què es relacionen les persones	Habilitats de les persones	Instruments per relacionar-se
medi: ciutat, casa, muntanya, platja, mar...	(bàsiques): adequar activitat/descans, escollir el menjar, seleccionar la roba...	sabata, bastó, cadira, cotxe, catifa, ascensor...
(medi) objecte: paper, cabell, pols, botó, clau, timbre...	(tècniques): dibuixar, pentinar-se, escombrar, cosir, clavar, cuinar...	llapis, pinta, escombra, agulla, martell, cobert...
(medi, objecte) persona: company/a, fill/a, venedor/a, directiu/iva...	(interpersonals): escoltar, experimentar empatia, discutir, expressar sentiments...	regal, telèfon, carta, arma, sala, taula...
(medi, objecte, persona) norma: circulació, horaris, fiscal, laboral, pactada...	(estratègiques): complir els terminis, seguir una pauta, respectar un acord, presentar una reclamació...	educador, policia, jutge, amic, rellotge, agenda...
(medi, objecte, persona, norma) concepte: justícia, bellesa, eficàcia, intel·ligència...	(interpretatives): llegir entre línies, resumir, analitzar, abstreure, avaluar...	teoria, model, creença, valor, principi, test...

En qualsevol cas, les organitzacions socials (sistema educatiu, polític, comercial... esportiu), deliberadament o no, afavoreixen la utilització d'instruments conceptuals propis per augmentar la coincidència en la interpretació de la seva activitat. Igualment, a partir d'aquestes teories, principis, valors o creences, les organitzacions socials justifiquen l'existència de normes i pautes pel que fa a allò que poden fer o han de fer les persones que les integren.

En el procés de socialització del nen, de mica en mica aprendrà a viure en equilibri dintre d'una societat en la qual els privilegis, les excepcions i la subjectivitat en la interpretació de les normes, coexisteixen amb els drets generals, la reglamentació de les diferències i la recerca d'imparcialitat en les aplicacions legals.

Conclusió

Encara que el model conductual que hem proposat, centrat en les relacions de les persones amb el seu entorn, requereix més reflexió teòrica i més suport empíric, creiem que permet integrar múltiples conceptes i contribueix a analitzar l'activitat esportiva des d'una perspectiva coherent amb l'estructura de la conducta humana.

En concret, el model destaca la **integració de cinc nivells de relació** i alhora ajuda a determinar els diferents aspectes que les persones han d'aprendre en l'ensenyament, l'entrenament i la competició:

- A discriminar a quins aspectes de l'entorn han de prestar atenció.
- A realitzar les habilitats adequades a cada exigència de l'entorn.
- A utilitzar els instruments amb precisió.

El model conductual permet comprovar que les habilitats dels esportistes són **equivalents** a les que es realitzen en altres àmbits. Tanmateix, cal insistir que l'anàlisi de la conducta i la intervenció aplicada a l'esport solament pot fer-se des de **l'especificitat** de l'entorn esportiu, de les habilitats esportives i dels instruments esportius.

Per això, a partir dels nivells de relació anteriorment descrits, gosaríem d'identificar algunes de les característiques diferencials de l'esport que el distingeixen d'altres activitats humanes:

- El desplaçament de l'esportista en el medi.
- La freqüent mobilitat dels objectes amb què es relaciona.
- La clara delimitació entre oponents i companys.
- L'acceptació per part dels esportistes de les normes de competició.
- La immediatesa de l'arbitratge i del judici esportius.

Tanmateix, cal destacar que des d'una perspectiva conceptual i interpretativa, l'esport té trets similars a qualsevol altra activitat humana (música, tecnologia, art... ciència).

Referències

Maturana, H.; Varela, F.: *El árbol del conocimiento*. Barcelona: Debate, 1990/1996.

Pérez, E. A.: "Teoría y práctica: tan diferentes y tan parecidas". *Revista de Psicología del Deporte*, 9, núm. 1/2, (2000), pàg. 181-191.

Ribes, E.: *Psicología general*. México: Trillas, 1990.

Riera, J. "Estratègia, tàctica y tècnica esportives". *Apunts. Educació Física i Esports*, 39, (1995), pàg. 45-56.

–: "Aprendizaje deportivo". A Cruz, J. (Ed.). *Psicología del deporte*. Madrid: Síntesis, 1997a.

–: "Humanidad y deporte". *Nueva enciclopedia temática*. Madrid: Planeta, 1997b.

–: *Relaciones del deportista con su entorno*. Universidad de Castilla la Mancha, 2000, pendent de publicació.

Ruiz, L. M.: *Deporte y aprendizaje. Procesos de adquisición y desarrollo de habilidades*. Madrid: Visor, 1994.

Ruiz, L. M.; Sánchez Bañuelos, F.: *Rendimiento deportivo. Claves para la optimización de los aprendizajes*. Madrid: Gymnos, 1998.

Wagensberg, J.: *Ideas para la imaginación impura*. Barcelona: Tusquets, 1998

Paraules clau
dopatge, exigències, pressió, colonització econòmica, mitjans de comunicació, benefici, victòria, influències

El problema del dopatge des de la sociologia de l'esport. Un marc teòric d'anàlisi

José Antonio Montero
Sancho Barbod
Llicenciats en Educació Física

Abstract

Unquestionably sport has become a social phenomena during the last third of the XXth century. This evolution has converted sport in an open social system that interacts with other social systems. These changes have built a new sport scenario, faraway from the original one. The norms and values of amateur sport (personal overcoming, equality of opportunities, fair play...) have given way to sport show business and professionalism, where the logical of commercial productivity is imposed.
Nowadays, sport is a consumer good submitted to the supply and demand: what is offered and what is the obtained reward. The article focus on the benefits of victory and the pressures suffered by the athlete, and how both factors can lead the athlete to doping.
In this context, the athlete's body plays a main role and is submitted to competition and environment demands, as well as athlete's own imposed demands. This environment includes economic, politic, social and cultural influences that meet up with the athlete, performing a different sport scenario, where doping acquires a new and a more complex dimension.
This is the reason why we strongly believe that besides the ethic and medical approach, the social and economic factors have to be taken into consideration when studying doping in sport.

Key words

doping, demands, pressure, economic colonization, mass media, benefits of victory, influences

Resum

Sens dubte l'esport s'ha convertit en un autèntic fenomen social, especialment des de l'últim terç del segle XX. Aquesta evolució ha fet de l'esport un sistema social obert, que interacciona activament amb la resta de sistemes socials. Aquests canvis han configurat un nou escenari esportiu, molt diferent de l'establert per l'esport en els seus orígens. Els valors del món (superació personal, igualtat d'oportunitats, joc net...) han donat pas a l'esport-espectacle i al professionalisme, on s'imposa la lògica de la productivitat comercial. L'esport s'ha convertit en un objecte de consum sotmès a la llei de l'oferta i la demanda, és a dir, què s'està oferint i quin és el retorn que se'n deriva. El tema central del present article és una anàlisi dels beneficis que comporta la victòria així com de les pressions que pateix l'esportista, i de quina manera tots dos factors poden induir l'esportista a dopar-se. En aquest context, el cos de l'esportista adquireix un rol central, i queda sotmès a les exigències de la competició, de l'entorn i a les pròpies exigències que ell mateix s'imposa. Aquest entorn inclou un seguit d'influències econòmiques, polítiques, socials i culturals que conflueixen en l'esportista, tot configurant un panorama esportiu molt diferent, on el fenomen del dopatge adquireix unes connotacions i un abast molt més complexos i profunds que antigament.
Per això estem convençuts que, a més a més dels aspectes ètics i mèdics, s'ha de tenir molt en compte tota la problemàtica econòmica i social que envolta el dopatge en l'esport actualment.

Introducció

Malgrat que ara com ara la utilització de substàncies prohibides que augmenten el rendiment és una qüestió debatuda, qüestionada i analitzada seriosament en les societats modernes, el dopatge en l'esport no és una cosa nova. Històricament, l'home sempre ha realitzat nombrosos intents per millorar artificialment la seva pròpia resistència a la fatiga en participar en la guerra, en la caça i en l'esport. El mateix Galè (metge i escriptor), tan crític amb l'esport professional, denunciava que per tal de millorar el seu rendiment

els atletes prenien substàncies perilloses per a la salut.

Tanmateix, la dimensió actual de l'esport com a un autèntic fenomen social, especialment des de les dues últimes dècades del segle XX, ha generat una espiral extremadament compromesa en relació amb la pràctica del dopatge. Aquesta dimensió no fa més que confirmar una situació complexa amb unes perspectives molt diferents de les de temps passats. Aquestes perspectives conformen un panorama completament allunyat dels valors sobre els quals sempre s'havia construït l'ideal esportiu com ara el joc net, la superació personal, la igualtat d'oportunitats, etc.

L'esport d'alt rendiment comporta un seguit d'exigències que han portat a incorporar i aplicar allò que la ciència ha posat a l'abast de l'esport. Tanmateix, aquestes s'han multiplicat de tal manera que no afecten solament els límits de la superació personal sinó també la mateixa estructura i concepció de les proves i esdeveniments esportius i les formes i maneres de vèncer en aquestes.

D'aquesta manera i amb les perspectives que s'albiren ha transcorregut el debat sobre el dopatge en l'actualitat. El fi justifica els mitjans? És un debat ètic o mèdic? Sens dubte que ho és. Però encara que el mer fet d'obtenir la victòria pot conduir a la utilització de substàncies dopants, s'intueix que la gran quantitat de canvis que s'estan produint en les societats modernes estan conformant canvis en la mateixa estructura de l'esport i en les formes culturals de relacionar-se espectadors i esport.

Davant la gran quantitat d'interessos econòmics que envolten l'esport d'alta competició modern s'ha produït, paral·lelament a la seva evolució, tot un fenomen de colonització econòmica en l'esport i de pèrdua d'autonomia d'aquest respecte a algun dels factors externs que el configuren.

La naturalesa de l'esport, amb la seva pròpia dialèctica fa que aquesta sigui contradictòria i ambivalent. L'alta competició manifesta imperfeccions i contradiccions causades per un entramat d'interessos que sovint són de signe oposat i provoquen una situació de conflicte permanent que, paral•lelament, reforcen l'interès propi de la competició.

L'esport és un sistema social obert que interacciona amb altres sistemes i crea expectatives ben diferenciades. D'una banda, la necessitat d'un esport "net" en el qual el dopatge no tingui cabuda i, d'altra banda, cada vegada més s'esperen atletes triomfadors, herois, nous rècords i més grans atractius competitius. De tal manera que l'esportista es veu empès a haver de superar els límits del seu propi esforç en cada actuació, perquè, si això no s'esdevé, l'espectacle, tal i com es troba concebut avui dia, perd l'interès i l'atenció del públic. Davant aquest dilema l'atleta pot sentir la temptació d'utilitzar els mitjans que la ciència aporta per millorar el seu rendiment, cosa que sense aquests seria més difícil d'aconseguir.

Arribats en aquest punt, des d'una òptica sociocultural s'està produint una alternativa de concepcions respecte a la interpretació del fenomen del dopatge. D'un costat s'està desenvolupant tota una cultura de "tolerància" envers el dopatge. En el costat oposat a aquesta concepció del fenomen trobem com a referent la Carta Europea contra el dopatge en l'esport publicada pel Consell d'Europa:

"El dopatge:

- Copeja l'esport ben bé al cor mateix.
- Ignora el fonament ètic i humà de l'esportista en l'alta competició.
- Destrueix els beneficis buscats en la pràctica de l'esport, conduint a l'enviliment de la persona.
- Va contra una competició justa i equitativa.
- És contrari al principi segons el qual l'esport ha de ser una activitat sana."

Per tot plegat, la realitat de la problemàtica del dopatge també cal abordar-la i analitzar-la des dels factors externs a l'esport, alguns dels quals no són part de la pròpia pràctica activa, però que, indubtablement, el configuren i hi influeixen directament, tot modificant-lo. És, doncs, també des d'una òptica més àmplia i profunda, una problemàtica econòmica i social. Intentarem, igualment, analitzar els factors que poden induir l'esportista a dopar-se. El present article té com a objectiu aprofundir en una sèrie de preguntes com ara: per què els esportistes es dopen? Són ells els únics culpables? És únicament una problemàtica ètica i mèdica?

Raons que indueixen l'esportista a dopar-se

És indubtable que l'esportista és l'actor essencial de l'esport. Seguint Heinemann, el desenvolupament de l'alt rendiment en l'esport ha esdevingut el resultat de l'evolució del concepte del cos. En aquesta línia d'argumentació, el cos de l'esportista adquireix un rol estel·lar i central, passa a ser l'instrument que ha de ser explotat al màxim amb l'objectiu d'aconseguir un rendiment excels i permanent.

De tal manera que una sola màxima regeix els destins de tots els esportistes: depenen del seu rendiment, maximitzat en curts períodes de temps en una carrera esportiva ja per ella mateixa prou acotada temporalment, i el situa en un marc d'actuació de risc i d'amenaces permanent (lesions, derrotes, sentiment de fracàs...).

Òbviament, aquesta situació comporta que l'esportista estigui obligat a superar, una vegada i una altra, la barrera dels seus propis límits en cada actuació. Sense la superació constant d'uns certs límits, l'esport, com està concebut actualment, perd interès per a l'espectador. ("*Socioeconomic Problems of Sport*", "*The Economic colonialisation of sport. The loss of autonomy and doping*".)

En aquest marc, l'esportista pot sentir la temptació d'utilitzar els mitjans que la ciència ha posat a disposició de l'esport amb l'objectiu d'optimitzar i superar els propis resultats esportius que sense ells serien molt més difícils d'assolir. Tanmateix, en no existir unanimitat respecte al límit d'allò que és permès i allò que és prohibit, l'actuació del metge és complexa, molt especialment, pel que fa referència a la salut de l'esportista i la conformitat normativa.

El desig i la necessitat de l'esportista de millorar i d'obtenir un rendiment i uns re-

sultats òptims, s'ha anat allunyant d'aquells valors sobre els quals sempre s'ha inspirat la pràctica esportiva.

Davant d'aquest panorama, l'esportista d'alt nivell s'enfronta a una primera qüestió: ha de comportar-se d'acord amb les normes? L'esportista que es dopa no ha de rebutjar la seva pròpia responsabilitat, tanmateix, són els esportistes els únics culpables d'aquesta situació o, ben al contrari, són víctimes d'aquesta imparable espiral generada? Analitzem, doncs, aquells factors que determinen per què un esportista pot sentir-se abocat a dopar-se. Són:

- Els beneficis que s'obtenen amb la victòria i
- La pressió que suporta.

Beneficis de la victòria

Econòmics

L'esportista ha de cobrir, en primer lloc, una de les necessitats primàries de l'ésser humà, la subsistència. La gran quantitat d'interessos econòmics que han colonitzat l'esport d'alta competició es tradueix en abundosos beneficis econòmics i guanys per als esportistes, molt especialment, quan aquests són els guanyadors.

Així sou, primes, premis en metàl·lic o en espècies, beques i drets d'imatge es converteixen en els ingressos bàsics i més comuns de tot esportista. La forma de poder aconseguir-los són ben diferenciades i suposen un ampli ventall, des de la victòria en una prova o campionat, la consecució d'una marca mínima o la consecució d'una sèrie d'objectius estipulats, fins a la cessió d'imatge a determinades empreses que desenvolupen les seves estratègies publicitàries a través de l'esport.

L'afany per aconseguir el més gran benefici econòmic possible durant la seva acotada trajectòria esportiva és fonamental per entendre, en bona mesura, la necessitat i l'amenaça permanent que pateix l'esportista per rendir al màxim en cada moment i assegurar-se una certa estabilitat futura. Més encara, com molt encertadament defineix Klaus Heinemann: "L'esportista, com més temps es dedica a l'entrenament i a la competició, més poques possibilitats té de preparar-se per a una nova socialització futura i aprofitar la inversió feta en la carrera esportiva" (Heinemann, 1998).

Socials

L'esport com a sistema social obert interacciona amb altres sistemes. L'esportista no viu al marge de les interaccions que s'estableixen entre les societats i l'esport. Així, seguint Miquel de Moragas, en l'actualitat aquesta relació entre societat i esport ha desenvolupat una cultura on es dóna una hipertròfia del valor de la victòria sobre el valor de la participació i de l'autoestima, cosa que provoca, paral·lelament, un preocupant augment del dramatisme de la derrota.

La victòria o l'èxit proporcionen prestigi i reconeixement social; en ocasions s'arriba al cas d'elevar a la categoria d'ídol, heroi o mite, l'atleta (la història de la civilització ens remet permanentment al culte a l'heroi, que passa a la categoria d'un ésser superior, a una escala superior com a persona), i el vençut esdevé un personatge sense els beneficis i privilegis de l'ídol vencedor. Així es creen universos simbòlics d'identificació i exclusió (guanyador/perdedor, vencedor/derrotat). ("Esport mediàtic i espectacle: què ens queda de l'esport?")

Així mateix, la victòria produeix un fenomen d'igualtat i integració social que moltes vegades és difícil d'aconseguir per altres camins. El simple fet de guanyar pot suposar la possibilitat de sortir de les situacions de desigualtat com ara raça, origen social o nacional, religió, edat, sexe, etc.

Personals

És evident que el grau de satisfacció personal i l'autoestima van directament relacionats amb el grau d'èxit assolit i amb el grau d'èxit atribuït pels altres. Per tant, no és d'estranyar que l'esportista desitgi guanyar com a mitjà per obtenir satisfacció personal (autoestima i autoimatge) i com a recompensa a molts anys d'intens treball en els entrenaments. La victòria o l'èxit proporcionen a l'esportista un estatus de privilegi.

Malgrat tot plegat, cal no obviar que l'esportista es pot dopar només pel fet de guanyar les competicions. En aquesta línia, Carlos Toro afirma: "tant si és espectacle esportiu com si és negoci, ambdues característiques són suficients perquè la gent es dopi" (citat per Rodríguez, 1998a, pàg. 8).

Pressió que pateix l'esportista

L'esportista es veu sotmès a una gran pressió al llarg de la seva carrera esportiva. No tots els factors que pressionen l'esportista són externs sinó que alguns d'ells són interns, com les pròpies exigències que s'autoimposa l'esportista. Les expectatives que creen i es creen els esportistes d'alt nivell són enormes.

La competició i l'entrenament per a la competició

Per poder arribar a l'alt nivell exigit en la competició els atletes necessiten entrenar sistemàticament, dedicar-s'hi quasi en exclusivitat i començar en edats molt primerenques. El rendiment de l'esportista en la competició està absolutament condicionat a unes expectatives sobredimensionades en excés originades pels nombrosos interessos econòmics i mediàtics dipositats en l'esport d'alt nivell.

Exigències físiques

El grau d'intensitat de les competicions actuals exigeixen de l'atleta, en moltes ocasions, un rendiment per sobre les pròpies capacitats. L'esportista es veu obligat a rendir sempre al màxim de la seva capacitat en totes les seves actuacions i en les competicions en què participa.

Els calendaris actuals són cada vegada més exigents i estan més comprimits. I no solament això, sinó que contínuament s'estan creant noves competicions, amb l'afany d'oferir una major oferta de l'espectacle, minimitzar les inversions realitzades, garantir el retorn adequat a les empreses patrocinadores i

guanys econòmics. Això implica que s'ha de tornar a rendir al màxim en períodes de temps curts, amb la consegüent disminució dels períodes de recuperació, indispensables per a l'organisme i un augment en el nombre de desplaçaments i viatges amb el consegüent desgast que això suposa, tant físic com psíquic.

A tot plegat cal afegir-hi aquells esportistes que realitzen la seva activitat esportiva en condicions climàtiques canviants (pluja, sol, fred, calor...), cosa que determina diferents processos de recuperació a l'esforç físic.

Òbviament, també trobem les que fan referència a l'aspecte merament esportiu, en el moment de l'acte competitiu en ell mateix: la lluita contra l'oponent per dirimir la victòria, és a dir, per desenvolupar les pròpies habilitats i destreses intentant, tant com sigui possible, anul·lar les del contrari o rival.

D'altra banda, aquesta mateixa exigència de la competició ha provocat sessions d'entrenament cada vegada més dures pel que fa a les càrregues de treball en volum i intensitat. L'esportista ha de suportar enormes càrregues de treball per poder competir, com a mínim, en les mateixes condicions que els rivals i en edats molt primerenques, si vol assolir el rendiment desitjat per poder ser competitiu.

Exigències psíquiques

L'esport d'alta competició és sinònim de pressió, tant física com psíquica, per això el rendiment de l'atleta d'alt nivell depèn sobre manera de la capacitat per suportar les enormes exigències físiques i mentals que requereix la competició i la preparació per a aquesta. És evident, per tant, que ambdues exigències van lligades íntimament i requereixen gran capacitat de concentració.

L'atleta d'alt nivell, per regla general, acostuma a començar en edats molt primerenques per poder arribar a un nivell òptim de rendiment en l'alta competició. Per aquest motiu suporta des de la seva iniciació llargues i dures càrregues de treball durant anys. Tanmateix, tot aquest treball pot entrar en conflicte directe amb el seu propi procés de maduració. Les expectatives que es generen entorn de l'esportista, tant físiques com mentals, poden no correspondre's amb les que aquest sigui capaç de controlar i suportar. Familiars, entrenadors, entitats, mitjans de comunicació, etc., exerceixen una influència directa sobre l'esportista, de tal manera que si aquest no està ben dirigit i el seu procés de maduració no es correspon amb aquelles exigències, aleshores pot aparèixer un conflicte individual de grans dimensions.

Un altre aspecte remarcable és que l'esportista, en la fase inicial de la carrera esportiva, viu amb l'inseparable dubte de si serveix per allò a què està enfocant la seva vida o de si rendirà al nivell desitjable. És una lluita a favor de les il·lusions i en contra de les pròpies limitacions.

Així mateix, durant la seva trajectòria esportiva l'atleta conviu amb la incertesa dels propis resultats, del propi rendiment i de la pròpia evolució de la carrera esportiva igual com amb l'amenaça permanent per part d'altres atletes, cosa que obliga a haver de defensar permanentment les marques i resultats obtinguts.

Tanmateix, el treball sistemàtic i llarg no és garantia d'èxit i, en conseqüència, molts esportistes no sempre aconsegueixen el nivell competitiu que garanteixi els beneficis que comporta l'èxit, de la qual cosa es deriva que les seves recompenses econòmiques són insuficients. Malgrat això la seva dedicació continua essent exclusiva, cosa que provoca que les seves possibilitats d'orientar-se amb èxit en un altre pla laboral siguin molt difícils i aquesta situació pressioni i generi conflicte a l'esportista.

Lesions

El període d'inactivitat per lesió és de gran conflictivitat. L'esportista d'alt nivell sempre pateix que els terminis de recuperació han de ser escurçats al màxim, i això moltes vegades va en detriment de la seva pròpia salut.

Entrenadors, dirigents, patrocinadors o alguns metges àvids de notorietat i prestigi provoquen períodes de recuperació menors a allò que és aconsellable, d'acord amb els seus interessos. L'actuació del metge, per tant, és difícil; el punt d'equilibri entre la protecció de la salut de l'esportista i el punt de convergència dels interessos dels col·laboradors propers a l'esportista no sempre es troba en la línia de la raó tolerable.

Les lesions generen ansietat en l'esportista, ja sigui per la incertesa dels resultats futurs, per trencar una progressió adequada, per la pèrdua d'una situació avantatjosa, la proximitat d'una competició important, la disminució o les pèrdues econòmiques o la pressió que exerceixen els diferents elements influents en l'esportista.

D'altres, posen en conflicte les pròpies creences o valors personals de l'esportista amb els responsables de les recuperacions (per ex.: els esportistes que creuen en mètodes naturals o els prefereixen a la medicina clàssica).

Col·laboradors professionals

Totes aquelles persones físiques o jurídiques que exerceixen influència, aconsellen, dirigeixen i/o assessoren l'esportista al llarg de la seva carrera esportiva i que poden entrar en conflicte amb els propis criteris i interessos de l'atleta. Entre aquests trobem els col·laboradors més pròxims, com ara el metge, l'entrenador, els pares, amics, companys, assessors i d'altres, com ara patrocinadors, organitzacions, clubs, federacions...

Influències

Aquestes influències tenen el seu origen en factors que no acostumen a relacionar-se directament però que d'alguna manera poden estimular a l'esportista a dopar-se o camuflar la seva pràctica. Aquests factors d'origen divers estan interrelacionats entre si, es troben completament lligats a les dimensions assolides pel fenomen esportiu i s'han convertit en un element constitutiu de l'esport modern.

Entre aquestes influències destaquem les culturals, polítiques, socials i econòmiques.

Influències polítiques

Històricament, l'esport ha estat sotmès als interessos i voluntats polítiques dels diferents estats i governs. Els èxits esportius han tingut sempre, al llarg de la història, components polítics. Des de la Grècia Antiga fins als nostres dies. Per això la influència política no és aliena a l'esport. Són un exemple clar de manipulació i de pressió que s'exerceix sobre l'esportista o sobre els col·lectius esportius.

Malgrat la crida de la majoria de dirigents esportius, des del seu origen, a l'apoliticisme de l'esport, el cert és que aquest component polític li és consubstancial. Els triomfs esportius dels atletes o dels equips s'han relacionat amb l'eficàcia o bondat d'un sistema polític determinat (per ex.: a l'època de la guerra freda) o per reforçar identitats locals o nacionals (per ex.: els Jocs Olímpics de Berlín'36). Els estats democràtics tampoc no han estat aliens a la manipulació i polititització de l'esport, de tal manera que l'han utilitzat com a arma i argument polític en l'esdevenir polític d'un país i en els sufragis universals. També és una pràctica habitual la confecció de pressuposts públics dedicats a l'esport sota criteris polítics.

L'olimpisme, per exemple, l'esdeveniment esportiu més important del món, s'ha intentat basar-se en el principi de la independència política. No ha aconseguit de ser apolític ni tampoc independent de les pressions polítiques dels diferents Estats i dels seus interessos. La història de l'olimpisme al llarg del segle XX es troba plena d'interferències, pressions, forcejaments i conflictes polítics que es concreten en esdeveniments més o menys escandalosos, com el boicot als JJOO de Moscou'80 i els JJOO de Los Angeles'84.

> "Els JJOO i l'esport d'alta competició que van promoure, era un instrument massa valuós com perquè els interessos més poderosos i internacionals, deixessin d'aprofitar-se'n en benefici propi" (Seppänen, 1979).

Influències culturals

No podem realitzar una anàlisi de les influències a les que està sotmès l'esportista sense endinsar-nos en els canvis que es produeixen en la nostra societat. Vivim l'era de l'esport mediàtic, on aquest és una de les principals formes d'entreteniment. L'esport s'ha transformat en l'espectacle de més gran transcendència econòmica, social i cultural en les societats contemporànies.

Malgrat això, "en alguns països en els quals encara domina el pensament màgic, la victòria s'interpreta com un miracle... la derrota és una maledicció. Però als països més desenvolupats tot sembla respondre a la planificació tecnocràtica o mercantil. S'estableix així una relació entre desenvolupament econòmic i tecnològic i medalles esportives. La lògica de la productivitat industrial s'imposa a la lògica de l'esport". (Miquel de Moragas, 1999, pàg. 10).

Els mitjans de comunicació contribueixen a aquesta construcció cultural. Així, aquests afecten l'estructura de l'esport modern i les formes culturals de relació entre espectadors - ciutadans i esport - esportistes. Els *media* tenen una gran influència cultural en idees i continguts. Així, no ens cansem de veure i sentir constantment "el partit del segle", etc. Probablement, sense adonar-nos que amb aquesta dialèctica poden influir en l'acostament o allunyament de l'esportista al dopatge. Però també, conscientment, mitjançant un procés de transformació d'aquest llenguatge mediàtic que allunyi d'aquesta cultura actual que sembla existir de tolerància al dopatge. Aquests valors culturals actuals poden portar els responsables de l'esport i els comunicadors a justificar-lo o a rebutjar-lo. L'esport ha esdevingut un objecte de consum sotmès a la llei de l'oferta i la demanda. Quin esportista viu d'esquena a totes aquestes transformacions i nova realitat cultural?

Influències econòmiques: procés de colonització

El procés de professionalització de l'esport i la seva consideració com a espectacle de masses emmena la presència dels mitjans de comunicació i l'arribada dels patrocinadors al món de l'esport. Actualment la relació mitjans de comunicació-esport i patrocinadors-esport és indispensable. L'esport espectacle i els mitjans de comunicació es necessiten mútuament per garantir l'èxit en els seus respectius àmbits. Estem davant l'era de l'esport mediàtic, on l'esport d'alt nivell s'ha convertit en un gran negoci, i és una gran font d'ingressos per a esportistes, organitzacions esportives, patrocinadors, televisions, etc. Aquesta dimensió econòmica del fenomen esportiu fa que els governs tractin de tenir el control de les línies polítiques, legals i administratives de tota aquesta activitat en expansió.

La sociologia analitza l'esport des de dues perspectives: com si fos un sistema social independent i com si fos un sistema social obert amb múltiples relacions amb altres sistemes socials. En aquesta línia d'argumentació Heinemann (*"Economic Problems of Sport"*, *"Socioeconomic Problems of Sport"*, *"Introducció a l'Economia de l'esport"*, *"The Economic colonialisation of sport. The loss of autonomy and doping"*) i De Moragas (*"Esport mediàtic i espectacle: què ens queda de l'esport?"*) coincideixen en el procés de colonització econòmica de l'esport i en la seva pèrdua d'autonomia, amb la seva creixent dependència finan-

cera. Aquest entramat d'interrelacions que existeix es concreta en els punts següents:

- *Comercialització de l'esport*. S'ha passat del món, amb els ideals del baró Pierre de Coubertin al cap, a una professionalització en què prevalen la victòria i el rendiment sobre altres valors que han passat a un segon pla o han desaparegut per complet. La lògica que domina és la de la productivitat comercial, què és el que s'ofereix i quin és el retorn que se'n deriva
- *Interès de l'economia i dels patrocinadors en l'esport*. Per a l'economia, l'esport no solament és atractiu, interessant i rendible en termes de publicitat o patrocini. També és important el ràpid creixement del mercat d'articles esportius, equipaments esportius, roba esportiva, etc.

  Torna a aparèixer la lògica de la productivitat, la qual genera una clara contradicció. D'una banda, els patrocinadors desitgen obtenir beneficis de les inversions fetes en l'esport; aquest, alhora, ha de ser atractiu perquè es pugui accedir al públic objectiu. A més a més, però, ha de ser net perquè el retorn de la inversió sigui beneficiós. De quina manera es pot trobar el punt d'equilibri necessari entre les expectatives generades per tal de crear un esport atractiu i interessant, en definitiva, rendible, i que alhora sigui net?
- *Interès dels espectadors per l'esport*, un interès que ha anat augmentant atès que la gent disposa cada vegada de més temps lliure i mirar els esports és una de les activitats passives de lleure més importants de la nostra societat.
- *Esport als mitjans de comunicació*. La relació que s'estableix entre esport i mitjans de comunicació fa que aquests siguin autèntics coautors del fenomen esportiu actual. Aquesta pèrdua d'autonomia es produeix en tots dos sentits i comporta transformacions econòmiques en les institucions i organitzacions esportives. Com ja sabem, l'esport proporciona beneficis directes (guanys) i beneficis indirectes (posició en la lluita per l'hegemonia en el mercat, a més a més de rècords d'audiència i alt grau de fidelització a les cadenes televisives).

A partir d'aquí el que preval és l'espectacle, en el qual la intervenció de la televisió és fonamental, fins al punt que s'han adaptat als interessos de les televisions aspectes com la durada del joc, els temps morts sol·licitats per la televisió per inserir-hi les seves falques publicitàries, etc.

Tal com assenyala Antonio Alcoba al seu llibre "Esport i Comunicació", "els mitjans de comunicació, d'una banda, s'han servit de l'esport i, d'altra banda, l'han ajudat, ja que encara que es van aprofitar de l'activitat esportiva per a obtenir un augment de receptors, en ser l'esport un tema requerit per aquests, des d'una altra òptica han promogut la seva difusió. Per això, des de la seva inclusió en els *mass media* de la informació esportiva, aquesta va sortir enfortida i va acréixer l'efecte de comunicació de l'esport" (Alcoba, 1987, pàg. 355).

Aquesta pèrdua d'autonomia de l'esport respecte als mitjans de comunicació ha produït canvis importants en la configuració de l'esport modern, descrits per M. de Moragas (1999, pàg. 4):

- Les institucions esportives perden autonomia respecte als negocis de la comunicació.
- Es produeixen processos d'adaptació de l'esport a les exigències dels mitjans (especialment de TV).
- Els calendaris esportius s'adapten a les exigències de la TV.
- Es busca periodicitat i s'evita l'encavallament parcial d'esdeveniments.
- Els horaris de les competicions s'adapten al *prime time* de la TV.

Influències socials

Als països desenvolupats s'estableix una relació íntima entre desenvolupament tecnològic i economia, cosa que suposa que la lògica de la productivitat industrial s'imposi a la lògica esportiva. Això explica l'existència d'una tendència de la política esportiva enfocada al rendiment: el valor d'un esportista està supeditat a la seva capacitat per rendir al màxim en la seva activitat esportiva. "La nostra societat és cada vegada més laica, i en conseqüència, moltes de les expressions religioses, polítiques i identitàries troben cada vegada més refugi i formes d'expressió en l'esport espectacle" (Miquel de Moragas, 1999, pàg. 9).

En l'actualitat es creen universos d'identificació i d'exclusió. Només val la victòria, el guanyador (univers d'identificació). El segon, tercer o quart lloc s'interpreten com un fracàs (univers d'exclusió). Els beneficis que obté l'esportista quan es produeix aquesta identificació cap al seu rendiment són obvis.

L'esportista es veu abocat a prendre un seguit de decisions que poden superar el límit de la racionalitat, com ara dopar-se. Seguint Heinemann, per a un esportista pot ser racional utilitzar substàncies prohibides per millorar el seu rendiment i així aconseguir els seus objectius. Tanmateix, no es pot jutjar l'honestedat o no d'aquesta actitud. La tirania de les decisions individuals i personals pot conduir a resultats desfavorables, i pot convertir-nos en víctimes de decisions generalitzades, les quals han estat preses, sense saber-ho, per la majoria de la població.

El dilema del presoner, que Breivik (1992) ha traslladat al problema del dopatge, reflecteix perfectament aquesta situació:

> *"El dilema del presoner descriu una situació en què el resultat no depèn de la pròpia decisió, sinó de la decisió de l'altre, la qual, tanmateix, es desconeix. D'aquesta manera, he d'avaluar el meu èxit sota els diferents supòsits segons els quals pot decidir l'adversari. Típica d'això és la pregunta de si l'atleta ha de dopar-se o no. L'esportista ha de comparar el benefici de la seva conducta: millora de les perspectives de benefici de la seva conducta, amb els perjudicis, danys i riscos per a la salut, i la sanció si eventualment es conegués la seva falta. Si amb el dopatge un esportista té bones perspectives de victòria i sense dopatge són reduïdes, i a més a més li importen més les perspectives de victòria que els riscos per a la salut (incerts i a llarg termini) i el perill de ser descobert és reduït, el dopatge li aportarà un benefici. Per tant, per a ell la millor situació és, quan ell ma-*

teix es dopa, però l'adversari no; i la pitjor situació, quan l'adversari es dopa, però ell no. En aquesta situació, la probabilitat que tots dos es dopin és particularment gran, de manera que no hi ha beneficis per a ningú, però si costos per a tothom, per exemple, en forma de riscos per a la salut. O sigui que segurament el millor per a tothom seria que ningú no es dopés, perquè aleshores tothom es trobaria, relativament, en la mateixa situació, encara que amb uns costos més elevats per a tots. Però una decisió d'aquesta mena no es pot prendre de forma racional i individual" (Heinemann, 1998, pàg. 62).

Aquesta racionalitat també es veu alterada quan el resultat no només depèn de la pròpia decisió, sinó de la d'altres, que a més a més desconeixem. Hem de comportar-nos d'acord amb les regles? En una competició tenim dues opcions: conformitat amb les regles /no conformitat, i hem de prendre la decisió partint de la manera com suposem que es comportarà el rival. D'això resulten quatre variants de decisió per a dos jugadors: un suposa que l'altre es comporta conforme amb les regles (no es dopa), per a ell és més convenient infringir les regles (dopar-se), així pot guanyar. Si suposa que el rival infringirà les regles, si no es dopés estaria en desavantatge. Tots dos faran les mateixes reflexions. Tant se val com s'avaluï la conducta de l'altre, el joc no es realitzarà segons les regles, encara que seria millor per a tots dos.

Què passa, doncs? A causa d'aquestes decisions individuals i racionals no es poden donar situacions òptimes per a tothom. D'aquí que la societat, en moltes ocasions, indueixi a formes de conducta no racionals en nom del bé comú.

Reflexions finals

Com hem pogut comprovar, es poden generalitzar alguns motius que poden induir l'esportista a dopar-se:

- Simplement pel simple fet de guanyar o per superar un altre esportista en una competició, atesa la repercussió que avui dia adquireix la victòria i la derrota.
- Per optimitzar les capacitats atlètiques al màxim amb l'objectiu d'assolir el rendiment o resultat esportiu desitjat.
- Per poder suportar les exigències del calendari i els horaris de competició, atesa la transformació que s'ha produït en l'estructura de l'esport actual.
- Per mantenir la imatge que l'esportista anuncia per a una determinada marca.

L'esport, com a sistema social obert, interacciona amb altres sistemes. L'esportista, al llarg de la seva carrera esportiva, també interacciona amb els diferents elements i sistemes que configuren l'esport modern i rep les seves influències. Aquests elements són:

- L'esportista.
- L'Estat i les Institucions
- Els mitjans de comunicació
- Els espectadors i
- Les empreses i patrocinadors

Les interaccions de l'esportista amb tots ells es produeixen, en moltes ocasions, de manera contradictòria, i generen un seguit de dilemes que poden induir l'esportista a la utilització de mitjans prohibits i, doncs, il·lícits. L'esport d'alt nivell exigeix l'obtenció de resultats excelsos. Per què no endinsar-se en la sendera del dopatge per garantir uns resultats que proporcionin estabilitat econòmica i personal? Davant, però, d'uns mals resultats, què passa amb l'esportista? .

L'esportista ha de socialitzar-se en un mitjà que és transitori i inestable per aconseguir èxits esportius, encara que, alhora, aquest mitjà li proporciona una seguretat transitòria puntual davant una inseguretat de cara al futur amb el final de la carrera esportiva. L'alt nivell requereix una gran dedicació horària i un gran esforç. El dilema sorgeix, com afirma Heinemann, (1998): "com més temps es dedica a l'entrenament i a les competicions, menys possibilitats es tenen de preparar-se per a una nova socialització futura i aprofitar la inversió feta en la carrera esportiva".

Les empreses patrocinen als esportistes d'elit, però aquests es converteixen en productes industrials que s'abandonen quan els èxits no els acompanyen. En comparació amb els executius que dirigeixen les grans empreses esportives, l'esportista està exposat a una baixa posició de seguretat laboral. Cal mantenir el rendiment sempre al màxim.

Cal que l'esportista sigui el millor o doni el millor de si mateix, independentment del resultat que obtingui? Existeix una gran contradicció entre la valoració pròpia del campió amb la valoració real que se'n fa. La noblesa i el *fair-play*, per citar dos exemples, entren en nombroses ocasions en contradicció quan el seu rendiment entra en joc. L'aspecte lúdic amb què l'atleta va començar es contradiu amb les expectatives que ha de complir quan arriba a l'alt rendiment.

Com es pot comprovar, les causes i motivacions que indueixen l'esportista a la practica del dopatge són múltiples. Malgrat que els factors que incideixen d'una manera tangible i directa són els de caràcter fisiològic i biomèdic, no per això deixen de ser rellevants i condicionants definitius, per la gran influència que exerceixen, els factors econòmics i socioculturals.

Molts dels estudis, iniciatives i documents que es presenten i es realitzen avui dia sobre el dopatge, ignoren el component fonamental de la incidència sociocultural, econòmica i dels mitjans de comunicació. Perquè en definitiva, aquests elements són, finalment, els que poden dur els responsables de l'esport i els comunicadors a rebutjar o justificar la pràctica del dopatge, és a dir, empènyer-hi o allunyar-ne l'esportista. L'anàlisi de la problemàtica del dopatge no pot realitzar-se únicament des de la perspectiva reduccionista de la dualitat ètica o mèdica, encara que aquests dos arguments són prou sòlids per rebutjar aquesta pràctica.

S'està desenvolupant tota una cultura de tolerància al dopatge, les recompenses que la societat atorga al guanyador ens porten a haver d'acceptar que "el fi justifica els mitjans", siguin aquests lícits o no. El fenomen del dopatge és un perillós problema social amb influència directa sobre els joves, que veuen en els esportistes el mirall en què reflectir-se i projectar-se. Si s'acceptés el dopatge en l'alt rendiment,

què passaria? La resposta és ben senzilla: es produiria un efecte en cadena que faria que, al final, els esportistes de totes les edats es doparien. Seria lícit que un esportista de nou anys es dopés per millorar el seu rendiment? On s'establirien els límits? És el tipus de societat, esport i valors que s'anhelen, suficients per justificar qualsevol mena de mitjà que permeti arribar als objectius? Està justificada la intervenció de l'estat en el control i repressió del dopatge esportiu?

Seguint Alberto Palomar, la pràctica del dopatge és un comportament fonamentalment antijurídic, perquè atempta directament contra l'ètica de l'esport i, en conseqüència, ha de ser previnguda, reprimida o corregida i, en la mesura que sigui possible, eradicada. La seva eradicació constitueix una meta davant la necessitat de preservar, defensar i protegir l'ètica de l'esport i la salut de l'esportista. La síntesi d'aquesta idea la recull la Regla 29 de la Carta Olímpica: "El dopatge és prohibit", i per tant caldrà lluitar contra la seva pràctica. La justificació d'aquesta intervenció és òbvia ja que, d'una banda, connecta amb la necessitat de prevenir i procurar la repressió de l'ús de substàncies tòxiques i, d'una altra, fomenta l'"alarma" social que pot provocar la incitació a l'èxit esportiu mitjançant l'ús de mètodes o substàncies que permetin obtenir l'augment de la capacitat física en l'esport ("La intervenció de l'estat en el control i repressió del dopatge esportiu". "Les sancions administratives en matèria de dopatge".).

El tema, lluny de disminuir, no sols s'ha mantingut sinó que, ben al contrari, ha crescut de manera espectacular, a causa de la forta presència d'interessos econòmics i comercials que han devaluat els principis més fonamentals de l'esport i, d'altra banda, d'un avenç tecnològic de tanta magnitud que tendeix a establir una cursa sense fre entre la tècnica al servei de l'increment legítim de les aptituds personals per a l'esport i els mètodes per comprovar aquesta legitimitat.

En tota aquesta panoràmica general, la salut de l'esportista és un altre dels elements fonamentals, al costat d'altres, com ara els lúdics, recreatius, competitius, de superació personal, etc. Des de sempre s'ha considerat l'esport com un factor afavoridor de la salut i de la integració social. S'ha de deixar molt clar que es tracta de preservar la salut present i futura dels esportistes. És, doncs, un assumpte de salut pública i un fenomen mundial i, en conseqüència, cal intensificar la cooperació i la unificació de tots els organismes competents en la matèria, per tal d'establir una única llista de productes prohibits i un conjunt de normes i sancions.

És obvi, per tant, que la lluita antidopatge s'ha d'entendre com una autèntica necessitat i no com un caprici. Aquesta problemàtica s'ha abordat, de vegades, intentant presentar als esportistes com a "màrtirs de la societat" o intentant justificar que com més gran és l'esforç més gran és l'espectacle, tot claudicant, d'aquesta manera, davant interessos econòmics i comercials. Aquesta idea última s'ha de desterrar del tot, atès que l'espectacle és la competició en si mateixa, entre els que en formen part.

Els veritables culpables són els "inductors"; són més culpables aquells que faciliten que aquells que prenen. De què serveix sancionar un esportista si després aquests "inductors" continuen facilitant substàncies a altres? Se'ls ha de perseguir tots amb el pes de la llei, per tal de poder suprimir aquesta pràctica i preservar, defensar i protegir la salut de l'esportista.

A partir d'aquí ja tenim elements de judici amb prou base per poder desenvolupar una actuació encaminada a contrarestar i eradicar la pràctica dopant perquè:

- Les drogues augmenten el rendiment.
- Permeten als atletes entrenar més dur. S'ha de buscar el sentit de la competició per si mateixa. No la recerca constant de nous rècords o la superació dels límits del cos humà.
- Les drogues artificials són contranaturals i estan prohibides.
- La utilització de substàncies prohibides força els altres atletes a haver d'utilitzar-les també. (Dilema del presoner.)
- Són perjudicials per a la salut. Danyen seriosament i irreversiblement la salut. Són il·legals.
- Es tracta d'un frau, també lucratiu (no és el mateix quedar primer que quart), al propi ideal esportiu. S'han d'eliminar els tramposos per garantir la igualtat dintre de l'ètica esportiva. Aquest comportament antijurídic estreny la relació entre l'esport i el Dret, és, doncs, il·legal.

Ara bé, l'esportista s'ha de poder tractar davant una malaltia igual com una persona no esportista, sempre que existeixi transparència i quedi completament justificat i acreditat, per poder, d'aquesta manera, evitar que el trampós se'n beneficiï. Per això, l'esportista que conscientment utilitzi substàncies prohibides per incrementar el seu rendiment esportiu ha de ser sancionat penalment i esportivament i, aquell que ho faci de manera inconscient, no ha de ser sancionat penalment ni esportivament, encara que sí administrativament, amb l'anul·lació del resultat obtingut.

En el rerefons d'aquesta problemàtica el debat que es planteja és, de fet, el tipus d'esport que les nostres societats desitgen tenir. Un esport d'alt nivell que continuï desenvolupant-se pels camins actuals on el cos sigui un instrument, la matèria primera a explotar, on no es tingui un control responsable des de la nostra consciència, on l'únic important sigui la victòria i tots els mitjans per assolir-la siguin absolutament lícits, o al contrari, un esport on, és clar, la victòria sigui important, però no a costa de qualsevol mitjà, i on tinguin un paper rellevant aquells valors com ara la funció educativa de l'esport, la salut, la cura dels joves, la sociabilitat, la noblesa, l'esportivitat, la integració i la igualtat social, etc.

Bibliografia

Alcoba, A.: *Deporte y comunicación*. Madrid: Dirección General de Deportes. Comunidad Autónoma, 1987.

Álvarez-Santullano, L.: "La lucha contra el dopaje. Marco legal", *Revista española de derecho deportivo, 1*, gener-juny (1993). Madrid: Cintas.

Canals, A.: "¿Qué es el doping? Historia del doping", a *Ciclismo, Cuadernos técnicos del deporte, 3*. Consell Insular de Mallorca, 1990.

De Moragas, M.: "Esport mediàtic y espectacle: què ens queda de l'esport?", *IEC Scientific Conference: Doping in Sport*. Universitat Autònoma de Barcelona, 1999. http://blues.uab.es/olympic.studies/doping/moragas.htm

García Ferrando, F.: *Aspectos sociales del Deporte: una reflexión sociológica*. Barcelona: Alianza Deporte, CSD, 1990.

Heinemann, K.: "Economic Problems of Sport", *Int. Rev. for Soc. of Sport, 22/3* (1987).

–: "Socioeconomic Problems of Sport", a H. Grüpe y A. Okirsch (eds.), *Sport Science in Germany*, Berlín: Springer, 1992.

–: *Introducción a la Economía del deporte*. Barcelona: Paidotribo, 1998, pàg. 61-62.

–: "The Economic colonialisation of sport. The loss of autonomy and doping", *IEC Scientific Conference: Doping in Sport*. Universitat Autònoma de Barcelona, 1999. http://blues.uab.es/olympic.studies/doping/heinemann.htm

Kidd, B.: *Las instituciones del Olimpismo. El marco para tener en cuenta la experiencia del atleta en el Movimiento Olímpico a finales del siglo XX*". Centre d'Estudis Olímpics. Universitat Autònoma de Barcelona, 1996.

König, E.: "Criticism of Doping. The Nihilistic Side of technological sport and the Antiquated View of Sports Ethics", *Int. Review for the Sociology of Sport, 30*, núm. 3-4 (1995), pàg. 247-259.

Lumer, Ch.: "Rules and Moral Norms in Sports", *Int. Review for Sociology of Sport, 30*, núm. 3/4, (1995), pàg. 263-281.

Montes, J. C.; Sanz, Ll.: "La medicina esportiva: de l'increment del rendiment de l'esportista d'elit al fre del dopatge". Centre d'Estudis Olímpics. Universitat Autònoma de Barcelona, 1996.

Moret, A.: *Le dopage*. París: Viagrat, 1981.

Orfeo, S.: "El doping nace y vive al amparo de las instituciones", *RED, 5* (1991), pàg. 5-52.

Palomar, A.: "La intervención del estado en el control y represión del dopaje deportivo", *Revista española de derecho deportivo, 2*, julio-diciembre (1993). Madrid: Civitas.

–: "Las sanciones administrativas en materia de dopaje. El replanteamiento necesario", *Revista española de derecho deportivo, 8*, juliol-decembre (1997). Madrid: Civitas.

Parry, J.: "Ethics and doping. Congreso Internacional: Los límites del deporte", *El doping del dopaje*. Centre d'Estudis Olímpics. Universitat Autònoma de Barcelona, 1999.

Pujol, P.: "Nutrición, salud y rendimiento deportivo". Barcelona: Espaxs, Publicaciones Médicas, 1991.

Rodríguez, I.: "El dopatge o l'obsessió per la victòria", *Temps de joc (7)*, Barcelona, 1998.

VV.AA.: *Doping, carrera sin meta*. Madrid: MEC, CSD, 1998.

Wadler, G.: Hainline, B.: "Drugs and the Athlete. Contemporary Exercise and Sports Medicine". F.A. Davis Company, 1989.

Paraules clau
esport, dones, societat

El segle xx. La revolució esportiva de les dones

Milagros García Bonafé
Professora de Teoria i Història.
Directora del GEDE (Grup d'Estudis Dona i Esport), INEFC-Barcelona

Abstract

The changes carried out by women during the 20th century in all fields, from work to study, would be incomplete without female representation in the sporting field. The advances and gains of all type have thrir origin in the proliferation and expansion of women in physical practices. In relation to the role played by women in sport it is necessary to reflect on the difficulties they have had to overcome to achieve their integration, which were not any less than those they suffered in other areas of society.

Key words

sport, women, society

Resum

L'evolució feta per les dones al llarg del segle XX en tots els àmbits, des del treball als estudis i la seva inserció en la societat, no hagués estat complerta sense la presència femenina en els camps esportius. Les millores i conquestes de tot tipus es troben en l'origen de la proliferació i expansió de les pràctiques físiques de les dones. En tractar el paper de les dones en l'esport s'ha volgut reflexionar sobre les dificultats que han hagut de vèncer fins arribar a la seva integració, dificultats que no han estat menors que les sofertes en altres àmbits de la societat.

La construcció de la dona moderna (s. XIX-XX)

El segle XX culminarà tot un seguit de canvis de tipus social i material que es van iniciar a mitjan segle XVIII i tot al llarg del XIX, com ara la industrialització, les millores en les vies de comunicació, les millores tècniques, l'impuls de les ciències i un llarg etc., que van canviar les formes de vida. Malgrat tots aquests avantatges, les dones no van veure una millora en el seu paper social, que continuava restringit a la família, la llar i la cura dels fills, els marits i els familiars més propers. A més a més, la llei, basada en el dret romà, situava les dones en clara inferioritat respecte als homes. Les dones no eren reconegudes com a persones jurídiques, depenien del marit per poder "administrar" la seva vida.

Aquesta situació es troba en l'origen dels primers moviments sufragistes, que cap a final del segle XIX van fer palesa la seva protesta i van reclamar el dret més elemental dels països democràtics, el del vot, que els era negat, i que ja havia estat reclamat el 1791 quan Olympe de Gouges proclamà la **Declaració dels drets de les dones i de la ciutadana** en plena Revolució Francesa.

A partir de la meitat del segle XIX les dones van estar presents en els moviments reivindicatius femenins; el 1857, les **socialistes utòpiques de Cadis** van reivindicar l'emancipació de les dones; el 1861, **Concepció Arenal** reivindica la capacitat intel·lectual i professional femenina; el 1872, el **Congrés Obrer de Saragossa** va reconèixer el dret de les dones al treball extradomèstic, el segle va acabar amb la denuncia, el 1892, de **l'escriptora Pardo Bazán** per la discriminació de les dones en l'àmbit educatiu. "Quan les dones

anaren a matricular-se per primer cop (segle XIX) a les universitats europees va resultar que no estava prohibit: *ni tan sols estava prohibit*, perquè no s'havia pensat que ho anessin a fer. I s'interpretava com a 'masculinisme' l'apropiació de les possibilitats *humanes* perquè s'havia identificat allò merament humà amb allò propi del baró" [1].

En l'últim terç del segle XIX, les dones es converteixen en el centre d'estudis i de discussions: què els convenia a les dones? Era acceptable la seva inclusió en el món laboral? Calia que estudiessin? Calia que practiquessin esports? Quins esports els convenien? Aquestes preguntes amagaven una inquietud davant una situació que, la societat del moment, no sabia com afrontar.

En els aspectes socials cal remarcar la presència, molt nombrosa, de les dones obreres en els països industrialitzats, encara que aquesta situació no va afavorir la independència de les dones, perquè el moviment obrer ha estat durant molt de temps reticent a la igualtat de les dones, malgrat la intensa acció d'algunes líders feministes, com ara Clara Zetkin que, entre d'altres coses, va llençar (el 1910) el Dia Internacional de les Dones.

Les historiadores del treball de les dones han demostrat la multiplicitat de formes que adopta al llarg del temps l'activitat laboral de les dones, així com la lògica social de la divisió sexual del treball. Per això, han posat aviat en qüestió l'oposició entre treball en el si de la unitat domèstica o familiar i treball assalariat. Michelle Perrot, Arlette Farge, Joan Scott, entre d'altres historiadores, han demostrat que el treball de les dones, abans fins i tot de la industrialització febril i de l'augment dels serveis, mai s'ha reduït totalment a les tasques efectuades dintre de la llar, encara que aquestes hagin estat l'element fonamental de les dones en tots els sentits. També, a la inversa, el treball a domicili tampoc no ha desaparegut mai amb la concentració industrial i la terciarització de l'economia. Precisament, l'accent posat en la separació entre llar i treball ha conduït a accentuar les diferències entre homes i dones, i a fer de la dona treballadora un problema social. L'oposició entre mà d'obra masculina i femenina, creada al llarg del segle XIX, porta a la separació entre un assalariat regular masculí i un assalariat esporàdic femení, l'activitat del qual es desplega primerament i fonamentalment en l'esfera domèstica. [2]

A principi del segle XX, les ocupacions a què podien accedir la majoria de noies solteres que necessitaven treballar, foren el servei domèstic i el treball a les fàbriques per a les dones de classe baixa. Però, depenent de la classe social les oportunitats no eren les mateixes. "Des de final dels segle XIX havien començat a obrir-se per a les dones altres ocupacions laborals, dintre sempre del sector terciari, els quals tenen en comú el fet de requerir un cert nivell d'instrucció: l'any 1882 correus i telègrafs comencen a admetre dones en les seves plantilles i l'any 1918 ho fa l'administració pública, (...) les professions liberals també comencen a obrir-se tímidament a les noies, en feines com ara mestra, llevadora o infermera".[3]

Aquesta obertura al mon laboral provocarà "la feminització de les feines burocràtiques auxiliars que s'acomplirà amb l'expansió administrativa i l'escolarització més gran de les noies (...) La feina d'oficina es considerarà especialment adequada per a les dones a causa del seu caràcter *sedentari* i de la seva necessitat de paciència i de resolució de tasques rutinàries.[4]

D'altra banda quan "les dones de classe mitjana-alta, faran un altre plantejament, en el moment d'accedir a algun treball extradomèstic, ho faran per motivacions individuals (com el desig, per exemple, de gaudir d'independència econòmica o per raons professionals) i no pas com les classes més baixes, en les quals el motiu, generalment, és la millora de la posició i la qualitat de vida de la família, i com a tal ajut, és considera que es pot intensificar o interrompre's, segons les conveniències del col·lectiu familiar".[5]

Cal destacar, a la mateixa època, final del segle XIX principi del XX, l'aparició d'un altre fenomen important: el moviment de dones que donarà pas a un nou tipus de dona, "una nova dona independent, amb educació superior i econòmicament autònoma que va rebutjar el culte a la vertadera feminitat i la seva legitimació fou amargament debatuda per les altres dones i els homes durant la primera meitat del segle XX".[6]

La coincidència en el temps dels moviments de dones i l'aparició de les primeres esportistes no va significar que fessin una reivindicació femenina pel que fa a la pràctica esportiva, l'existència d'altres temes més prioritaris reclamaven l'atenció de les dones, el dret als estudis, al treball i al vot van constituir els terrenys on les dones van iniciar les seves reivindicacions.

Com podem veure, el començament del segle XX, serà l'inici d'una cursa en contra dels prejudicis de tot tipus i contra interessos que havien creat un abisme convivencial i artificial entre el món masculí i el femení. De la profunda discriminació es va passar a la lluita reivindicativa que, amb el pas del temps, ha significat el guany d'una igualtat davant de la llei, però que encara no ha modificat, en profunditat, els comportaments estereotipats en relació als rols sexuals masculins i femenins.

Paral·lelament l'esport que, des del 1860, data de l'inici de les primeres federacions, s'havia anat expandint, iniciava el seu gran desenvolupament. Com a conseqüència d'aquesta presència de l'esport

---

[1] Julian Marias, *La mujer en el siglo XX*. Madrid: Alianza Editorial, 1980.

[2] Vegeu, per a la història del treball femení: Françoise Battagliola: "Histoire du travail des femmes". *La Découverte*, París 2000. Sobre la situació del treball femení a la Unió Europea en l'últim terç de seglo XX, ver Margaret Maruani: "Travail et emploi des femmes". *La Découverte*, París, 2000.

[3] Dolors Comas i Argemí *et alii*, *Vides de Dones*, Barcelona: Ed. Altafulla, pàg. 70.

[4] Ibid., pàg.70

[5] Susana Narotzky, *Trabajar en familia. Mujeres hogares y talleres*, Valencia: Institució Alfons el Magnànim, 1988.

[6] Citat per Carmen Díaz Mintegui, "Deporte y construcción de las relaciones sociales de género", *Gazeta de Antropología*, 1996, pàg. 96.

en la societat, una minoria, començava a veure amb bons ulls que les dones practiquessin alguns esports, sempre que no fossin excessivament competitius, i que s'adaptessin a les "característiques" de la fisiologia femenina. Però ni la ciència mèdica ni la societat civil, en general, veien amb bons ulls la figura de la dona esportista; els primers, no trobaven en l'esport una activitat recomanable per a la salut de les dones atesa la seva constitució i, d'altra banda, la societat tampoc no admetia la figura d'una dona decidida, segura i independent, que és la que l'esport construïa. Així, quan es comença a recomanar la pràctica física per a les dones de principi de segle, com per exemple l'excursionisme, es fa per unes raons exclusivament eugenístiques: millorar la salut de les futures mares i, en conseqüència, dels futurs fills.

Aquesta visió higienista i utilitarista al voltant de les pràctiques físiques més adequades per a les dones serà constant al llarg del temps, i serà més o menys accentuada depenent de les necessitats dels Estats d'augmentar la taxa de naixements.

Malgrat totes aquestes posicions que no afavorien la difusió de l'esport entre les dones, algunes ja havien començat a iniciar-se en una pràctica que estava molt més estesa entre els homes. Les propietats curatives de l'aigua salada i la brisa marina apropa les filles de la burgesia a balnearis i platges. "La hidroteràpia de l'aigua de mar podia alleujar l'esterilitat, el catarro o l'estrenyiment (...), però, sobretot curava els mals derivats de les tensions, l'estrès i la contaminació de les ciutats, i que variaven des de la depressió, el llanguiment cloròtic i la hipocondria fins a les neurosis, els deliris i altres trastorns nerviosos".[7]

La bicicleta també es troba en l'origen de la difusió de les pràctiques físiques femenines de principi de segle, sense oblidar-ne, però, els detractors, que no consideraven aquesta pràctica adequada per a les dones. La bicicleta estava vista com un element que acabaria per trastornar els costums i les bones maneres i aquests acabarien per afectar sobretot les dones, que van adoptar per a la seva pràctica la utilització dels bombatxos inventats per les feministes de Nova York el 1849. "Fins i tot els que es desfeien en lloances a *les noves rodes del progrés* s'adonaven que, vestides amb bombatxos de vellut, les dones començaven a assemblar-se als homes". Però les dones, malgrat les nombroses opinions en contra, van trobar en la bicicleta un element de llibertat que els va permetre viure a la velocitat dels moments; no és estrany que la presidenta del Congrés Feminista de 1896, aixequés la seva copa per brindar per "la igualitària i anivelladora bicicleta" que estava a punt d'alliberar el seu sexe".[8]

El segle XX s'inicia, en el terreny esportiu, amb la participació de les dones en els Jocs Olímpics, en les proves de golf i de tennis; la tennista Charlotte Cooper, de Gran Bretanya, esdevé la primera campiona olímpica. I les canadenques escalen les Muntanyes Rocalloses.

La presència de les dones en la societat

La lluita de les dones feministes per conquerir el dret al vot, gairebé a tots els continents i, sobretot, als Estats Units i al Regne Units (hi ha sufragistes que a començament del segle arriben fins i tot a la vaga de fam), i la Revolució d'Octubre de 1917, van suposar una commoció que va impulsar les lluites per l'emancipació de les dones.

La Primera Guerra Mundial va impulsar les seves voluntats pacifistes i en 1915, en ple conflicte mundial, el Congrés Pacifista de l'Haia donarà lloc a la creació de la primera Lliga Internacional de les Dones per la Pau i la Llibertat que serà presidida per l'americana Jane Addams, que rebrà el Premi Nobel en 1931. També va contribuir a legitimar el dret al treball de les dones, atès que aquestes havien de reemplaçar els homes que havien marxat al front, circumstància que va accelerar l'obtenció del sufragi femení.

Als països industrialitzats, especialment durant els anys vint, el cos femení adquireix una gran llibertat de moviments: s'abandona la utilització del cosset, les faldilles es fan més curtes, els cabells es tallen curts, etc., cosa que condueix a una mena de modernisme a la *"garçon"* que domina alguns indrets burgesos, sobretot, a ciutats com ara París, Berlín o Nova York i que, amb el temps, s'exporta a altres llocs.

Aquesta dinamització i comoditat de la moda facilitarà, enormement, la presència cada cop més nombrosa de les dones en l'àmbit esportiu.

Els Jocs Olímpics ampliaven les proves en què podien participar les dones, malgrat l'oposició de personatges tan influents com Pierre de Coubertin, restaurador dels Jocs Olímpics moderns, que opinava "...quant a la participació femenina en els Jocs, hi sóc contrari. És en contra la meva voluntat que hagin estat admeses en un nombre de proves cada cop més gran" .[9] A causa d'aquesta negativa la Federació Esportiva Femenina Internacional va organitzar els primers Jocs Olímpics per a dones a París; hi van assistir 20.000 espectadors i s'hi van establir 18 records mundials en atletisme el mateix dia.

En 1924 una representació femenina va participar en els Jocs Olímpics, en les proves de tennis. Les seleccionades van ser la catalana Rosa Torres i una joveníssima Lilí Àlvarez.

En els Jocs Olímpics de 1928 les dones eren admeses en tres proves d'atletisme. El mateix any, 1928, l'interès creixent de les dones per la pràctica esportiva es materialitza a Espanya amb l'aparició del primer club femení del que tenim noticia, El Club Femení d'Esports, fundat a Barcelona per a la promoció i divulgació de l'esport entre les joves de classe mitjana i baixa, malgrat que els objectius eren formar mares saludables adequadament

[7] Eugen Weber, *Francia, fin de siglo*. Madrid: Editorial Debate S.A. 1989, pàg. 234.

[8] Ibid. pàg. 262.

[9] Pierre Coubertin. *Ideario Olímpico. Discursos y ensayos*. Madrid: INEF, 1973, pàg. 70.

educades i amb una sòlida preparació física.

L'any 1929 el món de l'esport femení espanyol comptarà amb la victòria de Lilí Àlvarez en dobles de tennis en el Roland Garros.

La situació mundial es veurà sotraguejada per la crisi del 1929 i les seves negatives repercussions arreu del món; aquesta situació tallarà l'impuls pres per les dones, i es tornarà a revalorar el model de dona sotmesa a l'autoritat de l'home. En el cas espanyol la Depressió va actuar com un revulsiu que va accelerar la profunda crisi política de la Dictadura de Primo de Rivera. La crisi de 1929 va quedar, en els seus aspectes més generals, relacionada amb el canvi polític que va obrir l'escenari democràtic a l'Estat espanyol i que va acabar amb la proclamació de la segona República que, evidentment, va repercutir positivament en la situació de les dones.

La modernització de l'estat. Les dones i l'esport

La segona República va adoptar un seguit de mesures que van significar grans avenços en el reconeixement dels drets de les dones: dret al vot, al divorci i, a Catalunya, el dret a l'avortament. Paral·lelament a aquestes conquestes, l'esport femení va créixer i es va expandir. El 1931, Campionat d'Espanya d'atletisme femení, el 1933 els de natació, esquí, futbol, cross, hoquei, etc.[10]

Els clubs i associacions femenines, com "Las Legionarias del Deporte y de la salud" o la Sociedad Femenina de Atletismo proliferen per tot el territori espanyol. Les publicacions esportives i les seccions d'esports d'alguns diaris comencen a referir-se a l'esport femení destacant els aspectes tècnics que predominen sobre l'anècdota i el comentari frívol, que havia marcat l'estil del periodisme que tractava l'esport femení fins al moment. De tota manera, l'esportista era tractada per la premsa de manera galant, i es fa més referència a la seva bellesa que a la seva competència.

La natació i el tennis apleguen un gran nombre de participants però, en general, les esportistes participaven en diferents modalitats com, per exemple, Manolita Pérez, campiona de 100 metres lliures, que a més a més practicava gairebé totes les modalitats atlètiques, com cursa de tanques, llançament de javelina, de disc, etc., o la mateixa Lilí Álvarez que practicava, a més del tennis, el ciclisme i l'esquí, esport en què fou campiona d'Espanya el 1941.

Malgrat la presència de nombroses dones en l'àmbit esportiu, calia explicar a la societat que l'esport no allunyava les dones de la seva funció primordial de mare i esposa, i la majoria d'esportistes, fins i tot de nivell internacional, n'abandonaven la pràctica en el moment del casament o, com a molt quan tenien el primer fill.

La derrota de la II República en la guerra civil espanyola va significar la pèrdua dels drets democràtics aconseguits per les dones anteriorment, sobretot els avenços conquerits durant el Front Popular (1936-39), en què "Mujeres Libres" fou un referent constant.[11] El franquisme, de seguida que va guanyar la guerra, va adoptar el model exaltat pel nazisme i el feixisme.

Les pràctiques físiques per a les noies en edat escolar foren reduïdes a la pràctica d'aquells esports que es consideraven adaptats a la seva condició social i biològica i el paper de mares i esposes sotmeses a la voluntat del marit, del qual dependran legalment, serà el lloc en la societat que el franquisme els adjudicarà. Les poques dones adultes, que feien pràctica esportiva, l'abandonen en el moment de casar-se, l'igual com la majoria de treballs, a excepció de les obreres i les treballadores domèstiques. Per assegurar que es complien els programes d'activitat física es va crear un organisme encarregat de vetllar pel seu desenvolupament. La *Sección Femenina* es va fer càrrec fins a la seva desaparició el 1975 de la formació física de les noies i joves espanyoles.

Durant la Segona Guerra Mundial les dones van tornar a reemplaçar els homes en l'activitat productiva però, en finalitzar la guerra, una forta pressió social les obligarà en gran part a "tornar a casa per protagonitzar el fenomen –necessari– del "*baby boom*". Les activitats físiques seran un cop més utilitzades amb finalitats de millora de la salut de les dones per tenir fills sans i forts. No obstant això, és evident que el fort creixement econòmic de la postguerra, els anys anomenats com els "trenta anys gloriosos" (1945-1975), en què el capitalisme creix com mai no ho havia fet abans, accelera la inserció professional de les dones cosa que, alhora, contribueix a la seva major participació política i a l'expansió de la participació de les dones en les activitats esportives.

L'any 1934 se celebren a Londres els quarts i últims Jocs femenins, i desapareixen el 1936, quan van ser incloses en els Jocs Olímpics noves proves per a les dones.

La maternitat comença a no ser obstacle per a la pràctica esportiva d'alt nivell i el 1948 Fanny Blankers-Koen, dels Països Baixos, fou la primera dona-mare que va ser coronada campiona olímpica, però la funció materna de les dones no deixava de ser un element que s'analitzava com el principal impediment per al rendiment esportiu femení. Les dones eren inferiors als homes per causes biològiques.

Quan en 1945, l'ONU declara que "a treball igual salari igual" i, en 1948 declara també la igualtat entre sexes a la "Declaració universal dels drets de l'home", és reconeix de manera implícita l'obligació dels Estats de vetllar, perquè les desigualtats a tots nivells desapareguin. En 1949 apareix *El segundo sexo*, de l'escriptora francesa Simone de Beauvoir, on afirma que la "inferioritat" femenina no és biològica, sinó social i, en 1963, l'americana Betty Friedan analitza, en *La dona mistificada*, el malestar de les dones a la llar, encadenades als aparells domèstics, i la culpabilització amb què viuen les dones assalariades; aquest sentiment serà present fins i tot en els nostres dies, per a

[10] Vegeu Milagros García Bonafé, "Las mujeres y el deporte: del 'corsé' al 'chandal'", a revista *Sistema núm. 110-111*, novembre 1992, pàg. 37-53.

[11] Vegeu Mary Nash, *Rojas. Las mujeres republicanas en la guerra civil*. Madrid: Taurus, 1999.

nombroses dones, en el moment de decidir-se a utilitzar part del seu temps en una pràctica física.

Però el camí iniciat per les dones, com si d'una cursa es tractés, començava a albirar la meta; el 1960, en els Jocs Olímpics, les dones van ser admeses en la cursa de 800 m, prova que havia estat eliminada en els Jocs de 1928 per l'arribada de dues dones col·lapsades a la meta. Les proves de 3.000 i la marató van haver d'esperar fins al 1984.

Els anys 60, van ser testimoni de canvis de tota mena. La "píndola" es comercialitza a partir de 1960, cosa que permet a les dones controlar la seva fecunditat. A Amèrica i a Europa apareixen grups contestataris i moviments antiimperialistes, una joventut progressista camina cap a la lògica d'alliberament i lluita contra l'opressió patriarcal d'un capitalisme triomfant i en creixement continu. Es creen "grups d'acció" de dones i, en 1968, esclata el *Women's Lib* o Moviment d'Alliberament de les Dones que s'estén per tot arreu, i arrela ja de forma definitiva en un moviment feminista mundial que arribarà a tots els grups socials, professions i activitats de la societat.

El final del segle XX. L'esport intel·ligent

Com a conseqüència de tota la situació anterior, l'esport femení iniciarà una progressió en tots els terrenys. Les dones s'incorporen al món científic i la seva presència en els diferents àmbits esportius, no sols com a practicants sinó com a metgesses, entrenadores, psicòlogues etc., impulsa estudis per analitzar les característiques femenines a tots els nivells.

Els mites sobre la inferioritat, tant física com psíquica, de les dones, van deixant pas a una visió més real i científica. Les prohibicions en nom d'una suposada biologia, que no els permetia participar en segons quins esports o que els barrava el pas a algunes proves, van desapareixent.

Les dones depenen de la seva voluntat i de les polítiques esportives dels Estats, per tenir més o menys facilitats per accedir, pràcticament, a totes les modalitats esportives de qualsevol nivell.

La presència de les dones en els Jocs Olímpics ha estat un indicador de la presència femenina en l'esport d'alt rendiment. Als Jocs d'Atlanta, el 1996, la presència de participants fou de 3.626 dones d'un total de 10.629 atletes, un 32 % més que en els Jocs de Barcelona de 1992. Els ajuts als països en vies de desenvolupament que promou el CIO repercutiran, segurament, en una major presència de les dones als Jocs al llarg dels pròxims anys.

Malgrat aquesta acceleració dels últims anys, i la demostració de les seves capacitats, les dones esportistes no han accedit a l'Olimp dels millors atletes masculins, les diferències biològiques és continuen utilitzant com a motiu de debat en la valoració del seu rendiment. La incursió de les dones en activitats on les qualitats físiques basades en la força i la velocitat, són determinants, ha provocat que l'esport femení sigui considerat com de segona categoria i, en conseqüència, premis i honors, espais en els mitjans de comunicació, "sponsors", etc., tenen sempre menor quantia i menys importància. D'altra banda, la presència femenina en llocs de responsabilitat esportiva és l'assignatura pendent que li queda a l'esport per aconseguir una igualtat real.

Arribat aquest moment la pregunta que sorgeix és, evidentment, per què les dones s'han entestat en una pràctica en què les seves condicions biològiques les fa ser sempre d'inferior categoria? La resposta la podem trobar si analitzem l'esport des d'una perspectiva més àmplia que la purament biològica. Si l'observem com un conjunt d'accions, en què la resolució dels problemes que planteja tenen factors múltiples. La resolució dels problemes es pot assolir mitjançant una progressió en l'entrenament de l'eficàcia física solament o, i aquí entra la diferent manera de resoldre situacions, en funció de les diferències biològiques, utilitzant una estratègia diferent que s'adapti a les característiques del grup participant.

Les dones han aportat a l'esport una visió que va més enllà del desenvolupament de les qualitats físiques, les dones han transformat la pràctica esportiva en un conjunt d'accions on la intel·ligència motriu, l'ús intel·ligent de l'espai tenen com a conseqüència que esports com al tennis o al futbol, per citar-ne dos de molt diferents, hagin assolit un nivell de competència que la sola millora física no pot aconseguir.

Els inicis del segle XX han estat testimoni de les pretensions i pressions de les dones per accedir a la pràctica esportiva, els inicis del segle XXI són testimoni de la presència de les dones en aquest món, en nombre evidentment significatiu, però, sobretot, en aquest moment l'esport de competició s'ha beneficiat d'una interpretació més rica i variada, des de la perspectiva motriu, gràcies a la participació de dones esportistes.

A hores d'ara, i de forma general, a les dones els queden poques barreres per accedir a la pràctica esportiva, pràcticament en totes les seves modalitats, però no hem d'oblidar que l'esport d'alt nivell és practicat per una minoria de persones, les quals han de reunir uns requisits físics imprescindibles.

L'esport, en l'actualitat, s'ha convertit en un fenomen que arriba a la majoria de la població, la qual participa d'aquest fet des de situacions molt variades: espectadors, participants, directius etc. L'esport "s'ha diversificat molt, de manera que pot adaptar-se a gustos molt variats. D'ésser un sistema tancat, amb codis i valors uniformes, ha esclatat en un sistema obert que dóna entrada a col·lectius amb motivacions diferenciades. En l'esport es reflecteixen sensibilitats contemporànies (salut, diversió, amor a la natura..). (...) Es considera que forma part dels béns culturals a què tota persona ha de poder accedir per tal que el dret a la igualtat sigui garantit".[12]

Creiem que en aquesta transformació i democratització de les pràctiques esportives

[12] Núria Puig; Klaus Heinemamm: *Institucions públiques i desenvolupament de l'esport a Catalunya (1975-1994). Proposta d'un marc teòric interpretatiu*. Barcelona: Publicacions UB, 1995, pàg. 127.

les dones han tingut un paper important, des de totes les perspectives. Si l'esport de competició s'ha enriquit gràcies a la presència de les dones, les activitats de lleure i salut tenen en elles els principals usuaris. L'esportivització de la nostra societat seria impensable si el col·lectiu femení no hagués apostat i, lluitat, per ocupar un lloc en el seu si.

Un cop aconseguida la normalització de les dones en l'àmbit de l'esport resta ara aconseguir que el nombre de practicants esportives, sigui quin sigui el seu àmbit, augmenti.

Les polítiques educatives han iniciat un seguit de mesures i treballs per assolir aquesta fita, atès que els treballs realitzat sobre el tema indiquen que les joves espanyoles, d'entre 11 i 15 anys, són les que menys activitat extraescolar fan dels països europeus, seguides pels països de l'Est.[13] Aquest tema, però, pel seu abast s'haurà de tractar en un altre moment.

Bibliografia

Battagliola, F.: "Histoire du travail des femmes". *La Découverte*, París, 2000.

Comas y Argemí, D. i altres: "Vides de dones", Barcelona: Altafulla, 1990.

Díaz Mantegui, C.: "Deporte y construcciones de las relaciones sociales de género". A *Gazeta de antropología*, 1996.

Coubertin, P.: *Ideario Olímpico. Discursos y ensayos*. Madrid: INEF, 1973.

García Bonafé, M.: "Las mujeres y el deporte: del 'Corsé' al 'Chandal', a revista *Sistema 110-111*, novembre 1992, pàg. 37-53.

Marías, J.: *La mujer en el siglo XX*. Madrid: Alianza Editorial, 1980.

Maruani, M.: "Travail et emploi des femmes". *La Découverte*, París, 2000.

Narotzky, S.: *Trabajar en familia. Mujeres, hogares y talleres*. Barcelona: Atafulla, 1990.

Nash, M.: *Rojas. Las mujeres republicanas en la guerra civil*. Madrid: Taurus, 1999.

Puig, N.; Heinemamm, K.: "Institucions públiques i desenvolupament de l'esport a Catalunya (1975-1994), Proposta d'un marc teòric interpretatiu". A *Acàcia*. Barcelona: Publicaciones UB, 1995, pàg. 123-143.

Torres, E.: "Factores personales y sociales vinculados a la práctica fisico-deportiva desde la perspectiva de género". Ponencia presentada en las *Jornadas sobre género y deporte*. Granada: Junta de Andalucía, 2001.

CAAWS ACAFS: http://www.caaws.ca/francais/fits_sillants/

[13] Vegeu ElisaTorres: *Factores personales y sociales vinculados a la práctica físico-deportiva desde la perspectiva de género*. Ponència presentada a les Jornadas sobre Género y Deporte, organizadas per la Junta de Andalucía, Granada, mayo 2001 (actes xerocopiades).

Paraules clau
emocions, esport, sociologia, entorns socioculturals i històrics, didàctica

Tot ensenyant sociologia de les emocions en l'esport

Núria Puig
Professora de Sociologia de l'Esport de l'INEFC-Barcelona

Francisco Lagardera
Professor de Sociologia de l'Esport de l'INEFC-Lleida

Albert Juncà
Llicenciat en Educació Física. Laboratori d'Investigació Social. INEFC-Barcelona

Abstract

The article makes a proposal about how to teach Sociology of Emotions in Sport. It begins explaining the importance of emotions in the professional world of Physical Education and Sport. The following topics are: what is an emotion from a sociological perspective, the communication of emotions, sociocultural and historical environments of emotions, emotional work, and the treatment of emotions by teaching physical education and sport. In each of these parts we are proposing pictures, examples and tables which can be used as a didactical instruments.

Key words

Emotions, sport, sociology, historical and sociocultural contexts, teaching methods

Resum

L'article fa una proposta de com ensenyar sociologia de les emocions en l'esport. Comença justificant la importància del tema en el món professional de l'activitat física i l'esport. A continuació es tracta el concepte d'emoció des d'una perspectiva sociològica, la comunicació de les emocions, els contextos socioculturals i històrics de les emocions, el treball emocional i el tractament de les emocions en les classes d'educació física i esport. A cada apartat es proposen fotos, exemples i gràfiques que poden ésser emprats com a eines didàctiques.

Introducció: l'interès d'ensenyar sociologia de les emocions esportives

En la tradició de recerca dins l'àmbit de les ciències socials que, amb el pas dels anys, s'ha anat bastint a l'INEF de Catalunya, les emocions esportives han anat desvetllant-se com a objecte d'estudi amb entitat pròpia. És així com ja des dels inicis dels anys 90 hem anat endegant projectes de recerca[1] i establint contactes amb col·legues d'altres universitats que han donat lloc a un vídeo,[2] comunicacions a trobades científiques, publicacions[3] i ensenyaments diversos. Ens ha semblat que una bona manera de donar coherència en aquest seguit de contribucions era fer una proposta de com es podria ensenyar una assignatura *Sociologia de les emocions en l'esport*. El moment és oportú atès que, amb el nou pla d'estudis de la llicenciatura en ciències de l'activitat física i l'esport, l'oferta d'assignatures optatives s'ha ampliat molt i una amb aquests continguts en podria formar part.

Així, doncs, l'article que es presenta fa propostes de com es podria abordar

[1] Vegeu Morell 1993, 1995; Llonch 1996a; Sánchez Martín/Sánchez Martín, 1992; Lagardera *et al.*, 1997.
[2] Vegeu González, Puig *et al.*, 1997.
[3] Vegeu Heinemann, 1999; Heinemann/Puig, 1997; Lagardera, 1999; Llonch, 1996b.

didàcticament aquest tema. Un tema que, quan es planteja per primera vegada, provoca desconcert. Tothom està d'acord amb el fet que les emocions són molt importants en el món de l'esport. Ara bé, costa més entendre que aquestes emocions tenen una dimensió sociològica i que, si aquesta no s'entén, les actuacions en el terreny pràctic poden ésser equivocades. Així, per exemple, allò que en certs entorns esportius és acceptat com a comportament correcte després de la victòria (fer una tombarella després de marcar un gol en el cas del futbol) pot ser censurat en d'altres (en un partit de golf, per exemple). Qui no sàpiga transmetre aquest tipus de "normes emocionals" a les persones que entrena potser fracassarà en la seva tasca, no tant per incompetència tàctica o tècnica, sinó per la incapacitat de desenvolupar-la en determinats entorns socioculturals.

Les parts de què es composa l'article estan ordenades de la manera que creiem que cal presentar els temes en una assignatura de sociologia de les emocions en l'esport. Sens dubte, hi ha més temes a tractar (tipologia d'emocions, funcions, problemes específics que per la seva magnitud social –el cas del "*hooliganisme*", per exemple– o el seu interès –emocions en organitzacions– poden ésser tractats en una sessió o en diverses...). Ens hem limitat, però, a triar-ne uns quants i a proposar la manera com nosaltres els abordaríem. Es comença per una explicació del concepte d'emoció des d'una perspectiva sociològica. L'apartat següent tracta sobre la comunicació de les emocions. Aquestes són "invisibles" i, per tant, per comunicar-les hem d'emprar eines que tenim al nostre abast, des de les expressions facials, fins al llenguatge i certs comportaments. Aquesta comunicació es fa a partir d'uns codis culturals determinats. Per això, l'apartat següent s'ocupa de les emocions en els diferents contextos socials i culturals. La manera com aquests ens socialitzen emocionalment és tractada en l'apartat sobre treball emocional. L'últim apartat, finalment, atesa la importància de l'escola com a transmissora de valors i normes de comportament, parla de la qüestió del tractament de les emocions en les classes d'educació física i esportiva. A cada apartat, a banda de les reflexions teòriques que ens han semblat pertinents i que poden ésser ampliades amb els textos que citem, proposem exemples, fotos, gràfiques..., que es poden emprar com a eines didàctiques.

Què s'entén per emoció des d'una perspectiva sociològica?

Una emoció no és una simple reacció fisiològica, sinó que, tot i tenir una dimensió d'aquest tipus, també està relacionada amb trets de personalitat (dimensió psicològica), subcultures específiques (modalitats esportives –en el nostre cas–, gènere, edat) i generals (contextos socio-culturals i històrics); les dues últimes configuren la dimensió sociològica de l'emoció.[4]

Si una emoció fos només una reacció fisiològica no s'entendrien molts dels comportaments dels esportistes. Segons els interessos en joc (distreure l'adversari, guanyar temps, trencar el ritme del joc, provocar una expulsió...) o els seus condicionants socioculturals, l'expressió –i, fins i tot, el tipus d'emocions– serà molt diferent. En aquest sentit, Hackfort i Schlattmann (1991) van efectuar una investigació sobre emocions en l'esport i el primer que feren fou identificar les emocions viscudes pel conjunt d'esportistes observats. En total en trobaren 51, i les deu primeres foren: excitació, alegria, satisfacció, desesperació, entusiasme, orgull, camaraderia, enuig, ràbia i agressivitat. Aquest resultat no té gaire interès si no és pels matisos que, a continuació s'expressaven: *a*) les mateixes emocions sorgien en situacions ben diferents (allò que en unes persones provocava alegria, en altres era motiu de tristor); i *b*) en gairebé el 50% dels casos els i les esportistes no havien volgut –per raons estratègiques– mostrar les seves emocions; es podria arribar a pensar que no en tenien, la qual cosa no era certa. L'emoció viscuda depenia en cada cas de les circumstàncies que l'envoltaven; donar-la a conèixer o no, també.

Un altre exemple de com l'emoció depèn de la situació en què es produeix és el següent: la tristor que experimentà un equip femení que participava a la lliga espanyola de futbol. Per a les seves components la victòria fou una frustració, atès que feia massa temps que sempre guanyaven, la qual cosa mostrava la feblesa dels equips contraris i del futbol femení en general. En perdre tot atractiu el campionat –guanyaven sempre– eren conscients que la federació encara tindria més arguments per no recolzar el futbol femení. A causa de les condicions particulars en què es trobava –probablement encara s'hi troba– el seu esport, la victòria els produïa tristor, fet que sorprèn a primera vista. Normalment, les emocions que s'expressen davant la victòria són la joia, l'entusiasme... En canvi, la seva *definició de la situació*[5] tenia en compte aspectes institucionals (socioculturals, de context) que donaven com a resultat una emoció negativa. A la literatura sobre sociologia de les emocions en l'esport trobem molts exemples de la relació entre emocions i definició de la situació (Hackfort/Schlattman, 1991; Rail, 1992; Puig, 1996; Puig/Morell, 1996).

També cal tenir en compte que l'emoció és un procés (Scherrer, 1982). En realitat, és un *procés d'atribució de significat* (Rail, 1990, 1992; Puig/Morell, 1996). Això vol dir que les emocions expressades per una persona poden variar al llarg del temps; les mateixes situacions poden ser definides de forma diferent a causa de la variació de les circumstàncies personals. Així, una medalla de bronze pot provocar una alegria exultant al començament de la carrera esportiva i pot considerar-se un

[4] Per a una revisió força exhaustiva sobre l'estat actual de la sociologia de les emocions en l'esport, vegeu Dunquin, 2000.

[5] Per aprofundir més en el concepte de *definició de la situació*, vegeu Allport, 1986.

fracàs quan la persona ja ha esdevingut una estrella de l'esport. Per això, és molt important que, quan s'estudien les emocions a l'esport –o en altres àmbits de la vida quotidiana–, es tingui sempre present la perspectiva diacrònica. L'emoció, més que ser una cosa estàtica, és un *itinerari emocional* d'atribució de significats que varia al llarg del temps (Puig/Morell, 1996).

Per últim, en aquesta reflexió sobre l'emoció des d'un punt de vista sociològic, cal tenir en compte el paper de l'emoció en els comportaments individuals. En certs moments de la història de la sociologia ha predominat l'estudi del comportament humà entès com a un conjunt d'accions programades racionalment, tot oblidant que les emocions també en formen part (Denzin, 1990; Rail 1990, 1992). La racionalitat té els seus límits justament perquè les nostres accions no són només el resultat de decisions racionals (Heinemann, 1998, pàg. 43-66). Decidir o no decidir iniciar-se en una carrera esportiva d'alt nivell, per exemple, és una qüestió lligada a esdeveniments plens d'emocions que estimulen aquesta decisió: entusiasme per l'èxit a les primeres competicions en què es participa, satisfacció per veure que hom aconsegueix fer una cosa ben feta, alegria i repte per assolir una nova fita que ens "enganxen" cada cop més a l'activitat esportiva, de tal manera que ja comença a esdevenir un aspecte essencial de la nostra identitat... Tot plegat, un conjunt d'emocions que ens va envoltant i que, finalment, ens farà decidir i programar -racionalment- el nostre futur per intentar assolir el nivell més alt de la "*performance*". I, en el curs d'aquest procés, caldrà controlar l'ansietat, programar de forma apropiada l'entrenament i la participació en competicions... Les emocions són, doncs, "*detonants*" molt poderosos de l'acció individual (Flam 1990, pàg. 45). Ara bé, una acció guiada exclusivament per les emocions tampoc no existeix. Fins i tot la resposta emocional –aparentment espontània– a un fet és precedida per una anàlisi raonada de la situació que la provoca; l'arrel de l'emoció és justament l'anàlisi d'aquesta situació unida als trets de personalitat (cada persona pot donar una resposta emocional diferent a la mateixa situació). Quan els éssers humans es guien només per les emocions, perden la seva llibertat, no assoleixen els seus fins (Flam, 1990, pàg. 43). Així, doncs, malgrat el pensament binari en el qual hem estat educats, ni les emocions són una cosa ni la raó una altra. En el llenguatge –producte culturalment construït, no ho oblidem– ho diferenciem, però totes dues són aspectes indissociables del comportament humà.

Comunicar les emocions: codificació, descodificació i interpretació

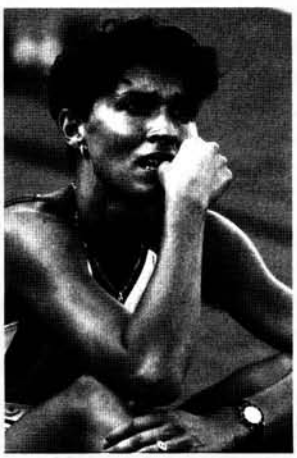
A més del caràcter interactiu i multidimensional de les emocions, aquestes tenen una altra característica fonamental per tal de ser compreses: són "invisibles". És a dir, una emoció no es veu, no és un objecte tangible, sinó que és una cosa que la persona sent i que, si vol que els altres se'n assabentin, ha de trobar la manera de transmetre. En aquest sentit, si observem les esportistes de les fotografies 1 i 2, no podem saber realment quines emocions experimenten: ploren, perquè estan tristes? O ho fan a causa de l'alegria que els provoca el seu triomf? El fet que una d'elles estigui asseguda: és deu a una lesió que la fa plorar de dolor, o és perquè li tremolen les cames de l'alegria que li suposa haver guanyat? Només si elles ens ho expliquen podrem saber realment quines emocions tenen.

De la mateixa manera, la persona en qüestió pot desitjar no mostrar la seva emoció, aspecte que pot ser molt important per a guanyar a l'adversari en un enfrontament esportiu. D'altra banda, l'habilitat d'un bon observador consisteix a saber apreciar els estats emocionals que voluntàriament es volen ocultar. Això pot ser un instrument d'un valor incalculable a l'hora de la competició esportiva o de treballar en gestió de les organitzacions.

Fotos 1 i 2.
Les expressions d'aquestes esportistes no permeten endivinar quina mena d'emocions senten; tant es pot tractar de joia com de desenganyi. Cal tenir més informació per saber-ho. (Font: Cortesia d'*Agence de PresseVandystadt*, 1992, pàg. 106 i 118-119).

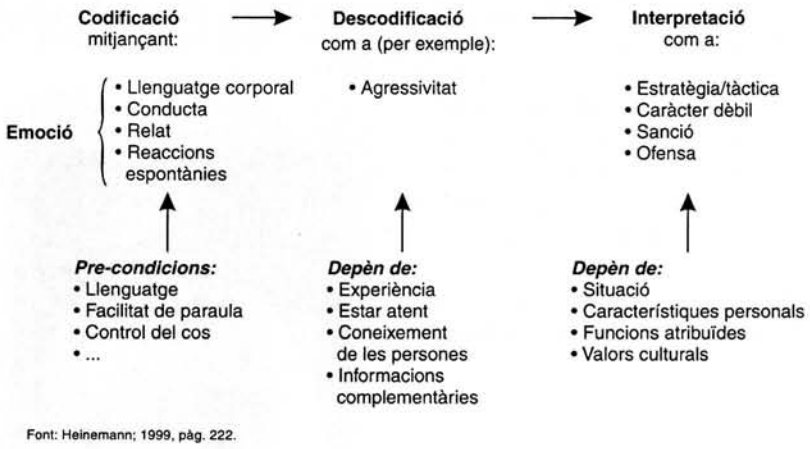
1

2

Molts autors i autores, quan parlen de la comunicació de les emocions, es refereixen a processos de *codificació, descodificació i interpretació* (Heinemann, 1999; Hochschild, 1979; Scherrer, 1982). Com que es tracta de processos interns, la persona ha de trobar un sistema de codis per tal de comunicar-los. De la mateixa manera, aquell que rep el missatge ha de ser capaç de trobar les claus descodificadores adequades per tal d'interpretar correctament l'emoció que es transmet. A la tau-

Taula 1.
Comunicació de les emocions.

Font: Heinemann; 1999, pàg. 222.

la 1 es representa el procés que es produeix dins de l'organisme quan s'hi produeix un esdeveniment susceptible de provocar una emoció i els mitjans de què disposa la persona per a codificar la seva emoció i exterioritzar-la. En aquesta taula, l'emoció que es pren com a exemple és l'agressivitat.

Els instruments que té la persona per a codificar l'emoció són quatre: la conducta (podem tenir comportaments que mostrin satisfacció o insatisfacció davant d'una situació), el propi relat (podem "explicar", "narrar", la nostra emoció), el cos (tota la comunicació no verbal es realitza a través d'ell), i les reaccions fisiològiques (no sempre voluntàries; enrojolar-se és una de les més característiques i sol ser una forma d'expressió de la vergonya).

La persona compta amb aquests "instruments" per tal de comunicar les seves emocions. Perquè els altres entenguin els missatges emocionals codificats que enviem cal que siguin descodificats. Descodificar les emocions correctament requereix, bàsicament, experiència, atenció i disposar d'informacions complementàries referents a l'emoció que es vol descodificar.

Un cop descodificada l'emoció cal interpretar-ne el significat. L'agressivitat del president d'un club, per exemple, pot ser tristesa, la manifestació d'un caràcter dèbil, o bé una estratègia per aconseguir quelcom de la gent a qui s'adreça de forma agressiva. Per això, és molt important conèixer els contextos socials, culturals i històrics en els que l'emoció es produeix. Són indispensables per fer una interpretació correcta de les emocions.

Emocions esportives i contextos socioculturals i històrics

Des que Durkheim va mostrar a la seva famosa obra *El suïcidi*, que un acte, aparentment tan íntim, com és llevar-se voluntàriament la vida, estava relacionat amb aspectes de naturalesa social i, especialment, amb la cultura religiosa, han estat moltes les investigacions que ens han mostrat amb regularitat com l'expressió de les emocions es realitza d'acord amb unes normes establertes socialment que varien d'un context a un altre (Elias, 1979; Foucault, 1961; Durkheim, 1965...)

Un exemple paradigmàtic d'això són els estudis de Bateson i Mead que l'any 1942 mostraren com en la societat balinesa, els que tenien relacions estretes, amoroses i càlides amb els fills i les filles eren els pares. Contràriament, les mares tenien la funció d'ensenyar el control emocional a la seva prole de tal manera que mai responien als seus requeriments d'afecte (Bateson, 1977).

Les emocions que es troben en l'àmbit esportiu no s'entenen si no es relacionen amb el context sociocultural i històric on es desenvolupen. Hem de referir-nos, en primer lloc, al clàssic treball efectuat per Norbert Elias (1992) sobre la violència, en comparar l'esport actual amb el de la Grècia clàssica. Malgrat les referències ideològiques amb què es vol rememorar l'esport de l'antiguitat, els estudis efectuats sobre aquest tema, mostren, entre altres aspectes, l'elevat nivell de violència que s'hi produïa:

> "Al Pancratio els combatents lluitaven amb tot el seu cos, amb les mans, els peus, els colzes, els genolls, el coll, el cap. A Esparta utilitzaven, fins i tot, les dents. Els pancratistes es podien treure els ulls els uns als altres... També era permès fer caure a l'adversari fent-li la traveta, aixecar-lo pels peus, el nas i les orelles, dislocar-li els dits de les mans, els ossos dels braços i estrangular-lo emprant tota mena de claus. Si l'un aconseguia fer caure l'altre, podia asseure-s'hi al damunt i copejar-lo al cap, a la cara, a les orelles; també podia clavar-li puntades de peu i trepitjar-lo. No cal dir que en aquest torneig tan brutal els lluitadors sofrien tota mena de ferides i sovint fins i tot hi morien" (Elias, 1992, pàg. 169).

Segons l'autor, aquestes diferències són degudes als diversos graus de tolerància respecte a la violència; i aquests es troben relacionats amb el desenvolupament de l'aparell de l'Estat: com major sigui aquest més gran serà el control de la violència física per part de les institucions especialitzades (policia, exèrcit, presons, tribunals de justícia). Això té com a conseqüència una menor familiaritat amb la violència física per part de la població; es produeix un menor grau de tolerància envers aquesta. El desenvolupament de l'Estat a la Grècia antiga, per més que es parli de ciutats estat, no és comparable al de l'Estat contemporani. En aquell temps la protecció de la vida de les persones no era competència de l'Estat sinó de la família, dels parents. La defensa personal, però també la venjança per l'honor ultratjat, restava en el marc de les relacions de parentiu (Elias, 1992). Actualment, en canvi, a les societats occidentals, qualse-

vol intent de saldar un assumpte pendent mitjançant la violència física i a títol personal està totalment sancionat. És competència de l'Estat.

L'expressió de les emocions a l'esport també es troba relacionada amb la posició social dels seus practicants; tal i com Bourdieu ho ha anat mostrant al llarg de les seves investigacions, el gust –les preferències per un esport o altre, una música o una altra, determinades lectures– està molt relacionat amb el lloc ocupat per les persones dins l'espai de les posicions socials. Pel que fa a aquesta qüestió, Àngels Llonch (1996a) va efectuar un estudi comparatiu entre quatre organitzacions esportives que van existir a Catalunya durant el primer quart del segle XX. Eren: el Club Natació Barcelona, fundat l'any 1907, a imatge dels clubs anglesos, per membres de l'alta burgesia; el CADCI (Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria) fundat l'any 1903 per treballadors de "coll blanc" amb l'objectiu de millorar la seva situació, raó per la qual des dels seus inicis es va crear una secció d'esports i una altra d'excursionisme; el sector renovador de l'excursionisme, una organització que es va crear a principi dels anys 20 per gent de les classes mitjanes amb la intenció de popularitzar aquesta pràctica; i els Amics del Sol, un col·lectiu que va fer les primeres trobades a partir del 1915 i que estava format per persones vinculades als corrents higienistes i llibertàries que tant de ressò van tenir a Catalunya durant el primer terç del segle XX.

Per a l'autora, "cada col·lectiu *sent* segons els seus objectius i la seva escala de valors" (Llonch, 1996a, pàg. 71). Segons la subcultura pròpia de cada col·lectiu, el tipus d'emocions relacionades amb l'esport varia. Així, els socis del Club Natació Barcelona "(...) viuen la seva pràctica a partir de la competició. La seva màxima alegria era contemplar el seu club i els seus representants superant els adversaris més difícils" (Llonch, 1996a, pàg. 71). D'altra banda, el CADCI "mostra tot el seu entusiasme davant la proliferació de les seves activitats i la multiplicació dels seus projectes (...) evolució col·lectiva cap a l'assoliment d'una societat lliure, justa i patriòtica" (Llonch, 1996a, pàg. 71). Entre els excursionistes es barregen sentiments relacionats amb el reforçament de la identitat nacional catalana i amb el gust per les caminades a la natura. I pel que fa als Amics del Sol, aquests tenen com a font principal d'emocions el cultiu de l'amistat al marge de qualsevol estructura organitzada -cal recordar que el moviment llibertari considerava les estructures organitzades i, especialment, l'Estat, la principal font d'opressió dels pobles- i convertiren la naturalesa en "la seva font de saviesa, de plaer i d'emocions (...) En aquesta línia eren uns ferms defensors del nudisme, perquè, segons ells, treure's la roba suposava alliberar-se dels entrebancs artificials i fusionar-se encara més amb la mare Naturalesa" (Llonch, 1996a, pàg. 71). Òbviament, practicar el nudisme a principi de segle a Catalunya i a Espanya provocava un cúmul d'emocions intensament negatives a la majoria de la població.

Finalment, en un estudi realitzat per Moragas, Rivenburgh i Larson (1995) sobre la retransmissió de la cerimònia d'inauguració dels Jocs Olímpics de Barcelona'92 que van efectuar vint-i-sis cadenes de televisió, també s'hi inclouen elements per a una sociologia de les emocions en l'esport. La tesi de l'estudi és que no hi hagué una única cerimònia d'inauguració sinó vint-i-sis, perquè cadascuna de les cadenes va adaptar la retransmissió als gustos de les seves respectives audiències. Van efectuar una reconstrucció de la realitat de l'esdeveniment que s'estava produint. Per al comitè organitzador, un moment molt important de la cerimònia era l'entrada a l'estadi del Rei d'Espanya –Juan Carlos I–. Normalment, l'entrada de la persona que declara inaugurats els Jocs es fa mentre sona l'himne nacional –estatal–. A causa de la preocupació pel fet que es pogués produir una mala rebuda al Rei d'Espanya (les tensions nacionalistes que existeixen entre Catalunya i Espanya així ho feien preveure)[6] es va optar per una solució de compromís: mentre l'himne nacional de Catalunya sonés a l'estadi el rei apareixeria i, tot seguit, sonaria l'himne espanyol. A la guia de la cerimònia inaugural que es va donar als periodistes hi constava l'explicació d'aquestes circumstàncies i el seu significat. Aquesta guia és un document orientatiu que s'utilitza segons les necessitats i les consideracions que en fa cada professional. Doncs bé, el públic de l'estadi –majoritàriament català– es va mostrar joiós mentre es produïa aquesta situació d'equilibri entre diferents interessos i sensibilitats nacionals (atrevir-se a dir que la mostra de joia era per l'himne nacional de Catalunya, pel rei d'Espanya o per ambdues coses alhora, és bastant arriscat, i segurament hi hagué motivacions dels tres tipus). Les televisions catalana i espanyola van seguir fidelment (imatge i so) l'escena. Altres televisions efectuaren les seves pròpies interpretacions; així, per exemple, la televisió camerunesa va tallar el so i, en el mateix moment que sonava l'himne de Catalunya, el comentarista deia "el Rei té 54 anys". Probablement, el locutor va considerar que per a l'audiència de Camerun, l'himne català acompanyat de l'entrada del rei a l'estadi, no tenia cap significat i, per això, va efectuar el comentari que li semblà més adient.

Amb tots els aspectes considerats, la idea principal que cal ressaltar és que les emocions no són espontànies sinó que s'aprenen segons la cultura de pertinença. Les emocions són, per tant, una cosa que s'aprèn, que es treballa, que es controla. Ocupem-nos-en.

Treball emocional i normes socials

La psicologia de l'esport té com a un dels seus objectius fonamentals la millora del rendiment esportiu mitjançant el control emocional. L'estrès competitiu provoca

[6] Per a més informació sobre les tensions nacionalistes al voltant dels Jocs de Barcelona '92, vegeu Hargreaves, 2000.

en els atletes estats d'ansietat i altres tipus de situacions emocionals (desconcentració, desmotivació, reaccions somàtiques) que limiten les seves possibilitats d'èxit. Existeixen un seguit de tècniques que ajuden a lluitar contra aquests elements adversos. Haase i Hänsel (1995), en un article molt ponderat respecte a l'eficàcia provada de cadascuna d'elles, les agrupen de la forma següent: tècniques de relaxació, entrenament mental, visualització ("*imagery training*"), monòlegs ("*self-talking*") i entrenament per definició d'objectius. Tot i que hi poden haver diferències, segons els autors, la classificació de les tècniques és, aproximadament, la mateixa.

El més significatiu és que l'eficàcia d'aquestes tècniques depèn del grau d'automatització que s'aconsegueixi en el control de l'emoció. Com més espontàniament es realitzi major serà l'èxit. Gould, Eklund i Jackson, (1993:91) realitzaren una investigació amb 20 atletes nord- americans que havien participat a les proves de lluita lliure als Jocs Olímpics de Seül el 1988. Els seus objectius eren: veure quines havien utilitzat més i si hi havia diferències entre els que havien aconseguit medalla i els que no. En el 80% dels casos les "*Thought Control Strategies*" (assimilables, pel seu contingut, al "*self talking*" esmentat per Haase i Hänsel) foren les més citades pels atletes. Aquestes engloben aspectes com ara: concentrar-se en la competició, no pensar en l'adversari, pensar positivament, no pressionar-se, utilitzar els errors com a estímuls positius La diferència més significativa entre aquells que havien obtingut una medalla i els que no, fou que els primers havien assolit un alt grau d'automatització en l'aplicació d'aquestes tècniques. Contràriament, els no-medallistes no havien après o internalitzat tan bé les tècniques i havien d'aplicar-les conscientment quan s'enfrontaven a l'adversitat. Del mateix estil és la reflexió d'una esportista guanyadora d'una medalla olímpica a Barcelona'92, entrevistada per Sussi Morell:

> "És clar que el que no pot fer és començar a tenir aquests sentiments negatius i dir que no ho estàs superant i de cop pensar, expressament, que no, que et trobes molt bé i que ho faràs molt bé, perquè si ho penses així no, no, ha de ser una cosa que et surti *innata, inconscient*, és quan vol dir que ho (l'estrès competitiu) estàs superant" (Morell/Moragas, 1995).

De les experiències anteriors se'n desprenen tres aspectes molt importants pel que fa a l'estudi de les emocions esportives:

1. L'emoció no només es *controla* sinó que es *treballa*, amb la qual cosa es pot arribar a canviar.
2. El treball emocional ha de permetre l'automatització del nou comportament resultant. Si no s'aconsegueix perd part de la seva eficàcia.
3. Aquesta automatització és un requisit que qualsevol esportista, independentment del seu lloc d'origen, percep com a necessària.

Ara bé, tot i aquestes qüestions generals, quins són els aspectes que confereixen l'interès sociològic a l'estudi del treball emocional? (Observeu que ja no parlem exclusivament de control emocional.)

En un estudi ja clàssic efectuat sobre el treball emocional que realitzen les hostesses d'una companyia aèria nord-americana, Arlie Hochschild (1983) mostra com aquest s'efectua amb el que anomena "normes de sentiments" ("*Feeling rules*").[7] Es tracta de normes socials que ens indiquen com hem de sentir. No estan escrites, però s'aprenen al llarg del procés de socialització. Hi ha alguns comportaments emocionals que són acceptats en certs entorns, mentre que en d'altres són refusats.

A partir d'aquests dos conceptes –treball emocional i normes de sentiments– Snyder (1990) i Gallmeier (1987) efectuaren dos estudis centrats en un equip nord-americà de gimnàstica esportiva femenina i en un d'hoquei gel masculí –també dels EUA– respectivament.

Snyder va analitzar el tipus de normes de sentiments que ordenaven les següents emocions: nerviosisme, por al dolor o a les lesions, frustració i disgust, preparació mental ("*social psyching up*") i felicitat i alegria. En cada cas, el treball emocional es produeix segons unes normes no escrites, però que les gimnastes coneixen bé. Així, per exemple, el disgust provocat per una mala execució "*should, at first, be experienced and managed in private*"[8] (Snyder, 1990, pàg. 262); tot seguit, l'entrenador s'adreçarà a l'esportista i li farà alguns comentaris, llavors ho farà la seva millor amiga i, finalment, tot l'equip. També s'estableix un ordre social per tal de felicitar algú que ha aconseguit un triomf, per a compartir l'alegria o la joia del moment: la millor amiga, l'entrenador i, finalment, tot l'equip.

En l'estudi de Gallmeier, centrat en un esport amb una subcultura molt diferent a la de la gimnàstica i, essencialment masculina, mostra com el treball emocional es produeix basant-se en normes de sentiments radicalment diferents. Heus aquí alguns exemples expressats per l'entrenador (Gallmeier 1987, pàg. 357):

- "*Winners do not show fear of pain (...) Show your pride!*").[9]
- "*If the Rockets do not win, then they should be prepared to display the emotion of shame*".[10]

El treball emocional, però, no és exclusiu de l'esport d'alt nivell; també es troba en altres àmbits de l'esport. Així, per exemple, les mesures que s'han anat adoptant per tal de canviar els comportaments dels espectadors més violents han anat variant el seu enfocament. De bon principi, les

[7] Ekman (1972) s'hi refereix amb el nom de *display rules*.

[8] "Una mala execució s'ha de viure i controlar en privat" (la traducció és nostra).

[9] "Els triomfadors no mostren ni por ni dolor [...] mostreu el vostre orgull!".

[10] "Si els Rockets no guanyen, hauran d'estar preparats per mostrar la seva deshonra."

polítiques que se seguien eren, bàsicament, repressives. Sociòlegs de diversos països (Elias, 1992 a Gran Bretanya, Durán, 1996 a Espanya, Pilz, 1996 a Alemanya, Roversi 1996 a Itàlia...) alertaven de la ineficàcia d'aquestes mesures, ja que el que provocaven era un espiral encara més acusat de violència. Segons ells, calia establir mesures a llarg termini que provoquessin un canvi de comportament profund. En aquest sentit, hi comencen a haver canvis significatius. Alguns clubs recolzen a grups de simpatitzants que realitzen activitats atractives i excitants totalment desproveïdes de violència. Alguns mitjans de comunicació hi contribueixen donant-los cobertura i fent-se'n ressò.

En aquest canvi d'actituds hi trobem un treball emocional basat en unes regles de sentiments que són acceptades per la comunitat. Els canvis no semblen fruit de la casualitat sinó d'un conjunt de decisions conscients. Un exemple ben il·lustratiu d'això el trobem en la celebració dels campionats europeus de futbol del 1996 al voltant del tema del "*Fair-play*". I ens sembla especialment emblemàtic, com a resultat d'aquestes decisions, l'actitud de l'equip alemany i del seu entrenador que, després de la victòria, es va dirigir als seus seguidors i, en comptes d'encoratjar-los amb gestos arrogants i masclistes –tan presents en celebracions anteriors– els va incitar a fer l'onada, un acte festiu mitjançant el qual només se celebra el triomf d'una forma que pot ser compartida per tothom. (Vegeu foto 3)

Com hem vist, aquest treball emocional és realitzat quotidianament en el món de l'esport. També és un treball que, com la paraula indica, no és fruit de la casualitat sinó que resulta d'un aprenentatge –sovint llarg i costós–, realitzat en el decurs del nostre procés de socialització. Les emocions no només juguen un paper destacat en l'esport –ho fan en tots els àmbits de la vida– sinó que en qualsevol dels àmbits professionals d'incidència (escola, gestió esportiva, esport espectacle.) són diferents i responen a estructures específiques i requereixen un treball emocional que té unes dimensions ocultes que convé que siguin analitzades i tingudes en compte en el curs dels programes de formació del nostre alumnat En el darrer apartat de l'article, a tall d'exemple, reflexionem sobre les implicacions del treball emocional esportiu en l'àmbit escolar.[11]

Foto 3.
L'equip alemany, juntament amb el seu entrenador, incitant el públic a fer una onada després de la seva victòria a la final del campionat europeu de futbol l'any 1996. (Font: *Stern* (28), 4 de juliol de 1996, pàg. 50.)

Un món professional que tracta amb les emocions

Pierre Parlebas (1988) explica de quina manera la lògica interna de l'esport té un potencial extraordinari per a l'emergència de les emocions. Mentre que Elias i Dunning (1992) arriben a una conclusió similar analitzant-lo des de la perspectiva del procés de civilització, Parlebas analitza, precisament, l'esport que sorgeix d'aquest procés de civilització, per tal de mostrar que ha adquirit una lògica interna que genera en els esportistes i en els espectadors una elevada excitabilitat nerviosa, provocada per la incertesa de l'esdeveniment, a causa del fet que s'hi generen intensos desitjos de victòria o, si més no, l'esperança de no perdre o de fer una actuació digna. El teatre esportiu resulta ser una representació simbòlica que permet l'expressió emocional i hi predisposa, en una escala molt superior a la resta de la vida quotidiana.

La por a la derrota o l'expectativa propera a la victòria marquen el germen de la tensió emocional acumulada, però també guien una mena de pèndol en el recorregut del qual es manifesten diverses expressions emocionals. A un costat del pèndol es descarrega la tensió en forma d'alegria exultant pel triomf, orgull, satisfacció i entusiasme desbordant pel reconeixement dels altres; a l'altre costat s'hi troba la tristesa per la pèrdua d'un desig intensament ambicionat, l'abatiment o l'expectativa de victòria que mantenen i acceleren la tensió emocional.

L'esport, indubtablement, representa un sofisticat i refinat acte civilitzat, perquè tot i que la seva lògica ens indueix a l'agressivitat, aquesta s'ha d'acomodar estrictament als manaments del sistema de normes i a una expressió emocional controlada. I és en aquest punt on adquireix interès l'exercici professional de les persones vinculades al món de l'esport. Ja hem vist com això es produeix a l'alt rendiment, però el que ens interessa destacar pel fet de ser més inexplorat són altres àmbits, tals com el de l'escola, la iniciació esportiva o la gestió esportiva en general. La lògica interna de l'esport tal i com l'acabem de descriure qüestiona amb absoluta claredat la bondat estructural de

[11] Per a més detalls sobre aquesta qüestió recomanem Lagardera, 1999.

l'acte esportiu. Ben al contrari, es necessita un llarg i costós procés d'aprenentatge per tal que la tensió emocional acumulada en la competició esportiva pugui ser degudament governada pels protagonistes i pels espectadors. Es tracta de no perdre el control de les emocions en situacions propenses al descontrol, fins i tot en situacions límit, com passa en algunes modalitats esportives. Sense cap mena de dubte es tracta d'un refinat procés civilitzador, ja que l'acte esportiu activa i accelera les nostres respostes emocionals i al mateix temps, en el brogit de la batalla, exigeix un ajustat control d'aquestes, afegint-t'hi, encara, més dificultat.

Aquesta contradictòria imposició cultural demana un prolongat i complex procés d'aprenentatge. Quan observem els nens i nenes en les seves primeres passes esportives constatem la gran dificultat d'aquest aprenentatge, els és molt costós regular aquesta fictícia discriminació, perquè d'una banda es troben amb la descàrrega d'adrenalina que mobilitza la seva agressivitat de forma natural i, de l'altra, amb la necessària adaptació i regulació d'aquesta mateixa càrrega. En ells i elles es fa palpable aquest desajust ja que requereixen protagonisme per anar afirmant la seva personalitat en el món. Les seves ànsies i desitjos de triomf els dificulten el control emocional. Això té una importància especial en l'àmbit esportiu on només existeix un triomfador, l'atleta o l'equip campió. Tots els altres són aproximacions a l'èxit i com a tals, hauran d'adaptar-se, mitjançant contínues frustracions, a altres expectatives d'èxit menys valorades socialment.

Per a molts infants la competició esportiva és una excel·lent oportunitat per a estimular la seva millora personal, el seu afany de superació i aconseguir així el reconeixement social necessari per tal de consolidar la seva acceptació i la seva autoestima. Però l'exigent selectivitat esportiva reparteix moltes més frustracions que afanys de superació. Molts es desanimen, perden estímuls i fins i tot s'inhibeixen davant la constant exigència de la competició esportiva. Aprendran, a poc a poc, a sentir-se representats per altres en el brogit de la batalla esportiva.

Així doncs, es tracta, en tot cas, d'un dur aprenentatge per a la vida social que no sempre genera processos d'adaptació optimitzants i civilitzats. És en aquest punt on l'actuació pedagògica es converteix en un instrument veritablement imprescindible.

L'ensenyament de la regulació emocional a l'esport esdevé, doncs, un tema fonamental per a les persones que esperen dedicar-se professionalment a la pedagogia esportiva, ja sigui en centres d'ensenyament com a professors d'educació física o en clubs esportius com a agents de l'aprenentatge esportiu.

El tractament pedagògic de les emocions que apareixen arran de la competició esportiva adquireix un pla preeminent respecte a l'aprenentatge de les habilitats exigides. Malauradament, però, aquesta relació pedagògica s'inverteix en massa ocasions. Això resulta així perquè es fa necessària l'acomodació entre una exigència motriu que requereix grans dosis d'agressivitat per tal d'assolir l'èxit i una exigència social i normativa que no permet l'expressió agressiva més enllà d'uns límits determinats. L'excitabilitat emocional produïda per la competició esportiva no sol ser fàcilment governable per la raó d'un infant o d'una persona jove.

D'altra banda, l'enorme selectivitat que implica la competició esportiva exigeix al pedagog el desplegament de les seves millors armes per tal de fer minvar els efectes de la frustració i el desànim que van associats a la derrota. Convertir cada derrota en la millor de les lliçons, en un triomf, sol ser una tasca que exigeix la millor saviesa pedagògica. Sobretot si tenim present que són molts els derrotats i molt pocs els seleccionats per a la victòria.

Els pedagogs esportius han de ser uns coneixedors experts de la pràctica esportiva que indueixen a aprendre. No n'hi ha prou amb dominar tot un conjunt d'habilitats i destreses esportives, sinó que s'ha de conèixer, amb detall, tota la sèrie d'accions motrius que desencadena cadascuna de les modalitats esportives que s'intenten ensenyar. En totes elles es manifesta una forta agressivitat, requerida per la necessitat d'enganyar, superar i vèncer l'adversari. No pot esperar-se, en aquest punt, que la criatura que aprèn redueixi la seva ànsia d'èxit, en benefici d'una actitud sofisticadament civilitzada: respecte i consideració a l'adversari, solidaritat en el joc col·lectiu o control dels seus impulsos agressius. I més tenint en compte que l'esport exigeix una total implicació del nostre físic, del nostre ésser corporal, d'allò que es fa real en tots i cadascun dels nostres moments vitals.

L'ensenyament dels esports exigeix, com cap altre, una excel·lent formació dels pedagogs dedicats a aquesta responsabilitat. Planteja situacions que requereixen l'expressió d'impulsos i instints ben primitius i que, un cop desencadenada la situació d'alta tensió, es comencin a atenuar les emocions sense que el rendiment de les accions disminueixi la seva efectivitat: tot un miracle.

Bibliografia

Allport, G.: *La personalidad. Su configuración y desarrollo*. Barcelona: Herder, 1986.

Bateson, G.: "Les usages sociaux du corps à Bali" a *Actes de la Recherche en Sciences Sociales, 14*, 1977, pp 3-33.

Denzin, N.: "On understanding emotion: the interpretive-cultural agenda", a T. Kemper, (ed). *Research Agendas in the Sociology of Emotions*. Albany, New York: State University of New York Press, 1990, pàg. 85-116.

Duquin, M. E.: "Sport and Emotions", a Coakley, J.; Dunning, E. (eds.) *Handbook of Sport Studies*. London: Sage, 2000 pàg. 477-489.

Durán, J.: *El vandalismo en el fútbol. Una reflexión sobre la violencia en la sociedad moderna*. Madrid: Gymnos editorial, 1996.

Durkheim, E.: *El suicidio*, Buenos Aires. Schapire, 1965.

Ekman, P; Friesen, W. V.; Ancoli, S.: *Emotion in the human face: Guidelines for research and an integration of findings*. Nova York, Pergamon Press, 1980.

Elias, N.: *El proceso de civilización. Investigaciones sociogenéticas y psicogenéticas*, Mejico-Madrid-Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 1979.

—: "La génesis del deporte como problema sociológico" a N. Elias; E. Dunning, *Deporte y ocio en el proceso de la civilización*, México, Madrid, Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 1992, pàg. 157-184.

Flam, H.: "Emotional «Man»: I. The emotional «Man» and the problem of collective action"

a *International Sociology*, vol. 5 (1), 1990, pàg. 39-56.

Foucault, M.: *Histoire de la folie*, Paris: Plon, 1961.

Gallmeier, C. P.: "Putting on the Game Face: The Staging of Emotions in Professional Hockey" a *Sociology of Sport Journal, 4*, 1987, pàg. 347-362.

Gould, D.; Eklund, R. C.; Jackson, S. A.: "Coping strategies used by U.S. Olympic Wrestlers" a *Research Quaterly for Exercise and Sport*, vol. 1993, 64, (1), pàg. 83-93.

Haase, H.; Hänsel, F.: "Psychologische Leistungförderer - zum Einfluss psychologischen Training auf die sportliche Leistung". a *Leistungssport*, 1995, 25,2, pàg. 32-38. Pot trobar-se la traducció italiana a "Metodi psicologici ed incremento della prestazione sportiva", *Scuola dello Sport, 33*, Anno XIV, 1995, pàg. 58-67.

Hackforth, D.; Schlattmann, A.: "Functions of emotion presentation in sport" a Hackfort, D. (ed) *Research on emotions in sport*, Köln: Bundesinstitut für Sportwissenschaft, 1991, pàg. 95-110.

Hargreaves, J.: *Freedom for Catalonia?* Cambridge: University Press, 2000.

Heinemann, K.: "El comportamiento económico como toma de decisiones racionales" a K. Heinemann, *Introducción a la Economía del deporte*. Barcelona: Paidotribo, 1998, pàg.43-66.

–: "Las emociones en los clubes deportivos" a K. Heinemann, *Sociología de las organizaciones deportivas. El ejemplo del club deportivo*. Valencia: Tirant lo Blanch, Asociación Española de Investigación Social aplicada al Deporte, 1999, pàg. 202-222.

Heineman, K.; Puig, N.: "Emocions en l'esport. Esbós d'una anàlisi sociològica" a *Revista catalana de sociologia, 5*, 1997, pàg. 117-146.

Hochschild, A. R.: "Emotion work, feeling rules, and social structure" a *American Journal of Sociology 85*, 1979, pàg. 551-575.

–: *The managed heart. Commercialization of human feeling*. Berkeley, University of California Press, 1983.

Lagardera, F.; Martínez, R.; Canales, I.; Perich, M. J.; Planas, A.; *et al.*: *Género femenino y actividades físico-deportivas en la naturaleza: el caso de la mujer aragonesa*, INEFC-centre de Lleida, projecte del programa d'investigació "Activitats físico-esportives a la natura", 1997.

Lagardera, F.: "La lògica esportiva i les emocions. Les seves implicacions en l'ensenyament" a *Apunts. Educació Física i Esports, 56*, 1999, pàg. 99-106.

Llonch, À.: *Les emocions esportives en un context sociohistòric*. Barcelona. Projecte de recerca no publicat, ajut a la recerca de la Secretaria General de l'Esport de la Generalitat de Catalunya, 1996a.

–: "Las emociones deportivas en un contexto socio-histórico" a R. Sánchez (ed.), *La actividad física y el deporte en un contexto democratico (1976-1996)*, Pamplona: Asociación Española de Investigación Social aplicada al Deporte, 1996b pàg. 55-64.

Moragas, M.; Rivenburgh, N.; Larson, J. F.: *Television in the Olympics*. London: John Libbey, 1995.

Morell, S.: *Passions esportives i passions amoroses: similituds i diferències*, Barcelona: Direcció General de l'Esport, informe de recerca no publicat, 1993.

Morell, S.; Moragas, M.: *Itineraris emocionals en l'esport d'alt nivell*. INEFC centre de Barcelona. Informe de recerca no publicat, 1995.

Pilz, G. A.: "Social Factors Influencing Sport and Violence: On the 'Problem' of Football Hooliganism in Germany", a *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 31, 1996, pàg. 49-67.

Puig, N.: "El component passional de la pràctica esportiva juvenil" a N. Puig, *Joves i esport. Influència dels processos de socialització en els itineraris esportius juvenils*. Barcelona: Secretaria General de l'Esport, 1996, pàg. 92-100.

Puig, N.; Morell, S.: "Relating the Method: Use of the Itinerary Concept in the Analysis of Sport Biographies" a *International Review for the Sociology of Sport*, vol. 31, 1996 (4), pàg. 439-454.

Rail, G. "Physical Contact in Women's Basketball: A First Interpretation" a *International Review for the Sociology of Sport*, vol.25, 1990, (4), pàg. 269-285.

–: "Physical contact in women's basketball: a phenomenological construction and contextualization" a *International Review for the Sociology of Sport, 27*, 1992, (1), pàg. 1-25.

Roversi, A. "El sociólogo y el ultra. Los estudios sobre el gamberrismo en el fútbol" a *Valores sociales y deporte. Fair play versus violencia*, Madrid: Ministerio de Educación y Cultura, Consejo Superior de Deportes (Investigaciones en Ciencias del Deporte, 9), 1996, pàg. 69-93.

Sánchez Martín, R.; Sánchez Martín, J.: *Emoción y espectáculo deportivo: una aproximación a la construcción social de la emoción*. INEFC centre de Barcelona. Informe de Recerca no publicat, 1992.

Scherrer, K. R.: "Emotion as a process: Function, origin and regulation" a *Social Science Information, 21*, 1982, 4/5, pàg. 555-570.

Snyder, E. D. "Emotion and Sport: A Case Study of Collegiate Women Gymnasts" a *Sociology of Sport Journal, 7*, 1990, pàg. 254-270.

Vandystadt Agence de Presse: *Album Emotions de l'Annee Olympique 92*. Paris: Gerard Vandystadt editions, 1992.

Vídeo

González, A.; Puig, N.; et al.: *Emocions en l'esport*. Barcelona: Departament de mitjans audiovisuals, INEF-Catalunya, 1997, en català, castellà, anglès i alemany.

Paraules clau
consciència, cognició, conducta

Consciència: il·lustració esportiva

Josep Roca i Balasch
Professor de Psicologia de l'INEFC-Barcelona

Abstract

In this paper a functional conception of the concepts "Consciousness" and "Conscience" is presented, accompanied with sport exemplification. From a psychological perspective it is said, first, that "Consciousness" is, functionally, to speak. That is: associative functioning developed as language adaptation. Second, it is said that speaking is a way of being awake which constitutes knowledge or cognition and, also, self-cognition. Third, it is argued that "Conscience" means knowledge and, specifically, cognitive distinction between what is right and what is wrong related to one's own behavior, eventually associated to positive or aversive conditioning. Finally it is underlined that "Consciousness " and "Conscience" both are knowledge that have the connotation of obligation in sport and in life in general and that the so called "psychological techniques" allow the implementation of that knowledge in subject's own behavior.

Key words

consciousness, conscience, cognition, behavior

Resum

En aquest article es presenta una concepció funcional de la consciència i es fa il·lustrant-ho amb l'activitat esportiva. Des d'una perspectiva psicològica s'afirma, primer, que el que s'anomena "consciència" és funcionalment parlar. És a dir, funcionalitat associativa que es dóna com a adaptació a les convencions lingüístiques. Segon, que parlar és una manera d'adonar-se i, que aquesta manera d'adonar-se l'anomenem coneixement o cognició i que, en una dimensió autocognitiva, permet parlar de si mateix i de la consciència com a facultat per a fer-ho. Tercer, que el que s'anomena "consciència moral" és també coneixement, però especialment dedicat a discernir entre el bé i el mal, relatiu, sobretot, a la pròpia conducta, i més enllà del fet que el be i el mal poden anar acompanyats de condicionaments positius i negatius. Quart, que en l'esport i en la vida, en general, el concepte de consciència té la connotació d'un coneixement que obliga al comportament congruent i que les anomenades tècniques psicològiques són maneres d'actuar guiades per aquell coneixement.

Introducció

La idea que es té de les ciències de l'esport és que són coneixements que s'aporten a aquell àmbit. Això és el que justifica que es parli, en general, de ciències "aplicades" a l'esport i que es tingui una visió pragmàtica d'aquelles ciències. Així, en el cas concret de la psicologia, es veu com a natural i necessari que els psicòlegs aportin coneixements i tècniques que permetin, per exemple, la superació de problemes dels esportistes o la millora en el rendiment concret de la seva especialitat. Aquesta és la idea general i coincideix amb el que fan normalment els psicòlegs i altres científics de l'esport quan treballen en aquest àmbit.

Hi ha, però, una altra manera d'estar en l'àmbit de l'esport. Aquesta és la d'actuar d'una manera més contemplativa i teòrica. Sense desmerèixer les tècniques, aquesta manera d'estar més reflexiva, posa de manifest allò que l'esport ofereix a la psicologia i a la ciència, en general. És a dir, emfatitza les ensenyances que l'univers esportiu pot aportar al psicòleg en la seva ocupació de les grans qüestions teòriques de la psicologia, i a qualsevol altre científic quan el que l'interessa és entendre millor el que succeeix en l'acció esportiva. Aquesta és una línia d'actuació psicològica, i científica en general, plenament legítima, ja que l'esport és com una gran metàfora de la naturalesa humana i pot servir al noble interès de conèixer-la millor. Aquest escrit sobre la consciència s'inscriu en aquesta línia d'actuació i vol ser un complement a treballs previs (Roca, 1996,1997,1998), en els quals s'ha volgut destacar el paper de la teoria en l'àmbit de l'activitat física i l'esport, l'exemplaritat de l'esport per a

l'organització de les ciències en l'estudi de l'home i la naturalesa en general, o la singularitat de la intel·ligència interactiva, respectivament.

Significats de la paraula consciència

El concepte de consciència té dos significats bàsics: l'un cognoscitiu i l'altre moral. Aquests dos significats són clars i ben diferenciats, fins al punt que en alguns idiomes comporten l'ús de paraules diferents. Així, en anglès, es parla de *"consciousness"* per a la consciència cognoscitiva i de *"conscience"* per a la consciència moral. En ambdós casos, però, es tracta de conceptes que remeten a fenòmens psicològics i és des d'aquesta perspectiva psicològica que cal tractar-los.

Hi ha altres significats del concepte de consciència. Cal fer referència, en concret, als de caire descriptiu i psicopatològic. En l'àmbit de la medicina la conciència fa referència a l'estat d'un individu en la mesura que està en condició d'adonar-se de les coses i els diferents graus de consciència que es poden donar com a resultat de trastorns orgànics. Aquest significat de consciència remet als fenòmens fisiològics que són condició material per a l'existència del funcionalisme psíquic i això no es tracta en aquest escrit. Tampoc no es tracta el significat del concepte de "consciència social" quan es refereix a l'estat d'opinió o a actituds col·lectives respecte de determinats temes, en un ús metafòric del concepte de consciència psíquica.

Consciència cognoscitiva

D'acord amb el diccionari, *"la consciència és la coneixença immediata i directa que l'ànima té de la seva pròpia existència, condició, sensacions, operacions mentals, etc."* (Fabra, 1977). Fent referència a aquesta primera definició i al concepte principal d'ànima, i deixant de banda el fet que la religió l'hagi utilitzat com a sinònim d'una entitat transcendent a la vida i a la naturalesa privativa dels humans, cal dir que actualment el concepte d'ànima es redueix i es confon amb el de psique humana. Això no obstant, la idea inicial d'ànima, i en concret, la idea aristotèlica, no suposava la identificació entre aquesta i la psique sinó que la psique era només un tipus particular d'ànima; en un context esglaonat d'ànimes que explicaven tot l'entramat funcional de la naturalesa (Colomer, 1981). L'esport, és una realitat que il·lustra, justifica i reclama, aquesta manera de pensar quan en l'anàlisi de l'esportista s'observa que existeixen diferents ordres funcionals, esglaonats i integrats, i que tots ells són necessaris per a entendre'l. Així s'observa que hi ha un nivell funcional mecànic –físic– d'animació de l'home, un nivell fisiològic –biològic–, un nivell psicològic i un nivell sociològic, i que aquests nivells funcionals actuen d'una manera integrada. Des d'aquesta perspectiva, és fàcil entendre que el concepte d'ànima és sinònim de forma de comportament o funcionament de la naturalesa, i que quan intentem entendre un atleta cal reconèixer que existeixen diferents ànimes i que l'ànima psicològica és un forma concreta d'organització de l'atleta i de la naturalesa en general.

En aquest context teòric, es pot afirmar que el que anomenem ànima psicològica és una funcionalitat natural que consisteix en el conjunt integrat d'associacions que cada organisme particular realitza, amb la finalitat d'adaptar-se als universos vitals, fisicoquímic i social que presideixen la seva existència. Hom pot trobar una justificació àmplia d'aquesta definició a Roca (1999), però per als objectius d'aquest treball és suficient de cara a assenyalar que amb ella identifiquem l'ànima de la qual parla la definició com la funcionalitat psíquica i que aquesta és associativa, com a característica definitòria. Cal dir, en aquest sentit, que més enllà de les formes concretes amb què s'ha presentat aquest concepte d'associació i que sovint l'han reduït en les seves possibilitats explicatives, cal convenir que l'associació és el descriptor bàsic i més general de tot el funcionalisme psíquic, de la mateixa manera que la reacció ho és del funcionalisme biològic, la commutació del físic i el químic, i la convenció ho és del funcionalisme social.

La segona part de la definició assenyala que la funcionalitat associativa es dóna com a adaptació a tres universos també funcionalment diferenciats. L'adaptació a les condicions de vida l'anomenem Condicionament, l'adaptació a la dinàmica fisicoquímica l'anomenem Percepció, i l'adaptació a la societat l'anomenem Enteniment. El Condicionament expressa el conjunt d'associacions que signifiquen el manteniment de la vida i la integritat orgànica de cada individu particular, en les condicions d'existència amb què es troba. Són exemples de condicionament: adequar-se als horaris d'alimentació, vigília i descans, identificar les coses que són favorables o desfavorables, tornar les coses, els aliments i els altres organismes, en apetitius o aversius, segons quin sigui l'efecte sobre la seva existència com a organisme, etc. Cal dir, en aquest sentit, que la majoria dels animals, incloent-hi l'espècie humana, es condicionen, i tots ells es comporten desitjant o evitant i també alterant-se emocionalment de manera positiva o negativa, segons l'interès fonamental de la vida pròpia.

La Percepció expressa el conjunt d'associacions que signifiquen adaptar-se als fenòmens físics i químics, i consisteix en la construcció de totes les constàncies i configuracions perceptives relatives al temps i l'espai, i en relació a totes les formes d'estimulació particulars de cada ambient en què un individu es troba. Anticipar-se a l'aparició d'un estímul o al pes d'un objecte, o equilibrar-se en diferents circumstàncies, percebre el moviment dels mòbils i del propi cos, llançar i interceptar objectes, etc., són exemples del conjunt d'habilitats comunes que realitzen tant els humans com la majoria d'organismes superiors.

L'Enteniment expressa l'ajust social que els organismes realitzen. La societat és el conjunt de convencions existents en un grup d'individus que tinguin funcionalitat associativa. L'home i la majoria dels animals es comporten regits per la seva funcionalitat associativa però particularment en els individus de l'espècie humana es desenvolupa, de manera extraordinària, la facultat de l'enteniment que s'expressa, de manera definitòria, en el cúmul d'habilitats interactives i cognoscitives que realitza. Els hàbits de tot tipus que cada individu descabdella dins el context dels costums socials, les formes concretes de conducta o comportament en la relació amb els altres, els rols i els posicionaments que cadascú assumeix en un determinat context social són descripcions genèriques del gran univers d'enteniment que cada organisme humà desenvolupa.

Paral·lelament, però, l'Enteniment també és la parla individual, la qual es desenvolupa en el context funcional del llenguatge dels grups i de la cultura en què cada organisme es troba. El llenguatge, com a sistema convencional per a referir i substituir les coses i els esdeveniments, permet una orientació diferenciada dels individus respecte del seu entorn. D'aquesta manera, la parla individual, amb un criteri més concret o més abstracte, permet la referenciació de totes les coses i esdeveniments i també l'autoreferenciació d'acord amb les diccions disponibles en cada cultura. És en aquesta dimensió psicològica de l'Enteniment Cognoscitiu que es pot parlar de consciència.

En aquest context, el primer que cal dir és que el que un individu afirmi que té ànima, o consciència, o que està format per ment i cos, són convencions lingüístiques, sense que en cap cas calgui postular una veritat d'aquestes afirmacions, més enllà de la seva existència com a convencions usades per un individu. Cal dir, tanmateix, que hi ha una convenció filosòfica i religiosa segons la qual la ment, o la psique individual, és una entitat que utilitza el llenguatge per a manifestar el seu ésser i per a conèixer. És més, algunes tendències psicològiques tradicionals, i d'altres pertanyents a ciències que tracten de l'home, assumeixen com a inamovible aquest supòsit. D'acord, però, amb el que s'ha dit més amunt, el que anomenem cognició no és quelcom produït per un agent ignot –un homenet o un "homuncle" que els éssers humans tenim dins del cap– sinó que és la funcionalitat associativa en l'acte d'adaptació a les convencions lingüístiques socials. És a dir: el que normalment anomenem psique, i també el que anomenem ment, raó o cognició, són l'ús funcional associatiu del llenguatge que cada individu realitza. Per això, savis aristotèlics com Maimònides (1986), deien que la facultat superior que definia l'home era la facultat de parlar. I parlar, que també és pensar, raonar, interpretar, etc., és associar individualment "dins" l'univers convencional del llenguatge. D'acord amb aquesta concepció de la cognició i atenent al que diu la definició citada més amunt, cal dir que el concepte de consciència es refereix, fonamentalment, al parlar que es reconeix. Per això diem que la consciència és dir-se; és el parlar reflexiu que permet autoidentificar-se.

Es pot pensar que aquest és un discurs molt abstracte però, no obstant això, cal reconèixer que és el discurs que més directament i naturalista respon dels fenòmens humans. Novament aquí sorgeix l'esport com a activitat que ho avala. En efecte, la psicologia de l'esport ha generat una manera de referir l'ésser humà en el qual el parlar apareix com el primer fenomen i el més nuclear, de cara a la comprensió de la individualitat i la seva actuació en general. Un autor representatiu és Gallwey (1997). Aquest psicòleg ha parlat explícitament de la realitat de dues entitats en el subjecte que competeix: el que ell anomena el *"Self1"* i que defineix com el "narrador conscient" (*conscious teller*) i el *"Self2"* i que defineix com el conjunt de les altres capacitats humanes. Aquests dos "Jo" volen posar de manifest dues realitats ben contrastades: el subjecte que es parla a si mateix sobre la seva actuació i el subjecte que actua, juga i competeix. La justificació per a aquesta distinció és ben senzilla i potent: es basa en l'observació directa del que els esportistes fan. Això és: es parlen a si mateixos sobre la pròpia actuació. A nivell aplicat, aquella distinció entre el Jo1 i el Jo2 és altament útil ja que permet fixar l'objectiu d'utilitzar el parlar per a superar-se en la competició. Aquesta és la missió que d'una manera espontània han anat donant els entrenadors a la psicologia i que els psicòlegs han anat assumint, en el repartiment de feines actual. És, però el nivell teòric el que volem destacar. En aquest sentit, cal dir que el llenguatge psicològic esportiu identifica la consciència individual com a parlar i no li fa falta postular cap supòsit mentalista o nerviós. És clar i és suficient: el nucli del jo, el primer jo, és parlar; és dir i és dir-se. Així, d'una manera directa i lliure de prejudicis teòrics, s'afirma quelcom que contrasta fortament amb la nebulosa conceptual tradicional sobre la consciència.

A mode de resum, es pot dir que la psicologia té com a objectiu principal oferir una definició naturalista d'aquest concepte de consciència, ja que és un concepte crític en la comprensió de la naturalesa humana. Tots els corrents teòrics d'una manera directa o indirecta, i més tard o més d'hora, han de fer front a aquest concepte i el que inclou. És destacable, en aquest sentit, la lluita entre les posicions que especulen sobre l'existència d'una entitat situada en algun lloc del cos o del crani, i les posicions més naturalistes que conceben la consciència com una funcionalitat que no es pot situar enlloc ni es pot reduir a una altra, ja que és una forma de comportament o funcionalitat diferenciada i autònoma. Des d'aquesta perspectiva, la pràctica de l'esport introdueix, amb naturalitat i frescor, la idea simple i potent que el concepte de consciència significa el fet de parlar de si mateix o d'autoreferir-se en la pròpia funcionalitat psíquica i singularitat personal, en general. D'aquesta manera, la definició del diccionari que hem citat i que reflexa la idea tradicional sobre aquell concepte, és interpretada en el sentit que l'ànima és la funcionalitat psíquica en general i la consciència és el parlar, com una dimensió particular d'aquella funcionalitat, que s'autoreconeix i es descriu en totes les seves dimensions i finalitats ajustatives.

El concepte de consciència en el sentit cognoscitiu té una altra accepció que es recull en els diccionaris. En efecte, hom pot trobar també la definició de consciència com la *"Facultat i acte específics de la vida psíquica caracteritzats com el fet d'adonar-se d'alguna cosa"* (Diccionari de la Llengua Catalana, 1993). El concepte de "facultat" és un concepte disposicional; això és: refereix el fet que un individu pot fer alguna cosa. En cap cas cal interpretar-ho com una cosa que cal trobar en un lloc, d'acord amb el que es deia més amunt. Adonar-se és una expressió que pot referir un mer reflex d'orientació, o també un adonar-se merament emocional com quan un hom és conscient d'un perill en el sentit d'estar alterat i tenir ansietat. Però en el context de la definició de consciència, significa conèixer o entendre i, en aquest sentit, fa explícit el resultat del parlar com a funcionalitat psíquica. En diccionaris anglesos com el Longman (1978) explícitament admeten com a sinònims de "conscient de" (*"conscious of"*) les paraules: coneixent (*Knowing*), entenent (*understanding*) i reconeixent (*recognizing*).

Novament, ens interessa il·lustrar aquesta definició amb l'esport. L'esportista, com qualsevol altre ser humà en la seva especialització lúdica o professional, realitza un conjunt il·limitat de referenciacions concretes i abstractes, que li permeten adonar-se

de la seva manera de jugar i de la seva manera de ser en general. En aquest sentit, és destacable que, en els últims temps, s'ha construït un entramat conceptual, científic i tecnològic, per a millorar el rendiment esportiu que ha augmentat, fins a límits impensables, el coneixement que cada esportista pot tenir o té sobre si mateix. En aquest ordre de coses cal dir que, primer, adquireix coneixement sobre el seu funcionament mecànic, fisiològic, psicològic i la seva dependència de les organitzacions esportives i socials en general. Segon, pren en consideració les seves habilitats, els encerts i els defectes, i el nivell de performance que té assolit. Tercer, s'adona de les seves reaccions emocionals, i de tots tipus d'interferències i circumstàncies presents en totes i cada una de les accions d'entrenament i competició. Aquests tres aspectes són suficients per a demostrar l'abast de l'univers referencial i cognoscitiu que l'atleta realitza com a part de la seva activitat global com a individu.

Un tema concret i d'una enorme importància i actualitat és el d'adonar-se de l'efecte que les emocions tenen sobre el rendiment humà. L'esport, com altres activitats humanes, exigeix un nivell de rendiment que molt sovint es veu minvat per l'existència d'alteracions emocionals com poden ser l'ansietat o la ira. És interessant notar, particularment, com autors humanistes clàssics han estat sensibles a aquest tema i, a més, l'han exemplificat amb l'esport: Així, Montaigne (1533-1592) afirma: *"Considereu que àdhuc en les accions vanes i frívoles, al joc dels escacs, de la pilota i semblants, aquest engatjament violent i ardent d'un desig impetuós empeny tot seguit l'esperit i els membres a la manca de discerniment i al desordre: ens enlluernem, ens atabalem nosaltres mateixos. Qui es comporta amb major moderació respecte del guany i la pèrdua, és sempre amo d'ell mateix i com menys es pica i s'apassiona al joc, més avantatjosament i segura es mena"* (Montaigne, 1984, pàg. 236).

Aquest text, ultra posar de manifest el prejudici i la minusvaloració tradicional de l'esport entre els humanistes i intel·lectuals de la nostra cultura moderna i contemporània, és una reflexió sobre la gran importància que l'alteració emocional adquireix en la vida quotidiana i, particularment, en la competició i que serveix de context bàsic a moltes tècniques concretes d'autocontrol emocional que els esportistes realitzen.

En termes generals es pot dir que l'entrenament psicològic és, entre altres coses, col·laborar en aquella activitat cognoscitiva que fa conscient l'atleta de tot el que succeeix en l'esport. Per això, sovint es compara l'activitat del psicòleg amb el fet de posar un mirall al davant del subjecte per tal que es vegi... o es concep com un diàleg, a l'estil platònic, dirigit al seu propi coneixement. El resultat que es persegueix, en tot cas, és que l'atleta es faci una idea millor de si mateix; del que és ell en el context dels altres esportistes, en l'esport propi i en relació a tots els altres esports. Per aquesta raó, a partir de les aportacions com les de Bandura (1986/1987), es parla constantment d'autoimatge, d'autoconcepte, d'autoeficàcia, d'autoconfiança, etc. i així es fa front, també de manera directa i natural, al fet que el parlar referencial que permet adonar-se cognoscitivament de les coses, és el parlar que forma la consciència en el sentit del saber sobre si mateix. El tractament de la consciència, en aquest aspecte, no és tampoc el de prendre-la com una activitat etèria d'una entitat oculta, sinó que és el parlar com a funcionalitat natural primera que defineix l'esportista que autorefereix els seus resultats previs, que compara el seu rendiment amb el dels altres, que s'autoinstrueix sobre el que és capaç de fer i que accepta el que els altres diuen d'ell, com a part del seu jo. No ha d'estranyar, doncs que es pugui dir que l'entrenament psicològic és un desenvolupament particular i singular de la consciència, com, de fet, ho són tots els altres desenvolupaments.

Consciència moral

El concepte de consciència té, com s'ha dit, un altre significat: el de consciència moral. Així es diu que la consciència és: *"la coneixença interna que cadascú té de la bondat o maldat de la seva conducta, intencions, caràcter, ensems amb l'obligació de fer allò que és bo"* (Fabra, 1977).

Respecte d'aquesta definició, el primer que cal dir és que la consciència moral és també coneixença. Per aquesta raó, tot el que s'ha dit en l'apartat anterior cal traslladar-ho aquí. El que succeeix, però, és que es tracta d'una coneixença particular relativa al bé i al mal i al discerniment sobre les coses que es mouen entre aquests dos pols d'un discurs lingüístic. Això no obstant, la consciència moral és bàsicament i en primer lloc coneixement; això és: parlar referencial sobre el que és bo i el que és dolent. Està clar, d'altra banda, que bondat o maldat són una valoració construïda sobre criteris socials, més enllà del fet que aquests criteris puguin ser més o menys encertats, i més enllà del fet que aquests criteris siguin considerats inamovibles o canviants d'acord amb el canvi social.

Psicològicament parlant, el concepte de consciència moral inclou, però, dos aspectes que el tornen més complex respecte del concepte de consciència cognoscitiva. El primer és que la consciència moral ho és, fonamentalment, respecte de la pròpia conducta i, el segon, és que comporta o pot comportar canvis emocionals.

Pel que fa a la conducta, les definicions de consciència són inequívoques en destacar que la consciència moral ho és no només del bé i el mal en general sinó, sobretot, del bé i el mal que hi ha en la pròpia conducta. En aquest sentit, es destaca el paper regulador de la consciència respecte de la conducta o, si més no, se subratlla el fet d'adonar-se del que un hom fa bé o malament.

Pel que fa a l'emoció, està clar que quan es parla de consciència moral es fa referència a les alteracions emocionals que normalment els individus tenen pel fet de pensar, parlar o obrar bé o malament d'acord amb els criteris socials, inclosos els religiosos. S'ha parlat, en aquest sentit, que existeix un "sentit intern" que avisa de la bondat o maldat i, fins i tot, alguns assenyalen el cor com el lloc on resideix aquest sentit. Des d'una perspectiva psicològica naturalista, el que s'anomena "sentit intern" és una forma de parlar ocultista que expressa el fet que la societat condiciona, reforça i castiga, les conductes dels individus, i així aconsegueix que hi hagi reaccions emocionals condicionades lligades a allò convingut com a bo o dolent. Això explica també que augmenti la freqüència cardíaca, o la suor i altres canvis fisiològics, lligats a fer el bé o fer el mal i que hi hagi individus sense "sentit intern", considerats antisocials ja que no s'alteren per mentir, o no tenen sentiment

de culpa per haver fet una malifeta o haver comès un crim. De fet, l'anomenat detector de mentides, o psicogalvanòmetre, és un aparell que enregistra canvis en la conducció elèctrica de la pell a estímuls condicionats, els quals poden ser neutres per a determinats individus, pel fet que no han estat condicionats o han estat condicionats de maneres no desitjades socialment.

Aquests tres universos de la consciència moral, que són la cognició, la conducta i l'emoció, constitueixen els aspectes psíquics a tenir en compte a l'hora d'entendre i comprendre l'actuació individual general. L'esport, una vegada més, ofereix una il·lustració del que és la consciència moral, les dimensions a tenir en compte i la seva singular ocurrència en cada individu.

Després dels jocs olímpics de Sidney, un medallista va declarar que tenia dolors a totes les articulacions i que sabia que pagaria cara, en termes de salut futura, l'actual dedicació a la competició. Ho deia amb el coneixement que es deriva del qui ha patit i pateix, i del qui parla amb esportistes que han viscut les seqüeles de la vida competitiva actual. Es podria dir que aquell esportista tenia una vertadera consciència del mal que s'estava fent i, en conseqüència, que tenia consciència moral. El mal fisiològic que un hom es fa a si mateix, potser no ha entrat tradicionalment dins l'àmbit de la moral però està clar que, en un sentit ampli, fer-se mal també forma part de les coses que la cultura hauria de considerar com a immorals. Més encara quan la salut individual va esdevenint un valor social segur i en alça, aplicant un símil econòmic. És destacable, tanmateix, que el gimnasta reconegués el mal que li comportava la seva conducta competitiva i en canvi no se'n sentia culpable. Més aviat se'n sentia orgullós, a jutjar per altres aspectes de la declaració on afirmava que la medalla aconseguida compensava tots aquells mals... Aquestes declaracions no són importants per elles mateixes, sinó pel que representen del funcionament dels individus humans i de la seva consciència. Posen de manifest com es construeix una consciència moral singular dins el context social on un individu desenvolupa el seu psiquisme. Es reconeix quelcom com a dolent, però no hi ha culpabilitat. És més, fer-se mal va lligat a l'èxit i, quan aquest es presenta, pot donar lloc a un masoquisme tolerat o fins i tot desitjat, personalment i social.

L'estudi de la consciència moral quan se centra en la conducta, entesa aquesta com a relació amb els altres, dóna peu a l'ètica. En l'exemple anterior el bé i el mal són autoreferits i, per aquesta raó, poden no ser considerats quan el que preocupa són els efectes que la conducta té en els altres. En aquest punt, pot ser útil reportar unes altres declaracions d'un metge d'un país de l'est d'Europa, que reconeixia que en el seu país hi havia dopatge i que la seva feina, com a metge, era amagar-ho. Quan hom li preguntava per què ho feia, responia de manera contundent que era per amor a la seva pàtria i als seus èxits esportius. Actuar deliberadament alterant el normal funcionament d'un organisme, coneixent o sense conèixer-ne els efectes que pot comportar ja és, per si mateix, una actuació qualificable de dolenta. Però posposar el criteri de salut individual respecte al d'èxit social o polític, és una actuació ètica ostensiblement contrària als valors més elementals que defensen les ideologies humanistes, les quals donen prioritat al benestar i al creixement individual. Tanmateix, cal considerar novament l'especial constel·lació social, moral, emocional i ètica, per a comprendre la consciència moral en la seva plasticitat i singularitat. En efecte, la consciència moral és conèixer i discernir el bé del mal però el coneixement no és compromís de la conducta ni, com dèiem, ha de comportar una alteració emocional preestablerta en un sentit positiu o aversiu. I encara més: la consciència d'un individu pot construir-se d'una manera que contradigui la consciència moral tradicional. I pot acabar, contràriament a ella, justificant, per exemple, que el bé individual és un bé secundari respecte d'un bé social o polític.

La condicionalitat de la consciència moral respecte dels valors socials i de les pròpies contingències de vida es pot il·lustrar, encara, amb unes altres declaracions. Ens referim a les asseveracions del director de l'equip Festina sobre el dopatge, aparegudes el desembre del 2000 en diferents diaris. En aquestes declaracions s'afirmava que en l'actualitat no és possible guanyar el Tour de França sense dopatge, i que els corredors també s'havien beneficiat del dopatge. Més enllà de les dinàmiques concretes dels equips ciclistes i de la manera com cada corredor fa front al tema del dopatge, hi ha una evidència: hi ha una conducta delictiva des del punt de vista dels valors del ciclisme i de l'esport en general. Dit amb altres paraules: els esportistes, els metges i els directius dels equips ciclistes actuaven amb coneixement de la malesa de la seva actuació dins del criteri ètic esportiu. Això no obstant, les mateixes declaracions posaven de manifest una altra qüestió: el Tour actual és el que la societat vol i és el que obliga al dopatge, ja que és una prova sobrehumana que serveix a la creació social d'herois. La presència del criteri social en l'organització de l'esport i en les conseqüències sobre els esportistes i altres professionals, salta a la vista. Allò que fa la consciència, una vegada més i primer de tot, és adonar-se'n. Tanmateix, en les declaracions referides el mateix director afirmava textualment que la solució a la problemàtica del dopatge en el ciclisme no vindria del mateix esport, tot donant a entendre que l'esport i la conducta de tots els qui s'hi mouen obeeix a la dinàmica social, en general. Aquest últim aspecte, destacat en les declaracions d'aquell director esportiu, assenyalen el punt que psicològicament és més crític i rellevant: el fet d'adonar-se de la consciència moral és l'activitat de reflexió sobre la pròpia conducta i les pròpies emocions i culpabilitats, però, per damunt de tot és el coneixement del funcionament de les coses i del comportament psíquic individual integrat en les altres funcionalitats, particularment en la social.

Tècniques psicològiques: L'autoregulació conscient

Hi ha un últim aspecte que cal considerar respecte de l'esport, en la mesura que il·lustra el funcionalisme psíquic relacionat amb el concepte de consciència. És el tema de l'acció autoreguladora de la conducta i les emocions en base a la consciència que se'n té. Aquest és un tema rellevant atès que planteja el fet que la consciència, lluny de considerar-se un saber pur i desconnectat de les altres dimensions de comportament, en realitat és un saber que els mediatitza en el funcionament psíquic integrat.

Les últimes i més actuals aplicacions de la psicologia a l'esport exemplifiquen de manera contundent el paper de la consciència

en la millora i l'excel·lència del rendiment d'alt nivell. En efecte, la majoria de tècniques psicològiques utilitzades en l'esport de competició són una reflexió sobre la pròpia activitat i la regulació d'aquesta activitat per part del coneixement i la consciència que es té d'ella. Des dels anomenats Plans de Competició, que són una programació conscient de què fer i quan fer-ho en les diferents fases d'una temporada competitiva, fins a les tècniques més concretes i situacionals com poden ser la Visualització (Weimberg i Gould, 1995/1996), el que es persegueix és que l'individu sigui conscient d'allò de què depèn el seu rendiment i que actuï amb coneixement de causa, fent aquelles coses que sap que expliquen el seu èxit o fracàs en l'acció competitiva. És a dir, l'entrenament psicològic pretén no només identificar el que succeeix sinó també el que cal fer per a millorar. Aleshores és quan apareixen les tècniques, més generals o més concretes, que són procediments o litúrgies d'actuació que implementen les decisions preses conscientment. En aquest sentit, les tècniques són procediments que fan efectiva la consciència que es té de tot el que succeeix, relacionat amb el propi rendiment. De fet, a cap esportista l'interessaria només el fet de prendre consciència d'allò que succeeix, ja que per a ell, prendre consciència només és el primer pas de l'acció global que l'interessa, i que suposa canviar el comportament de cara a millorar la seva performance i acabar tenint un rendiment excel·lent en la competició.

Això que és evident i clar pel que fa a la consciència cognoscitiva sobre les actuacions tècniques i tàctiques, en el control de l'emocionalitat, en la planificació dels entrenaments i les competicions, etc., no apareix de manera tan freqüent ni consistentment en tot el que es troba relacionat amb la consciència moral. Algunes coses hi ha fetes, com per exemple les relatives al *"fair play"* i que s'exposen en aquest mateix monogràfic, però la regulació moral del comportament propi no presenta el desenvolupament de tècniques que presenta l'univers de les habilitats esportives com a tals. A l'hora de plantejar-se el per què d'aquest fet cal deixar clar que, des de la perspectiva psicològica, de la mateixa manera que existeixen tècniques per a millorar les habilitats esportives, existeixen tècniques per a millorar l'habilitat moral –si se'n pot dir així– en l'esport. De fet, la religió i altres universos convencionals socials presenten valors morals i també, molt sovint, maneres d'actuar per fer-los efectius. Els consells sobre com actuar davant les temptacions o per acréixer i mantenir la conducta virtuosa, en són exemples clars. La pregunta, però, arribats en aquest punt és: de què depèn que un esportista l'interessi o estigui motivat per a desenvolupar tècniques morals? En base a la idea que la moral és un acord social, està clar que primer de tot depèn del fet que existeixi un acord social sobre quina és la conducta moralment correcta i que hi hagi cohesió sobre aquest punt, ja que aleshores l'individu concret pot prendre consciència més clarament i fàcilment sobre el que s'ha de fer. Un cop construït aquest context moral i cognoscitiu, les tècniques concretes no haurien de diferir gaire respecte de les que s'apliquen a la millora d'allò que genèricament anomenem habilitats esportives. Per exemple, el concepte de "Centrament" (*Centering*), que és una tècnica que consisteix a estar pendent del que és pertinent a l'acció i no del que és impertinent, seria fàcilment transportable a actuacions morals on l'objectiu fos el joc net, el reconeixement del qui és millor, la tolerància i la bonhomia.

Les tècniques psicològiques aplicades a l'autoregulació directa del propi comportament en l'acció esportiva queden clares. Això no obstant, hi ha encara un altre vessant de l'activitat autoreguladora de la consciència: és el comportament amb incidència social de l'atleta per aconseguir, primer, un millor funcionament de l'organització del mateix esport i, segon, el compromís polític per aconseguir un marc de convivència social que es consideri millor. Aquest vessant conductual de la consciència individual actua normalment en l'aspecte tècnic i tàctic esportiu quan es canvien les normes de competició, en qualsevol dels seus aspectes, en base a l'atenció de totes les valoracions que es fan en un esport en concret. Quan es tracta de canviar el marc de valors morals el compromís hauria de ser el mateix, però sembla molt més difícil d'aplicar, per les implicacions socials més àmplies que té. Això no obstant, aquest compromís sembla necessari actualment, quan els valors del plantejament ideal que van fomentar l'esport al segle vint, basats també en els plantejaments ideals dels grecs, s'han vist tergiversats per valors econòmics i polítics que han posat el fet de guanyar com a valor més desitjable i justifiquen fer-ho per sobre de qualsevol altra consideració.

Bibliografia

Bandura: *Pensamiento y acción*. Barcelona: Martínez Roca, 1986/1987.

Colomer, E.: Prólogo a *Psicología* d'Aristòtil. Barcelona: Laia, 1981.

Diccionari de la Llengua Catalana. (1993). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Fabra, P.: *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona: Edhasa, 1977.

Gallwey: *The Inner Game of Tennis*. New York: Random House Inc., 1997.

Longman Dictionary of Contemporary English. London: Longman, 1978.

Maimònides: *De la guia dels perplexos i d'altres assaigs*. Barcelona: Laia, 1986.

Montaigne, M.: *Assaigs* (Llibre Tercer). Barcelona: Edicions 62, 1984.

Roca, J. (1996), "La teoría en la psicología aplicada a la educación física y el deporte". *Apunts. Educación Física y Depportes, 43* (1996), pàg. 7-12.

–: "Ciencias del Movimiento", *Revista de Psicología del Deporte, 11* (1997), pàg. 89-102.

–: El ajuste temporal: criterio de ejecución distintivo de la inteligencia deportiva. *Apunts. Educació Física i Esports*, 53 (1998), pàg. 10-17.

–: *Psicología: Una introducció teòrica*. Barcelona: Edimac, 1999 (www.edimac.com/liceupsi).

Weimberg, R.S.; Gould, D.: *Fundamentos de psicología del deporte y el ejercicio físico*. Barcelona: Ariel, 1995/1996.

Fòrum J. M. Cagigal

La contribució de José María Cagigal a les ciències humanes aplicades a l'esport (i a l'educació física)

Javier Olivera Betrán
Professor de l'INEFC-Barcelona

Paraules clau
José María Cagigal, ciències humanes, contribució, esport, educació física

Abstract

José María Cagigal was a thinker and an intellectual who has left his mark in the areas of knowledge corresponding to the human sciences that we have considered: philosophy, psychology, psychopedagogy, sociology and prospective. Despite frequently being considered a philosopher and a pedagogue, Cagigal cannot be professionally pigeonholed into any of the assigned disciplines, nor did he belong to any ideological tendency or movement nor any political party. Above all, he was a humanist who made use of the different human sciences and applied them to Sport and to physical education, through a philosophical interpretation.

Key words

José María Cagigal, human sciences, contribution, sport, physical education

Resum

José Maria Cagigal ha estat un pensador i un intel·lectual que ha deixat la seva empremta en les àrees del saber corresponents a les ciències humanes que hem considerat: la filosofia, la psicologia, la psicopedagogia, la sociologia i la prospectiva. Malgrat ser considerat sovint com un filòsof i un pedagog, Cagigal no pot ser encasellat professionalment en cap de les disciplines consignades, ni pertany a cap corrent o tendència ideològica ni política declarada. Abans que res és un humanista que se serveix de les diferents ciències humanes i les aplica a l'esport i a l'educació física, mitjançant la interpretació filosòfica.

Introducció

La història del coneixement humà és plena d'avenços, retrocessos i estancaments. Els avenços són donats per l'aparició de personatges clau que mitjançant la seva tasca de síntesi del coneixement existent (o ruptura amb el coneixement previ) són capaços de construir un seguit de plataformes intel·lectuals que permetin avançar als seus seguidors, si existeixen i aprofiten els camins traçats pel pensament original del mestre. La química, com a ciència, va ser anteriorment una pseudociència: l'alquímia; la física i l'astronomia moderna van ser abans astrologia; les ciències de la medicina van ser anteriorment coneixements a les mans de bruixots i remeiers.

L'esport i l'educació física són dos conjunts de pràctiques que neixen en contextos geogràfics i culturals diferents, però pertanyen a una mateixa època: l'era contemporània. Neixen de la transformació d'una societat absolutista, rural i tradicional en una societat liberal, burgesa, industrial i moderna que va seguir a la revolució industrial i política de la segona meitat del segle XVIII. L'esport i l'educació física recorren el segle XIX seguint trajectòries independents i amb poques interferències. A partir del segle XX es produeixen les trobades, els conflictes, els consensos,

Quadre 1.
La trilogia bàsica en el pensament de J.M. Cagigal.

les divisions, les unions i les divergències entre ambdues realitats.

Els protagonistes d'aquests avatars han estat els homes que, amb la seva particular clarividència intel·lectual, convicció ferma i capacitat de seducció, van ser capaços de conjuminar coneixements, enriquir ambdues disciplines amb els seus estudis i aportacions i assenyalar el camí a seguir per les generacions posteriors. Un d'aquests homes, en l'àrea sociocultural llatinoamericana és, sens dubte, José Maria Cagigal. Ell va representar des del sisè decenni del segle XX un referent obligat i un autèntic far d'idees i plantejaments per a tot l'àmbit mundial (i en particular per a l'àrea llatinoamericana).

Cagigal va ser el pioner a Espanya de l'estudi sistemàtic de l'esport des de la perspectiva interdisciplinària de les ciències humanes i un veritable capdavanter internacional en l'àmbit acadèmic i professional de l'educació física i l'esport.

El que veritablement interessava Cagigal era l'home contemporani. Ell era un educador per formació i vocació. Per a ell l'esport era una afició i ben aviat va esdevenir, en l'òptica cagigaliana, un gran recurs per a l'educador, perquè l'esport conté un gran cabal pedagògic tant en el pla individual com en el social. Tota la seva obra es troba presidida per aquesta trilogia: l'home, l'educació i l'esport.

L'esport constituïa el punt més feble del seu esquema triangular i va dedicar gran part dels seus esforços a assenyalar el caràcter seriós i gairebé transcendental de l'esport davant les valoracions superficials que se'n feien des de les posicions intel·lectuals de l'època. Cagigal va distingir dos nivells d'observació de l'esport: l'esport espectacle i l'esport pràctica, i des d'aquest segon camí de l'esport (precisament el que tenia més dots formatius i que va anomenar, a vegades, esport educatiu) es va acostar a l'educació física, un tema de segon ordre en la producció cagigaliana. De fet, a tota la seva obra es troba present la idea obsessiva de les qualitats educatives de l'esport i la necessitat que l'educació física (integrada preferentment per l'esport educatiu) es constitueixi en centre de l'educació de l'home.

Per desenvolupar la tesi central de la importància intel·lectual de l'esport com a activitat humana i fenomen sociocultural i esbrinar els valors educatius que comporta, va desenvolupar una potent i amplíssima anàlisi carregada d'observacions filosòfiques, pedagògiques, sociològiques, psicològiques, antropològiques, epistemològiques, històriques, legislatives i polítiques. Cagigal opinava que no s'ha d'estudiar l'esport des d'una única disciplina, i tampoc no va creure en un espai propi i original des del qual estudiar la mateixa realitat antropofísica i, per tant, l'esportiva. Sempre va pensar que l'esport mereixia un tractament multidisciplinari, perquè cap disciplina científica ni cap definició (va renunciar a la definició d'esport el 1971: "Lleure i esport del nostre temps") podia abastar aquesta gegantina realitat de caràcter absolutament planetari.

Cagigal va posar al servei de l'estudi de l'esport tota la seva àmplia formació humanista i va dedicar els seus esforços durant més d'un quart de segle a l'estudi d'aquest fenomen, diseccionat en les dues realitats divergents: l'esport espectacle i l'esport pràctica. Per dur a terme aquesta empresa va contribuir amb una variada miscel·lània d'assaigs, que des de diverses disciplines humanístiques van incidir en tots dos plans d'anàlisi de l'esport (ver quadre 2).

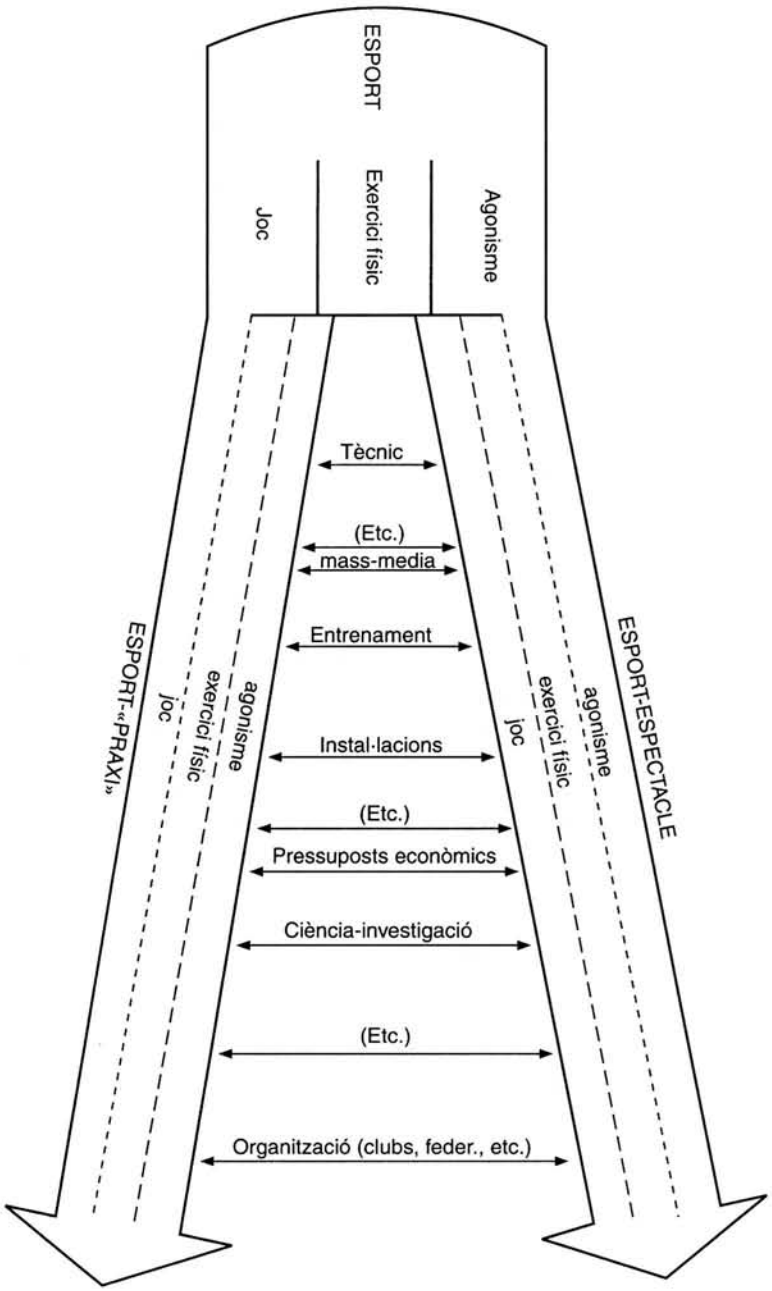
Al llarg de la seva vida intel·lectual va desplegar una anàlisi multidisciplinària de l'esport des de les ciències humanes. Aquest projecte cagigalià va ser defensat després com a projecte epistemològic, perquè considerava que l'esport havia d'estudiar-se des de l'aportació científica de les diferents "humanitats", tot rebutjant qualsevol intent de crear un espai original des de les pròpies essències de l'esport o de l'activitat física recreativa. Cagigal va analitzar l'esport com a realitat antropocultural i com a realitat social.

Amb aquesta finalitat humanística i interdisciplinària va utilitzar la filosofia per analitzar els valors esportius i realçar el seu caràcter seriós (l'esport, per a José Maria és una propietat metafísica de l'home). Es va fonamentar en la psicologia per estudiar els aspectes individuals, teleològics i de decisió de la pràctica esportiva, va ser un dels introductors de la psicopedagogia de l'activitat física i l'esport per facilitar la comprensió educativa de l'esport i impulsar-ne la tasca formativa. Es va servir de l'antropologia per escatir-ne la profunda realitat humana i conèixer els mites, ritus i símbols de la seva pràctica a les diverses cultures.

Va acudir a la història per conèixer els orígens de l'esport i la seva evolució al llarg del temps. Es va centrar en la sociologia per entendre la magnitud social d'aquest fenomen i conèixer les formes de vida, les actituds i els hàbits esportius del seu temps. La prospectiva va ser un recurs intel·lectual, que va utilitzar en ocasions per allargar les seves anàlisis sociològiques. Es va mostrar crític, rupturista i innovador amb la legislació relacionada amb l'educació física i l'esport i va participar en el debat polític d'aquest àmbit amb idees, suggeriments i plantejaments nous que li van ocasionar molts conflictes. De fet, va contribuir a la ciència política de l'esport amb anàlisis sobre les estructures organitzatives de l'esport, esbossos de neoorganització pública de l'esport i pautes d'actuació econòmiques per facilitar la pràctica esportiva a tots els ciutadans.

També va analitzar d'altres realitats antropoculturals relacionades amb l'activitat motriu, de forma especial l'educació física, però sempre supeditades a l'esport, el seu tema per excel·lència. En aquesta direcció, Cagigal realitza incursions sobre tres elements substancials de l'educació física: el moviment i les seves connotacions sobre la realitat antropològica indi-

Quadre 2.
Cagigal va entendre l'esport com una genuïna activitat humana que s'havia constituït en un fenomen social amb dues realitats divergents; l'esport espectacle i l'esport pràctica ("praxi") (Font: J. M. Cagigal, 1975.)

vidual i col·lectiva de l'ésser humà; el cos i la seva perfecta integració amb l'ànima tot conformant la persona humana;[1] i el joc, el gran valor que havia de posseir l'esport i l'educació física.[2]

Aportacions als diversos àmbits del coneixement científicohumanístic

Per estudiar la contribució cagigaliana a les diverses disciplines científiques reunides en el concepte global d'humanitats, analitzem, en primer lloc, les seves possibles aportacions en tres plans diferents: la seva obra analitzada globalment, els escrits específics respecte d'aquest tema (en relació amb la psicologia de l'esport, la sociologia de l'esport, la filosofia de l'esport, la història, etc.) i els sistemes, mètodes i plantejaments que utilitza per desenvolupar la seva obra intel·lectual. En segon lloc, estudiem la seva contribució al naixement i/o desenvolupament de les disciplines científiques a Espanya i al món, com a introductor, organitzador, fundador o dinamitzador d'aquestes disciplines aplicades a l'activitat física i l'esport.

Cenyint-nos en aquests aspectes, detallem les seves possibles contribucions i el seu abast en relació a les disciplines següents:[3] la filosofia, la psicologia, la psicopedagogia, la sociologia i la prospectiva.

Filosofia

La formació filosòfica de José Maria Cagigal era àmplia i profunda com correspon a un estudiant jesuïta que alterna durant la seva carrera la filosofia (la ciència primera que es basa únicament en la raó) i la teologia (la filosofia de la raó fonamentada en la fe). De fet, la filosofia constituïa la base en què es fonamentava la teologia, matè-

[1] Per a Cagigal el Cos era la connexió de l'ànima amb el món exterior. L'home havia d'aconseguir l'enriquiment de l'ànima a través del cos, mitjançant les seves sensacions. Malgrat ser espiritualista, creia en la perfecta unió entre el cos i l'ànima, però sentia una profunda repressió del seu propi cos, sens dubte producte de l'estricte procés de formació que va patir (els contactes corporals que establia eren sempre mesurats i li feia vergonya exhibir el seu cos en públic:

[2] Per a Cagigal l'esport pertany al joc, és a dir, quan el joc es reglamenta i popularitza es converteix en esport i quan aquest es professionalitza perd allò que és lúdic, es desludifica (en paraules del mateix autor). Preconitzava el joc en el nen i l'esport en l'adult.

[3] A causa de la decisiva participació de José Maria Cagigal en la discussió, creació i desenvolupament d'una epistemologia de l'educació física i l'esport i a la singularitat i importància de les seves propostes, hem cregut convenient ometre aquest apartat en aquest article per tractar-lo, més endavant i de manera específica, en un estudi únic.

ria primera de la formació sacerdotal i la seva raó de ser. Va estudiar els principis, mètodes, escoles i personatges més notables de la història de la filosofia, i en moltes ocasions va fer gala de la seva formació filosòfica.

L'assignatura de "Teoria i Psicopedagogia de l'activitat física i l'esport" que va impartir durant la major part de la seva docència a l'INEF de Madrid i també a l'INEF de Barcelona (durant el curs 1981-1982) va ser un exemple pràctic d'aquesta varietat multidisciplinària de ciències humanes aplicades a l'esport que Cagigal sempre va defensar. El concepte de "Teoria..." reforçava la idea d'una possible filosofia de l'activitat física i l'esport, no tant d'una teoria del coneixement original, o sigui una construcció epistemològica a partir del fet diferencial de l'activitat física i l'esport. Potser seguint fidelment la ruta cagigaliana, el concepte esmentat representava, a més a més d'una filosofia de l'activitat física i l'esport, una aplicació pluridisciplinària de les ciències humanes a l'activitat física i l'esport.[4] Encara que sempre va aplicar els conceptes, mètodes i plantejaments de la filosofia per diseccionar i esbrinar, tant com fos possible, aquesta complexa realitat anomenada esport.

Malgrat que a la seva obra no s'aprecien, des d'un punt de vista estricte, treballs concrets relacionats amb la filosofia de l'activitat física i l'esport, tanmateix el mètode que utilitza per realitzar les seves reflexions, els temes que tracta, la forma d'abordar-los i les solucions teòriques que proposa són parcialment resultat de la gran càrrega filosòfica que va aportar Cagigal. Va entendre que per estudiar l'esport calia un enfocament pluridisciplinari, i que la filosofia era una matèria important, però no l'única per analitzar aquesta gegantina i polisèmica realitat.

A la seva obra hem escollit set treballs o aportacions de caire filosòfic (o almenys són treballs on apareix clarament el terme "filosofia de..."),[5] d'un total de 548 aportacions comptabilitzades. N'hi ha tres on s'expressa amb el terme "filosofia" acompanyat d' "educació física" (1962, 1964 i 1969, encara que corresponen al mateix treball), en un quart treball i únic amb aquesta denominació, el terme "filosofia" acompanya la paraula "esport" (1979) i correspon a un curs del qual no tenim referències. Les dues aportacions següents es refereixen al mateix treball (l'un en italià i l'altre en castellà) i torna a aparèixer el terme "filosofia" seguit del compost "esport femení" (1980). A l'últim treball, inèdit i sense datar, intercala el terme "filosofia" entre d'altres de diferents, encara que habituals en la producció cagigaliana. Un cop revisats els treballs podem convenir que Cagigal, en la pràctica, amb prou feines es va ocupar de buscar i desenvolupar una filosofia de l'educació física, ni de l'esport, tot i que sí que el va interessar la qüestió, però des d'una perspectiva més epistemològica (com veurem més endavant).

El primer treball que trobem sobre aquesta temàtica correspon a la conferència "Notes per a una filosofia de l'educació física" que va dictar el juliol de 1962 a la Universitat de Temple, a Filadèlfia (EEUU). En aquest treball ens parla de la relació íntima, encara que no coincidència, que existeix entre educació física i esport i es refereix al joc humà com a una metafísica inicial pròpia de l'home que hauria de contemplar-se en un lloc preferent, en una pedagogia general de la humanitat. Es refereix a l'educació física com a una ciència l'objecte formal de la qual és l'home i que integra, en els seus mètodes essencials, totes les possibilitats lúdicoesportives. I per tal de clarificar la relació existent entre joc, educació, educació física i esport, dibuixa dues grans esferes: el joc i l'educació, parcialment interseccionades. A la primera apareix una esfera més petita: l'esport, i a la segona una altra també inferior: l'educació física, que alhora es troben interconnectades i són parcialment coincidents.

Instantània de J.M. Cagigal durant la seva joventut.

En resum, Cagigal ve a dir que hi ha una porció que es troba en el camp de l'educació física i també de l'esport i, per extensió, pertany a l'educació i al joc. És allò que Cagigal va anomenar l'esport educatiu, és a dir, aquella part de l'esport que es desenvolupa de la mà d'educadors amb consignes pedagògiques. Aquest treball és un dels referents en el camp de l'antropofilosofia i es va

[4] Aquesta idea sobre la varietat multidisciplinària científica en el concepte de "Teoria" de Cagigal és defensada per Juan Rodríguez López *et alii*: "L'epistemologia de l'educació física en José Maria Cagigal", a: *Motricitat*, 2, INEF de Granada, Universitat de Granada, 1988, pp. 7-17. A les conclusions els quatre autors de l'article convenen a afirmar, respecte d'aquest tema: *"La varietat multidisciplinària científica, transcultural, la interrelació científicohumanística, seria l'origen i la raó de ser del terme «teoria» per a Cagigal"*.

[5] Aquestes set aportacions corresponen, de fet, a tres treballs publicats i un quart d'inèdit. Els treballs coneguts són: "Notes per a una filosofia de l'educació física" que va ser exposada com a conferència el 1962 i després publicada a la Revista Espanyola d'Educació Física del COPEF per dues vegades: la primera vegada el novembre de 1964 (pp. 7-19 + 1 gràfic), i la segona el febrer de 1969 (pp. 7-19); un curs internacional sobre "Filosofia de l'esport", que es va donar a la seu central de la UIMP, a Santander, del 2 al 14 de juliol de 1979; i una ponència titulada *"Filosofia dello sport femminile"* que va llegir en el transcurs de l'International Congress Women Sport que es va celebrar a Roma del 4 al 9 de juliol de 1980 (aquest treball va ser publicat en castellà per la revista Apunts de Medicina Esportiva, 68, Barcelona, desembre de 1980, pp. 179-191. També va ser inclòs a l'obra. *Oh! esport! (Anatomia d'un gegant)*, on va constituir íntegrament el capítol VI de la segona part de l'obra, amb el títol de "Dona i esport. (Un apunt d'antropologia cultural)".
El treball inèdit correspon a un manuscrit, sense data ni d'altres referències, de nou pàgines escrites a mà que porta el títol d'"Esport avui. Filosofia i anàlisi psicosocial". És un treball de la tercera etapa intel·lectual, que situem entre 1978 i 1983, que parla principalment de l'explosió en el nostre temps de l'esport praxi i en reclama la utilització imprescindible en la moderna societat de serveis.

constituir com a un punt d'arrencada, complementat i desenvolupat el 1966, el 1971 i el 1979, i que va esdevenir finalment una gnosiologia de l'educació física.

L'altre treball significatiu, "Filosofia de l'esport femení", és el que va presentar al congrés internacional de Roma el juliol de 1980. Aquesta ponència, que va ser inclosa en la seva última obra, és rebatejada per l'autor com un apunt d'antropologia cultural, cosa que representa una redefinició de l'enfocament d'aquesta aportació, i que l'allunya del context filosòfic. En aquest treball va abordar amb prou coratge, en un període de convuls per les reivindicacions feministes, el tema de l'esport femení. Va defensar una idea progressista i favorable a les tesis feministes: s'oposa, en primer lloc, a les competicions obertes entre homes i dones i, tot seguit, reclama la igualtat de drets i deures entre tots dos sexes, per després assumir la diferència sexuada que distingeix els barons i les dones. L'últim treball considerat, de caràcter inèdit, tampoc no representa una aportació específica en el camp de la filosofia de l'esport.

D'acord amb el que acabem d'exposar, podem afirmar que Cagigal no presenta treballs de relleu sobre "filosofia de...", l'educació física o l'esport. Des del punt de vista quantitatiu, i àdhuc qualitatiu, només podem prendre en consideració el primer, que serveix per posar les bases d'una futura antropofilosofia de l'educació física que emplaçarà definitivament el 1979. Les altres aportacions conegudes, i relacionades amb l'esport, pertanyen a altres àmbits culturals. Encara que, com veurem poc després, l'anàlisi global que fa de l'esport i de l'educació física es realitza des de la interpretació filosòfica sistemàtica i, Cagigal, es constitueix per dret propi, com a introductor d'una possible antropofilosofia de l'educació física i, també, d'una filosofia humanista (o antropofilosofia) de l'esport.

La filosofia es pot dividir clàssicament en metafísica i metallenguatges filosòfics (les filosofies). El segon apartat es refereix a la filosofia com a saber crític (s'analitzen diversos llenguatges des del seu exterior), d'aquesta manera es construeixen filosofies de la moral, de la política, del dret, de l'art, del fet religiós, de la ciència, de la tècnica i també de l'esport.

En aquesta última divisió de la filosofia radica precisament la contribució cagigaliana concreta i específica al camp del saber filosòfic. Va col·laborar decisivament en la construcció d'una filosofia de l'esport, entès el concepte de filosofia com a saber crític d'un metallenguatge exterior de caràcter universal. Podem considerar Cagigal, en aquest terreny, com a un filòsof de primera mà, atès que va estudiar els problemes filosòfics que plantejava l'esport i no es va centrar exclusivament en l'estudi crític de les solucions que havien aportat d'altres autors, per això és reconegut en els mitjans de comunicació social de l'època com a un filòsof de l'esport i així el presenten a molts fòrums i entrevistes. En els ambients professionals de l'educació física i l'esport, també era considerat com un filòsof, per la seva erudició, per la seva manera de raonar, per l'ús freqüent de les teories i personatges de la filosofia clàssica i contemporània i, sobretot, per la manera d'abordar, interpretar i exposar les diferents problemàtiques que se li van presentar.

Però el reconeixement internacional més gran que va obtenir al llarg de la seva vida professional va arribar amb la concessió, el 1971, del premi "Phillip Noel Baker Research Award" (l'equivalent al premi Nobel de l'educació física i l'esport, que era atorgat per la CIEPS de la UNESCO) per la seva contribució al camp de la filosofia de l'esport.

El 1982 ingressa a l'Associació Internacional en Filosofia de l'Esport (ISPhS) a proposta d'un membre d'aquesta selecta organització. Aquesta associació va ser fundada, en 1973, per un grup restringit de filòsofs i intel·lectuals i va mantenir sempre una aurèola d'elit. Cagigal se sentia molt satisfet de pertànyer a aquest col·lectiu, encara que ja en 1978 va ser designat membre de la Societat Mexicana de Filosofia. De fet, en l'última època de la seva vida va estar molt lligat a institucions relacionades amb la Filosofia de l'esport, potser com a reconeixement a la seva intensa tasca al voltant d'una filosofia humanista de l'esport (és a dir, d'una antropofilosofia de l'esport), sens dubte la seva gran contribució, des del saber crític filosòfic al metallenguatge esportiu.

La valoració global de l'obra de José Maria Cagigal es troba tenyida per una apreciable tensió filosòfica. En les etapes intel·lectuals de l'autor podem copsar una anàlisi crítica de l'esport des del pla filosòfic, o potser més encertat, des del pla antropofilosòfic. En la primera etapa (religiosopedagògica, 1957-1966) la perspectiva filosòfica cagigaliana es troba molt influïda per l'element religiós i la seva anàlisi es resol des de la teologia natural, però a mesura que va avançant aquest període, es va allunyant de les concepcions teològiques per entrar plenament en l'anàlisi gnoseològica. En la segona etapa (de transició, 1967-1977), l'anàlisi és filosòfica però fonamentada en els estudis empírics, d'aquí ve el nom proposat de "filosòfico-científic" en atenció a aquesta preocupació dual.

En la tercera etapa de la seva producció intel·lectual (filosòficosociològica, 1977-1983), desenvolupa de manera més evident, una anàlisi crítica de l'esport des de la vessant filosòficosocial. I en, la quarta etapa, en plena fase embrionària (que nosaltres hem denominat filosòficoeducativa), empra el mètode filosòfic per analitzar l'home i incidir bàsicament sobre el seu procés d'educació, encara que en aquest període ja no es refereix a l'esport directament sinó a l'home.

A partir de la seva particular talaia filosòfica en l'anàlisi de les circumstàncies i problemes que incidien en l'esport, va aplicar la seva manera singular d'analitzar i resoldre les qüestions referides als conceptes, mètodes, teories, plantejaments o valoracions del fet esportiu humà. És el mètode i la manera de tractar l'esport (amb un caire clarament filosòfic) el que caracteritza l'obra cagigaliana, més que no pas la construcció o no d'una filosofia de l'esport. Cagigal contribueix, de manera decisiva, a la interpretació filosòfica de l'esport i, en bona lògica, a la construcció d'una filosofia de l'esport.

A Espanya, la primera aportació reconeguda al voltant de l'elaboració d'una teoria filosòficosocial de l'esport la tenim a "L'origen esportiu de l'Estat" que va ser publicada per l'eminent filòsof José Ortega i Gasset el 1924. Va ser un treball sorprenent que va causar un gran impacte en els ambients filosòfics de l'època i, encara, a hores d'ara, és una teoria citada i valorada als circuits acadèmicoprofessionals (àmbit filosòficosocial) de l'esport. Va ser un treball únic de l'autor que no va tenir continuïtat i venia a dir que l'esport és una forma de joc que respon a un instint lúdic competitiu físicament actiu, realitzat de manera espontània, lliure i divertida, la pràctica del qual constitueix l'origen de les institucions sociopolítiques. Cagigal va ser un gran admirador d'Ortega i Gasset i partia de la mateixa concepció d'esport, però, a diferència d'aquest, considerava que l'esport portava implícit grans valors educatius que calia aprofitar per incidir de manera eficaç en la formació de l'home modern.[6]

L'obra i el pensament de José Maria Cagigal s'inscriuen en la concepció idealista de l'esport, però a diferència del nostre il·lustre Ortega i Gasset (i també de Johan Huizinga, a qui també va admirar i va seguir) va dedicar tota la seva vida professional i un gran nombre de treballs a aquest quefer: l'estudi pluridisciplinari de l'esport mitjançant una interpretació filosòfica. Des d'una perspectiva estricta, potser no puguem considerar Cagigal com un filòsof pur de l'esport, però sí que podem afirmar que va ser el primer autor espanyol que va dur a terme una tasca intel·lectual considerable i sistemàtica en l'estudi filosòfic de l'activitat física i de l'esport.

Psicologia

Cagigal va rebre una formació psicològica durant la seva primera estada als seminaris de la Companyia de Jesús, quan aquesta matèria era pràcticament desconeguda a Espanya. Va mostrar un gran interès per aquests estudis i tot seguit va descobrir les immenses possibilitats d'aquest camp en la seva aplicació a l'esport. Bona prova d'això és la seva primera intenció de voler fer un llibre sobre psicologia de l'esport, en lloc de l'assaig pedagògicosocial *Homes i esport*. Al pròleg signat pel mateix autor, el 5 d'abril de 1957, diu el següent:

> *Va ser començada [l'obra] amb la idea d'una Psicologia de l'esport. Certament, els punts de suport científics d'aquest estudi pertanyen al camp de la psicologia. Però precisament per no pretendre una obra purament científica, i per utilitzar també elements que podrien inscriure's en una sociologia de l'esport o en una pedagogia, l'epígraf genèric i bonhomiós* Homes i esport *ha assumit l'encapçalament.*

Com ja hem vist, la psicologia fou una disciplina que el va subjugar per complet tot al llarg de la seva vida; de fet quan va tenir oportunitat es va matricular als estudis oficials de diplomatura en Psicologia i Psicotècnia, que pertanyien a la Universitat Complutense de Madrid (1956-1958). El juliol de 1958 va obtenir el títol de diplomat (la llicenciatura no es crearà fins el 1968). Paral·lelament donava conferències sobre psicologia de l'esport a la Residència Blume-Gimnàs General Moscardó i, el 1960, va crear l'assignatura de Psicopedagogia esportiva, inclosa dins el II Curs Nacional de Medicina esportiva. Amb posterioritat va dictar conferències sobre aquest tema, va llegir ponències, va escriure articles, va publicar una obra específica *Agressió i esport* i va impartir docència específica sobre "Psicologia" i "Psicologia de l'esport" a l'INEF de Madrid (des del 1979-1980 fins al 1982- 1983).

Fent un rastreig de la seva obra trobem una producció global de 28 aportacions específiques al voltant de la psicologia de l'esport (algunes d'elles repetides per ser treballs exposats originalment com a ponències i després publicats a diverses revistes). Aquesta xifra suposa un nombre considerable en el total de la seva producció (548 aportacions), solament superat per l'esport (74 aportacions), l'educació (74), la sociologia (48), l'educació física (38), l'home (30) i l'olimpisme (30). Des del punt de vista qualitatiu ens trobem amb treballs molt interessants en l'àrea específica a què ens referim: "El fenomen psicològic de l'esport" (1963), "*Le sport dans l'integration du groupe générationel adolescent*" (1965), "La psicologia evolutiva com a condicionant del programa d'educació física" (1970), "Alguns suggeriments per a l'agressió lúdicoesportiva" (1972), "Psicologia de l'esport, psicologia de què?" (1973) i alguns capítols de les obres que va publicar a partir del 1977. El gruix de la seva producció qualitativa s'inscriu en la seva primera i segona etapa intel·lectual. Cagigal era un seguidor de les teories psicològiques denominades organicistes i centralistes, en oposició als perifericalistes i conductistes. És a dir, es decanta per les posicions ideològiques pròximes a la filosofia racionalista alemanya que expliquen el comportament humà de dins enfora (es trobava molt fonamentat en les tendències personalistes i existencialistes que es van desenvolupar a Europa durant les dècades centrals del segle: 1940 i 1950). Cagigal es posiciona a favor de les teories innatistes, tomistes i, a més a més, se sent antireduccionista i per tant en contra de la filosofia empirista anglosaxona (no era aficionat als laboratoris i fins i tot se li notava una certa repulsió per aquests), i advocava per actituds humanes i universals. En psicologia evolutiva segueix les tendències madurativas i utilitza dos il·lustres autors d'aquesta línia: Gessel i Piaget. Se sent molt atret per la psicoanàlisi i cita sovint els treballs i experiències de Freud, Jung, Adler, Fromm, etc. Tanmateix, en general, no es mostra inflexible en els seus plantejaments. De fet en els seus escrits relacionats amb la psicologia de l'esport acostuma a mostrar-se conciliador i intenta, sempre que pot, una sín-

[6] Johan Huizinga (autor que considerava que el joc és una activitat essencialment humana que constitueix l'origen de la cultura, i l'esport una forma de joc), José Ortega y Gasset i José Maria Cagigal representen algunes de les principals teories, de caràcter filosòficosocial, sobre l'esport, que han passat a ser anomenades "Concepció idealista de l'esport". Segons aquests autors el desenvolupament de l'esport modern ha estat presidit pels excessos i desmesures de la societat a què pertany i ha perdut gran part de la seva frescor, espontaneïtat, originalitat i diversió (Barbero, José Ignacio: *Esport "Escola" i Societat (Discursos i pràctiques que van configurar l'esport modern a l'Anglaterra Victoriana*, tesi doctoral no publicada, Universitat Complutense, Madrid, 1990, pàg. 56 i ss.).

tesi de les diferents posicions (vegeu l'entrevista de Josep Roca, 6- VI-1990).[7]

El primer treball important (1963) el presenta en el marc del 4rt Congrés Llatí de Medicina Esportiva organitzat per la Federació Internacional de Medicina Esportiva (FIMS), que es va celebrar a Barcelona el 1963. Com ja s'ha vist, Cagigal va aconseguir introduir oficialment (per primera vegada en una societat internacional) la Psicologia de l'esport en l'estructura científica de la medicina de l'esport i va invitar, per a aquest esdeveniment, el francès Michel Bouet i l'italià Ferruccio Antonelli. Després de dos anys, l'abril de 1965, se celebra a Roma el "I Congrés Mundial de Psicologia de l'Esport", on Cagigal va presentar una ponència i va participar en l'acta fundacional de la Societat Internacional de Psicologia de l'esport (ISSP)(8) com a membre fundador; va ser-ne elegit president Ferruccio Antonelli (va presidir la ISSP els vuit primers anys). El 1969, durant el II congrés d'ISSP a Washington va obtenir la presidència del III Congrés Mundial de Psicologia de l'Esport, celebrat a l'INEF de Madrid, el 1973, amb bon èxit de participació.

Cagigal considerava la Psicologia una ciència fonamental per estudiar l'esport. La Psicologia, de la mateixa manera que les altres ciències humanes, havia de contribuir a respondre els nombrosos interrogants que s'obrien amb el fet esportiu. L'especial idiosincràsia d'aquesta disciplina i el seu gran avenç científic en el transcurs del segle, la convertia en una matèria imprescindible per conèixer les implicacions individuals i col·lectives de l'esport i veia dues finalitats fonamentals en relació amb l'estudi esmentat: una era la Psicologia per a l'esport, és a dir, la que havia d'ajudar l'esport pràctica i l'esport rendiment; l'altra era la Psicologia que havia d'estudiar el fenomen esportiu en la societat, així com les seves conseqüències individuals i socials (vegeu la carta de Ferruccio Antonelli del 28. IX.1993).[9]

Ell, que sempre va advocar per una Psicologia al servei de l'esport, entenia que aquesta havia de separar-se en dos (amb continguts, mètodes i finalitats diferents): la Psicologia dirigida a estudiar i servir les necessitats de l'esport espectacle, i la que s'interessa per l'estudi de l'esport pràctica i considerava que totes les branques de la Psicologia podia ser útils a la Psicologia de l'esport. En resum, la Psicologia de l'esport estudiarà l'home que fa esport i consumeix espectacles esportius, en una societat com més va més esportivitzada.

La seva contribució al camp de la Psicologia de l'esport és fonamental, perquè va ser un dels pioners que va treballar per dotar aquesta nova disciplina d'un ens propi, original i universal: la ISSP. Va ajudar a configurar l'equip base de la futura organització mundial i impulsà la realització periòdica dels congressos internacionals específics d'aquesta matèria. Va definir el paper de la nova disciplina en la seva relació amb l'esport, marcà dues grans direccions i destacà, en la primera responsabilitat, la imprescindible distinció entre la Psicologia que estudia l'esport praxi i la que estudia l'esport espectacle.[10] En sintonia amb la seva idea marc, també va contribuir a la seva ingent tasca d'anar configurant una aplicabilitat de les diverses ciències humanes a l'estudi de l'esport, i es van crear les diferents especialitats: psicologia de l'esport, sociologia de l'esport, filosofia de l'esport, etcètera.

Existeix un reconeixement unànime del fet que José Maria Cagigal va ser la primera persona a Espanya que va tractar el tema de la Psicologia aplicada a l'esport i a l'educació física, encara que ho va fer mitjançant un enfocament psicopedagògic.[11]

A començament de la dècada dels vuitanta, un nucli important de psicòlegs de l'esport va tenir la idea de crear una Associació Espanyola de Psicologia de l'Esport amb Cagigal com a president. Va acceptar el càrrec, però va arribar la seva mort i es va paralitzar el projecte.[12]

El seu lideratge personal, les seves iniciatives en l'àmbit acadèmicoinstitucional, la seva capacitat organitzativa, les seves aportacions científiques i els seus excel·lents contactes amb el món de la psicologia esportiva de l'exterior van ser algunes de les claus que expliquen la seva vital aportació al naixement, impuls i desenvolupament de la psicologia de l'esport a Espanya.

No va ser un seguidor gregari de certs corrents psicològics, sinó obert i independent i mai no va ser taxatiu en les seves posicions i, en tot moment, va intentar la síntesi. Malgrat tot, no va ser un psicòleg sinó un filòsof i un pedagog.

Va contribuir, d'una banda, a eixamplar la idea d'home, tot ampliant el seu procés d'humanització vers l'univers d'allò que és físic, fins aleshores molt lligat a l'educació intel·lectual i a l'univers de la cosa social. Cagigal critica la concepció

---

7 Olivera, Javier: José Maria Cagigal Gutiérrez (1928-1983). *Vida, obra i pensament al voltant de l'educació física i l'esport*, tesi doctoral no publicada, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1996, pp. 911-915. Per a més informació sobre el que opina Josep Roca pel que fa a la contribució de José Maria Cagigal a la psicologia de l'esport cal adreçar-se a la font següent: Josep Roca: "La psicologia en la seva perspectiva teòrica", a: Javier Olivera (coordinador): *José Maria Cagigal, tercer any d'una pèrdua*, Apunts d'Educació Física, 6, desembre de 1986, INEFC, Barcelona, pp. 42-45.

8 En 1970 la ISSP publica la primera revista dedicada exclusivament a la psicologia de l'esport: *International Journal of Sport Psychology*.

9 Javier Olivera, o.c., 1996, pàgs. 963 i 964.

10 Cagigal, fidel a la seva tradició humanista, temia que la psicologia experimental fes una psicologia per a l'esport, exclusivament per aconseguir un millor rendiment, en lloc de fer una psicologia de l'esport praxi per a l'home (Jaume Cruz-Joan Riera: *Psicologia de l'esport. Aplicacions i perspectives*, Martínez Roca, col. Biblioteca de Psicologia, Psiquiatria i Salut, Barcelona, 1991, pàg. 28).

11 Constanció Enciso: "Origen de la psicologia de l'esport", a: *Psicologia. Text i Context*, Dossier 5, Revista del Col·legi Oficial de Psicòlegs de Catalunya, 5, juny 1992, Barcelona, pp. 8-10.
Al costat de la figura creadora de Cagigal, va haver-hi també dos pioners de la psicologia de l'esport a Espanya: el psiquiatre Josep Ferrer-Hombravella (va ser anomenat secretari d'ISSP en el congrés fundacional de Roma) i el pedagog Josep Roig-Ibáñez. Aquest vinculat al centre d'investigació en Medicina de l'esport de la Residència Blume de Barcelona, on va crear, a mitjan dels seixanta, el primer laboratori de psicologia de l'esport d'Espanya (Joan Riera-Jaume Cruz, o.c., pàg. 29).

12 En paralitzar-se el projecte nacional, entre d'altres raons per la mort de José Maria Cagigal, es va crear l'Associació Catalana de Psicologia de l'Esport (ACPE), el 1984 i tres anys més tard, el 1987, l'Associació Espanyola de Psicologia de l'Esport.

tradicional de l'home quasi exclusivament intel·lectual i reclama l'univers físic. Aquesta va ser la seva gran aportació: l'home fonamentalment corpori que domina el moviment, però es va oblidar de l'univers biològic, el comportament del qual es fonamenta no en els canvis voluntaris d'energia, sinó en les reaccions (vegeu l'entrevista a Josep Roca Balasch, 6-VI-1990).[13] D'altra banda, contribueix de manera eficaç a la varietat multidisciplinària científica que advocava per estudiar l'esport, seguint la visió aristotèlica de la realitat (la realitat és una, però té moltes vessants): va lluitar perquè la Psicologia estudiés seriosament l'esport, des de totes les seves branques, i hi aportà tot el seu bagatge científic i intel·lectual.

Des d'un punt de vista estricte no podem considerar a Cagigal com un psicòleg amb aportacions científiques rellevants en el camp de la psicologia de l'esport, si de cas podem convenir que la seva principal aportació va ser la d'introductor intel·lectual d'aquest àmbit científic emergent.

Psicopedagogia

Cagigal tenia una formació eminentment pedagògica perquè gran part de la seva educació a la Companyia de Jesús va ser d'aquest caràcter. Les seves experiències docents li van donar el contrapunt de la praxi i la seva especial predisposició personal i intel·lectual per incidir en l'educació de l'home, li van acabar d'aportar el seu singular sentit pedagògic en la croada personal que va dur a terme al llarg de la seva vida professional.

Fonamentat en la pedagogia d'inspiració neoescolàstica,[14] Cagigal sosté que el principal afany de l'educació consisteix a ajudar el nen, perquè desenvolupi tot el seu potencial interior (personalitat) que li permeti descabdellar amb garanties el seu diàleg amb la vida. Aquest ideal d'ajuda al nen/jove coincideix amb la idea de grecs, jueus i cristians. L'home és un animal dotat de raó que es troba en relació personal amb Déu.

Convençut, va voler ampliar la concepció tradicional de l'home a l'univers d'allò que és físic. Va defensar sempre la idea de millorar les condicions de vida de l'home del seu segle i, per fer-ho, va concebre tot un programa pedagògic de caràcter interdisciplinari que actués sobre les deficiències que tenallaven l'home del nostre temps. Va considerar l'esport com a un mitjà ideal per estudiar l'home actual, perquè la seva pràctica permet a l'ésser humà assajar models generals del comportament humà.

Cagigal critica el model tradicional de caire intel·lectualista, perquè creia fermament que s'havia estudiat exhaustivament l'home dominador del llenguatge, però no s'havia entès bé l'home com a dominador del moviment ("El cos humà, i principalment la mà, és un fet tan intel·ligent com la paraula").[15] Va reivindicar sempre la substitució del model intel·lectualista per un model aristotèlic de caràcter interdisciplinari, on l'esport i la música formessin part del procés d'educació integral de l'individu. Cap al final de la seva obra va defensar que l'educació de l'univers físic hauria de ser el centre de tota educació humana.

Convençut del canvi de models educatius per educar l'home nou, Cagigal va abordar el triangle central del seu esquema bàsic ideològic: l'home, l'educació i l'esport; i el va dotar d'una complexitat substancial per afrontar tan important tasca. En la seva primera època, el 1960, va començar a parlar de psicopedagogia, perquè considerava que la mateixa pedagogia no era suficient per tractar tan important repte i es fa acompanyar per la psicologia. Cagigal veia la psicologia lligada i supeditada a l'educació, d'aquí ve el nom: psicopedagogia de l'activitat física i l'esport, que va perdurar durant les dues primeres etapes intel·lectuals (concretament imparteix docència amb aquesta matèria des del 1960, al Curs Nacional de Medicina Esportiva, fins al curs 1978-1979 a l'INEF de Madrid).

Cagigal impartint una classe de Psicopedagogia al 1r Curs de l'INEF de Madrid (1967-1968)

En la mateixa dècada dels seixanta, va intentar transformar una psicopedagogia excessivament centrada en la "psique" i comença a utilitzar un nou terme que reflecteix millor la seva inquietud pedagògica: fisiopedagogia,[16] encara que tot va ser debades i quedar en intents de trobar un terme semàntic (o diversos) que reflectís fidelment la seva idea d'educació física. Cagigal va reclamar que els psicòlegs gaudissin de més informació pedagògica per poder educar millor i es va abocar a la psicologia evolutiva que era la branca de la psicologia

---

13 Javier Olivera, *o.c.*, 1996.

14 Segons aquesta concepció pedagògica, l'home pateix diversos avatars al llarg de la història, però les seves dignitats, els seus drets i el seu destí diví són immutables. Per tant, els principis bàsics educatius són també immutables i eterns, dirigits pels conceptes perennes aniran contra el subjectivisme actual i el relativisme ontològic i axiològic.

15 José Maria Cagigal: "Al voltant de l'educació pel moviment (apunt antropofilosòfic)", Lliçó inaugural de l'INEF de Barcelona, 26 d'octubre de 1981, 20 pàgs. (pàg. 12). També podem trobar aquest treball, i aquesta cita, al dossier "José Maria Cagigal, tercer any d'una pèrdua" publicat a: *Apunts d'Educació Física*, 6, desembre de 1986, pp. 3-50 (pàgs. 17 i ss.).

16 Per a Cagigal la "fisiopedagogia" seria la ciència de l'educació física. Diu respecte d'aquest tema: *"La fisiopedagogía seria la ciència específica de l'educador físic, resultaria una ciència paral·lela i complementària a la psicopedagogia, però incloent-la d'alguna manera i sent compresa paral·lelament en ella"* I més endavant diu: *"A partir de la Fisiopedagogia podrien estructurar-se amb un nou sentit les ciències de l'educació" (Esport, pedagogia i humanisme*, 1966, pàgs. 120 i 121).
Malgrat que hem de recordar que aquest concepte va ser introduït per Cagigal a l'agost de 1963 mitjançant la ponència "Hacia una psicopedagogía espeífica del profesor de educación física", que va ser presentada en el Simposio Internacional de Formación de Profesores de Educación Física que es va celebrar a Lisboa. Aquest treball va ser publicat en francés al Bulletin de la FIEP (pàg. 136-141) en el número especial (d'agost) que es va editá a Portugal amb motiu del Simposio Internacional celebrat recentment.

que millor material oferia a les tasques pedagògiques, però també sol·licitava als professionals de l'educació que aconseguissin informació en àrees com ara l'aprenentatge i el desenvolupament motor i d'altres camps que podien incidir en l'educació corporal.[17]

Va ser un home preocupat intel·lectualment per tot el que es produïa bibliogràficament al voltant de la pedagogia de l'educació física i l'esport. Les seves fonts d'informació van ser sempre excel·lents, cosa afavorida pel seu domini de les llengües modernes més usuals en l'àmbit científic internacional. En la lectura dels seus treballs s'aprecia aquesta magnífica informació, que provenia principalment de tres àmbits: les obres publicades, les revistes del sector que s'editaven periòdicament i la informació que es generava en els grans esdeveniments internacionals, en forma de comunicacions i ponències.

La producció cagigaliana en l'àmbit de l'educació, on englobem el concepte de psicopedagogia, és molt important atès que hem comptabilitzat 74 aportacions i ocupa la mateixa posició que l'esport (18). Entre aquestes aportacions destaca la seva especial dedicació a la docència en matèries amb aquest mateix títol o un de similar: des del 1960 fins el 1974 professor de psicopedagogia esportiva en el Curs Nacional de Medicina Esportiva; des del curs 1970-1971 fins al 1976-1977 professor de "Psicopedagogia esportiva"; des del 1967-1968 fins al 1978-1979 professor de "Teoria i psicopedagogia de l'activitat física i l'esport". És important aquesta dada, perquè Cagigal creia que la configuració de matèries amb el rètol esmentat, amb el contingut corresponent i amb l'adequada orientació didàctica, acabarien per consolidar plenament aquesta matèria als centres superiors de formació de professors d'educació física i esport.

Tanmateix, no es va limitar a crear una assignatura nova i específica, que reflectís fidelment el seu pensament i inquietud interdisciplinària en aquest àmbit, sinó que també va publicar treballs importants. Entre aquests, volem significar els següents, d'acord amb el seu nivell, originalitat i missatge: "Psicopedagogia esportiva" (1962), "Cap a una psicopedagogia específica del professor d'educació física" (llegit com a ponència el 1963 i publicat el 1965), "Educació social esportiva: un intent" (1968), "L'educador" (1972), "Esport i educació" (1976), "Educació bàsica per a una societat esportiva" (1978), "L'esport davant l'educació" (1979), "Educació de l'home corporal" (1981), "Del campió al campió: reflexions per a una psicopedagogia de l'esport" (1983) i "La pedagogia de l'esport com a educació" (1983).

Però potser la publicació més important en aquest àmbit sigui la seva segona obra "Esport, pedagogia i humanisme" (1966), el títol de la qual era, per ell mateix, un fidel exponent del seu contingut i missatge. La majoria dels treballs d'aquesta obra tenen una orientació pedagògica i, com diu l'autor en la seva presentació: "*...que la més gran depuració de la tècnica esportiva estigui al servei de l'home i no per cobrir el lema olímpic «més ràpid, més alt, més fort»*". En aquesta obra es troben dos treballs importants, ja indicats en la relació anterior, amb el títol de psicopedagogia (1962, 1965).

Els denominadors comuns d'aquests treballs en aquest àmbit es poden agrupar en tres blocs: *a*) els grans valors humans que tanca l'esport praxi i el potencial que posseeixen per a l'educació individual i social; *b*) l'enorme importància que té la formació dels educadors físics, perquè són cridats a ser els educadors de la futura educació total de l'individu; *c*) la necessitat de delimitar un camp semàntic i precisar un camp científic per construir una pedagogia de l'educació física i l'esport.

Cagigal va tenir una influència considerable en el context de la política educativa espanyola, en relació amb l'educació física i l'esport. Va incidir decisivament en la Llei d'Educació Física i Esport de 1961, on es contempla la creació de l'INEF amb importantíssimes competències. Va configurar l'INEF de Madrid, i va participar activament en l'estructuració del currículum acadèmic, i un dels seus departaments (dels sis de què constava) va ser el departament de psicopedagogia. Va aconseguir, com a membre de la comissió que discutia, el 1981, el desenvolupament de la Llei de Cultura Física en l'àmbit de l'ordenació acadèmica dels INEF, la llicenciatura d'educació física. I va ser sempre un referent obligat, en relació a les directrius a seguir sobre l'educació física i l'esport a Espanya.

La seva contribució al voltant d'una psicopedagogia de l'activitat física i l'esport, la podem resumir en set apartats: 1) La necessitat de configurar una matèria interdisciplinària, amb valor de ciència, que abordi l'educació de l'home mitjançant l'activitat física i l'esport. 2) La defensa d'una psicopedagogia del moviment humanitzat (l'univers del físic), posant un èmfasi especial en l'esport com a activitat que disposa de grans valors formatius. 3) La creació d'uns estudis d'educació física a l'INEF, amb un currículum acadèmic diferent dels existents (on figuraven matèries tan noves com "psicopedagogia", "educació física de base",[19] "Bio-

[17] Josep Roca, o.c., 1986, pàgs. 44 i 45.

[18] Tal com ho hem consignat en les altres contribucions, volem advertir que la suma total o parcial de les produccions de Cagigal que hem quantificat, correspon únicament a publicacions o actes en els quals s'exposa un material intel·lectual, independentment de si és original o no. D'aquí la quantificació total de la seva obra en 548 produccions, cosa que ve a significar de manera més precisa el caràcter de difusió que l'autor va donar a la seva obra, més que no pas el seu caràcter estrictament original. Cagigal va utilitzar amb profusió els seus materials originals i els va divulgar tant com va poder, perquè tenia l'obsessió que el seu missatge no es perdés.
En el cas que ens ocupa les 74 aportacions suposen el nombre total de materials registrats en relació a la psicopedagogia de la activitat física i l'esport (ampliat al terme d'educació), que corresponen a la categoria classificada que hem denominat genericament "educació".

[19] José Maria Cagigal va ser, al costat de Julio César Legido, el gran promotor de la Psicocinètica de Jean Le Boulch. Va promoure la integració d'aquesta matèria a l'INEF, amb el nom adaptat d'"Educació Física de Base". Amb objecte d'introduir a Espanya una nova educació física, més moderna, científica i progressista que l'existent, va incorporar els nous sistemes psicomotricistes al currículum acadèmic del nou centre. El seu propòsit consistia a tractar d'articular una alternativa vàlida als sistemes gimnàstics en ús, ensenyats i justificats a les Escoles Superiors d'Educació Física existents a Espanya. La Psicomotricitat era una manera més de veure el moviment, des d'una òptica racional i científica, que al començament va interessar Cagigal i després va perdre força en el seu pensament. Al final de la seva vida va arribar fins i tot a rebutjar-la.

mecànica"), que servís per formar el nou educador físic. 4) Posa les bases d'una teoria pedagògica i humanista de l'educació física i l'esport, entroncada en les Ciències de l'Educació. 5) Des de la seva privilegiada talaia de l'INEF i mitjançant els seus càrrecs internacionals de representació (AIESEP, FIEP, CIEPS, ISSP, ICHPER, etc.), defensa i divulga la seva concepció pedagògica i humanista de l'univers físic. 6) Va ser el responsable directe de la formació d'un feix d'educadors físics que van seguir i van transmetre la seva ideologia. 7) La seva decisiva influència, en les diferents polítiques educatives que es van elaborar al país (lleis, decrets o ordres), imbuït sempre per l'esperit de dignificar l'educació física i l'esport, com a disciplina educativa. I la seva esforçada lluita per situar els educadors físics en el lloc que els corresponia, als diversos ordenaments acadèmics proposats pel Ministeri d'Educació.

Sociologia

José Maria Cagigal no va rebre específicament una formació sociològica, encara que per l'educació rebuda, fonamentada en les ciències socials i pel seu tarannà observador i crític amb la societat, va ser un agut analista dels esdeveniments de l'esport en la persona i en el context social. Des del començament de la seva carrera, va diferenciar entre l'esport espectacle i l'esport pràctica, i va situar cadascun en una actuació individual particular i en un marc social diferent. Des d'aquesta doble perspectiva, va observar les influències de la societat consumista i industrial en tots dos esports, va analitzar el desenvolupament de cada esport en l'entorn social i va descobrir les possibles influeixes benefactores de l'esport espectacle i de l'esport praxi en la pròpia societat. La seva implicació en organitzacions internacionals relacionades amb la sociologia de l'esport va ser la justa. Va pertànyer al Comitè Internacional en Sociologia de l'Esport (ICSS),[20] fundat en l'exercici 1964-1965. Va publicar, en 1982 a la *Revue Internationale des Sciences Socials* (vol. 34, 2, pàg. 289-304) de París, però no coneixem cap treball seu publicat a la *International Review of Sport Sociology* (IRSS), la revista oficial de la ICSS el primer número de la qual es va publicar el 1966.

Si estudiem la trajectòria intel·lectual de Cagigal en el vessant sociològic, de seguida ens adonem d'un fet: no va impartir mai docència en relació amb la sociologia de l'esport. Malgrat tot, a la seva producció intel·lectual s'aprecia un nombre important de treballs d'índole sociològica: 48 produccions, cosa que resulta ser el tercer bloc més nombrós immediatament darrera de l'esport i l'educació (ambdues amb 74 produccions), que van ser, sens dubte, els temes més estudiats i tractats per ell. Cal indicar que les seves publicacions sociològiques van ser el bloc de treballs més publicats (alguns treballs van ser publicats diverses vegades) i per tant més difosos, en la majoria de casos per desig exprés del seu autor.

Aquesta producció sociològica està molt repartida al llarg de les tres etapes intel·lectuals en què hem dividit la seva vida professional. Tanmateix, s'observa un increment notable de publicacions sobre aquesta temàtica en els anys 1965, 1966 i 1968 (encara que cal reiterar que parlem de produccions totals, on s'inclouen les repeticions d'articles, conferències o ponències). De tota manera, per l'enfocament global de la seva obra i per l'anàlisi particular que fa de l'esport, creiem que la tercera etapa (1977-1983) és la més sociològica de l'autor, sense abandonar la seva peculiar anàlisi antropofilosòfica. Per aquesta raó l'anomenem "Filosòficosocial".

Entre els treballs signats de caràcter eminentment sociològic i corresponent a aquests anys de sobreproducció sociològica en destaquem els següents: "Esport i integració psicosocial" (1965), "L'home davant la societat. Significació dels grups esportius" (1966), "Educació esportiva en una societat per televisió" (1966), "Educació social esportiva. Un intent" (1968).

Però les millors aportacions sociològiques de l'autor vindran donades per la publicació, en els anys següents, d'algunes de les seves obres més anomenades: *"Esport, pols del nostre temps"* (1972), on gran part dels seus treballs té un clar enfocament sociològic. *"L'esport en la societat actual"* (1975) una excel·lent obra sociològica que representa el seu equador intel·lectual. El 1981 publica dues obres d'orientació sociològica, la primera més didàctica i conceptual *"Esport: espectacle i acció"* i la segona. *"Oh! esport! (Anatomia d'un gegant)"* amb una apreciable densitat temàtica d'ordre sociològic i prospectiu. Tots dos llibres representen dos de les seves millors aportacions a l'anàlisi sociològica de l'esport i, per projecció, a la sociologia de l'esport. No obstant això, totes les seves obres publicades, des de la seva primera obra fins a l'última, tenen un deix sociològic. Hi trobem, a totes, anàlisis i aportacions de caràcter filosòfico-social.

El bagatge sociològic de l'obra cagigaliana és notable, Tanmateix, després de realitzar-ne una anàlisi crítica del contingut, podem afirmar que Cagigal no era un sociòleg.[21] Des del punt de vista estricte, va mancar d'un mètode sociològic i no va desenvolupar la sociologia empírica, imprescindible per a la realització de la disciplina sociològica. Va ser més aviat un filòsof social que posseïa un bon mapa mental del pensament social. Per a Cagi-

---

[20] L'ICSS es presenta com un subcomitè dependent d'ICSPE (Consell Internacional de l'Educació Física i l'Esport) de la UNESCO i de la ISA (Associació Internacional en Sociologia). Els congressos ICSS se celebren cada quatre anys, l'any anterior als JJ. OO.

[21] Aquesta va ser l'opinió que ens va oferir la sociòloga Núria Puig a l'entrevista que vam sostenir amb ella el 18.V.1990 (Javier Olivera, o.c., 1996, pàg. 908-911). Per a més informació cal adreçar-se a l'article següent: Núria Puig: "La definició d'un marc sociològic teòric en José Maria Cagigal", a: *Apunts d'Educació Física* (Dossier: José Maria Cagigal, tercer any d'una pèrdua), 6, desembre 1986, INEFC, Barcelona, pàgs. 46 i 47.

El catedràtic en Sociologia, Manuel García Ferrando, ens va indicar a l'entrevista que vam sostenir amb ell, el 19.IV.1991, a Pamplona (Javier Olivera, o.c., 1996, pàg. 899-902), que considerava Cagigal més com a filòsof social que no pas com a sociòleg.

Audiència del rei Joan Carles als membres directius del Congrés Internacional d'Educació Física i Esportiva celebrat a l'INEF de Madrid el 1977. Cagigal fa les presentacions

gal, l'esport és un esdeveniment de la persona, però no solament és un valor humanístic sinó un fet social que intenta estudiar mitjançant una interpretació filosòfica. Ell no es va definir mai com a sociòleg de l'esport.

Cagigal va contribuir de manera eficaç a la sociologia de l'esport mitjançant la construcció de marcs teòrics d'anàlisi de l'esport, és a dir, oferint la delimitació teòrica de l'objecte d'estudi, que constitueix la primera fase de tota investigació sociològica. Aquesta contribució cagigaliana va ser aprofitada per un bon nombre de sociòlegs, especialment de l'àrea sociolingüística, per desenvolupar, mitjançant una estratègia metodològica, tot el procés formal d'estudi de l'esport. A més a més de dissenyar un panorama complet de l'esport, va mantenir sempre una fina intuïció sobre les transformacions que anava patint l'esport al llarg del temps i, d'acord amb el seu esperit obert, va anar modificant i fent evolucionar les seves posicions arran dels canvis observats.[22]

Des d'un punt de vista sociològic la comprensió de l'esport comporta l'estudi i interpretació del cos humà i la seva valoració social. Així, es poden establir les connexions adients entre la imatge social del cos, els hàbits i usos corporals i l'esport. Com que el cos és l'instrument imprescindible per a la pràctica esportiva, el seu bon ús social constitueix, a més a més, un factor essencial en la identitat individual. Per aquest motiu la sociologia del cos humà es troba en íntima correspondència amb la sociologia de l'esport, perquè el concepte social de l'esport depèn del concepte social i cultural del cos.[23]

En aquesta direcció és important destacar l'aportació cagigaliana a la sociologia del cos dels seus dos treballs sobre el cos: "El cos, aquest gran oblit" (sèrie de 20 capítols per a TVE de caràcter antropofilosòfica i social que roman inèdita, perquè no va ser presentada en antena) i de forma especial el treball "El cos i l'esport en la societat contemporània" (*Papers*, 20, 1983, pàg. 145-156).

En aquest segon treball (esmentat pels dos sociòlegs que hem entrevistat: Manuel García Ferrando i Núria Puig), Cagigal relaciona precisament ambdues realitats: el cos i l'esport; i encreua un seguit de valoracions antropològiques i sociològiques del cos en relació amb l'esport que assenyalen possibles camins de desenvolupament d'una sociologia del cos, en íntima connexió amb la sociologia de l'esport, encara que passats fidelment pel tamís del seu intens humanisme.

Potser podríem concloure aquest apartat dient que la contribució més notable de l'obra i el pensament cagigalià en l'àmbit de la sociologia de l'esport, es trobaria en els camins i itineraris intel·lectuals que ell va assenyalar, des dels marcs teòrics que va traçar i que han resultat essencials per desenvolupar posteriors investigacions sociològiques i col·laborar, així, a l'avenç de la sociologia de l'esport.

Si fem un estudi de la situació de la sociologia de l'esport a Espanya, a l'època en què Cagigal va començar a realitzar anàlisis sociològiques, en la segona meitat de la dècada dels cinquanta, podrem convenir que el panorama era inexistent.[24] No es coneixia aquesta literatura al país. Per això Cagigal pot ser considerat com l'iniciador dels assaigs sociològics, i també prospectius (com veurem més endavant), al nostre país. Va ser un autor molt prolífic en l'àrea sociològica, la finalitat darrera de la qual no era contribuir a la creació a Espanya de la sociologia de l'esport, sinó construir la idea d'un esport lúdic, humanista i educatiu. Des de l'aportació de les diferents disciplines humanistes, entre elles la sociologia (i per projecció la prospectiva), que ocupa un paper molt important en l'obra cagigaliana, ell va intentar dignificar l'àmbit de l'activitat física i l'esport tot dotant-la d'arguments seriosos i científics.

Segons alguns sociòlegs (J.I. Barbero, M. García Ferrando, N. Puig), encara que amb matisos, Cagigal va ser el primer que va escriure de sociologia de l'esport al país. No hem d'oblidar que, en una època on no existien càtedres de "Sociologia de l'esport" a les Universitats espanyoles (en l'actualitat tampoc no existeixen), ell va dissenyar el Pla d'estudis de l'INEF, on es contemplava l'assignatura de "Sociologia de l'esport".[25] Avui continua perdurant la matèria de "Sociologia de l'esport" en els nous plans d'estudis dels INEFs i Facultats de Ciències de l'activitat física i de l'esport que existeixen al nostre país.

Malgrat el que acabem de dir, el treball "L'origen esportiu de l'Estat" de José Ortega y Gasset és l'assaig espanyol més citat pels sociòlegs estrangers, encara que no és un treball estrictament sociològic. I les referències exteriors a José Maria Cagigal per part del sector acadèmic i professional de la sociologia de l'esport són més aviat escasses. Segons José Ignacio Barbero (1990, *o.c.*, pàg. 101-109), aquest factor

---

[22] Núria Puig, *o.c.*, pàg. 46

[23] Cfr. Pierre Bourdieu: *La distinció. Criteri i bases socials del gust*, Taurus, Madrid, 1988.

[24] De fet, José Ignacio Barbero (1990, *o.c*, pàg. 72), respecte d'aquest tema indica el següent: "en qualsevol cas crec que en sociologia de l'esport a Espanya no hi ha gairebé res més que allò que hem referit: les obres de J.M. Cagigal, M. García Ferrando, L.M.. Cazorla (1979), Alcoba (1987), Cancio (1990); algunes publicacions col·lectives com ara Mestre (Co), (1984), A. Zaragoza/N. Puig, (1990); investigacions basades i publicades per la *Revista de Recerca i Documentació de l'ICEFD* i escassos articles apareguts a les revistes específiques de l'activitat física i l'esport editades per les administracions públiques; i ponències o comunicacions a congressos a les quals sovint és difícil d'accedir (per exemple, les Actes del Simposi Nacional sobre l'Esport Contemporani organitzat pel CSD el novembre de 1983)".

[25] El primer professor de l'assignatura de "Sociologia de l'esport" a l'INEF de Madrid es deia José Maria Lecumberri.

pot explicar-se per la quasi inexistent sociologia de l'esport a Espanya i pel fet de ser poc conegut pels sociòlegs de l'esport estrangers.

Tenint en compte el que hem exposat, considerem que José Maria Cagigal ha estat el pioner a Espanya de les anàlisis i iniciatives al voltant de la sociologia de l'esport. Ha contribuït, de manera determinant, a la construcció del "corpus" teòric d'aquesta disciplina, ha actuat amb particular intuïció davant les transformacions que patia l'esport en el context social, contribuint a l'anàlisi prospectiva de l'esport, i ha obert nous itineraris de reflexió i investigació als professionals del sector.

Prospectiva

José Maria Cagigal també es va sentir estimulat vers les anàlisis prospectives. La Reial Acadèmia Espanyola de la Llengua admet l'entrada, per primera vegada, de la paraula "prospectiva" en el seu Diccionari de la Llengua Espanyola en l'edició de 1992 (amb força posterioritat a les anàlisis prospectives cagigalianes). La prospectiva consisteix a fer un estudi tècnic, científic, econòmic o social de la societat futura, prevenint a més a més els mitjans necessaris perquè les condicions previstes s'anticipin.[26] Per tant, aquesta disciplina no es pot separar de l'escala de valors, atès que el seu estudi es troba estretament relacionat amb l'abiologia.

Existeixen diverses visions del futur. La visió lineal de la història és la que correspon a la concepció religiosocultural del cristianisme sobre la humanitat, a diferència d'altres concepcions cícliques que correspondrien a les religions orientals: hinduisme i budisme, principalment. Per tant, és la visió més difosa en la nostra civilització a causa de la nostra cultura, encara que existeixen les concepcions cícliques (grans cicles històrics que es corresponen amb grans cicles econòmics) i per etapes o "eres" que mostren que tota societat va travessant, indefectiblement, etapes diverses (etapa bàsicament agrària, industrial o postindustrial) que expliquen el futur amb altres paràmetres. Encara que també existeixen d'altres visions de futur que tenen en comú la no-linealitat, el fet de fugir dels cicles i també de les etapes, són les visions que entenen que hi ha en la història d'una societat canvis substancials en els quals s'origina alguna cosa qualitativament diferent a partir de nous paradigmes.[27]

La visió del que es pugui esdevenir en els anys pròxims depèn, en gran mesura, de la nostra visió general del futur. De fet, el que va succeint a cadascun dels homes l'introdueix, amb més o menys rigor, en la concepció d'allò que és el curs de la història. I aquesta concepció no és la mateixa per a tothom, ni és la mateixa sempre per a cadascun. Cagigal tenia, per formació i per cultura, una visió lineal de la història; amb aquesta posició poc es pot fer per determinar el futur perquè aquest (en la visió lineal determinista) ja està predeterminat. Tanmateix, a partir de 1970 Cagigal va començar a desplegar un seguit de reflexions de caràcter prospectiu que van tenir el seu apogeu en els seus últims treballs, ja a la dècada dels vuitanta.

Cabussant-nos en la producció cagigaliana, vam comptabilitzar diversos treballs amb aquesta orientació futurista: "Suggeriments per a la dècada dels setanta en Educació Física" (1971), bàsicament dirigit a prevenir el futur de l'educació física; "L'esport en la frontera antropològica del futur pròxim" (1972), ponència presentada al Congrés Científic Olímpic de l'Esport de Munic; alguns passatges i capítols de l'obra *Esport: espectacle i acció* (1981); i part del contingut d'*Oh! esport! (Anatomia d'un gegant)* (1981), però bàsicament el tercer capítol "Arrels". Entre els treballs inèdits de caràcter prospectiu vam comptar amb aquests dos: "Perspectives de canvi en l'esport futur" (el manuscrit del qual és datat el 18 de juliol de 1983) (28) i "L'esport en l'home del segle XXI" (sense data).[29]

Des de la seva òptica particular, Cagigal va contemplar i va analitzar el futur de l'esport, però influït per autors prospectius no deterministes (Alvin Toffler, Carl Sagan, Isaac Asimov o J.J.. Servan-Schreiber), va abandonar la seva visió lineal i es va llançar a un estudi prospectiu de l'esport. Cagigal va saber aplicar els corrents prospectius de la seva època, al fet esportiu contemporani que ell denomina "esport modern".

Sota aquesta nova orientació, Cagigal afirma el següent: *"Crec que l'esport (fonamentalment com a joc competitiu) és un dels grans aconseguiments, diríem etològics (meitat cultura, meitat naturalesa) de l'home en el seu procés civilitzant, i la institució esportiva és la consumació cultural d'aquest procés"*.[30] I davant els mals i perills de l'home i la societat tecnològica de final del mil·lenni proposa:

> *"Per fer aquest pas decisiu de recuperació de la llibertat humana davant l'esclavitud de la tecnologia extracerebralitzada; per assolir el retorn a l'home complet, a la 'intel·ligència activa' (a la 'tecnointel·lectualització'), l'esport –naturalment regenerat*

---

[26] El francès Gaston Berger (1896-1960) està considerat com el creador, a través de les seves obres, de la prospectiva com a disciplina autònoma i aquesta circumstància n'ha generat un desenvolupament superior en l'àmbit francès. La prospectiva consisteix, bàsicament, en una reflexió sobre l'esdevenidor, aplicada a definir les estructures més generals. Actua bàsicament sobre l'esdevenidor, que hom imagina a partir del futur i no del present, encara que el present actua en el mètode d'anàlisi, tot projectant les seves tendències cap al futur, per concloure en un futur previsible i determinat. Els estudis prospectius indiquen les situacions generals en què els individus es trobaran situats en el futur.

En resum, la prospectiva s'inscriu, en la línia del temps, a continuació de la història i la sociologia; és un intent per dominar el futur, el qual posseeix tres components: el que correspon a la incertesa pròpia de cada projecte, el que pertany a les lleis de desenvolupament i el relacionat amb la llibertat i responsabilitat d'actuació.

[27] Aquest futur "distint" ha rebut diverses denominacions: revolució cientificotècnica (R. Richta), tercera ona (A. Toffler), era de les xarxes (Bressand i Distler), societat postcivilitzada (K.E. Boulding), societat postcapitalista (P. Brucker), societat postmoderna (M. Heidegger, J.F. Lyotard i d'altres), "*continous wave*" (H.G.F. Aiken), primera revolució global (A. King), revolució macro històrica (E.J. Hobsbawm), mutació històrica (G. Lipovetsky), edat de la discontinuïtat, etc.

[28] En aquest projecte escrit a mà, de vuit pàgines, l'autor escriu sobre els canvis de l'esport a Espanya i al món en un futur pròxim.

[29] Al text escrit a mà, de tres pàgines, que apareix amb aquest títol, Cagigal proposa la guerra contra els desequilibris de l'home modern i, davant aquests perills, advoca per l'esport actiu.

[30] José M. Cagigal: *Oh! esport! (Anatomia d'un gegant)*, 1981 b, pàg. 61.

en tota la seva dimensió humanística– pot jugar un paper oportú. Pot significar una 'reludificació' de l'home. És clar que el primer que caldria seria 'reludificar' el mateix esport".[31]

I adverteix que en el cas que l'esport no sigui capaç de deslliurar-se de la contaminació de ser cada cop menys lúdic, més greu i seriós, com l'altra cara de la vida social que està destinat a refer "... *podria ser símptoma de decadència, no solament de l'esport, sinó de la civilització*". [32]

Fidel al seu compromís intel·lectual d'estudiar l'esport des de les ciències socials (i/o humanes), Cagigal va utilitzar l'anàlisi prospectiva per prolongar les anàlisis de caire filosoficosociològic que aplicava sistemàticament al fet esportiu. Preocupat pel gegantisme de l'esport, s'ocupa d'alertar sobre el seu possible desbordament estimulat pels interessos comercials i campionaris. Tenint en compte això, intenta anticipar-se a les línies directrius que es desenvoluparan en les societats avançades i adverteix de la necessitat de reludificar l'esport i la societat ,[33] reivindicant el caràcter humanista i formatiu per a l'esport. Amb això Cagigal tracta d'evitar la deshumanització de l'esport i de la societat.

De fet Cagigal va utilitzar la història, encara que no com a especialista,[34] per reconèixer les trajectòries de l'esport i l'educació física en els diversos itineraris realitzats en el transcurs del desenvolupament humà. Hem de recordar que Cagigal entenia que l'esport era consubstancial a l'home, que era una de les seves manifestacions més genuïnes i per això estava carregat d'història. Per tant, s'hi va cabussar (basant-se en estudis de diferents historiadors, però principalment de l'alemany Carl Diem, i de l'espanyol Miguel Piernavieja) per anar escatint aquesta realitat i entroncar-la amb el moment present: la sociologia. No és gens estrany que en aquest joc: passat, present i futur, enllestís les seves anàlisis i conclusions sobre l'esport i l'educació física amb els estudis prospectius.

Així, podem afirmar que el nostre home ha contribuït també de forma particularment útil, a l'esforç de comprensió científica de l'esport i l'educació física com a activitats pròpiament humanes. Perquè ell va estudiar, va reflexionar i va aportar una anàlisi completa sobre tots dos conceptes (que a mesura que avançava en el temps, més diferenciava) des de la triple dimensió humana: estudi del passat, anàlisi del present i predicció racional del futur.

En resum, podem afirmar que Cagigal va ser un pensador que va estudiar, a partir de les ciències humanes, els rics itineraris de l'esport. Es va interessar molt per l'arqueologia per tal de conèixer l'origen llunyà de l'esport, atès que aquesta se submergeix en el tribalisme, tal com indica José Ortega y Gasset. Va estudiar la història per dibuixar les diverses manifestacions que va prendre l'esport i les pràctiques corporals educatives en les diferents civilitzacions humanes. Els diferents itineraris històrics, demostren que el primigeni joc competitiu esdevé posteriorment la genuïna institució esportiva. A continuació reprèn la sociologia (la història del present) i analitza l'esport contemporani, que ell denomina l'esport modern, des de la perspectiva de les ciències socials i dissecciona aquesta macro realitat per identificar-ne els trets i construir una possible teoria de l'esport. Finalment, intenta conèixer racionalment el futur de l'esport i l'educació física tot esbrinant les incerteses que acompanyen qualsevol projecte humà: desxifrar les lleis de desenvolupament de la realitat esportiva, el seu procés de llibertat (perquè els interrogants que s'obren pel que fa als possibles destins de l'esport, són els que corresponen a igual nombre de versions de l'humanisme) i de responsabilitat d'actuació, tant individual com social.

Per tot plegat, podem convenir que Cagigal va ser un autor que va desenvolupar de manera completa el procés d'estudi i anàlisi de l'esport i l'educació física, a partir d'un procés quàdruple: estudi de l'origen, coneixement de les trajectòries desenvolupades en el procés històric (sociologia del passat), anàlisi del present i prospecció del futur. En el desenvolupament i compliment d'aquesta tasca, podem afirmar que ha estat l'autor pioner a Espanya i, sens dubte, el més important pensador que ha existit al nostre país, i alhora ha estat, a més a més, un dels autors més prolífics i importants de la seva època a l'estranger.

Corol·lari

Per a José Maria Cagigal, què és l'esport (sens dubte la seva gran obsessió intel·lectual)? I, quina estratègia va dissenyar i va desenvolupar, tot al llarg de la seva trajectòria professional, per resoldre aquest interrogant?

Cagigal, en el transcurs de la seva vida intel·lectual, va realitzar una aplicació multidisciplinària de les ciències humanes a l'esport i, en segon terme, a l'educació física. Però no va programar ni va planificar tot un esquema estructural de caràcter científic al voltant dels objectes d'estudi abordats, i el resultat de la seva aportació científica l'estudiem amb la perspectiva històrica necessària per realitzar aquests projectes (veure quadre 3). Després d'analitzar la seva obra i el seu pensament i conèixer les seves contribucions al camp del saber científic, podem convenir que l'esquema estructural cagigalià es troba constituït per diversos grups de sabers que es presenten fortament interaccionats entre ells en un gran cercle semitancat i reforçat que gaudeix d'una notable coherència interna: una con-

[31] *Ibídem*, pàg. 86

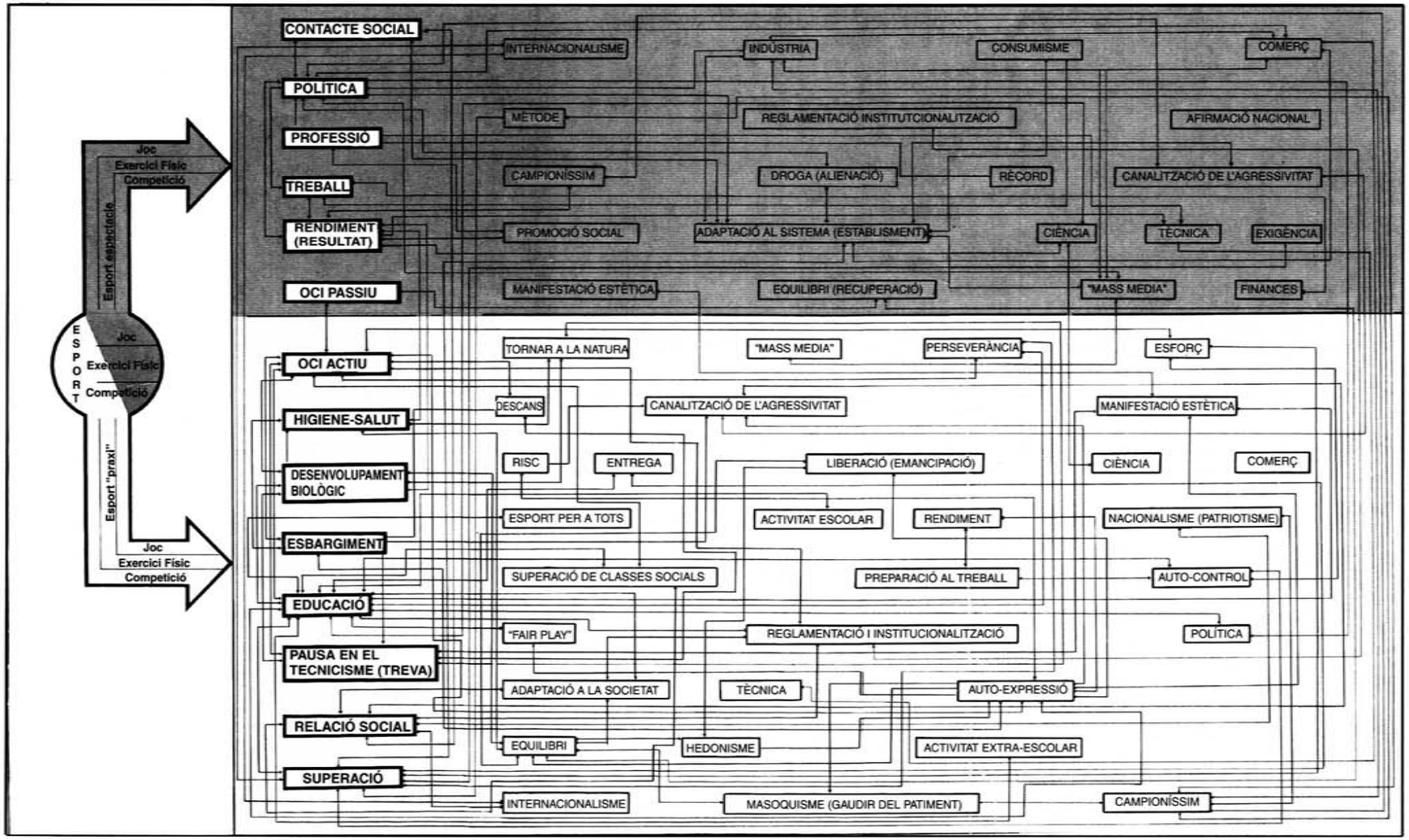
[32] *Ibídem*, pàg. 86.

[33] Tot mantenint, si ens ho permeten, una línia d'identificació amb la lògica marxista, que correspon a la desenvolupada pels germans Marx, còmics nord-americans d'origen jueu-alemany i, en particular, del seu genial líder Groucho Marx. Aquest i els seus germans, a través de les seves pel·lícules i particular filosofia de la vida, ens van transmetre el missatge següent: cal veure'ns a nosaltres mateixos d'una manera més divertida i menys transcendental, perquè prendre's massa seriosament un mateix constitueix la pitjor plaga del nostre temps.

[34] De Cagigal solament tenim registrat un únic treball de caràcter històric: "L'educació física a Espanya (breu notícia històrica)" que va realitzar el 1962 i es va publicar en la seva segona obra *Esport, pedagogia i humanisme* (1966).

Quadre 3.

Complexa xarxa d'interaccions entre els diferents elements, amb les seves manifestacions i valors, que integren l'esport pràctica i l'esport espectacle en el pensament cagigalià. (Font: J.M. Cagigal, 1979.)

cepció de l'esport humanista ple de valors formatius.

Encara que va defensar sempre la idea d'una varietat multidisciplinària aplicada a l'estudi de l'esport i va negar el protagonisme d'una única disciplina en l'estudi de l'esport, per important que aquesta fos, es va valer de la filosofia (o de la interpretació filosòfica) per realitzar pràcticament aquesta relació interdisciplinària. És el mètode i la forma filosòfica de tractar l'esport allò que caracteritza l'obra cagigaliana, més que no pas la construcció o no d'una filosofia de l'esport.

Finalment, establim una síntesi numerada de les contribucions més assenyalades de Cagigal en els diferents camps del saber humanístic:

1. Cagigal no va ser un filòsof pur, encara que sovint hagi estat considerat com si ho fos, però sí que podem afirmar que va ser el primer autor espanyol que va exercir una considerable i sistemàtica tasca en l'estudi filosòfic de l'activitat física i l'esport. En contribuir a la interpretació filosòfica de l'esport, col·labora en la construcció d'una filosofia de l'esport.
2. Podem considerar-lo com a l'introductor de la psicologia en el camp de l'esport. Va ser un dels autors pioners que va contribuir a delimitar la psicologia de l'esport, encara que ho va fer amb un enfocament psicopedagògic. Va treballar per dotar a aquesta nova disciplina d'una organització pròpia independent i internacional: la ISSP (Associació Internacional de Psicologia de l'Esport).
3. Creia en l'eficàcia i idoneïtat del sistema pedagògic neoescolàstic i el va aplicar, amb canvis, a la psicopedagogia de l'educació física i l'esport, configurada de feia poc. A través d'aquesta disciplina va contribuir a la creació d'unes bases fermes per a la construcció d'una teoria pedagògica i humanista de l'educació física i l'esport, entroncada amb les ciències de l'educació.
4. Va ser un referent obligat a Espanya (i també a l'estranger, mitjançant les seves representacions internacionals i el seu prestigi professional), pel que fa a les directrius polítiques i legislatives a seguir sobre l'educació física i l'esport. En la política educativa espanyola, va contribuir de forma notable als diferents ordenaments jurídics, amb categoria de llei (va col·laborar activament en la Llei d'Educació Física de 1961, i va influir en la Llei de Cultura Física i Esport de 1980), que es van promulgar durant la seva etapa professional. Encara que les seves preocupacions polítiques no s'inscriuen en el nucli de la seva vocació vital, sinó en la perifèria de les seves obligacions circumstancials.
5. En relació amb la sociologia de l'esport podem considerar que ha estat el pioner a Espanya. El nostre pensador va contribuir de manera eficaç a la construcció d'un contingut teòric i social de coneixement, va desenvolupar una intuïtiva i sagaç anàlisi sobre les transformacions que patia l'esport en aquells dies i va mostrar nous camins de reflexió i debat sobre el fet esportiu en la societat.
6. Va ser un pensador que va estudiar, des de les ciències humanes, els rics itineraris de l'esport a partir d'un procés quadripartit: estudi de l'origen de l'esport, coneixement de les trajectòries desenvolupades en el procés històric, anàlisi del fet social esportiu i prospecció del futur en l'esport. En el desenvolupament i compliment d'aquesta última tasca, podem afirmar que ha estat un autor pioner a Espanya i, sens dubte, el més important que ha existit al nostre país. I ha estat, a més a més, un dels autors més prolífics i importants de la seva època en l'àmbit internacional.
7. La contribució de José Maria Cagigal en el camp de la ciència o ciències de l'esport és molt més limitada, però en aquest terreny assaja un estudi historicocrític sobre les diverses teories de l'esport i indica els camins a seguir per aconseguir una teoria de l'esport o una ciència de l'esport.

Bibliografia

Cagigal, José María: *Hombres y deporte*, Taurus, col. La Veleta núm. 5, Madrid, 1957.

–: *Deporte, pedagogía y humanismo*, Comité Olímpico Español, Madrid, 1966.

–: *Deporte, pulso de nuestro tiempo*, Editora Nacional, Col. Cultura y Deporte, Madrid, 1972.

–: *El deporte en la sociedad actual*, Prensa Española/Magisterio Español, Madrid, 1975 a.

–: *Deporte y agresión*, Planeta, Difusión cultural núm. 9, Barcelona, 1976 (2a edició, Alianza Deporte, 1990).

–: *Las Escuelas de educación física en el mundo*, INEF, Madrid, 1977.

–: *Cultura intelectual y cultura física*, Kapelusz, Buenos Aires, 1979.

–: *Deporte: espectáculo y acción*, Salvat, Temas Clave, 32, Barcelona, 1981 a.

–: *¡Oh deporte! (Anatomía de un gigante)*, Miñón, col. *kiné*, Valladolid, 1981b.

–: *"El Deporte contemporáneo y las Ciencias del hombre"*, a: *I Simposio Nacional "El deporte en la sociedad contemporánea"*, 23-25 de noviembre, Madrid, 1983.

–: *"La pedagogía del deporte como educación", en: Congreso Internacional AIESEP Teaching Team Sport*, Roma, 8-11 de desembre de 1983. (No la va arribar a llegir per decés la nit abans del Congrés, malgrat que ha estat publicada posteriorment al 1985 per la *Revista de Educación Física* i al 1987 a *Documentos de Unisport*-Junta de Andalucía.)

–: *Obras selectas* (tres tomos), COE/CSD/Aedpt, Cádiz, 1996.

GEDE Grup d'Estudi de Dones i Esport

Recordant els valors de la gimnàstica artística femenina

Mireia Tapiador López
Llicenciada en Educació Física. INEFC-Barcelona

Paraules clau
gimnàstica artística femenina, valors, esport minoritar

Introducció

La gimnàstica artística femenina és un esport minoritari. És un clar exemple d'aquelles pràctiques esportives que surten a la llum cada quatre anys, amb motiu dels Jocs Olímpics o dels campionats del món.

Partint d'aquesta premissa cal recordar quins són els valors que trobem dins d'un esport avalat per una llarga trajectòria històrica. Aquest fet fa que parlem d'un esport capaç de transmetre tots aquells valors humans que, generació rere generació, han conformat l'essència d'una societat civilitzada, en la qual sempre haurien de ser presents. És per això que ens hauria de preocupar la seva pràctica minoritària, i hauríem d'intentar explicar els factors sociològics que intervenen en el seu estat actual.

Un dels progressos que ha viscut aquest esport tot al llarg del temps, és la incorporació de la dona a la seva pràctica. Aquesta incorporació va aportar en aquest esport uns valors estètics i plàstics, considerats femenins, alhora que exterioritzava valors tradicionalment atorgats a l'home, com ara: la força, el valor, el coratge...

Ens hem proposat, en primer lloc, entendre i rescatar els valors intrínsecs que la gimnàstica artística femenina pot aportar a la formació de la persona. En segon lloc, tractarem de contestar el per què de la situació actual, tant des del vessant de la gimnàstica de base, com de la gimnàstica d'alt nivell.

Valors de la gimnàstica artística femenina

Com diu l'autor Enric Gil: *"L'esport ha estat un element vertebrador de la societat (...) i és un referent dins de l'evolució dels valors i les preocupacions de l'ésser humà al llarg dels últims segles..."* (Gil, 2000, pàg. 11). De la mateixa manera que els valors esportius han evolucionat juntament

amb el desenvolupament de la societat[1], cada esport en particular s'ha fet seus uns determinats valors, depenent dels múltiples agents socialitzadors que l'influeixen. Així doncs, tots els valors humans que la gimnàstica artística femenina engloba, tenen a veure amb el context històric en què es va desenvolupar.

La cultura esportiva ha anat evolucionant al ritme que ha marcat la societat. Això ha fet que passem d'uns valors tradicionals tan promulgats durant el final del segle XIX i principi del segle XX, com poden ésser: *fair play* (joc net), amateurisme, competència, rècord, salut, moral de triomf, victòria, igualtat i justícia..., a valors típics d'una societat moderna i actual: *fair play*, professionalisme, no-competició, generositat i solidaritat, salut, aventura, estètica corporal... (García Ferrando; Puig; Lagardera, comps., 1998).

En el cas que ens ocupa, trobem valors socials i personals com ara: la disciplina, el respecte pels altres, així com pel propi cos, la cooperació, la perseverança, l'exaltació de l'harmonia corporal..., que són conseqüència del *Sistema Alemany de Gimnàstica*, també anomenat "*Turnen*" (Gutiérrez, 1995). El prussià Friedric Ludwing Jahn fundà aquest corrent durant l'ocupació de Prússia per les tropes de Napoleó, i li donà un caire nacionalista i militar, amb una forta intenció educativa (Abaurrea, 1997).

Basant-nos en l'evolució dels valors esportius i en les enquestes de García Ferrando (1997), podem saber els aspectes de l'esport que agraden més o menys i aplicar-ho a la gimnàstica artística. Trobem que el que més complau de la pràctica esportiva, és que permet adquirir una bona forma física, tenir un ambient de diversió i entreteniment, el que podríem anomenar la dimensió lúdica de l'"esport. Observem ara quins són els valors que menys agraden de l'esport: el professionalisme, els diners que es mouen en aquests àmbits, la competició, el culte al campió i la tensió.

Atès que la mateixa gimnàstica artística s'ha venut com un esport de competició, molt selectiu i apte, únicament, per a una minoria, entenem que és per això que la gimnàstica artística femenina no encaixa dins dels paràmetres de la població general. En aquest esport no existeix, encara, una estructura capaç de promocionar-lo i desenvolupar-lo a l'escola i en l'àmbit del lleure i la recreació.

Això ho podríem resumir en una frase: **la gimnàstica artística femenina d'alt nivell ofega la gimnàstica artística femenina de base**. Lluís Abaurrea ens ho explica: *"La tradició mantinguda pel seu fundador, Friedric Ludwing Jahn: fomentar entre els seus deixebles una gimnàstica formativa, popular i recreativa, xoca amb opinions actuals que consideren la gimnàstica artística assequible a uns quants i, per tant, molt elitista. Treballar amb seleccions prematures sense preocupar-se de l'esport com a mitjà de formació"* (1997, pàg. 27).

Així doncs, no podem prendre com a única referència l'alt rendiment d'un esport que també es pot moure amb un objectiu lúdic.

Fent un repàs a la història, ens trobem amb autors com Jahn, Mercurialis (1973), Mandell (1986), Pieron (1986), Lagardera (1990), Abaurrea (1997), Bourgeois (1998) i Estapé (ed.) (1999), que afirmen que aquest esport aporta valors pedagògics, morals i ètics, com ara: la disciplina, l'ordre, el respecte als superiors, la convivència entre companys..., valors propis d'una societat civilitzada, però molt escassos avui dia.

Un dels mèrits que hem d'atribuir a aquest esport tan minoritari, és el fet d'inculcar als seus practicants els conceptes d'ajuda i cooperació, aspecte que és tan important per a la modalitat masculina com per a la femenina: *"El nen és responsable de la seguretat del seu company al qual protegeix i ajuda en la seva acció motriu, tot entrant en contacte l'un amb l'altre. Aquest aspecte crea llaços molt profunds entre els practicants, en els quals la seguretat i la integritat d'un depèn de l'eficàcia de l'altre"* (Leguet, 1985, cfr. Estapé, ed., 1999, pàg. 20).

Per tant, podem afirmar que la gimnàstica actua com a esport individual en moments molt puntuals, quan la gimnasta realitza determinats elements per ella mateixa o en moments de competició. Però durant la resta del procés d'aprenentatge, hem de parlar d'un esport col·lectiu, on l'èxit d'una companya és fruit d'un treball en equip.

Si considerem que tots aquests valors genèrics són importants per a la formació i la consolidació de la persona, ens hauria de preocupar que un esport que els engloba tots, sigui tan minoritari. D'aquesta manera, situem la gimnàstica de base i la gimnàstica espectacle, cadascuna al seu lloc. Per tant, cal distingir, urgentment, entre els valors que pot comunicar la gimnàstica artística femenina d'alt nivell o espectacle, dels valors que podem trobar dins la gimnàstica artística femenina de base. Són i haurien de ser valors molt diferents.

La gimnàstica d'alt nivell es mou gràcies als valors del sistema competitiu: la cultura de la *performance* (la perfecció), el *fair play* (joc net), la victòria, l'ètica de Pierre de Coubertin, les

[1] L'esport és una construcció social, és a dir que la pràctica esportiva es construeix dins el marc de les relacions socials dels individus, d'aquesta manera, l'esport sempre ha estat vinculat a la realitat social i cultural, fins al punt de transformar-se i desenvolupar-se amb ella (Padiglione, 1988; Blanchard & Cheska, 1986; cfr. Medina, 1994).

federacions esportives, els mitjans de comunicació... Pel contrari, dins la gimnàstica de base, trobem aspectes més essencials d'un sistema expressiu: esport per a tothom, *having fun* (sentir-se bé amb un mateix), esport com a mitjà de salut... (Puig, 1994).

Intentem entendre el per què de la situació actual

Una vegada explicat el predomini d'uns valors sobre els altres en el món gimnàstic, expliquem i responguem una pregunta clau: quines són les causes que fan que la gimnàstica artística femenina actual sigui un esport minoritari? Per tal de comprendre-ho millor analitzarem els possibles factors que afecten els ideals de la gimnàstica artística femenina de base, i els possibles aspectes que pertoquen a la gimnàstica artística femenina d'alt nivell.

La gimnàstica artística femenina de base

La gimnàstica artística, formativa en la seva essència, ha de ser participativa, prou senzilla i atractiva per a complaure la joventut, ja que l'esport sense una promoció als nivells inferiors queda orfe de practicants, amb la qual cosa és impossible descobrir talents que són els que en un futur configuraran l'esport d'elit.

En el nostre país, cada vegada es planteja menys aquest tipus d'habilitats gimnàstiques a les *escoles*, i arriben a ser, per a alguns docents, desestimades del seu programa per por al suposat risc que representen. Tot això a causa de la manca de coneixement de la matèria i per voler assolir, erròniament, uns objectius fàcils i ràpids. Aquest desconeixement, provoca l'elecció d'altres continguts menys complexos (Estapé, ed., 1999).

Lligat a tot això trobem el paper dels *clubs*. El club sent la manca d'aquest esport a nivell escolar, és per això que supleix amb dignitat el col·legi en aquesta tasca d'iniciació o base de l'esport. D'aquesta manera, el futur dels pilars de la promoció els trobem en els clubs, ja que el suport de les escoles és gairebé nul. Els clubs actuals també pateixen altres problemàtiques com ara: el cost econòmic d'unes amples instal·lacions per manca de practicants, el pas d'una filosofia formativa a una de totalment selectiva, imposada de manera constant per tècnics, manca d'entrenadors/es qualificats/des, manca de pressupost per formar i actualitzar els seus tècnics...

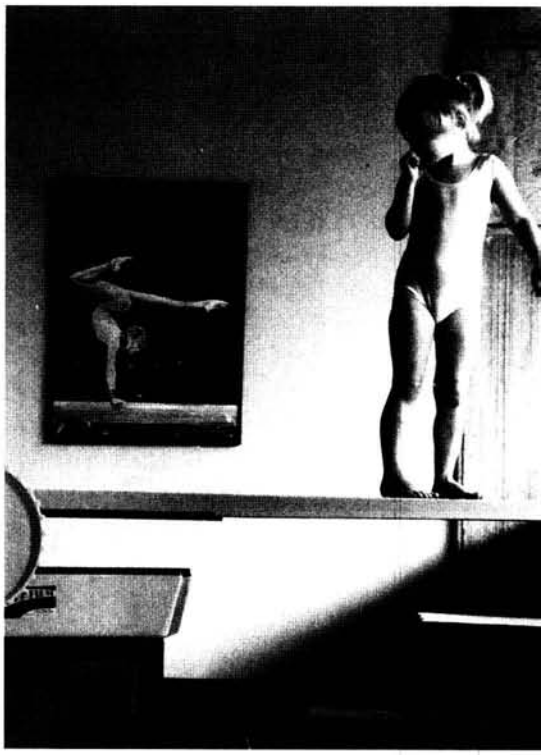
Es fa difícil d'entendre com una pràctica esportiva que s'assembla tant als moviments espontanis dels nens, com és el fet de saltar, equilibrar-se sobre un tronc, pujar els peus per una paret..., pugui estar tan limitada per l'èxit esportiu sense apreciar el gran benefici que li produeix a la persona, la pràctica d'aquestes habilitats motrius (Thomas; Fiard; Soulard; Chautemps, 1997).

Ha de ser dins d'aquest context on es troben reunides les futures gimnastes, bones i no tan bones, talents o simples entusiastes i afeccionades, col·laborant tots en la formació de l'ambient esportiu adequat. Potser respectant aquests pensaments, i valorant les seves aportacions, la gimnàstica artística femenina es converteixi en un esport atractiu per a la majoria de la població (Abaurrea, 1997).

La base de l'esport pot ser, certament, un trampolí social i esportiu en el qual els grans campions serveixen d'exemple per a iniciar l'esforç de les noves generacions. A partir d'aquí, cal analitzar també l'estat de la gimnàstica d'alt nivell o d'espectacle.

La gimnàstica artística femenina d'alt nivell

Dins del nostre panorama espanyol, han sortit i continuen sorgint grans figures gimnàstiques. Aquestes han estat, majoritàriament, fruit d'una generació espontània i no producte d'una organització esportiva degudament planificada: *"Els grans i les grans gimnastes que tenim actualment a Espanya, no són producte d'un procés evolutiu des de la base fins a l'alt rendiment, sinó que sorgeixen gràcies a una generació espontània"* (Abaurrea, 1997, 170). Analitzem quins són els possibles factors que repercuteixen sobre aquesta gimnàstica-espectacle.

Font: Fotosport, *1990. Roger Ford, Gran Bretanya. Menció FIAP.*

El concepte d'*inaccessibilitat* al món de la gimnàstica és la primera impressió que es rep en descobrir aquest esport. La societat desconeix que la gimnàstica que se'ls presenta als mitjans de comunicació, és el final d'un llarg procés conformat per unes etapes de menor a major dificultat. A més, l'oportunitat de conèixer i practicar la gimnàstica artística femenina escolar és pobre o pràcticament nul·la; això té

com a conseqüència que "agafar el carro" d'aquest esport sigui, en la major part dels casos, fruit de la casualitat i no de la promoció.

Un altre tema que ens hauria de preocupar és la qualitat i quantitat dels *entrenadors i entrenadores*. Partim d'una base on els professionals i les professionals, en general, sorgeixen d'entre els mateixos esportistes que troben en la feina docent una satisfacció personal en sentir-se capaços de transmetre als altres les seves experiències (Abaurrea, 1997). Això, en molts casos, no garanteix que el personal tècnic tingui la formació suficient per ocupar el càrrec que se'ls atorga. També és conegut per tots els usuaris que treballen en l'àmbit del rendiment, la diversitat d'opinions que impera entre aquells/es entrenadors/es que han estat esportistes d'elit, però que es troben mancats d'una base teòrica, i els que procedeixen d'una àmplia formació teòrica, però sense una experiència que les avali. Tot això succeeix en esports minoritaris, on el percentatge d'entrenadors/es és mínim i el concepte de competència entre ells, nul. És per això que aquest esport està patint les conseqüències de comptar amb un personal tècnic amb una positiva vocació, però sense rebre a canvi, una bona compensació econòmica que els permeti tenir una dedicació completa a aquesta activitat laboral (Puig; Viñas, 1999).

Una important eina de propaganda i difusió de l'esport són els *mitjans de comunicació*, bàsics com a font d'ingressos en l'esport d'alt nivell. Podem partir d'una premissa: aquells esports que siguin més populars entre la població seran aquells que més interessin els mitjans de comunicació, i a la inversa. És per això que malgrat l'existència d'un elevadíssim nombre d'esdeveniments esportius que podrien ser el centre d'interès informatiu, únicament alguns són d'un gran interès per a l'audiència. És curiós veure com durant la temporada 1992-93, es va posar de manifest que el percentatge d'esport televisiu protagonitzat per les dones era, únicament, d'un 4% (Jones, ed., 1996).

El que fa que el públic gaudeixi d'una retransmissió esportiva és el seguiment del resultat (Kopett, 1981, cfr. Durán; García Ferrando; Latiesa, 1998). Així, esports catalogats com a estètics, artístics o plàstics, són esports dels quals possiblement només gaudeixen aquells telespectadors/es que entenguin i coneguin a fons l'activitat, juntament amb algunes persones que es vegin atretes per la vistositat i la bellesa d'aquests esports. És a dir, únicament aquell/a telespectador/a que entengui l'esport podrà viure i "enganxar-se" a la retransmissió, atès que aquests esports són de caire subjectiu i es regeixen sota un codi i un reglament molt complex. Contràriament, esports com el futbol, el bàsquet o l'atletisme, podrien ser catalogats com a esports senzills d'entendre, ja que només ens hem de fixar en el moment en què la pilota s'introdueix dins d'una cistella, porteria o en el temps que triga l'atleta a recórrer 100 metres.

Hem de destacar que els mitjans de comunicació han emmarcat la gimnàstica artística femenina en un món de sacrifici, anorèxia i maltractaments, del qual ens serà difícil sortir, ja que són aquests aspectes els que fan augmentar l'audiència, que és la que dóna rendibilitat a la retransmissió. Però no s'adonen que la principal perjudicada és la base, iniciació i/o promoció d'aquest esport.

Reflexió final

Així doncs, parlem d'un esport amb un gran ventall de valors que ha anat fent seus en el transcurs del temps. Uns valors necessaris en una societat moderna com la d'avui. És per aquesta raó, que no podem permetre que estigui mancat d'una promoció escolar, que els clubs hagin de suplir el paper de les escoles, que els practicants hi trobin una difícil accessibilitat, que la manera d'actuar dels mitjans de comunicació sigui negativa o pràcticament nul·la... Aquests i molts altres són, possiblement, factors que no deixen difondre, créixer i evolucionar un esport que podríem resumir com: *la proesa dins la bellesa*, però no per això hem de negar a les persones l'oportunitat de sentir magnèsia a la pell. Treballem i lluitem per no perdre un esport amb un alt percentatge d'humanisme.

Referències bibliogràfiques

Abaurrea, L.: *Nueva estructura organizativa de la gimnasia artística en Cataluña, propuesta de una gimnasia para todos* (tesis doctoral), Barcelona: Universidad de Barcelona, Departamento de Teoría e Historia de la Educación. 1997.

Bourgeois, M.: *Didactique de la gymnastique. Gymnastique pous l'élève: la plaisir d'apprendre*. París: Presses Universitaires de France, 1998.

Durán, J.; García Ferrando, M.; Latiesa, M.: "El deporte mediático y la mercantilización del deporte: la dialéctica del deporte de alto nivel", a M. García Ferrando, N. Puig y P. Lagardera (comps): *Sociología del deporte*, Madrid: Alianza Editorial, 1998, pàg. 205-227.

Estapé, E.: *Las habilidades gimnásticas en el ámbito educativo: el placer de aprender*, Zaragoza: INDE, 1999.

García Ferrando, M. (1997): *Los españoles y el deporte, 1980-1995,* València: Tirant Lo Blanch.

García Ferrando, M.; Puig, N. y Lagardera, P. (comps): *Sociología del deporte,* Madrid: Alianza Editorial, 1998.

Gil, E.: *Repetició de la jugada. Història social de l'esport a l'Hospitalet,* L'Hospitalet: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 2000.

Gutiérrez, M.: *Valores sociales y deporte. La Actividad Física y el Deporte como transmisores de valores sociales y personales,* Madrid: Gymnos Editorial, 1995.

Jones, D.: *Esport i mitjans de comunicació a Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya (Centre d'Investigació de la Comunicació) i Centre d'Estudis Olímpics i de l'Esport (Universitat Autónoma de Barcelona), 1996

Lagardera, F.: *Una interpretación de la cultura deportiva en torno a los orígenes del*

deporte contemporáneo en Cataluña (tesis doctoral), Barcelona: Universidad de Barcelona, Departamento de Teoría e Historia de la Educación, 1990.

Mandell, R.: *Historia cultural del deporte*, Barcelona: Ediciones Bellaterra, s.a., Barcelona, 1986

Medina, X.: "El deporte como factor en la construcción sociocultural de la identidad", a *Ciencias Sociales y Deporte*, (Investigación social y deporte n.º1), Pamplona: Asociación Española de Investigación Social Aplicada al Deporte, 1994, pàg. 143-146.

Mercurialis, J.: *Arte Gimnástico*, Madrid: I.N.E.F. Delegación Nacional de Educación Física y Deportes, 1973.

Pieron: *Pedagogía de la actividad física y el deporte*, Málaga: Unisport, Junta de Andalucía, 1986.

Puig, N. i Viñas, J.: "I després de l'I.N.E.F., què? On treballen els llicenciats esportius", en *Temps de joc,* número 19, 1999, pàg. 5-9.

Puig, N.: "Esport i societat a Catalunya", en *L'Associacionisme i l'esport*, Congrès de l'Esport Català, Secretaria General de l'Esport, 1994, pàg. 251-264.

Thomas, L.; Fiard, J.; Soulard, C. y Chautemps, G.: *Gimnasia deportiva de la escuela... a las asociaciones deportivas*, Barcelona: Agonos Lenda, 1997.

L'esport al museu

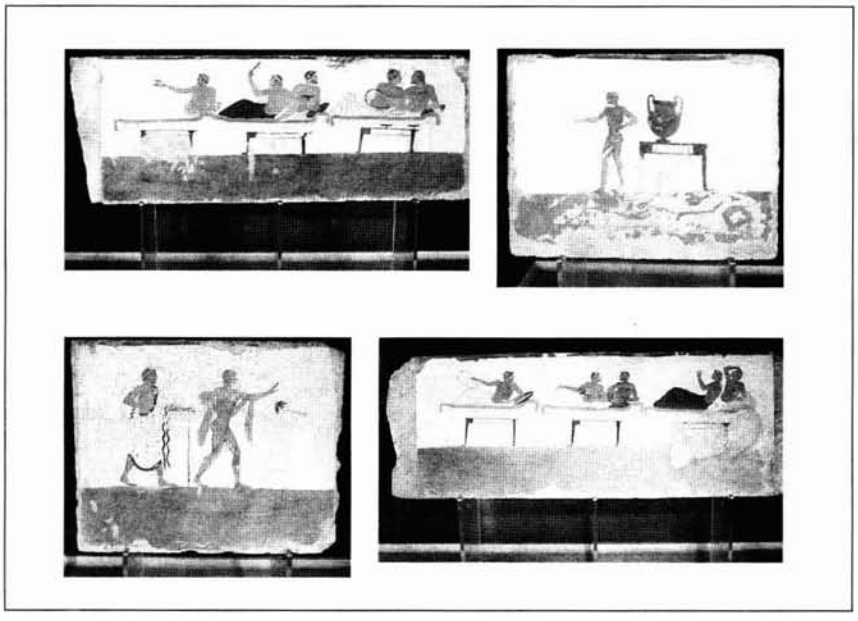

Temple de Poseidó (Paestum)

Jocs funeraris esportius en les tombes pintades de Paestum

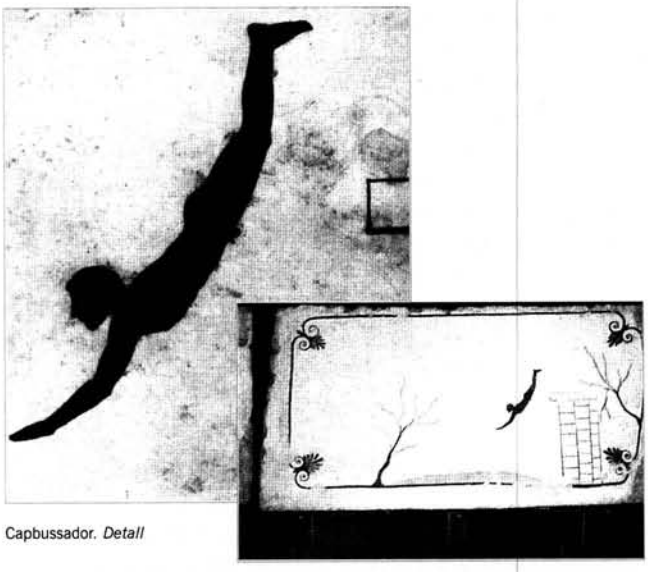
R. Balius i Juli

La ciutat de Paestum es troba en el centre de l'actual golf de Salern, antigament anomenat *sinus paestanus*. Gràcies al geògraf-historiador Estrabó, sabem que va estar fundada en un lloc situat a 50 estadis (prop de 9 km.) al sud del riu Sele, per colons grecs procedents de Sibaris, ciutat de la costa del mar Jònic; que va estar posada sota l'advocació del deu del mar Posidó, i que li varen donar el nom de Posidònia. Els testimonis arqueològics permeten fixar la data fundacional de Posidònia, cap a les darreries del segle VII aC., època a la qual pertanyen les primeres sepultures i els objectes més antics provinents del poblat i del gran santuari d'Hera. Posidònia florí notablement, especialment per les bones relacions comercials amb els pobles itàlics veïns i amb els etruscs, provocant la cobejança dels lucans, que se n'apoderaren cap el 400 aC. i li canviaren el nom pel de Paistom o Paistos. El 273 aC. els romans hi establiren una colònia llatina (Paestum). A conseqüència de la malària, fou abandonada al començament de l'edat mitjana, quan només tenia una petita comunitat cristiana.

Pintures de les parets laterals de la Tomba del Capbussador

L'espai urbà de Paestum està envoltat per una muralla començada a construir el segle IV aC., amb fragments lucans i romans, la qual en alguns punts té gruixos que arriben als set metres. En l'interior de la ciutat es poden trobar tres temples dòrics: dos dedicats a Hera i el petit temple de Ceres. El més antic dels temples d'Hera, edificat als voltants del 530 aC., va ser anomenat pels arqueòlegs del segle XVIII la Basílica; està format per més de 50 columnes, 9 en els costats curts i 18 en els llargs. L'altre és el temple dit de Posidó (Neptú), del 450 aC., potent i harmoniós, amb una base de tres graons sobre la qual s'aixequen 6 columnes en els costats curts i 14 en els llargs, totes de prop de 9 metres, unides per un arquitrau que sosté un sostre de doble vessant, acabat per davant i per darrera per dos frontons quasi intactes; és el temple grec més ben conservat d'Europa, junt amb el de

Capbussador. *Detall*

Sostre de la Tomba del Capbussador

la Concòrdia d'Agrigent i el de Teseu d'Athènes. Arquitectònicament menys important és el temple d'Athenea (tradicionalment conegut com temple de Ceres); construït cap el 500 aC. es considera l'emblema de la ciutat i té únicament 6 columnes als costats curts i 13 als llargs. Dins de la muralla es troben encara restes del senat, de les termes, del temple itàlic, de l'assemblea i de l'erari. Un interessant Museu custodia valuosos materials procedents de la ciutat i de les seves rodalies; són ceràmiques, escultures, bronzes i planxes amb pintures, curosament arrancades de les parets d'algunes tombes de les moltes necròpolis de Paestum. Aquestes últimes són exemples únics de pintura mural grega.

El restes més interessants de Posidonia-Paestum són, sens dubte, els de les necròpolis. Aquestes ocupaven zones immediatament situades a l'exterior de les muralles, i s'estenien al llarg d'1 km entre les més septentrionals i les més meridionals. Altres necròpolis estan disseminades per la resta del territori.

En la primera meitat del segle V aC., en plena edat grega, és excepcional la troballa d'una tomba decorada amb escenes pintades: **La Tomba del Cabussador**, de la qual tot seguit en parlarem àmpliament. És el signe evident d'un canvi cultural que es desenvolupa en una ciutat dels confins amb el món etrusc-campano. S'abandona el costum grec d'inhumar el cadàver sense o amb pocs elements d'equip o d'aixovar, en favor d'una pràctica que, a través del nombre i la qualitat dels objectes, tendeix a subratllar distincions de sexe, edat i jerarquia social: crateres, àmfores, armes i armadures per als homes i bibelots d'embelliment per a les dones.

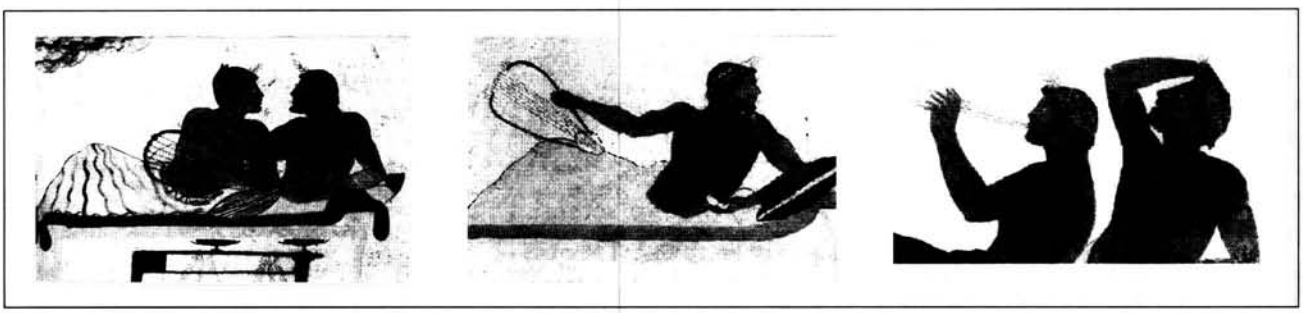
Les tombes, que en la majoria de casos tenen forma de capsa, estan construïdes mitjançant quatre planxes de travertí (varietat de tosca calcària) local : dues llargues, de forma rectangular, unides a dues curtes; aquestes últimes són quasi quadrades si la coberta està formada per una sola planxa col·locada horitzontalment, o tenen forma pentagonal si la coberta està feta per dues planxes, disposades com un sostre de doble vessant.

Habitualment cada tomba estava destinada a una sola inhumació, amb el mort col·locat sobre el dors, probablement recolzat en un suport de fusta. Són rars els enterraments dobles.

Les tombes es distribueixen en nuclis familiars, organitzats al voltant d'una que actua d'eix. Els grups estan clarament diferenciats per espais lliures, més o menys grans. Sobre un milè de sepultures realitzades durant el segle IV aC., únicament vuitanta estan pintades, i les pintures són diferents d'acord amb la distinció del mort.

Les pintures funeràries de Paestum, són un element decoratiu i al mateix temps un document etnogràfic que expressa, a través de les imatges, els valors i els ideals dels grups hegemònics del període comprés entre els finals del segle V i el començament del segle III aC, en les vigílies de la romanització.

Els primers descobriments de pintures funeràries a Paestum, es produeixen a

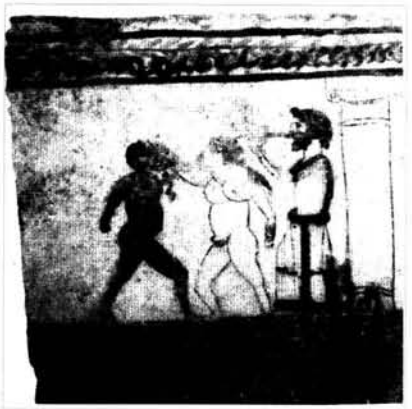
Detall de les pintures de les parets laterals de la Tomba

Detalle del juego del "kottabos"

Cursa de bigues

Pugilat

principis del segle XIX. Aquest "redescobriment" està vinculat a l'interès pels temples i la seva valoració. Fou l'any 1805, mentre Felice Nicolas, sobreintendent del regne de Nàpols i de les dues Sicílies, era a Paestum per inspeccionar les primeres tasques de restauració autoritzades oficialment dels temples de Neptú i Ceres, quan es va excavar la primera necròpolis. Els objectes preciosos recuperats varen passar a la col·lecció dels Borbons. Nicolas va descobrir unes altres tres tombes, les parets de les quals eren pintades. Els bronzes i les ceràmiques trobades es varen transferir al Museu de Nàpols, mentre que les pintures es van deixar en el seu lloc, encara que prèviament el dissenyador Péguignot en va reproduir les escenes més visibles. Les pintures es van jutjar com de poc valor perquè eren comparades amb les descobertes, també aleshores, a Pompeia i Herculà. De forma intermitent es van efectuar nous descobriments, encara que moltes de les pintures que havien quedat "in loco" s'havien destruït i pràcticament perdut. L'any 1909, Weege va publicar la primera síntesi analítica de totes les pintures funeràries conegudes fins el moment, utilitzant per primera vegada la fotografia.

Des del seu descobriment, l'any 1968, a Tempa del Prete, en el marge meridional de la ciutat, **La Tomba del Cabussador (Tomba del Tuffatore)** ha adquirit una gran importància gràcies a les característiques de la seva decoració. Datada als voltants del 480-470 aC., aquest monument és un clar exemple de la interferència cultural típica de la situació fronterera de Posidonia-Paestum entre la Magna Grècia i el món etrusc-campano. En efecte, reuneix un equipament amb un "lékythos" (vas grec de coll llarg), vasos d'alabastre per conservar perfums i una lira amb caixa d'harmonia de tortuga d'acord amb el ritual grec i una decoració amb pintures típiques de la cultura veïna d'Etrúria i de Campània. En les quatre parets de la capsa funerària es desenvolupa una escena de Simposi. Aquest era un moment de la vida social grega, en el qual persones de la mateixa categoria es reunien amb la finalitat d'intercanviar idees i opinions, i acompanyaven la discussió menjant i bevent vi. En les parets laterals, llargues, els convidats, cinc per banda, estan estirats de costat, abandonats als plaers del Simposi, en el moment final de la festa dedicat a la consumició del vi. S'insinuen jocs eròtics improvisats i segons sembla estan practicant un joc d'habilitat, el "kottabos", consistent en llençar un raig de vi sobre un blanc fix. La presencia d'una lira en cada un dels grups i d'un dels convidats tocant un instrument semblant a una flauta, denota que la reunió estava amenitzada per la música i el cant. En el costat est un jove coper s'allunya d'una taula sobre la qual reposa una gran cratera (vas ample on es barrejaven el vi i l'aigua per omplir les copes). En el costat oest s'observa un seguici format per una petita flautista, un home jove i un personatge més vell, amb barba, que es recolza en un bastó. L'escena representada a la planxa de cobertura és la que ha donat nom a la tomba: un home jovè es llença en direcció a un mirall d'aigua, superant una edificació construïda per blocs de pedra, erigida vora la superfície aquàtica. La imatge correspon a un salt esportiu realitzat amb estil perfecte (així ha estat anomenat en tots els idiomes: el cabussador, el buceador, il tuffatore, le plongeur, the diver). Ara bé, aquesta situació, lluny d'evocar una empresa esportiva, es creu que indica, metafòricament, el pas de la vida a la mort. El protagonista saltaria més enllà de les columnes d'Hèrcules, confí del món habitat, i es cabussaria en l'aigua de l'"Okeanos", el qual, segons creença dels grecs, era el riu tempestuós que conduïa a la ultratomba. **La Tomba del Cabussador** ha contribuït fonamentalment al coneixement de la pintura grega d'aquest període, pràcticament desconeguda si no fos gràcies a la pintura dels vasos.

Les pintures estan realitzades mitjançant una tècnica similar al fresc. Directament sobre un fi estrat de calç, col·locat damunt del suport de roca calcària de la planxa de traverti. Sobre aquesta subtil pel·lícula blanca, amb una punta fina es creava un solc que delimitava les imatges. Després ràpidament es realitzava la decoració i l'escena figurada, utilitzant pocs colors: sempre el vermell, el negre i el groc, rarament el verd i el blau.

En moltes de les tombes masculines, s'hi troben dos tipus de representacions: **el retorn del guerrer vencedor** i diferents tipus de **jocs funeraris**. **El retorn del guerrer** ocupa la paret principal, que correspon a la situada darrera del cap del mort; el cavaller, sempre barbat, porta generalment cuirassa i un casc amb plomall blanc. En

algunes ocasions munta a cavall, revestit d'armadura i carregat amb les deixalles expoliades a l'enemic.

En els **jocs funeraris** es desenvolupaven **curses de bigues** (carros tirats per dos cavalls posats l'un al costat de l'altre), i escenes de **pugilat, lluita, duels i caceres.**

En les **curses de bigues**, la columna dissenyada en el centre de l'escenari indica la meta al voltant de la qual roten els aurigues; aquests porten túniques llargues i el cap cobert amb un barret cònic o els cabells flotant per sobre l'esquena. També pot trobar-se més rarament alguna quadriga.

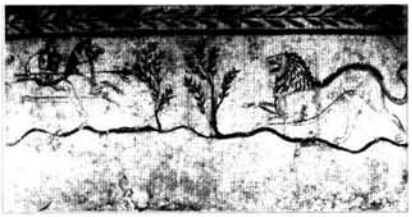
En les **competicions de pugilat**, els combatents, sempre nusos, duen els punys recoberts per corretges de pell entrecreuades. Un flautista sembla ritmar el combat, la violència del qual està indicada per la sang que flueix abundosament sobre el rostre dels púgils. En ocasions, els adversaris duen la cara coberta amb una hemimàscara de nas prominent i encorbat, detall que proporciona caràcter teatral a la situació.

En els **duels,** els competidors coberts amb un senzill eslip, canyelleres, casc de tipus calcedoci, escut i a vegades cuirassa, s'enfrontaven amb diverses armes (llança o espasa corbada). Un jutge situat darrera del guanyador, està preparat per col·locar-li al cap una corona. Aquestes representacions de duel, poden considerar-se la prehistòria dels gladiadors romans.

Per últim, es possible trobar escenes dedicades a **la caça del lleó o del cérvol**.

Duel

Caça del lleó